

ODVETNIK IN OBLAST

DR. IGOR ROSINA
(1900–1969)

Rosina

Ljubljana 2017

Inštitut za novejšo zgodovino

ODVETNIK IN OBLAST

**Dr. Igor Rosina
(1900–1969)**

Uredila:

Jure Gašparič in Katja Škrubej

ZALOŽBA INZ

Odgovorni urednik: dr. Aleš Gabrič
Založnik: Inštitut za novejšo zgodovino

Jure Gašparič, Katja Škrubej (ur.)

ODVETNIK IN OBLAST : IGOR ROSINA (1900–1969)

Recenzenta dr. Matjaž Jager
dr. Nevenka Troha
Jezikovni pregled Ajda Gabrič
Oblikovanje Barbara Bogataj Kokalj
Tisk Medium d.o.o.
Naklada 400 izvodov

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

929Rosina I.(082)

ODVETNIK in oblast : dr. Igor Rosina (1900-1969) / uredila
Jure Gašparič in Katja Škrubej. - Ljubljana : Inštitut za novejšo
zgodovino, 2017

ISBN 978-961-6386-79-1
1. Gašparič, Jure, 1977-
291630080

© 2017, Inštitut za novejšo zgodovino. Vse pravice so pridržane. Brez predhodnega pisnega dovoljenja izdajatelja je prepovedano reproduciranje, distribuiranje, dajanje v najem, javna priobčitev, objavljanje, predelava ali katera koli druga oblika uporabe tega dela ali njegovih delov, bodisi s fotokopiranjem, tiskanjem, snemanjem ali shranitvijo in objavo v elektronski obliki.

Kazalo

- 7 Jure Gašparič in Katja Škrubej
Uvodne misli
- 11 Alenka Šelih in Andrej Rosina
Igor Rosina – v očeh otrok
- 21 Filip Čuček
Oris življenja, dela in obdobja Frana Rosine, očeta Igorja Rosine
- 39 Jurij Perovšek
Socialnogospodarski, idejni in narodnopolitični nazori Igorja Rosine v dvajsetih letih
- 59 Jure Gašparič
Igor Rosina v tridesetih letih
- 79 Anka Vidovič Miklavčič
Igor Rosina – ideolog in aktivist kmetskega mladinskega gibanja Zveze kmetskih fantov in deklet v liberalnem taboru
- 95 Bojan Godeša
Igor Rosina in vprašanje legalnosti ter kontinuitete v času okupacije 1941–1945
- 115 Zdenko Čepič
Druga svetovna vojna, država, revolucija in vloga pravnikov
- 133 Damijan Guštin
Igor Rosina – sodelavec Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev
- 149 Aleš Gabrič
Igor Rosina v očeh povojne oblasti
- 165 Katja Škrubej
Igor Rosina, stanovski tovariši in Odvetniška zbornica med oblastjo in avtonomijo 1944–1947

- 197 Peter Vodopivec
*O odnosu Igorja Rosine do poveljne politične stvarnosti v poročilih
sodelavcev UDV*
- 207 Stanislav Fortuna
Osebnost in izročilo (dr. Igor Rosina)
- 211 Viri in literatura
- 223 Imensko kazalo
- 231 O avtorjih

UVODNE MISLI

»Dne 25. septembra 1969 je v Mariboru presenetila javnost nepričakovana vest, da je v bolnišnici umrl po operaciji znani odvetnik in javni delavec dr. Igor Rosina, star 69 let. Z dr. Rosino, sinom zaslužnega mariborskega rodoljuba dr. Frana Rosine, je odšel od nas izvrsten pravnik in globok mislec, ki je hodil vedno svojo pot in globoko posegal v narodno, kulturno in politično življenje slovenskega naroda ob severni meji ter tako nadaljeval tradicijo svojega očeta.«¹ To so bile besede, ki so dr. Igorja Rosino ob njegovi smrti leta 1969 pospremile v slovenskem dnevniku *Večer*. Igor Rosina je bil tedaj res vse, kar je njemu naklonjeni pisec naštel v nekrologu, a še važnejše je tisto, kar je pogumno le nakazal – da je bil namreč Rosina nekdo, ki je vedno hodil svojo pot. In ta je bila zelo vijugasta.

Pred drugo svetovno vojno je bil Igor Rosina dolga leta vidno družbeno in politično angažiran intelektualec, ob tem pa seveda odvetnik, dejaven v strokovnem tisku in zvest svojemu poklicnemu poslanstvu. Med kolegi je bil cenjen, kar se je takoj po koncu druge svetovne vojne pokazalo tudi tako, da je pomagal pri vzpostavljanju odvetništva v Mariboru. Prav Odvetniška zbornica se ga je ob njegovi smrti tudi dostojno spomnila z osmrtnico v časopisu *Delo*.

Igor Rosina se je po kapitulaciji Italije leta 1943 pridružil partizanom. Od leta 1944 je opravljal funkcijo pravnega referenta pri SNOS, pozneje pri Narodni vladi LRS, proti koncu vojne pa so mu poverili vodenje štajerskega odseka Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev. V tej funkciji je leta

1 *Večer*, 29. 9. 1969, dr. A. R., Umrl je dr. Igor Rosina, str. 4.

1944 pripravil poročilo o ravnanju s pripadniki nemške narodnosti po koncu vojne in v njem zastopal stališče, da bi morali za kazniva dejanja pripadnikov okupatorja in njegovih sodelavcev izvesti kazenske postopke in ugotoviti njihovo individualno krivdo. Toda kljub pripadnosti narodnoosvobodilnemu gibanju, ki mu je dal na razpolago vse svoje strokovno znanje in moči, so se razmere pozno pomladi 1947 za Rosino drastično spremenile. Posebna Komisija za presojo pravice do opravljanja odvetništva pri Vladi LRS mu je skupaj s še osemintridesetimi kolegi odvetništvo odvzela. Rosina je pravico do odvetništva izgubil za več kot desetletje, namesto svojega primarnega poklica pa je bil prisiljen delovati drugje. Takrat je bila zamolčana tudi njegova napredna predvojna politična dejavnost.

Ker je bila povojna usoda Igorja Rosine značilna za številne intelektualce, med katerimi je bilo nemalo pravnikov, se je skupina raziskovalcev z Inštituta za novejšo zgodovino, Pravne fakultete Univerze v Ljubljani in iz Odvetniške zbornice Slovenije odločila, da se njegovemu življenju in delu temeljito posveti.² Urednika želiva poudariti, da je prvo pobudo za to že pred nekaj leti prispevala dr. Anka Vidovič Miklavčič, upokojena raziskovalka z Inštituta za novejšo zgodovino.

Avtorji posameznih poglavij knjige, ki že z naslovom *Odvetnik in oblast* razkriva, kaj je bilo glavno torišče, ki je usodno zaznamovalo življenje in delo dr. Igorja Rosine, so sedanji ali nekdanji sodelavci Inštituta za novejšo zgodovino dr. Zdenko Čepič, dr. Filip Čuček, dr. Aleš Gabrič, dr. Jure Gašparič, dr. Bojan Godeša, dr. Damijan Guštin, dr. Jurij Perovšek, dr. Peter Vodopivec in dr. Anka Vidovič Miklavčič. S Pravne fakultete Univerze v Ljubljani se jim je pridružila dr. Katja Škrubelj, iz Odvetniške zbornice Slovenije pa njen član, odvetnik v pokoju, gospod Stanislav Fortuna. Uvodno besedilo, ki posebej tankočutno izriše osebni in značjski profil Igorja Rosine, sta prispevala dr. Andrej Rosina in dr. Alenka Šelih, njegova otroka, za kar sva jima urednika še posebej hvaležna.

Kdo je bil Igor Rosina? Od kod je prihajal? Kaj je za njegovo življenjsko pot pomenila občutljivost za aktualna družbena in narodnopolitična vprašanja, ki jo je pokazal že v dvajsetih letih 20. stoletja, in kakšen svetovni nazor je s svojim širokim političnim in publicističnim delovanjem izoblikoval v času med svetovnimima vojnama? Kaj je pomenilo dejstvo, da je bil odvetnik in da je izhajal iz rodbine uglednega pravnika in politika? Kako se je opredeljeval po letu 1941? Zakaj je prišel v navzkrižje z oblastjo in kako je naposled po koncu vojne živel in

2 Raziskava je nastala v okviru raziskovalnega programa P6-0281 *Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju*, ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

deloval? Vse to so vprašanja, ki se kot rdeča nit vijejo skozi več poglavij, saj so se raziskovalci trudili življenje in delo dr. Igorja Rosine kar najbolj vpeti v kontekst časa in prostora in ju osvetliti s podobnimi usodami njegovih kolegov. Poglavja v knjigi zaradi tega v načelu sledijo kronološkemu zaporedju in so razdeljena v tri dele, od katerih prvi zajema čas spremenljivih političnih razmer prve jugoslovanske države, drugi medvojni čas, tretji pa prvo poveljno obdobje. Čisto na začetku pa je skozi portret očeta Igorja Rosine, odvetnika in deželnozborskega poslanca dr. Frana Rosine, predstavljena tudi njegova družina.

Za pomoč in podporo pri pripravi knjige se urednika zahvaljujeva kolegoma z Inštituta za novejšo zgodovino in s Pravne fakultete Univerze v Ljubljani, Odvetniški zbornici Slovenije, še prav posebej pa uredniku Založbe INZ dr. Alešu Gabriču, dr. Filipu Čučku in dr. Mojci Šorn.

Urednika

Andrej Rosina in Alenka Šelih

IGOR ROSINA – V OČEH OTROK

Življenje

Pisati o očetu prispevek, ki bo namenjen (strokovni) javnosti, je prav zapletena in zahtevna stvar. Ko sva prevzela to nalogo, si nisva predstavljala, da bo zelo težko najprej razmisliti o tem, kaj napisati, nato pa sestri za računalnik in to tudi narediti.

Zato naj najprej navedeva nekaj suhih biografskih podatkov, ki jih bova skušala dopolniti z nekaterimi osebnejšimi. Najin oče, Igor Rosina, se je rodil kot drugi otrok dr. Frana Rosine in njegove žene Karoline (Linčke, rojene Robič) sedmega oktobra 1900 v Ljutomeru, kjer je imel njegov oče tedaj odvetniško pisarno. Njegova starejša sestra je bila Milovana (Vana), poročena Sterger. Ker je oče Fran svojo pisarno kmalu preselil v Maribor, sta se mlajša sestra in brat, Tanja in Fedor, rodila leta 1902 in 1904 v tem mestu. Vedno sva imela vtis, da so že imena otrok kazala na to, da je bil najin ded – verjetno pa tudi njegova žena, saj je izhajala iz zavedne slovenske družine iz Limbuša – velik panslavist.

V Mariboru je družina živela na današnji Partizanski cesti št. 16 v hiši, ki sta jo zakonca kupila – tudi s posojilom –, preden se je družina priselila v mesto.

Mama Karolina je že kot mlado dekle bolehalo za tuberkulozo; štirje porodi v kratkem obdobju so jo gotovo še dodatno izčrpali in tako je leta 1906 v starosti 28 let umrla. Dr. Fran Rosina je pomoč pri vzgoji otrok in pri vodenju gospo-

dinjstva najprej poiskal pri svojih sorodnikih: nekaj let po ženini smrti je v hiši gospodinjala sorodnica, njegova sestra Urša, kasnejša uršulinka mati Bernarda. Kasneje – točnega datuma ne vemo, ker so vsi družinski dokumenti izginili med drugo svetovno vojno – se je poročil z gospodično Marijo Ripšl. Marija Ripšl je bila doma iz Šentjurja pri Celju in je bila svakinja Petra Majdiča, dolgoletnega prijatelja dr. Frana Rosine. V času, ko je bil Fran Rosina pripravnik v Celju (približno v letih 1885–1890), se je spoprijateljil z Dragotinom Hribarjem, ki je imel takrat tam tiskarno, kasneje pa je postal pomemben industrialec v Ljubljani, in tudi s Petrom Majdičem, ki si je tedaj prav tako začel ustvarjati gospodarske temelje svoje kasnejše dejavnosti. Bil je lastnik mlina v Celju, tovarne odev v Škofji vasi, več nepremičnin v Savinjski dolini in na Gorenjskem, solastnik tovarne Induplati v Jaršah. Marija Ripšl je živela z družino Majdič in je bila vzgojiteljica njihovih petih hčera. Kot žena dr. Rosine je izkazovala veliko skrb za odraščajoče otroke in mnogo poguma, ko so dr. Rosino avstrijske oblasti junija 1914 zaprle, prav tako pa tudi med prvo svetovno vojno in med mariborskimi dogodki ob njenem koncu.

Otroci Milovana, Igor, Tanja in Fedor so v Mariboru obiskovali osnovno šolo, najin oče pa nato tudi klasično gimnazijo, kjer je maturiral leta 1918. V tem letu bi ga lahko doletela tudi mobilizacija, kar pa se ni zgodilo, ker ni bil spoznan za sposobnega za vojsko. Kot osmošolec je skupaj s sošolci, kasneje uglednimi profesorji Antonom Slodnjakom, Vladimirjem Kraljem in Ljudevitom Merčunom, uspešno organiziral dijaški štrajk v podporo generalu Maistru.

Otroci dr. Franja Rosine. Z leve: Fedor (1904–1922), Tanja (1902–1928), Igor (1900–1969), Vana (1899–1993)
(Družinski arhiv Andreja Rosine)

Po maturi je dve leti prebil na Karlovi univerzi v Pragi, kjer je najprej obiskoval predavanja na absolventskem tečaju – zdi se, da je to bila neke vrste priprava na univerzitetni študij –, nato pa se je vpisal na Pravno fakulteto Karlove univerze, leta 1921 pa na Pravno fakulteto pravkar ustanovljene Univerze v Ljubljani. Študij je leta 1925 zaključil z doktoratom, ki ga je pridobil na podlagi opravljenih strogih izpitov – rigorozov, kar je bil tedaj običajen zaključek pravnega študija.

Maturantje na klasični gimnaziji v Mariboru v šolskem letu 1918/1919. Na sredi sedi direktor dr. Josip Tominšek, točno za njim v prvi vrsti, šesti od leve, stoji Igor Rosina. (Družinski arhiv Andreja Rosine)

V času študija sta očeta doleteli še dve hudi izgubi. Leta 1922 je, star osemnajst let, zaradi tuberkuloze umrl njegov mlajši brat Fedor, dve leti kasneje pa je umrl njegov oče dr. Fran Rosina. A vrsta smrti v družini s tem še ni bila zaključena. Leta 1928 je, stara 22 let, zaradi tuberkuloze umrla tudi njegova mlajša sestra Tanja. Ti dogodki so nedvomno močno vplivali na očeta, ki je pri 26 letih ostal sam s svojo sestro Vano, s katero sta imela zelo prisrčne in tople odnose.

Po diplomu je opravljal delo odvetniškega in sodniškega pripravnika, leta 1929 je opravil državni odvetniški izpit. V tem času je spoznal svojo bodočo soprogo Tončko (Čočo) Mirnik, bančno uradnico, ki je bila doma iz Celja in je bila zaposlena v Mariboru. Družina Mirnik je sodila med zavedne slovenske družine v Celju. V družini je bilo pet otrok – štiri hčere in sin. Člani družine so sodelovali v številnih dejavnostih slovenskih društev, zlasti pri gledaliških pred-

stavah. Tončkin oče je bil poštni uslužbenec, po koncu prve svetovne vojne pa je bil imenovan za ravnatelja celjske pošte.

Igor Rosina in Tončka Mirnik sta se poročila oktobra 1930 v Ljubljani, v cerkvi v Trnovem, kjer je obred opravil Fran S. Finžgar. Po vsej verjetnosti je k temu pripomoglo prijateljstvo med člani družin Rosina in Hribar, pri kateri je oče spoznal tudi Izidorja Cankarja – ta se je prav v tem času poročil z Ano (Ničo) Hribar. Mladoporočenca sta obnovila hišo na Partizanski in se kmalu preselila tja – pred letom 1937, ko se je rodil najin mlajši brat Aleš. V pritličju je oče odprl odvetniško pisarno, v prvem nadstropju pa je bilo udobno štiriinpol sobno stanovanje z velikim vrtom v smeri proti Dravi. V zakonu smo se rodili otroci Andrej (decembra 1931), Alenka (oktobra 1933) in Aleš (maja 1937). Po poroki se mama ni več zaposlila, kar je bilo v družinah, podobnih naši, v navadi. V nekaj letih se je družina povečala za tri otroke, ki se jim je posvečala.

Zakon najinih staršev je bil – kolikor lahko sodiva – zelo skladen. Mama je bila v središču družinskega dogajanja in je imela izredno razumevanje za očeta, ki se je težje prilagajal spremembam in okoliščinam. Iz ohranjene korespondence med njima iz časa, ko je bil oče med vojno v zaporu, veje njuno izredno medsebojno spoštovanje; kljub cenzuri, ki so ji bila pisma podvržena, kažejo pisma iskreno in zrelo ljubezen, veliko skrb za življenje vsakega od družinskih članov. V družini nisva bila nikoli priča resnega prepira, da o kakšni krizi sploh ne govoriva.

Oče je odvetniško pisarno, ki jo je odprl leta 1929 v svoji hiši na Partizanski cesti, vodil vse do aprila 1941. Pred začetkom vojne v nekdanji Jugoslaviji je bil mobiliziran; kapitulacijo je – po lastnem pripovedovanju – dočakal v Karlovcu, kjer so mu znanci podarili civilno obleko, da se je »preoblekel« in odšel v Ljubljano. V Maribor se ni vrnil, ker je vedel, da se nahaja na spisku Kulturbunda »Deutsch feindliche Personen«, torej oseb, ki bi jih naj Gestapo aretiral v 48 urah po zasedbi Maribora.

Mama in trije otroci smo ostali v Mariboru; po nemirih v Beogradu 27. marca 1941 smo odšli v Hrastje pri Limbušu, kjer je oče dve leti prej po svoji babici podedoval vinogradniško posestvo. Po prihodu nacistov v Maribor je bila naša hiša na Partizanski cesti takoj zaplenjena, odvetniško pisarno pa je likvidiral nemški odvetnik dr. Edvard Kupnik. Očitno sta bila mama in oče na nek način v stiku, saj je mama takoj po začetku okupacije zaprosila za izselitev v Ljubljano (tedaj del Kraljevine Italije). Dr. Kupnik ji je pri tem pomagal in tako smo bežali iz Maribora, še preden so nacisti začeli izseljevati slovenske prebivalce Maribora in Štajerske.

V Ljubljani smo našli zatočišče pri družini Petra Hribarja, enega izmed otrok Dragotina Hribarja. Stanoval je v lepem stanovanju na Gradišču in bil lastnik

tovarne pletenin (kasnejša Pletenina). V stanovanju nam je odstopil sobo za goste. Oče je na Odvetniški zbornici v Ljubljani izvedel, da bi bilo prosto mesto odvetnika v Ribnici, Kočevju ali pa v Metliki; za odvetnike je tedaj namreč veljalo pravilo *numerus clausus* – torej omejeno število odvetnikov, ki ga je določala odvetniška zbornica. Starša sta se odločila za Metliko in tako je vsa družina – po koncu šolskega leta 1940/41, v katerem je Andrej v Ljubljani zaključil tretji razred, Alenka pa prvega – odšla v Metliko.

V Metliki je oče odprl odvetniško pisarno, kar je omogočilo preživetje. Pogosto je bil honorar nakazan v naturalijah – hrani, drveh in podobno. A to je trajalo le kratek čas – v začetku februarja 1942 so okupatorji očeta zaprli. Najprej je bil zaprt v lokalnem zaporu v Metliki, od koder so ga prepeljali v ljubljanske zapore, od tam v zapore v Padovi. Konec maja 1943 so ga poslali v t. i. »prosto konfinacijo« v kraj Esine v severni Italiji (Provincia di Brescia). Ta ukrep je pomenil, da je bival v penzionu v kraju Esine; zjutraj in zvečer se je moral javljati na karabinjerski postaji in kraja ni smel zapustiti. Stroške svojega bivanja je moral kriti sam – kar je bilo mogoče le tako, da je prejemal sredstva od doma. Konec junija 1943, po padcu Mussolinija, so ga izpustili, tako da se je lahko vrnil v Metliko.

Po odpustu iz konfinacije je zaradi zdravljenja enkrat mesečno potoval v Ljubljano, kjer se je znašel tudi v začetku septembra ob kapitulaciji Italije. Ker je oče vedel, da je bil v Italiji zaprt na zahtevo Nemcev, ga je zelo skrbelo, da ne bi prišel pod njihovo okupacijsko cono. Iz Ljubljane je zato odpotoval v Metliko – z njim je bila takrat tudi hčerka Alenka. Ker je bilo povsem nejasno, kaj se dogaja v Beli Krajini, se je oče odločil, da jo pusti pri dobrih prijateljih – beguncih iz Maribora, sam pa je, skupaj z dr. Mirkom Černičem mlajšim, zdravnikom iz Maribora, ki je bil tudi begunec, peš odšel preko Gorjancev v Metliko. Srečno sta prišla v Metliko, ki so jo zasedle partizanske enote; hčerka Alenka se je vrnila iz Novega mesta nekaj dni kasneje (s prevoznikom, ki je odšel po porodnico, ki je nekaj dni pred tem rodila v novomeški bolnišnici).

Oče je bil nato mobiliziran v partizanske enote in je prve mesece služil v Metliki – stražil je na cerkvenem zvoniku in opazoval, ali se morda približujejo okupatorjeva letala. V jesenski nemški ofenzivi novembra 1943 je bil med umikom iz Metlike v Žumberak ranjen v nogo in glavo. Nato je delal na Okrajnem izvršilnem odboru Vinica - Stari trg, potem pa je bil avgusta 1944 dodeljen Komisiji za ugotavljanje vojnih zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev, ki je delovala pri Slovenskem narodnoosvobodilnem svetu. Odtlej je bil zopet odsoten zdoma, saj je Komisija delala v Rogu, lokacije pa domači nismo poznali.

Na Komisiji je delal kot pravnik, ki je zbiral podatke za Štajersko; oktobra 1944 je bil imenovan za člana oddelka te komisije za to pokrajino in nato takoj

poslan tja, kjer se je pridružil dr. Štoru, referentu in članu štajerske podružnice Komisije. Pot iz Bele krajine na Štajersko je bila zapletena in varnostno zelo zahtevna. Makso Šnuderl je v svojih spominih zabeležil, da je bila skupina dobro varovana, ker naj bi bila v njej tudi Herta Haas, Mariborčanka, ki je bila Titova žena in ki je potovala s skupino.

Na Štajerskem je bil oče vso zimo 1944/45; v glavnem se je zadrževal na področju zgornje Savinjske doline, ki je bila vsaj nekaj časa deloma osvobojena in pod nadzorom partizanskih enot. Spominjava pa se, da je oče po vrnitvi povedal, da je med nemško ofenzivo decembra 1944 in januarja 1945 mesec dni preživel v bunkerju pod zemljo, kjer so nad njim ves čas bivale nemške vojaške enote.

V tem času doma seveda nismo imeli nobenih novic od očeta. Zato je bilo naše veselje, ko se je v začetku februarja 1945 vrnil v Metliko, zelo veliko. Bil je izmučen, a zdrav – čeprav je moral nekaj dni preživeti v karanteni, da se je znebil uši in nekaterih drugih spremljevalcev takega življenja. Po kratkem bivanju doma se je vrnil na delo v Komisijo.

Prav v tem času, za veliko noč 1945, so v Metliko partizani pripeljali večjo skupino ameriških in kanadskih pilotov, ki so se s skokom s padalom rešili iz poškodovanih letal in so jih partizani pripeljali na osvobojeno ozemlje s Primorske, Gorenjske in Štajerske. Ker je bila velika noč, je partizanski poveljnik odredil, naj posamezniki povabijo pilote domov na velikonočni zajtrk. Oče je bil edini, ki je znal nekoliko angleško – angleščine se je učil v zaporu –, in je odšel v stavbo, kjer so bili zbrani, ter pomagal pri prevajanju. Domov je pripeljal tri ali štiri pilote in dva angleška ujetnika, ki so jih partizani osvobodili v Dravski dolini, kjer so delali na popravilu železnice. Prosil jih je, ali bi bili pripravljene oddati pismo za jugoslovanskega veleposlanika v Kanadi dr. Izidorja Cankarja, ki je bil njegov prijatelj, ko (če?) se bodo vrnili v domovino. To nalogo so sprejeli – in po koncu vojne je Izidor Cankar očetu povedal, da je bilo to pismo prvo, ki ga je prejel z osvobojenega ozemlja.

Ob koncu vojne, maja 1945, je bil oče član ene od prvih enot slovenskih partizanov, ki so prišle v Maribor. Tu je za kratek čas postal vodja oddelka Komisije za Štajersko. Po mnenju Viktorja Avblja decembra 1945 je bil politično nezanesljiv in zato je bil z ukinitvijo štajerske podružnice Komisije »reduciran«. Kot navaja Jerca Vodušek Starič (v delu *Prevzem oblasti*), zato, ker se ni strinjal z ukrepi proti pripadnikom mariborskih Nemcev. Zato je 7. marca 1946 ponovno odprl odvetniško pisarno. 31. marca 1947 mu je bilo izvrševanje odvetniškega poklica prepovedano z odločbo Komisije za presojo pravice za opravljanje odvetništva pri vladi LR Slovenije zaradi tega, ker je z »načinom izvrševanja odvetništva po osvoboditvi pa vse do danes dokazal, da razume svoj sedanji poklic na najbolj protiljudski način«.

V času, ko se je zaposlil pri Konstruktorju, se je začel strokovno ukvarjati s pravnimi problemi s področja civilnega prava in je začel redno objavljati v strokovnem tisku, predvsem v reviji *Pravnik*, v *Gospodarskem vestniku* in *Našem gospodarstvu*. Skupno je objavil okoli 90 člankov.

Medtem je leta 1953 zaprosil za vpis v imenik odvetnikov. Izvršilni odbor Odvetniške zbornice je vpis soglasno podprl, vendar je tedaj Ministrstvo za pravosodje, ki je bilo pristojno, da da svojo privolitev, to odklonilo. Leta 1960 je oče ponovno zaprosil za ta vpis in ga tokrat tudi dosegel. Od leta 1960 do svoje smrti leta 1969 je opravljal poklic odvetnika. Teh zadnjih devet let je bil v svojem poklicu zelo zadovoljen.

Oče je umrl 25. septembra 1969 v Mariboru za posledicami pljučne embolije, do katere je prišlo po kirurškem posegu za odpravo gnojnih tvorov na vratu (furunkuloza); bolezn, ki jo je oče dobil v zaporu med drugo svetovno vojno in je ni bilo mogoče ozdraviti.

Osebnost

Najin oče je bil – kakor sva ga doživljala midva – dokaj zapletena osebnost. Na splošno je veljal za zelo zaprtega in morda tudi nedostopnega. A zdi se, da je bil to le način varovanja zasebnosti, saj so ljudje, ki so ga bolje poznali, menili, da je bil razumevajoč, občutljiv za socialne krivice, pripravljen pomagati sočloveku v stiski. Tako se spominjava, da je kot pravnik pomagal ljudem, ki so imeli pravne probleme – ženi pisatelja Ludvika Mrzela, s katero sta bila oba zaposlena pri podjetju Konstruktor, je večkrat sestavljal prošnje za njegov odpust iz zapora. S pravnimi nasveti je pomagal tudi nekaterim svojim prijateljem in znancem.

Tudi to, da sta imela najina starša precej širok krog znancev in prijateljev, kaže na to, da je bil – v pogojih, kakršni so pač v tistem času obstajali – človek, s katerim so se ljudje radi družili. Pogosto je odhajal v kavarno Astoria na šah in kasneje v restavracijo hotela Orel. Tam so mu družbo delali mariborski intelektualci – med drugimi odvetnika dr. Bergoč in dr. Boštjančič, ing. Jelenc, zobozdravnik dr. Leo Kac, uslužbenec v mariborski tiskarni Lojze Strašnik, ravnatelj Pokrajinskega muzeja dr. Franjo Baš in kasneje prof. Bogo Teply in drugi.

Po letu 1945 pa se ni udeležil nobene javne prireditve – ni hotel obiskovati gledališča niti koncertov, da o kakšni drugi prireditvi niti ne govorimo.

Oče je vse svoje življenje gojil zelo prijateljske in pristrčne stike s svojo sestro – edino ožjo sorodnico Vano Sterger.

Na našem domu so se oglašali tudi znanci in prijatelji staršev od drugod. Tako se spominjava, da je v prvih letih po koncu vojne k nam vsak mesec prihajala žena Zorana Hribarja, obsojenega na Nagodetovem procesu, s svojimi otro-

ki. Liza Hribar, kiparka, je prihajala na obisk k svojemu možu, ki je prestajal zaporno kazen v mariborskem zaporu, in je pri nas prenočila. Na našem domu, ki je bil sicer zelo skromen, tako kot je bilo pač skromno življenje po vojnem uničenju, so se večkrat oglasili tudi očetovi ali mamini prijatelji iz Celja, Ljubljane ali od drugod – večkrat so bili naši gostje prof. France Avčín, ki sta ga starša spoznala med vojno v Beli krajini, dr. Lojze Ude, pravnik in zgodovinar, ki je prav v času med 1950 in 1960 pripravljaval prvo obsežnejšo raziskavo o dogajanju v Mariboru ob koncu prve svetovne vojne in o vlogi generala Maistra in Maistrovih borcev, župnik iz Cirkulan Jože Krošelj, ki je bil kot mlad kaplan učitelj verouka najini mami, med vojno pa sta bila z očetom skupaj zaprta v zaporu v Ljubljani.

Res pa je seveda tudi, da so se nekatere prijateljske vezi v času po drugi svetovni vojni povsem pretrgale.

Kot starš je bil oče strog in zahteven, imel pa je tudi precej razumevanja za nas mlade. Pričakoval je, da bomo svoje šolske obveznosti redno izpolnjevali – in s tem res ni bilo posebnih težav. Vsak dan smo se doma srečali šele po kosilu, okrog druge ure – na skupni kavi. Starša sta nam otrokom dokaj zgodaj dovolila piti turško kavo – ta obred pa je bil hkrati tudi srečanje vse družine, kjer smo si izmenjali novice in se dogovorili o tem, kaj bomo delali popoldne. Na te opoldanske pogovore hraniva še danes prijetne spomine. Oče ni prav pogosto česa prepovedoval, a ko je bilo prepovedano, smo vedeli, da je prepoved resna in trdna. Spominjava se, da je enemu od naju, ko smo še v tedanji nižji gimnaziji »na črno« brali neko knjigo, ki naj ne bi bila primerna za nas, rekel, da ne more prepovedati branja knjige, a da misli, da obstajajo knjige, ki so primerne ali neprimerne za določeno starost. Po njegovem mnenju, je rekel, knjiga, za katero je šlo – če naju spomin ne vara, je šlo za Boccacciovega *Dekameron* – pač še ni primerna za nas. S tem je seveda bistveno zmanjšal zanimanje za knjigo.

Oče je bil zelo redkobeseden glede tega, kako je preživel vojno. Le tu in tam je pripovedoval o kakšnem dogodku bodisi v zaporu bodisi v času partizanstva. Bil je zelo kritičen do političnega razvoja po koncu druge svetovne vojne, odpor sam pa je vselej visoko cenil. Spominjava se, kako je ob neki priložnosti rekel: »Poglejte, ta zadnja natararica je ponosna na svoje delo in nima v sebi nič servilnega.« Češ, narodnoosvobodilni odpor je spremenil značaj slovenskega človeka.

Zadnjih devet let življenja, ki jih je preživel kot odvetnik, je bil zadovoljen in spravljen sam s seboj in s svetom. Veselil se je, da smo vsi trije otroci diplomirali in bili – kot je rekel – preskrbljeni. V veliko veselje so mu bili vnuki.

Filip Čuček

ORIS ŽIVLJENJA, DELA IN OBDOBJA FRANA ROSINE, OČETA IGORJA ROSINE

Uvod

Fran Rosina se je rodil leta 1863 na Kranjskem, točneje v Leskovici pri Bogenšperku (nad Šmartnim pri Litiji), to je v času, ko je Avstrija že »opravila« z absolutizmom in ponovno uvedla ustavno parlamentarno življenje. Nekaj desetletij kasneje je kot slogaško usmerjen slovenski politik na Spodnjem Štajerskem (odvetnik v Mariboru) doživel tudi njen konec, umrl pa je leta 1924 kot državljani Kraljevine SHS. Njegovo življenje in delo je bilo tako bolj ali manj vezano na Avstro-Ogrsko, nekoliko manj na prvo Jugoslavijo.

Za začetek pa nekaj besed o razmerah v monarhiji in na Slovenskem po obnovi ustavnega življenja, ko je Rosina odraščal na Kranjskem. »Novost« te dobe je bilo (poleg parlamentarne državne ureditve) postopno, toda vztrajno naraščanje nacionalizmov. Prvi zametki nacionalnega vprašanja so bili sicer prisotni že med revolucijo leta 1848, toda v zgodnji fazi avstrijskega parlamentarizma niso igrali pomembnejše vloge. Moderna nacionalna zavest še ni uspela nadomestiti starih oblik identifikacije z deželo. Po več kot desetletni neoabsolutistični cezuri pa je bil v Avstriji znova vzpostavljen ustavni red, s čimer se je dokončno razmahnilo živahno politično življenje. Na Slovenskem (najbolj na Kranjskem in Spodnjem Štajerskem) se je ob nemški stranki postopoma oblikovala tudi slovenska (narodna) stranka, temu pa je kmalu sledila še nacionalna diferenciacija. Nacionalizem, sprva prisoten v ozkih intelektualnih krogih, se je postopo-

ma, toda vztrajno širil med prebivalstvom in ga ločeval po novem nacionalnem ključu. Nemštvo (ustavoverci) se je definiralo kot sistem napredka in svobode, slovenstvo pa je postajalo sinonim za nazadnjaštvo, klerikalizem in ultramontanizem (predvsem na Kranjskem). Velika večina meščanov se je opredelila za nemštvo in ne za slovenstvo. Nemška stran je imela v tem procesu lažje delo zaradi tradicionalnega »nemškega« posestnega stanja,³ medtem ko so morali Slovenci pričeti s svojim delom v mnogo težjih okoliščinah. Oba »pola« sta že v šestdesetih letih pričela krepiti svoje pozicije, nacionalizem pa je zajemal vedno širše množice prebivalstva. Kljub temu je nacionalna diferenciacija napredovala dokaj počasi, nacionalna nasprotja pa še niso zajela vsakdanjega življenja.⁴

Čeprav je slovenska politika vstopila v avstrijsko parlamentarno dobo precej neorganizirana in brez pravih ciljev, so se v slovenskih vrstah hitro pokazala nasprotja znotraj politične taktike (liberalne oziroma konservativne struje).⁵ Za razliko od konservativne kranjske politike pod taktirko Janeza Bleiweisa so vodstvu narodne stranke na Štajerskem ton namreč dajali liberalno usmerjeni politiki (Janko Sernec, Josip Vošnjak,⁶ Božidar Raič in Ferdinand Dominkuš v Mariboru, agilni Štefan Kočevar⁷ v Celju). To se je najbolj pokazalo septembra 1865, ko so liberalci zavrnilo federalistični mariborski program.⁸ Na drugi strani pa so različni pogledi slovenske in nemške strani glede preoblikovanja monarhije na Slovenskem okrepili nacionalni impulz, ki se je stopnjeval do deželnozborskih volitev leta 1867, ko so Slovenci že nastopili z jasnim programom, to pa je že prinašalo določeno politično afirmacijo slovenstva.⁹

Politično polarizacijo v slovenskih vrstah je leta 1867 pospešilo glasovanje slovenskih državnozborskih poslancev za dualistično adresno. Čeprav so slovenski poslanci vse do zasedanja državnega zbora zatrjevali, da bodo glasovali proti

3 Spodnještajersko nemško časopisje je od začetka osemdesetih let poudarjalo, da so spodnještajerska mesta starodavna nemška mesta, ki so jih utemeljili nemški kolonisti in ki so vse do konca sedemdesetih let, ko naj bi se ob podpori vlade začela načrtna slovenizacija, obvarovala svoj nemški karakter. – Cvirn, *Boj za Celje*, str. 5.

4 Prim. Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 19–33.

5 Prim. Melik, *Problemi in dosežki*, str. 239.

6 Prim. Vošnjak, *Spomini*.

7 Več o njem gl. Štefan Kočevar – rodoljub slovenski.

8 V času največjih pričakovanj (po Belcredijevem nastopu) je dobila notranjeavstrijska ideja (Andrej Einspieler) najširšo podporo, ki so jo 25. septembra 1865 na sestanku v Mariboru sprejeli slovenski politiki s Štajerske, Koroške in Kranjske, kljub temu da večina udeležencev ni verjela v uresničitev programa. Einspielerjeva koncepcija oktobrske diplome in ideje Františka Palackéga o federalizaciji monarhije je predvidevala obnovo notranjeavstrijske skupine dežel z deželnim zborom za vsako deželo in cesarsko-kraljevim namestništvom (v narodnostno mešanih deželah pa tudi ustanovitev narodnih kurij). Toda v tedanjih razmerah, ko se je že jasno nakazovala dualistična zasnova monarhije, je bil federalizem pač (pre)velika utopija. Več o tem gl. Cvirn, *Dunajski državni zbor*, str. 106–108.

9 Melik, *Slovenska politika ob začetku dualizma*, str. 296–297; isti, *Volitve na Slovenskem*, str. 388–392; prim. Cvirn, *Deutsche und Slowenen*, str. 115–116; isti, *Dunajski državni zbor*, str. 106–108.

adresi, so v slovenski (narodni) stranki zaradi nemškega pritiska prevladali zagovorniki oportunistične politike. Dokončno sta se izoblikovala dva politična tabora: tabor, ki je zagovarjal previdno politiko državnih poslancev (staroslovenci), in tabor opozicije (mladoslovenci), ki se je zavzemal za odločno nacionalno politiko po češkem zgledu. Nasprotja med njima so se od jeseni hitro zaostrovala.¹⁰

Medtem je dunajski parlament konec leta 1867 sprejel vrsto zakonov, ki so skupaj tvorili t. i. decembrsko ustavo. Ta je uvajala moderne demokratične trende in dokončno omogočila normalno parlamentarno politično delovanje. Prišlo je do okrepitve modernizacijskih procesov. Dokončna sprememba družbenega sistema v predstavniki parlamentarizem in ostala moderna infrastruktura (izgradnja železniškega omrežja, skromna kapitalistična proizvodnja, razvoj trgovine, svoboda tiska, zborovalno in društveno pravo, še posebej pa obvezno osnovno šolstvo po letu 1869) sta bili novosti, ki sta v ustavni dobi postali gibalo nacionalnega razvoja in pospešili proces nacionalnega oblikovanja tudi na Slovenskem. Ideja o Slovencih kot posebni, na jeziku in zgodovini utemeljeni skupnosti se je med širšim prebivalstvom pričela »prijemati« s povečano pismenostjo/šolstvom in literarno-publicistično produkcijo, ki je prinašala nacionalna sporočila.¹¹

Slovenska politika je konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih let kulminirala v taborih, kljub složnemu nastopanju pa se je razdor v slovenskih vrstah poglobljajal. Politična nesoglasja so se pokazala tudi z ustanovitvijo konservativnih in liberalnih listov.¹² Na deželnozborskih volitvah leta 1870 so se pojavile dvojne (liberalne in konservativne) kandidature.¹³ Liberalci so v tem »boju« vse bolj popuščali in na koncu (vsaj na zunaj) sprejeli konservativno etiketo. Potem ko so se konservativci leta 1871 v državnem zboru priključili Hohenwartovemu klubu in zagovarjali široko deželno avtonomijo na podlagi historičnega prava, krščanska načela na področju ustave in šolstva ter narodno enakopravnost, pa liberalci takšnega programa vseeno niso mogli sprejeti.¹⁴ Razcep je bil očitno že z ustanovitvijo »strankarskih« časopisov (npr. *Glas, Slovenec*), razpad sloge pa je kulminiral na državnozborskih (1873) in na deželnozborskih volitvah (1874), ko je konservativna struja zavzemala cerkvenopolitična stališča, medtem ko so liberalce zanimala zgolj vprašanja narodne politike. Kljub temu je pospešeni nemški (na Goriškem italijanski) nacionalizem sredi desetletja združil slovenske vrste

10 Melik, Slovenska politika ob začetku dualizma, str. 299–302.

11 Prim. Rajšp, Duhovnika Jožef Rogač in Božidar Raič, str. 37–44; Rogač, *Narodnost in Slovenstvo*.

12 Melik, Slovenska politika ob začetku dualizma, str. 306–313.

13 Prim. *Slovenski narod*, 25. 8. 1870.

14 Prim. Pančur, Uveljavitev slovenskega narodnega gibanja, str. 29–30.

in jih prisilil k ponovni slogaški politiki.¹⁵ Strasti so se dokončno pomirile sredi sedemdesetih let, ko so tudi mladoslovenci vstopili v Hohenwartov klub.¹⁶

Študij

V tem času (leta 1875) je Fran Rosina pričel obiskovati ljubljansko državno gimnazijo, kjer je bil med boljšimi učenci, in jo leta 1882 tudi uspešno zaključil.¹⁷ V drugi polovici sedemdesetih let, ko je Avstriji vladala Auersperg-Lasserjeva ekipa in povsem ohromila (obetavni) nacionalni proces nenemških narodov, najbrž še ni bil kritičen opazovalec razmer, toda pod Taaffejevo vlado, ki ji je cesar podelil mandat leta 1879, se je že uveljavil kot kritični intelektualec. Ta vlada je ravnala povsem drugače in je skušala po sistemu »sporazuma in sprave« brez neposrednega vladnega pritiska posredovati med koalicijo (nenemškimi narodi in nemškimi konservativci) na eni in nemškimi liberalci, ki so se znašli v opoziciji, na drugi strani.

V osemdesetih letih je prednacionalno »sožitje« že postajalo preteklost, nacionalna mobilizacija prebivalstva pa je pospešeno ubirala svojo pot. Leta 1882 je Rosina pričel s študijem prava na Dunaju.¹⁸ Tam se je preživljal kot domači učitelj in stenotipist ter bil zelo aktiven v akademskem društvu Slovenija (v zadnjem študijskem letu, leta 1887, je postal njegov predsednik), poleg tega pa se je družil tudi z uglednimi slovenskimi izobraženci, kar je gotovo okrepilo njegovo slovensko nacionalno orientacijo.¹⁹ Leta 1883 so Slovenci na Kranjskem ponovno dobili večino v deželnem zboru. Zaradi »drobtiničarske« politike vlade pa so se pojavila nasprotja v liberalnem taboru (elastiki in radikali). Toda slovensko (slogaško) narodno stranko je razdvajalo tudi nasprotje med liberalnim in konservativnim taborom. Liberalci so le navzven sprejemali katoliška stališča, sloga pa je bila vseskozi na preizkušnji. Na nekaterih volitvah so proti uradnim slogaškim kandidatom nastopili protikandidati iz liberalnih in katoliških vrst. Slogaštvo se je začelo krhati po imenovanju Jakoba Missie za ljubljanskega škofa leta 1884, dokončno ločitev duhov pa je leta 1888 z *Rimskim katolikom* dosegel Anton Mahnič, profesor bogoslovja v Gorici.²⁰ Na Kranjskem slogaško vodstvo leta 1889 ni moglo več postaviti vseh kandidatur za deželnozborske volitve. Januarja 1890 je bilo v Ljubljani ustanovljeno Katoliško politično društvo,²¹ ki je še pose-

15 Melik, Razcep med staroslovenci in mladoslovenci, str. 470–483.

16 Pančur, Uveljavitev slovenskega narodnega gibanja, str. 30.

17 Toš, Dr. Fran Rosina, str. 10.

18 SI PAM 1614, Osebni dokumenti Frana Rosine (1875–1921), Indeks Frana Rosine univerze na Dunaju (1882–1887).

19 Toš, Dr. Fran Rosina, str. 11.

20 Prim. Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja*, str. 28–47.

21 Prim. *Slovenec*, 12. 1. 1890; *Slovenski narod*, 1. 2. 1890.

bej po prvem slovenskem katoliškem shodu v Ljubljani avgusta 1892 spodbudilo nastanek številnih katoliških političnih društev na Kranjskem. Organiziranje katoliškega tabora je prisililo liberalce, da so februarja 1891 ustanovili Slovensko društvo. V takšnih razmerah so bile državnozbornske volitve marca 1891 zadnje, za katere je kandidate postavil skupni volilni odbor (naslednje leto je v kranjskem deželnem zboru razpadel tudi skupni slovenski poslanski klub).²² Liberalci so leta 1894 ustanovili Narodno stranko,²³ katoliška politična organizacija pa se je pred volitvami v kranjski deželni zbor leta 1895 preimenovala v Katoliško narodno stranko s široko razvejano mrežo na podeželju,²⁴ prav to pa ji je ob širitvi volilne pravice omogočilo velike volilne uspehe, saj je kmečko prebivalstvo predstavljalo večino slovenskega prebivalstva.²⁵

V Novem mestu, Celju in Ljutomeru

Povsem drugače je bilo v ostalih deželah s slovenskim prebivalstvom. Za časa Taaffejeve vlade je slovenska politika na Spodnjem Štajerskem omejila nemško politiko na mesta in nekatere trge,²⁶ v Celju pa je po slovenski zmagi na ljubljanskih občinskih volitvah leta 1882 celo načrtno zastavila »napad« na mesto. Pospešeni nacionalizem je sredi osemdesetih let privedel do točke, ko se je bilo prebivalstvo v mešanih okrajih prisiljeno nacionalno opredeliti.²⁷ Po prihodu Ivana Dečka v Celje leta 1885 je slovenska javnost z optimizmom spremljala slovenski napredek, ki je vsekakor vznemirjal celjske in spodnještajerske Nemce.²⁸

Fran Rosina je v tem času zaključeval svoj študij,²⁹ maja 1887 pa se je kot odvetniški koncipient najprej zaposlil v odvetniški pisarni Karla Slanca v Novem mestu. Na Dolenjskem (ob rednem delu) ni miroval, pač pa je bil eden najagilnejših pri ustanavljanju Dolenjskega Sokola; postal je tudi njegov prvi starosta.³⁰ V Novem mestu je ostal (s prekinitvijo med julijem in decembrom 1890, ko se je najbrž pripravljaj na doktorat) do junija 1891,³¹ ko se je preselil v Celje, kjer je dobil službo v Sernečevi odvetniški pisarni. Za razliko od Kranjske so na Spodnjem Štajerskem, kjer je Rosina preživel večino svojega življenja, še desetle-

22 Pančur, *Doba slogaštva*, str. 38.

23 Prim. *Slovenski narod*, 1. 12. 1894.

24 Prim. *Slovenec*, 26. 11. 1895.

25 Pančur, *Nastanek političnih strank*, str. 32–36; isti: *Nacionalni spori*, str. 37.

26 Cvirn, *Politične razmere na Štajerskem*, str. 9; Melik, *Slovenska politika v Taaffejevi dobi*, str. 523.

27 Cvefcar, *Z narodnim domom*, str. 7–8; prim. Cvirn, *Kri v lufi*, str. 93–96.

28 Prim. *Südsteirische Post*, 31. 8. 1889.

29 SI PAM 1614, Osebni dokumenti Frana Rosine (1875–1921), Indeks Frana Rosine univerze na Dunaju (1882–1887).

30 Komelj, *Novomeški Sokol*, str. 14.

31 SI PAM 1614, Pisma Franu Rosini (1856–1923; 1891), Potrdilo Karla Slanca (2. 6. 1890).

Ljutomerski Glavni trg okoli leta 1900
(Marjan Drnovšek, ur., *Pozdravi iz slovenskih krajev*, str. 115)

Zaradi njegove načelne (slovenske) drže in ugleda, ki ga je užival,³⁹ so ga kmalu izvolili v odbor ljutomerske Posojilnice, na deželnozborskih volitvah leta 1896 pa je bil izvoljen za poslanca ljutomerske kmečke kurije. V Gradcu se je oglašal zlasti pri gospodarskih in političnih temah, toda tudi on je bil v štajerski prestolnici v veliki manjšini. Nemškoliberalna večina je imela v deželnem zboru absolutno oblast. Slovenci so tam večkrat pokazali svoje nezadovoljstvo, na prelomu stoletja pa so radikalizirali svoj nastop z geslom »proč od Gradca«, ki ga je zagovarjal tudi Fran Rosina.⁴⁰ Sprva je geslo pomenilo, da od deželnega zbora ne morejo ničesar pričakovati, v nadaljevanju pa se je okrog njega osredinila politika, ki je za Spodnjo Štajersko zahtevala posebno politično in gospodarsko osamosvojitve.⁴¹

Medtem so se nacionalni odnosi na Spodnjem Štajerskem zaradi mobilizacije večine prebivalstva popolnoma zaostri. Olja na ogenj je prilila ustanovitev slovenskih vzporednic na celjski gimnaziji leta 1895, kar je sprožilo ostre reakcije

39 To je mogoče razbrati iz njegove obsežne korespondence. – Toš, Dr. Fran Rosina, str. 12.

40 Prav tam.

41 Prim. Goropevšek, *Štajerski Slovenci*, str. 114.

med celotnim nemštvom v monarhiji.⁴² Seveda je svojo politiko najbolj radikaliziralo celjsko nemštvo, kar je še dodatno poslabšalo nacionalne razmere v mestu.⁴³ Po Badenijevih jezikovnih naredbah za Češko in Moravsko (te so uvajale enakopravnost češčine in nemščine na uradih), ki so sprožile silovite nemške reakcije,⁴⁴ je tudi spodnještajersko nemštvo dokončno in brez izjeme bučno odgovorilo na vsako slovensko akcijo. Nemško-slovenska nasprotja so bila odtlej prisotna na vsakem koraku, nemška stran pa je imela mnogo boljše izhodišče v nacionalnem boju, kar je tudi s pridom izkoriščala.

Dokončna selitev v Maribor

Med svojim bivanjem v Ljutomeru se je Fran Rosina marca 1898 poročil s hčerjo šolnika in politika Franca Robiča,⁴⁵ Karolino Robič. Tam sta se jima rodila tudi najstarejša otroka, hčerka Milovana (leta 1898) in sin Igor (leta 1900). Kmalu zatem, leta 1901, pa se je družina preselila v Maribor, kjer so se dokončno ustalili.⁴⁶ Za razliko od Kranjske, kjer se je pluralizacija političnega življenja že močno zasidrila v javnosti, so morali štajerski Slovenci postopati slogaško ter mnogo bolj taktično in previdno.⁴⁷ Tudi Rosina se je v mestu ob Dravi hitro priključil slogaški stranki in se potegoval za enakopravnost slovenščine. Ker si je ime ustvaril že v Ljutomeru, je tudi v Mariboru hitro postal eden stebrov slovenske stranke. Toda za razliko od Ljutomera je bil Maribor ena izmed spodnještajerskih nemških »trdnjav«, kjer so bili Nemci absolutni gospodarji, zaradi česar je imel še več dela kot poprej.

Nemška stranka je z vsemi silami napadala slovenske zahteve in skušala na vsakem koraku škodovati (že dobljenim) slovenskim pridobitvam, zato so slovenski poslanci, med njimi tudi Fran Rosina, zaradi nemogočih razmer odgovorili (kot že večkrat poprej) z deželnozborsko abstinenco,⁴⁸ ki je s presledki trajala vse do konca leta 1902. Nemška nacionalna društva so na vse pretege branila nemško posestno stanje, okrajna glavarstva so vse pogosteje ignorirala zakon, da se mora primer reševati v jeziku, v katerem je bil vložen,⁴⁹ občine z nemško večino pa so si na vse kriplje prizadevale omejiti demonstracijo slovenske na-

42 Prim. Cvirn, Celjsko gimnazijsko vprašanje, str. 102–111; Schmid, *Kampf um das Deutschtum*, str. 224–234.

43 Več o tem gl. Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 170–241; za mariborske Nemce gl. Rozman, *Politično življenje Nemcev*, str. 52.

44 Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 203–230.

45 Prim. Toš, Franc Robič, str. 43–53.

46 Gl. poglavje Igor Rosina – v očeh otrok.

47 Baš, *Prispevki*, str. 74.

48 *Slovenski gospodar*, 29. 8. 1901.

49 StLA, fond Statthalt. Präs., f. 26 – 2555/1904.

**SRLOVENSKI
GOSPODAR.**

List Ijudstvu v pouk in zabavo.

V Mariboru, dne 6. aprila 1900.

Tečaj XXXIV.

Štev. 14.

Izšla vsak četrtik
in vsaka s polovico
vsak let v študiju s
poljubnejim za den
za celo leto K 4.—
za pol leta „ 2.—
za četrt leta „ 1.—

Naročnine se pošilje
previdneje skrbno
v. Cirila, krevle
slim klet. 3. List
pošilja do odgovora.

Deželni kasi, ki
v državi država ob-
krijaše list brez po-
setno naročnin.

Presezniti štiri dobe
se v tiskarji in prvi
gospodu Novaku na
viličnem tisku po 10 h.

Rokopisni se vsi
čaji, uplašeni listi
na se sprejemajo.

Za vsakemu se plačuje
od naravnih vredstev,
če se ustavijo ustrezni,
po 10 h, dohaja 25 h,
včasih 35 h.

Iskanje se sprejemajo
do vrste upoštevne.

Volilci! Rojaki!

Mi zastopniki slovenskega naroda v stajarskem deželnem zboru smo vložili v seji dne 16. maja l. 1899. najodločnejši ugovor zoper pristaranu postopanje nemške večine v deželnem zboru, ki s deželniimi sredstvi, ki s deželniimi donatiji donatiji tudi slovenski državljanstvu, vneto podpira pomembnejša dela, koje je zjutro zamavano za deželnočasne nemško-nacionalne namene, ter smo s takrat izjavili, da nam nikakor ni več mogoče oddelevati so nadaljnjega postovanja v deželnem zboru.

Nemško-nacionalna večina deželnega zbora postaja pa v svojem postopanju zoper vseokoli zmerno in popolnoma v postatnih mejah deželno slovensko manjšino vedno brezobzirnejša in neustojljiva. Deželno kate, da slovenskemu narodu se priprava tudi najbolj potrebnih pogojev za njegov prosvetni in gospodarstveni obstanek.

Deželni odbor upravlja deželo, s se pri upravi jako malo zira na naloge potrebe slovenskega prebivalstva.

Za Spodnjaštarsko, kjer zabava skiba neobdobje manje slovenskega jezika, nastajajo se uradniki, kateri niso zmotni jezika, ki pa govori ljudstvo. Za deželno šolskaro in viharino solo v Mariboru pridobili so se na pr. učitelj iz Frunje; domači predstvi pa so se preari; skrbnost so iskali reči spopadnost in pa boljše strokovno izobrazbo.

Ako si slovenskega roda, dovolj je varča, da te lakljajajo pri oddaji deželnih služb; ali so, kakor da so deželni službe izključljivo nemškemu sodobnemu prebravnemu posetu.

Nasi dijaki so vključeni od vseh šolskih, katere podležajo deželni odbor.

Vsi od dežele vzdržujejo višji izobraževalni zavodi so brezizjemno nemški; celo s ljudsko solo, ki je namenjena za izobrazbo slovenskega prebivalstva, se ravna kakor s pastorko in tu mora tudi občujka osebe, ki postajo na teh službah, nemudoma čutili, kakor se je to neoporekivo pokazalo pri zadnjem avričanju led v platinne ramene porodov uravnave učiteljskih plač.

V gospodarstvem oziru se Spodnjaštarska na obalo-ana v vseh načinu zamenjava, posebno gleda oza vna v reki in potokov, kakor tudi glade celo. Čelo pri dovoljanju brezobzretnih posejil, kateri pri raziditvi s ameriškega krovaja malena se uporablja nedejo, da se nemško mudiem prebivalstvu most in tvoj, celo takim, ki so premočni, daje prednost na škodo bednega in siromskega slovenskega kmečkega prebivalstva.

Naka beseda se v deželnem zboru ne postaja, nasa predlogi, ki jih starimo v korist naših volilcov in našega naroda, se proti vsakemu parlamentarnemu običaju ne pušajo niti do posvetovanja ali se pa kar brezobzirno preglašujejo. Mi smo na pr. opazili, da je v deželi mi manj kot 19 nemških meščanskih sol, katere stanje deželo na leto okroglo 280.000 K, da so pa temu nasprotni ne našaja v deželi niti ena slovenska meščanska sola! Da bi se odpravila ta krivica, stariji smo predlag, naj se osnuje meščanska sola s slovenskim utmni jostkom v St. Jurja ob jalni želenici; a ta predlog se je kar kratkomočno s zadržljivostmi meščali odklonil.

Šloho stanje našega šolstva izvira pred vsem in nesrečno sestave deželnega šolskega sveta. Tudi oddelajo o slovenski soli in spnih potokah in temah moči, ki imajo se vedno svojega političnega in narodnega mlajenja za to zelo vse denje, le zanimanja in ljubezni ne. Nas predlog, da se deželni šolski svet preosnuje po vzgledu občega in troleškega, tako da bi se slovenskemu narodu podeli primerni špiv na njegovo šolstvo, ni prišel niti do obravnavanja v deželnem zboru; kajli poročevalce šolskega odbeka, čeravno je imel našega predlagi, naj se predlog odkloni, je takrat, ko bi se imelo o tem predlogu obravnavati, namodna lagati ter se od leta 1898 s svojimi poročili ni več prikazal.

Deželni red in deželni volilni red, ki ga imamo te iz prvih šestih naših državnih skupin in ki zabava najbolj v vseh točkah temnejše preembe, zadržuje prevažne krivice zoper slovenski narod na Stajarskem; zadržuje dolžbe, po kterih na pr. pride v nemški mestni skupini Murau na 4171 prebivalcev se eden poslanec; v nemškem volilnem okraju Irnding, Gröbming, Schladming na 25233 prebivalcev ravno tako eden poslanec; na Spodnjem Stajarskem pa na pr. v slovenskem kmečkem volilnem okraju celjanski se le na 61.061 prebivalcev tudi le eden poslanec. Tako pride, da imajo Slovenci na Stajarskem, štvisi 400.480 prebivalcev, od 60 izvoljenih deželnih poslancev samo osmi, Nemci pa štvisi 847.923 prebivalcev, pa 52.

Da bi se vsaj deloma že vendar odpravilo to nesladno razmerje, stavlili smo predlog, katerega namo je bil, desetli pravilnoje razdelitev deželno-polnanih mandatorov in pa spremembo deželnega reda, ki bi slovenskemu narodu zastopala zastop v deželnem odboru. A preko tega predloga prestopila je nemško-narodna večina na dvomi red.

Pač pa se tudi leta večina dopusti spremembo voljnega reda v tem smislu, da bi se ljudstvu, katero tudi plačuje denarni in krzni davek, ne pomnožilo zastopstvo, ampak da bi se nemški stranki zagotovila nadlaska za nepredelano dobro, slovenskemu narodu pa odvrača vsaka nada, da bi kdajli mogel izdobji toliko zastopnikov v deželnem zboru, kakor mi jih gre vedno njegovoga štvisla in njegovih darov.

Ta nepravilnost in to brezobzirno postopanje zoper slovenski narod od strani deželnega odbora in deželnooborne nemško-nacionalne večine, katere se je pri stanje naše interpelacije v slovenskem jeziku celo tako daleč spemnila, da je kakor prevažna moč na modro zapustila deželno šolstvo, ko so se začele slovenske besede, jezik čete tretjine prebivalcev dežele, in dežstvo, da deželna vlada mirno gleda, kako se krajajo vladnemu slovenskemu narodu od dne do dne pravice in postare, kako se slovenski narod gnuša, politično in narodno odvira iz našira; vse to niso je prepeljalo, da morajo Slovenci opustiti vsak up, da bi se kdajli proti njim pravilno postopalo v Gradcu; prepeljalo nas je, da bi pod takimi obstoječimi razmerami daljna nada, udeležba pri razpravih deželnega zbora Stajarskega bila ne samo brezuspesna in brez vrnke koristi, ampak, da bi bila zoper čast slovenskega naroda.

To so bili torej razlozi, kateri so nas priobili, da smo opustili svoje daljno sodobstvo v deželnem zboru Stajarskem.

V Mariboru, dne 27. sntca 1900.

**Dr. Ivan Dečko, dr. Franc Jurčeta, Miha Lendovešek, Franc Hobič,
dr. Franc Rosina, dr. Jos. Seravec, Ivan Vošnjak, Josip Žičkar.**

Deželnozbornski poslanci navajajo vzroke za deželnozbornsko
abstinenco (*Slovenski gospodar*, 5. 4. 1900)

cionalne identitete. Kljub temu da so slovenski poslanci v državnem zboru leta 1904 ponovno vložili interpelacijo proti kršitvi jezikovnih pravic,⁵⁰ je bil njihov prispevek precej skromen. Nemška stran je v jezikovnem boju vsekakor izšla kot zmagovalka, saj je imela veliko boljše izhodišče kot spodnjaštarski Slovenci.

Fran Rosina, ki je leta 1902 zavrnil ponovno kandidaturo za deželnozbornskega poslanca, je medtem nadaljeval s zavzetim pravniškim delom za uveljavljanje

slovenskega jezika v mestu ob Dravi (in širše). Postal je predsednik mariborske Čitalnice, leta 1904 član Zveze slovenskih odvetnikov (izstopil leta 1914), aktiven je bil v mariborski Posojilnici (od leta 1905 njen predsednik; kasneje tudi predsednik nove Zadržne zveze v Celju) in v Sokolu (ustanovljenem leta 1906). V tem času je kupil hišo na Tegetthoffstrasse (danes Partizanska ulica), kjer je imel v pritličju pisarno in v nadstropju stanovanje. V Mariboru sta se mu rodila še hčerka Tanja (leta 1902) in sin Fedor (leta 1904), žena Karolina pa je kmalu zbolela za jetiko in leta 1906 (stara šele 28 let) umrla. Tako je ostal sam s štirimi majhnimi otroki. Ženina smrt je bila za vso družino seveda velika izguba, zato se je Fran poročil z Marijo Ripšl iz Šentjurja pri Celju, sicer svakinjo prijatelja Petra Majdiča, ki je skrbela za številno družino.⁵¹ Kljub težkim preizkušnjam pa je Rosina vseskozi ostajal v delovnem pogonu.

Medtem se je slovenska slogaška spodnještajerska politika kljub zaostrenim nacionalnim odnosom vse bolj krhala. Pod vplivom politične diferenciacije na Kranjskem so se v Mariboru vse bolj uveljavljali katoliški politiki mlajše generacije in svojo aktivnost usmerjali na podeželje, medtem ko se je v Celju krepila liberalna struja, ki je poskušala delovati med meščanstvom. Zaradi močnega nemškega pritiska sta obe politični usmeritvi še vedno delovali slogaško.⁵² Pri notranji cepitvi pa so ključno vlogo igrali prav nemški uspehi.⁵³ Dokončen razdor so prinesle nadomestne državnozbornske volitve leta 1906, ko sta se v splošni kuriji spopadla liberalec Ivan Rebek in katoliški kandidat Anton Korošec,⁵⁴ ne ozirajoč se na svarila Jura Hrašovca o enotni slogaški politiki. Leta 1907 sta bili formirani stranki obeh blokov: »celjska« Narodna stranka pod vodstvom odvetnika Vekoslava Kukovca⁵⁵ in »mariborska« Slovenska kmečka zveza pod vodstvom teologa Antona Korošca.⁵⁶ Toda razpad sloge vseeno ni oslabil slovenske politike oziroma okreпил nemških pozicij, saj je bil aprila 1907 pod vodstvom Jura Hrašovca ustanovljen Spodnještajerski narodni svet, ki je skrbel za enotni nastop obeh blokov glede skupnih »narodnih« zadev.⁵⁷

Ideološki delitvi spodnještajerskih Slovencev pa so se skušali zoperstaviti nekateri politiki starejše generacije, ki so vztrajali pri slogaški usmeritvi in si prizadevali k obnovi sloge v deželi, z ustanovitvijo nove stranke. Toda nazorsko diferenciacijo, ki je medtem postala realnost tudi na Spodnjem Štajerskem, so

51 Toš, Dr. Fran Rosina, str. 17–18. Gl. poglavje Igor Rosina – v obeh otrok.

52 Prim. Baš, *Prispevki*, str. 74–79.

53 Več o tem gl. Goropevšek, *Razpad sloge*, str. 143–161.

54 Prim. Goropevšek, *Štajerski Slovenci*, str. 19–23; gl. tudi *Slovenski gospodar*, 10., 26., 31. 5. 1906.

55 O Kukovcu gl. več Stavbar, *Politik Vekoslav Kukovec*.

56 O Korošču gl. več Bister, *Anton Korošec*.

57 Cvirn, *Celje*, str. 59; Goropevšek, *Štajerski Slovenci*, str. 36–46.

Maribor, Glavni trg leta 1915
(UKM, Zbirka drobnih tiskov)

precej podcenjevali. Glavni akterji (Miroslav Ploj, Fran Rosina in Fran Jurtela) so marca 1909 (poleg Narodne stranke in Slovenske kmečke zveze) ustanovili Stranko zjedinjenih Slovencev (oziroma Konservativno stranko), saj da se hočeta »stari dve stranki /.../ pogoditi med seboj za mandate in si jih razdeliti, vsi drugi (konservativci) pa bi bili pri tem izključeni. To se mora preprečiti, ker so konservativci sami pošteni navdušeni delavci, kar se splošno priznava in jih torej ni vzroka izključevati.« Dejansko so se slogaši organizirali zaradi volilnega kompromisa o skupnem nastopu spodnještajerskih Slovencev na deželnozborskih volitvah; s stranko so namreč računali na osvojitve treh mandatov (namesto obljubljenih dveh). A dogovori o skupnem nastopu so padli v vodo, saj so ponovno prevladali strankarski interesi, novo stranko pa sta obe politični opciji vzeli kot nekakšen politični tujek. Kandidatna lista, ki so jo slogaši po spodletlem kompromisu oblikovali skupaj s štajerskimi liberalci, je na volitvah doživela popoln fiasko, s čimer se je politika sloge dokončno poslovila.⁵⁸ Rosina je bil tako v nadaljevanju kot liberalec pristaš Narodne stranke.

Spodnještajerska nemška politika je vso svojo dejavnost medtem usmerila v štajersko Podravje in se postopoma umikala iz celjskega območja, ki je bilo zanjo praktično izgubljeno. Pri tem je delovala vse bolj enotno, več ali manj je

58 Prav tam, str. 111–117.

podpirala Nemško ljudsko stranko in se na vso moč oprijela nemških nacionalnih društev Schulverein, Südmark in novega društva Deutscher Volksrat für die Untersteiermark, ustanovljenega leta 1906, ki je koordiniralo celotno nemško politiko.⁵⁹ V letih pred prvo svetovno vojno se je Schulverein spremenil v organizacijo ekstremnega nemškega nacionalizma in se ni zadovoljeval le z obrambo nemškega posestnega stanja na šolskem področju, pač pa je ustanavljal šole in vrtce tudi v pretežno slovenskih krajih, precej utrakvističnih šol pa spremenil v šole z nemškim učnim jezikom. Pri tem je svojo dejavnost vse bolj osredotočal na mariborsko okolico, da bi utrdil tamkajšnji nemški jezikovni otok. Südmark se je od leta 1906 povsem skoncentriral na kolonizacijo obmejnega pasu v Slovenskih goricah in deloma v Dravski dolini.⁶⁰ V letih pred vojno je svoje delo usmeril zlasti na Šentilj v Slovenskih goricah z okolico,⁶¹ tudi zaradi popisa prebivalstva leta 1910, s katerim so skušali ponovno (umetno) znižati razmerje moči v deželi in Spodnjo Štajersko prikazati v povsem nemški luči. Poleg tega je društvo v Šentilju, kjer so živeli »po zadnjem ljudstvenem štetju l. 1900 /.../ 503 Slovenci in 201 Nемец, torej že skoro 30 %«, spodbujalo (ob izletih v Maribor, Celje in na Ptuj) tudi »nemško-nacionalistični turizem«. ⁶² Slovenska politika je opozarjala na načrtne akcije nemške strani, ki si je prizadevala priključiti kraje med Mariborom in Šentiljem ter ustvariti »nemški most« do največje spodnještajerske nemške trdnjave.⁶³ Zmaga nemške strani na občinskih volitvah v začetku leta 1910⁶⁴ je prav zaradi tega povzročala nemalo skrbi,⁶⁵ saj je bil pred vrati nov popis prebivalstva. V Šentilju so kljub obilni agitaciji nemške strani našteji skoraj 900 oseb s slovenskim občevalnim jezikom in dobrih 200 z nemškim,⁶⁶ kar je nekoliko pokvarilo nemške načrte.

Vsi ti poskusi spodnještajerskega nemštva so kazali na dejstvo, da so bili Nemci v resnici precej prestrašeni in da so se oklepali vsake bilke, s katero bi lahko ustavili (po njihovem) »slovenizacijo« dežele. Toda avstrijska volilna geometrija je vse do propada dvojne monarhije favorizirala nemštvo, v okvirih novih nacionalnih ideologij pa še toliko bolj. Tudi uvedba splošne volilne pravice leta 1907 ni drastično izboljšala slovenskega položaja v deželi, čeprav se je ta vsaj približal realnemu nacionalnemu stanju. Obe izoblikovani nacionalni ideologiji na Spodnjem Štajerskem sta namreč v letih pred prvo svetovno vojno svoj

59 Rozman, *Politično življenje Nemcev*, str. 54.

60 Prim. Cvirn, *Deutsche und Slowenen*, str. 122–123.

61 Prim. *Slovenski gospodar*, 21. 8. 1908; več gl. Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 295–314.

62 Schmid, *Kampf um das Deutschtum*, str. 172–173.

63 *Slovenski Branik*, 1. 4. 1908.

64 *Straža*, 31. 1. 1910.

65 *Slovenski Branik*, 1. 3. 1910.

66 *Spezialortrepertorium von Steiermark*, 1917, str. 105.

Fran Rosina v sokolski opremi
(Marjan Toš, Dr. Fran Rosina, str. 19)

spopad praktično že pripeljali v slepo ulico. Vrhunec tega boja so bili vsekakor septembrski dogodki leta 1908.⁶⁷ Slovenski napadi na nemške in nemški napadi na slovenske nacionalne postojanke so postali nekaj vsakdanjega.⁶⁸ Gesli »Hie Deutsche – hie Slowenen« in »Svoji k svojim« sta dokončno zamejili celotno javno (in zasebno) življenje na Spodnjem Štajerskem.⁶⁹

Kot zadnji poskus ustavitve (sicer že končanega) slovenskega nacionalnega procesa je spodnještajersko nemštvo v letih pred vojno uporabilo še preverjeno metodo štajercijanstva (podobno so storili že konec šestdesetih in na začetku osemdesetih let 19. stoletja). S časopisom Štajerc, ki je bil glasilo t. i. stranke Štajerc-Partei (od januarja 1907 formalno organizirana kot Napredna zveza), so poskušali pod krinko gospodarskih koristi mobilizirati slovensko prebivalstvo za nemštvo. Časopis, pisan v slovenščini, je pod idejnim vodstvom ptujskega župana Josefa Orniga od leta 1900 do leta 1918 izhajal na Ptuj, z idejo štajercijanstva pa poudarjal slogo med meščani (Nemci) in kmeti (Slovenci). Nastopal je proti slovenski politiki in jugoslovanskim težnjam ter odvrčal kmete od slovenskih narodnih strank.⁷⁰ Toda njegovi napor niso obrodili sadov. Nacionalni proces je bil na nemški in slovenski strani na prelomu stoletja več ali manj zaključen, prebivalstvo pa opredeljeno po nacionalnem ključu. Politično življenje je bilo tako ali tako že nekaj časa povsem nacionalno definirano, politika totalne nacionalne razmejitve pa je do skrajnosti zaostрила mednacionalne odnose v deželi.

Medtem je Fran Rosina nadaljeval s svojim delom in spisal številne pravne formulacije, ki so slovenščini olajšale pot na sodišča. Toda mirnodobni vsakdan je prekinila prva svetovna vojna. Po izbruhu vojne so se na Spodnjem Štajerskem (in Koroškem) razmahnile denunciacije slovenskih intelektualcev (predvsem duhovnikov), češ da s srbofilskimi izjavami izdajajo domovino, za kar so več mesecev preživeli za zapahi.⁷¹ Nič kaj bolje pa je ni odnesel niti Fran Rosina, ki se je na dan sarajevskega atentata kot starosta mariborskega Sokola udeležil sokolske proslave v Rušah pri Mariboru. Ko je zvečer prispela novica o smrti prestolonasledniškega para, tega sprva nihče ni verjel. Kljub temu so prireditev prekinili, toda udeleženci so na poti domov še naprej rajali in popivali ter bili prešerno razpoloženi. To pa je zmotilo oblasti. Ker je bila novica seveda popolnoma resnična, je bilo več »veseljakov« osumljenih veleizdaje in odpeljanih v graški zapor. Fran Rosina je za njih posredoval v Gradcu in na Dunaju, a zaman.

67 Gl. Goropevšek, *Štajerski Slovenci*, str. 84–96; prim. *Septembrski dogodki 1908; Slovenski gospodar*, 17., 24. 9., 1. 10. 1908.

68 StLA, fond Statthalt. Präs., f. E91 – 1622/1908.

69 StLA, fond Statthalt. Präs., f. E91 – 1663/1908.

70 Prim. Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, str. 255–257; isti, *Deutsche und Slowenen*, str. 124; za Ptuj prim. tudi Moll, Kaj pomeni nacionalni boj, str. 65–76.

71 Prim. Moll, *Kein Burgfrieden*; Moll, Čuček, *Duhovniki za rešetkami*; Pleterski, *Politično preganjanje Slovencev*.

Po povratku v Maribor je bil aretiran tudi sam in odpeljan v Gradec, kjer so ga za dva meseca zaprli. Graški zapor ga je zelo izmučil. Bolehal je namreč za sladkorno boleznijo, ki ga je psihično in fizično toliko prizadela, da je svojo pisarno za nekaj časa celo zaprl.⁷²

Po štirih letih vojne, med katero je nadaljeval s svojim neumornim pravniskim delom, je bil Fran Rosina ob koncu krvave morije med tistimi mariborskimi Slovenci, ki so vodili priprave za prevrat in prevzem oblasti. Kot podpredsednik štajerskega Narodnega sveta je (skupaj s predsednikom Karlom Verstovškom) odločilno pripomogel, da je lahko Narodni svet 1. novembra 1918 prevzel civilno, Rudolf Maister pa vojaško oblast v Mariboru (mariborski občinski odbor je namreč 30. oktobra 1918, dan po nastanku Države SHS,⁷³ razglasil Maribor z okolico za sestavni del avstrijske države).⁷⁴ Mariborska Posojilnica, katere načelnik je bil, je namreč odobrila dva milijona kron za potrebe Maistrovih borcev (živež in denarna sredstva je prispevala tudi Posojilnica v Lenartu v Slovenskih goricah, oziroma njen predsednik Milan Gorišek, sicer Rosinin svak). Brez tega nakazila bi Maister najbrž težko zmoget svojo vojaško akcijo, saj je potreboval denar za orožje, opremo, živež, predvsem pa za plače vojakov. Po drugi strani pa se je potrebno zavedati, da so bila ta sredstva na precej trhljih temeljih: v primeru drugačnega rezultata pogajanj na mirovni konferenci (če bi vzhodna Štajerska npr. končala v okviru nemške Avstrije) bi Rosinino dejanje lahko hitro postalo kaznivo dejanje zlorabe položaja. Rosina se je vsekakor zavedal resnosti svojega početja. Sam naj bi izjavil, da dá denar, ker ve, da bo Maribor slovenski, če ne, pa da gre tako vse po gobe.⁷⁵

Spodnještajersko nemštvo se je po razpadu monarhije znašlo na udaru novih oblasti. Mnogi Nemci, ki so bili aktivno vključeni v narodnopolitično konfrontacijo, so že na začetku novembra 1918 zapustili novo državo. Sledili so jim najvišji državni uradniki, kmalu pa še drugi javni uslužbenci, ki so po odslovitvi iz službe in izgubi službenih stanovanj čez noč ostali brez eksistence. Drug za drugim so padali tudi nemški ulični napisi in izveski nad trgovinami, gostilnami, obrtnimi delavnicami, zdravniškimi ordinacijami, odvetniškimi in notarskimi pisarnami in drugimi lokali. Ljubljansko poveljstvo je spodnještajersko orožništvo nemudoma okrepilo s slovenskimi kadri. Konec leta 1918 so bili razpuščeni

72 Toš, Dr. Fran Rosina, str. 19–21.

73 Več o tem gl. Perovšek, *Slovenska osamosvojitev v letu 1918*.

74 Prim. Jenuš, *Ko je Maribor postal slovenski*, str. 94–108.

75 Toš, Dr. Fran Rosina, str. 22–24.

še nemški mestni odbori, odpuščanje javnih uslužbencev ter nemško usmerjenih profesorjev in učiteljev pa se je po mariborskih nemških demonstracijah še okre пило. V vsega nekaj mesecih, do februarja 1919, je bila sodna, upravna in šolska oblast na Spodnjem Štajerskem povsem poslovenjena. A dokončna meja med Avstrijo in Kraljevino SHS se je reševala na saintgermainski mirovni konferenci leta 1919. Vprašljiv je bil večji del Spodnje Štajerske, problem pa je predstavljal predvsem Maribor, ki so ga na konferenci zahtevali tako Nemci kot Slovenci. Nemška stran je konec januarja 1919 priredila velike demonstracije, pri katerih je sodelovalo celotno spodnještajersko nemštvo. V poudarjanju nemškega Maribora in prepričevanju antantnih sil je na Glavnem trgu prišlo do obračunavanja in strelav Maistrove vojske na demonstrante, dogodek pa je ameriško misijo, ki jo je zanimala etnična sestava mesta, skoraj prepričal, da naj Maribor pripade novi avstrijski državi. V pripravah na mirovno konferenco se je nemška stran trudila dokazati pravilnost svojih terjatev (zahtevala je plebiscit v Mariboru in na obeh bregovih Drave, v Murski kotlini, tj. v Apaški kotlini in v radgonskem kotu, ter v severnih Slovenskih goricah), hkrati pa je bila aktivna tudi slovenska (jugoslovanska) stran, saj je nemške zahteve 11. avgusta v obsežni noti zavrnila.⁷⁶ Tehnica se je kmalu prevesila na jugoslovansko stran, saj je bilo na konferenci določeno, da Spodnja Štajerska (z Mariborom) brez plebiscita pripade Kraljevini SHS, mirovna pogodba pa je kot mejo med novonastalima državama upoštevala Maistrovo razmejitev s konca leta 1918.⁷⁷

Fran Rosina je v prevratni dobi odigral pomembno vlogo. Denar, ki ga je država leta 1921 vrnila posojilnici, je odločilno pripomogel k temu, da si je slovenska (jugoslovanska) stran pripravila mnogo boljše izhodišče za konferenco (svoja stališča je tam tudi uspešno obranila). A tudi v nadaljevanju je kljub sladkorni bolezni ostal aktiven v javnem življenju, čeprav je odgovorne položaje prepuščal mlajšim politikom. Kot eden vodilnih štajerskih odvetnikov je koordiniral strokovna, pravna vprašanja (v njegovi pisarni so pripravljali večino gradiva za stanovsko glasilo *Odvetniška pisarna*), izvoljen je bil tudi v vodstvo Pokojninskega zavoda. Na političnem prizorišču je deloval v Jugoslovanski demokratski stranki in bil med njenimi največjimi podporniki v Mariboru. Leta 1921 je bil na njeni listi izvoljen za občinskega odbornika in mestnega svetovalca. Še zmeraj pa je sodeloval pri Sokolu in podpiral delovanje Dijaške kuhinje v Dijaškem domu Maribor. Prav Sokoli, kjer je deloval vso svoje odraslo življenje, so mu ob šestdesetletnici (29. septembra 1923) pripravili impozantno povorko; zborovanje v Narodnem domu, telovadni nastop v Ljudskem vrtu in večerna

76 Prim. Perovšek, *V zaželjeni deželi*, str. 107.

77 Čuček, *Svoji k svojim*, str. 142–144.

veselica (vse naslednjega dne) pa so ob udeležbi vseh pomembnih predstavnikov mesta samo potrjevali njegov ugled v Mariboru in širše na Štajerskem.⁷⁸

Toda njegova bolezen, ki se ji je dolgo upiral, je napredovala (in očitno prizadela tudi pljuča). K temu je gotovo prispevala še prezgodnja smrt mlajšega sina Fedorja leta 1921,⁷⁹ ki ga je zelo potrla, prav tako pa tudi slovo prijatelja Pavla Turnerja 27. septembra 1924. Takoj zatem je odšel na zdravljenje v ljubljansko Leonišče, kar pa ni prineslo pričakovanih učinkov. Enajstega oktobra se je napatil še na Dunaj k specialistu za pljučne bolezni dr. Neumannu,⁸⁰ žal pa je bila bolezen premočna. Petnajstega oktobra je na Dunaju umrl, pet dni kasneje pa je bil z velikimi častmi pokopan v Mariboru.⁸¹

78 Toš, Dr. Fran Rosina, str. 24–27.

79 *Jutro*, 17. 10. 1924; Toš, Dr. Fran Rosina, str. 30.

80 *Neumann, Wilhelm*, http://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_N/Neumann_Wilhelm_1877_1944.xml.

81 Toš, Dr. Fran Rosina, str. 27–28.

Jurij Perovšek

SOCIALNOGOSPODARSKI, IDEJNI IN NARODNO- POLITIČNI NAZORI IGORJA ROSINE V DVAJSETIH LETIH

Slovenski idejni in politični prostor je po letu 1918 zaznamujoče razgibal nov zgodovinski položaj. V novi državi Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev (Kraljevina SHS), v katero je iz Avstro-Ogrske prešla večina slovenskega naroda, se je politični in ideološki boj bistveno razširil. V okviru liberalnega in marksističnega tabora je prišlo do oblikovanja novih političnih subjektov, ki so si bolj ali manj stali nasproti. Marksistični tabor je s pojavom komunistične stranke v slovenski prostor in v tedanjo slovensko politiko vnesel še revolucionarne prvine. Ob tradicionalnih političnih taborih – katoliškem, liberalnem in marksističnem – pa se je v dvajsetih letih oblikovala še vrsta novih političnih subjektov, ki so spodbujali družbeno in politično dinamiko na Slovenskem.

Glavno vprašanje, s katerim se je slovenska politika srečala v Kraljevini SHS, je bil nacionalni problem. Kraljevina je bila v državnopravnem pogledu centralistično urejena država,⁸² v kateri je imela premoč srbska politika, ki je v skladu

82 Centralistični značaj Kraljevine SHS (od 1929 Kraljevina Jugoslavija) se ni odražal na vseh področjih tedanje jugoslovanske družbene organizacije. Tako je bila Kraljevina SHS/Jugoslavija pravno heterogena država. To se je odražalo v kar šestih pravnih ozemljih (hrvaško-slavonsko pravno ozemlje, dalmatinsko-slovensko pravno ozemlje, pravno ozemlje Vojvodine z Medmurjem, srbsko pravno ozemlje, pravno ozemlje Črne gore in bosansko-hercegovsko pravno ozemlje), ki jih je kraljevina nasledila iz pravnih sistemov prejšnjih državnopravnih okvirov. Poenotenje prava je potekalo počasi, izvedli pa so ga lahko le na nekaterih pravnih področjih. Podobno je bilo tudi na davčnem področju, saj davki v državi skoraj vsa dvajseta leta niso bili enotni. Davčna obremenitev v krajih iz nekdanje Avstro-Ogrske je bila dvakrat

z interesi srbske vladarske hiše Kardorđevićev dušila emancipacijska prizadevanja nesrbskih narodov. Ti, posebej Hrvati in Slovenci, so po večinski opredelitvi svoje politike terjali narodno avtonomijo oziroma federativno državno preureditev, kar naj bi dosegli z revizijo centralistične in unitaristične Vidovdanske ustave, sprejete leta 1921. V državi sta se oblikovala dva narodnopolitična pogleda: unitaristično-centralistični, ki so ga zagovarjali v Beogradu in v unitaristično-centralističnih strankah zunaj njega, ter avtonomistično-federalistični, ki je poudarjeno živel na Hrvaškem in v Sloveniji, pa tudi v Bosni in Hercegovini in Črni gori. Na Slovenskem je avtonomistično-federalistično stališče zagovarjala najmočnejša slovenska politična organizacija – katoliška Slovenska ljudska stranka (SLS). Ob nacionalnem vprašanju so politiko in ideologijo označevala še njuna druga torišča, ki so jih opredeljevali različni svetovnonazorski, socialni, gospodarski, razrednobojni in kulturnopolitični preudarki. Zamisli o razvoju slovenske družbe je bilo veliko.

Med tistimi, ki so zaznamovali slovenski idejnopolitični razvoj v Kraljevini SHS, je bil tudi pravnik dr. Igor Rosina. Rodbinsko ime Rosinovich je bilo v slovenski javnosti znano že prej, saj je bil oče Igorja Rosine, dr. Fran Rosina, na prelomu iz 19. v 20. stoletje poslanec štajerskega deželnega zbora v Gradcu in dolga leta viden narodnokulturni in narodnogospodarski delavec ter voditelj mariborskih Slovencev.⁸³ Opazno je deloval tudi v narodni telesnovzgojni organizaciji Sokol. Leta 1918 je skupaj z dr. Karlom Verstovškom in generalom Rudolfom Maistrom pomembno pripomogel k osvoboditvi Maribora in kot ravnatelj Mariborske posojilnice gmotno omogočil, da je lahko Maister izpeljal osvobodilno akcijo na severni meji.⁸⁴ Slovenskemu narodno-emancipacijskemu vodilu se je zavezal tudi Igor Rosina. Izrazil ga je že v prvem jugoslovanskem desetletju, ko je politično deloval v okviru Slovenske kmetske stranke (SKS).

Igorja Rosino, ki je pripadal prvi generaciji slovenskih maturantov mariborske gimnazije iz leta 1919,⁸⁵ so v javnosti prvič omenili septembra 1920. Tedaj je liberalni *Tabor* poročal, da so ga na občnem zboru Društva jugoslovanskih akademikov v Mariboru izvolili v društveni odbor. Postal je I. računski preglednik Društva,⁸⁶ naslednje leto pa njegov podpredsednik.⁸⁷ Na Rosinove akademske

večja kot v krajih iz nekdanje srbske kraljevine. V nekdanji Kraljevini Srbiji namreč niso poznali davka na dohodek (neposrednega davka), medtem ko je v Avstro-Ogrski obstajal. Na nekdanjem avstroogorskem področju so ga plačevali tudi v novi državi, zato je bilo le-to davčno in gospodarsko veliko bolj obremenjeno kot področje nekdanje Srbije. Nevzdržno davčno stanje in velika neenakost med Srbijo in drugimi deli države nista predstavljala le gospodarskega, ampak tudi psihološki problem. – Čulinović, *Državnopravna historija*, 2, str. 303–333; Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*, str. 262.

83 Gl. poglavje Oris življenja, dela in obdobja Frana Rosine, očeta Igorja Rosine.

84 Andrejka, Rosina, F., str. 133–134.

85 *Mariborski večernik Jutra*, 5. 8. 1929, Mariborski in dnevni drobiž, str. 2; *Jutro*, 6. 8. 1929, Iz Maribora, str. 4.

86 *Tabor*, 25. 9. 1920, Dnevna kronika, str. 3.

87 *Tabor*, 11. 10. 1921, Mariborske vesti, str. 3.

Akademsko društvo Maribor 1923/24. V zgornji vrst je šesti z leve dr. Igor Rosina, nato sledijo dr. Fran Šijanec, Nikolaj Pirnat, dr. Miroslav Deu, dr. Ciril Podrekar; v spodnji vrsti je v sredini predsednik društva dr. Mirko Brolih, ob njem je dr. Makso Šnuderl.

(Družinski arhiv Andreja Rosine)

dosežke sta nato leta 1923 in 1925 opozorila katoliški *Slovenec* in *Tabor*: najprej o prejetju Svetosavske nagrade na ljubljanski univerzi 27. januarja 1923 za delo *Pomen »kesa« za kazensko pravo*, nato pa o Rosinovi promociji za doktorja prava na isti univerzi 2. maja 1925.⁸⁸ Naslednja poročila o Igorju Rosini v slovenskem časopisju so že zadevala njegovo politično dejavnost.

Rosina je v politično življenje stopil sredi dvajsetih let. Pritegnili so ga slovenski agrarci, politično gibanje, ki je v kmetu videlo temelj gospodarskega in družbenega razvoja. Kmet naj bi s svojim etosom zagotavljal tudi smisel in pravo vsebino politike ter ideologije. Rosina je v štajerskem delu Zveze slovenskega kmečkega ljudstva (ZSKL) – kasneje Slovenske kmetske stranke⁸⁹ – opravljal odgovorne zadolžitve. Bil je član odbora krajevne organizacije ZSKL v Mariboru in član ter nato tajnik okrožnega odbora SKS za Štajersko in Prekmurje oziroma mariborsko oblast. Dejavni je bil tudi kot tajnik in kasneje prvi podpredsednik Zveze društev kmetijskih fantov in deklet (ZDKFD), ki je delovala pod

88 *Slovenec*, 30. 1. 1923, Dnevne novice, str. 3 in 1. 5. 1925, Dnevne novice, str. 4; *Tabor*, 1. 2. 1923, Mariborske vesti, str. 5 in 3. 5. 1925, Mariborske vesti, str. 1.

89 ZSKL, v katero sta se 20. 6. 1925 povezali Samostojna kmetijska stranka (ustanovljena 1. 6. 1919) in Slovenska republikanska stranka kmetov in delavcev (ustanovljena oktobra 1924), se je na svojem občnem zboru 2. 5. 1926 v Celju preoblikovala v Slovensko kmetsko stranko.

okriljem SKS.⁹⁰ V njegovi hiši na Aleksandrovi cesti 16 (danes Partizanska cesta) v Mariboru je bil od 1. junija 1927 tudi sedež okrožnega tajništva SKS.⁹¹

Rosina je bil opazen kot funkcionar ZSKL, SKS in ZDKFD.⁹² 12. decembra 1925 je v imenu kmečke mladine pozdravil prosvetnega ministra in predsednika Hrvaške kmečke stranke (HKS) Stjepana Radića ob njegovem prihodu v Maribor.⁹³ Vidna sta bila tudi njegova nastopa na občnem zboru štajerskega okrožnega odbora SKS 14. januarja 1928 v Mariboru in na kongresu ZDKFD 10. junija 1928 v Ljubljani. Zbora SKS v Mariboru so se udeležili strankini najvišji predstavniki, vključno z njenim predsednikom, poslancem in nekdanjim ministrom za kmetijstvo, Ivanom Pucljem. Rosina je podal izčrpno poročilo o organizacijskem razvoju stranke na Štajerskem, ki so ga z odobravanjem sprejeli.⁹⁴ Na kongresu ZDKFD v Ljubljani pa je poudaril pomen srednješolske mladine in inteligence v kmečkem gibanju.⁹⁵ Poleg omenjenih nastopov v Mariboru in Ljubljani je Rosinova dejavnost v letih 1925–1928 obsegala tudi delovne obiske strankinih krajevnih organizacij in organizacij ZDKFD (njunih političnih shodov, sestankov, ustanovnih in rednih občnih zborov) v Bresternici ob Dravi, Marenbergu (Radljah ob Dravi), Zgornji Vižingi, Konjicah, Sv. Petru, Kamnici in Grušovi pri Mariboru, Sv. Martinu pri Vurbergu, Sv. Juriju ob Ščavnici, Kalobju, Sv. Lovrencu v Slovenskih goricah, Polenšaku, Sv. Andražu v Halozah, Dramljah, Ljubljani, Rogaški Slatini, na Ženiku, na Ptujju in v Mariboru. Na svojih obiskih je poročal o strankinem in zvezinem delovanju in opozarjal na njun politični in družbeni pomen, govoril o političnih in gospodarskih razmerah v državi, agrarni reformi, socialno-gospodarskem položaju kmeta in razpravljal o kmečkem mladinskem gibanju doma in v tujini ter njegovi idejni usmeritvi.⁹⁶ Na njegovo

90 *Kmetiski list*, 25. 11. 1925, Shodi in razne prireditve, str. 3, 12. 5. 1926, Organizacijam in pristašem!, str. 2, 23. 6. 1926, Politične in gospodarske smernice našega pokreta, str. 3, Mladinski vestnik, str. 6, 28. 12. 1927, Člani okrožnega odbora v Mariborski oblasti, kot funkcionarji okrajnih odborov, str. 2, 18. 1. 1928, Zborovanje mariborskega okrožnega odbora Slovenske kmetijske stranke, str. 1–2, 13. 6. 1928, Kongres Zveze društev kmetijskih fantov in deklet v Ljubljani, str. 2; Organizacijski vestnik, str. 191; IV. redni občni zbor Zveze društev kmetijskih fantov in deklet v Ljubljani, str. 136.

91 *Kmetiski list*, 1. 6. 1927, Sestanki okrajnih organizacij, str. 5.

92 Gl. tudi poglavje Igor Rosina – ideolog in aktivist kmetijskega mladinskega gibanja Zveze kmetijskih fantov in deklet v liberalnem taboru.

93 *Kmetiski list*, 16. 12. 1925, Kmetiski voditelj minister Stjepan Radić v Mariboru, str. 1.

94 *Kmetiski list*, 18. 1. 1928, Zborovanje mariborskega okrožnega odbora Slovenske kmetijske stranke, str. 1.

95 *Kmetiski list*, 13. 6. 1928, Kongres Zveze društev kmetijskih fantov in deklet v Ljubljani, str. 2.

96 *Kmetiski list*, 17. 2. 1926, Shodi in razne prireditve, str. 3, 24. 2. 1926, Shodi in razne prireditve, str. 4, 17. 3. 1926, Shodi in razne prireditve, str. 4, 24. 3. 1926, Shodi in razne prireditve, Dopisi, str. 3, 19. 5. 1926, Shodi in razne prireditve, str. 4, 15. 9. 1926, Dopisi, str. 4, 22. 9. 1926, Shodi in razne prireditve, str. 3, 15. 2. 1928, Iz stranke, str. 4, 14. 3. 1928, Iz stranke, str. 4, 23. 5. 1928, Mladinski vestnik, str. 3, 11. 7. 1928, Mladinski vestnik, str. 3, 18. 7. 1928, Iz stranke, str. 4, 25. 7. 1928, Iz stranke, str. 5, 1. 8. 1928, Iz stranke, str. 4; Organizacijski vestnik, str. 140–141, 215. – O Rosinovi nastopih v posameznih krajih je poročalo tudi drugo časopisje. Katoliško *Našo Stražo* so zmotile njegove kritične besede o načelniku SLS dr. Antonu Korošču na ustanovnem občnem zboru krajevne organizacije ZSKL 7. 2. 1926 v Bresternici ob Dravi.

delavnost so posebej opozorili na rednem občnem zboru krajevne organizacije SKS v Rogaški Slatini 8. julija 1928, kjer so »odobravali govor našega agilnega tovariša dr. Rosine iz Maribora«. Pozvali so ga, naj se še naprej oglašča v strankinem glasilu *Kmetški list* in »piše v istem duhu in ljubezni do kmečkega naroda. Njegovi zadnji članki so našli tu mnogo odmeva.«⁹⁷ Rosina pa je pri svojih javnih nastopih doživel tudi neprijetne trenutke. Tako mu je na pogrebu člana načelstva mariborskega okrožnega odbora SKS Jakoba Nemca 11. aprila 1928 v Sv. Juriju ob Ščavnici župnik Fr. Štuhec, ki je le z obotavljanjem dovolil govore pred odprtim grobom, pred njegovo besedo dejal: »Glejte, da boste govorili previdno!«⁹⁸ Sicer pa je Rosina ob svojem političnoorganizacijskem delovanju in javnih nastopih v omenjenih letih opravljal službo odvetniškega pripravnika.⁹⁹ Odvetnik je postal leta 1929, svojo odvetniško pisarno pa je odprl 4. decembra 1929. O tem sta poročala *Mariborski večernik Jutra* in *Slovenec*.¹⁰⁰ Kot zanimivost lahko navedemo, da je bil poleti 1929 med zagovorniki obtoženih za komunistično propagando. Sodna obravnava je bila 24. julija 1929 pred senatom mariborskega okrožnega sodišča.¹⁰¹ Po poročilu *Slovenca* je Rosina svojo stranko »zelo živahno (...) branil«.¹⁰²

* * *

Rosina je svoje poglede na kmečko gibanje in razmere v Kraljevini SHS celovito predstavil v vrsti člankov, ki jih je v drugi polovici dvajsetih let objavljaval v *Kmetškem listu* in glasilu ZDKFD *Gruda*. Glavni poudarek je namenil socialnogospodarskemu položaju kmeta ter njegovi vlogi v družbi in državi.¹⁰³ Kmalu po ustanovitvi SKS je poudaril potrebo po posodobljenju kmeta, da se bo zavedal

Straža je poleg tega v neresnem tonu trdila, da je Rosini vzpostavitev organizacije ZSKL v Bresternici v resnici spodletela. Udeležence ustanovnega občnega zbora naj bi namreč zavedli, češ da gre za oblikovanje pripravljalnega odbora prevozne družbe, ki naj bi vzdrževala prometno zvezo med Mariborom in Dravsko dolino. Tako naj bi večina udeležencev, ki so bili po pisanju v *Naši Straži* zanesljivi pripadniki SLS, prišla v ZSKL proti svoji volji in je nato zankala kakršnokoli zvezo z ZSKL. – *Naša Straža*, 19. 2. 1926, Dnevne novice, str. 2 in 22. 2. 1926, Iz Slovenije, str. 1–2.

97 *Kmetški list*, 18. 7. 1928, Iz stranke, str. 4.

98 *Mariborski večernik Jutra*, 12. 4. 1928, str. 2; *Jutra*, 13. 4. 1928, Iz Maribora, str. 4; *Kmetški list*, 18. 4. 1928, Sv. Jurij ob Ščavnici, str. 4.

99 V zvezi z Rosinovem delovanjem v odvetništvu lahko opozorimo na šaljivo besedno igro, ki jo je *Mariborski večernik Jutra* objavil o njegovem priimku. *Večernik* je izbral petnajst Mariborčanov in na vprašanje, s kakšnimi pojmovnimi položaji bi jih lahko povezali, odgovoril z njihovim priimkom. Tako se je odgovor na vprašanje »Kateri mariborski odvetnik je po imenu najslajši?« glasil: »Dr. Igor Rosina.« – *Mariborski večernik Jutra*, 28. 1. 1928, Mariborski šaljivi vseznalec, str. 4.

100 *Mariborski večernik Jutra*, 5. 12. 1929, Mariborski in dnevni drobiž, str. 2; *Slovenec*, 6. 12. 1929, Maribor, str. 5, Mali oglasi, str. 8.

101 *Slovenec*, 25. 7. 1929, Kaj je novega, str. 3 in 26. 7. 1929, Kaj je novega, str. 3.

102 *Slovenec*, 26. 7. 1929, Kaj je novega, str. 3.

103 Gl. tudi poglavje Igor Rosina v tridesetih letih.

svoje moči, interesov in koristi v gospodarstvu, politiki in kulturi. Opozoril je, da je zaradi bojne in interesne neorganiziranosti kmečkega stanu oblast v rokah meščanstva, ki si je po svoji meri ukrojilo celoten gospodarski in pravni sistem ter kulturo. Zato si mora kmetski stan zagotoviti gospodarsko moč in na njeni podlagi oblikovati slovensko kmetsko stanovsko kulturo, ki bo presešla vse napake dotedanjih vladajočih stanov – visoke duhovščine, plemstva in meščanstva. Izognila se bo tudi skrajnostim in ateizmu marksizma. Kmečki stan, ki obenem z delavskim prihaja na vrsto kot vladajoči stan, je namreč demokratičen in human. Že zato, ker je najbolj številen, kajti številčno šibkejši uporabljajo nasilje, da se obdržijo na oblasti. Tisti, ki ima večino, pa nasilja ne potrebuje. Kmet in na Slovenskem večinoma tudi delavec sta navezana na zemljo, iz nje črpata stalnost in poštenje ter poglobljata svoj verski čut. Ta prek kmeta zagotavlja družbeno pravičnost, kajti kmet iz svojega verskega temelja vé, kaj je pošteno in kaj ne. »In to kar smatra naš kmet kot nizkotno in nepošteno, se vjema z glavnimi načeli krščanstva o dobrem in slabem, o grehu, in za to tukaj ni treba nikake zaščite od zunaj«. Rosina je tu mislil na katoliški tisk in Slovensko ljudsko stranko, odgovor na vprašanje, ali Mahničeva dogmatičnost in intransigenca ustrezata značaju slovenskega kmeta, pa je preložil za kasneje.¹⁰⁴

Rosina je trdno zagovarjal stališče, da morata kmet in delavec postati subjekt in nosilec vse politične oblasti, saj imata po svoji večini in ohranjeni poštenosti edina pravico, da državo uredita tako, kot sama menita, da je dobro in pravično.¹⁰⁵ Zagovarjal je oblikovanje vsedržavne kmečke politične stranke, ki bi ščitila kmečke gospodarske interese in kmeta razbremenila posledic zaščitne uvozne carine. Z njo sicer podpirajo domačo industrijo, obremenjujejo pa kmečki stan. Ta je prisiljen v bistveno večjo produkcijo, da lahko kupi ustrezno količino blaga in orodja za svoje potrebe, kar uničuje zemljo in kmeta pehá v zadolževanje. Zato – »kakor je svoj čas zaklical Karl Marx delavcem: ‚Proletarci vseh dežel, združite se!‘ – velja zdaj zaklicati: ‚Kmetje, bogati in revni, združite se!‘«¹⁰⁶

Rosina je menil, da bi moral biti kmetskemu stanu prilagojen tudi parlamentarni sistem. To je poudaril po razpisu volitev v Narodno skupščino Kraljevine SHS 11. septembra 1927, ko je načelnik SLS Anton Korošec na strankinih shodih 3. in 31. julija 1927 v Ljubljani in Kranju poudaril potrebo po nadgradnji jugoslovanskega predstavniškega telesa. Po njegovi zamisli naj bi neodvisno od

104 *Kmetski list*, 11. 8. 1926, I.[gor] Rosina, Kmetska stanovska kultura, str. 2–3.

105 *Kmetski list*, 29. 12. 1926, Igor Rosina, Volilne parole SLS, str. 4. Prim. tudi *Kmetski list*, 13. 7. 1927, I.[gor] Rosina, Kulturno-politična potreba kmetske stranke, str. 2–3. – Na gornji Rosinov poudarek se je zajedljivo odzval *Slovenec*, ki je zapisal, da je »slovenski kmet zaenkrat samo nosilec ogromnih davkov, ki mu jih je pomagala naložiti ta ‚slovenska kmetska stranka‘ pod vodstvom g. Puclja«. – *Slovenec*, 31. 12. 1926, Beleške, str. 2.

106 *Kmetski list*, 29. 6. 1927, I.[gor] Rosina, Gospodarska potreba kmetske stranke, str. 2–3.

skupščine oblikovali poseben gospodarski parlament, ki bi v lastnem delokrogu reševal povsem gospodarska vprašanja.¹⁰⁷ Obstoječemu parlamentu naj bi torej odvzeli določene pristojnosti, ki bi jih prevzeli in o njih samostojno odločali zastopniki posameznih stanov kot gospodarski dejavniki v državi.¹⁰⁸ Podobno zamisel dvodomnega parlamenta je Korošec zagovarjal že v Ustavodajni skupščini Kraljevine SHS 15. aprila 1921.¹⁰⁹ Rosina je ob Koroščevi zamisli poudaril, da bi morali biti v t. i. gospodarskem parlamentu stanovi zastopani po svoji številčni moči in ne po načelu enakopravnega zastopanja vseh stanov. Slednje bi namreč pomenilo, da bi imeli kmetje, ki tvorijo 80 odstotkov prebivalstva in zagotavljajo dve tretjini izvoza, le enakovreden položaj nasproti meščanstvu, delavstvu in industriji. Ti po svojem številu in gospodarskem pomenu ne predstavljajo niti četrtnine prebivalstva in njegove gospodarske moči. Kmečkemu stanu bi s tem povzročili ogromno škodo, saj bi mu odvzeli možnost, da bi z večino, ki jo ima, odločal v parlamentu. Tako bi ustvarili sistem, »ki ga uvaja v Italiji Mussolini, po vsem svetu pa izraziti reakcionarji«.¹¹⁰

Rosina je glede na »ljubezenske izjave«, ki jih je vsem stanovom namenila SLS,¹¹¹ ocenjeval, da se zavzema za njihovo enakoveljavno zastopanje v gospodarskem parlamentu. SLS naj bi namreč spoznala, da so gospodarska in socialna nasprotja med stanovi že tako velika in konkurenčni boj med njimi tako oster, da jih ne more hkrati in enako zastopati. To bi lahko posamezne stanove vodilo k strankam, ki bi zastopale izključno njihove stanovske in stanovskogospodarske interese. Vstopili bi v kmečke in delavske stranke, ljudstvo pa bi se politično organiziralo po stanovih. S tem bi nastala nevarnost, da kmečko gibanje dobi večino v državi. SLS jo lahko odpravi prav z gospodarskim parlamentom, sestavljenim po enakopravnem stanovskem načelu. Atentat na kmečki stan, storjen iz bojzani pred socialnim kmečkim gibanjem, bi uspel.¹¹²

Rosina je bil prepričan v odločujoč gospodarski in kulturnoduhovni pomen kmečkostanovskega gibanja. To je poudaril v svojem razmišljanju o vzrokih svetovne vojne in nevarnosti novega prelivanja krvi. Opozoril je na dva temeljna vzroka vojne – gospodarskega in psihološkega. Prvi je bila industrijskokapitalistična in kolonialna politika evropskih velesil, predvsem Nemčije in Avstro-Ogrske, drugi pa mišljenje, ki ga je nemško meščanstvo razvilo na podlagi

107 Gl. *Slovenec*, 5. 7. 1927, Zbor zaupnikov SLS v Ljubljani, str. 1 in 2. 8. 1927, Znamenit govor dr. A. Korošca v Kranju, str. 1–2.

108 *Kmetiski list*, 17. 8. 1927, I.[gor] Rosina, »Gospodarski parlament«, str. 3.

109 Perovšek, »V zaželeni deželi«, str. 248–249.

110 *Kmetiski list*, 17. 8. 1927, I.[gor] Rosina, »Gospodarski parlament«, str. 3.

111 *Slovenec*, 5. 7. 1927, Zbor zaupnikov SLS v Ljubljani, str. 1–2 in 2. 8. 1927, Znamenit govor dr. A. Korošca v Kranju, str. 1–2.

112 Prav tam.

Nietzschejeve in Heglove filozofije. Rosina se je ustavil ob Friedrichu Nietzscheju, njegovi maksimi o volji do moči ter delitvi na močne in šibke. Nemško meščanstvo ju je v svojem razmišljanju s posameznika preneslo na narode. Eni naj bi bili »gospodujoči« (Herrenvolk), drugi pa »sužnjujoči« (Sklavenvolk). To je privedlo do duhovnega razpoloženja, ki je botrovalo svetovni vojni.¹¹³

Po Rosinovi oceni so gospodarske in psihološke razmere v tedanji Evropi napovedovale novo vojno. Najprej zaradi zaščitnih carinskih politik držav Srednje Evrope, ki ustvarjajo bojno razpoloženje, nato pa še zaradi obujanja misli o gospodujočih narodih. »Italijani na primer smatrajo, da so narod, ki je za to tu, da gospoduje. Nas pa nazivajo narod svinjskih pastirjev.« Podobno je tudi Kraljevina SHS do l. 1925 gledala na Albanijo, srbsko meščanstvo pa še vedno zelo gosposko in kruto vodi svojo politiko v Makedoniji. Tak razvoj lahko ustavi le v Srednji Evropi vedno močnejše kmečko gibanje, ki hoče odstraniti ali vsaj omejiti za kmeta uničujočo industrijskozaščitno carinsko politiko. Zato je kmet glavni gospodarski dejavnik miru v Srednji Evropi, saj se kmečko gibanje zavzema za carinsko zvezo srednjeevropskih agrarnih držav v agrarnem bloku.¹¹⁴

Enako velja tudi v kulturnopsihološkem pogledu. Kmet razume narod in narodnost drugače kot meščan. Meščanu je domovina vse, kar vidi daleč pred seboj, in hoče pridobiti še več. Kmetu pa so domovina njiva, ki jo orje, vinograd, ki ga okopava, senožet, ki jo kosi. Kmetov nacionalizem ni napadalen, narodni in mednarodni problemi mu ne pomenijo ločitve in sovraštva. Kmet si želi sodelovanja in enakopravnosti, kajti kmečka demokracija povojne Evrope je iz nacionalizma ustvarila pozitivno načelo morale in kulture. Kmečko gibanje je postalo glavni dejavnik miru, tako iz svojega gospodarskega interesa kot iz svoje kulturnoduhovne vsebine.¹¹⁵

V kmečkostanovskem gibanju je Rosina videl glavnega poroka demokracije in branitelja pred komunizmom in kapitalizmom. V kaosu in duhovni neuravnoteženosti evropske povojne družbe, ki ju je povzročilo nasilno soočenje kapitalističnega in komunističnega nazora, je namreč mirno kri ohranil samo kmet. S fronte se je vrnil k svojemu delu in po svoji prirojeni religioznosti ter demokratičnem čustvovanju postal moralna in kulturna hrbtenica vseh narodov in držav Srednje in Vzhodne Evrope. Kot gospodarski dejavnik vzdržuje ravnotežje med ekstremi skrajne desnice in skrajne levice, njegovemu demokratičnemu čustvovanju pa odgovarja le demokratično gospodarstvo.¹¹⁶

113 *Kmetški list*, 13. 6. 1928, I.[gor] Rosina, Kmetški pokret kot glavni faktor miru, str. 1.

114 Prav tam.

115 Prav tam.

116 *Kmetški list*, 10. 10. 1928, I.[gor] Rosina, Kmetška demokracija in Evropa, str. 1–2.

Rosina je (vele)kapitalistični sistem odklanjal iz podobnih razlogov kot komunističnega. V kapitalizmu posameznik postane telesni in duševni stroj, je zgolj številka, in izgine iz gospodarskega prostora, medtem ko komunizem posameznika žrtvuje za višje cilje skupnosti. Posameznik je žrtev v obeh sistemih. Po kmečkosocialnem načelu mu to ne grozi, ker le-to posameznika ne ubija. Priznava osebno lastnino zemlje in ne omejuje podjetnosti. Zemlja je namreč drugačen proizvodni dejavnik kot stroj. V rokah kogarkoli lahko proizvaja isto količino in isto kakovost.¹¹⁷

Rosina je nasproti kapitalističnemu in komunističnemu sistemu zagovarjal tretjo narodnogospodarsko pot – kmečko gospodarstvo, značilno za države, razprostranjene od Baltiškega do Jadranskega in Črnega morja. Ta blok naj bi predstavljal ločnico med evropskim kapitalističnim zahodom in komunističnim vzhodom. In »če se Evropa kulturno in gospodarsko plaši komunizma,« je zapisal, ali ne bi bila kmečka gospodarska demokracija na tem prostoru »tudi v gospodarskem oziru po bistvu svoje narave sama najprirodnejši obrambni val proti ekspanzivnosti komunističnega vzhoda?«¹¹⁸

Rosina je konkretno obliko evropskega agrarnega državnega bloka videl v Podonavski federaciji, sodržavju Češke, Madžarske, Jugoslavije, morda Avstrije, Romunije in Bolgarije. Podonavska federacija bi s 50 milijoni prebivalcev in 90.000 km² predstavljala enega prvih političnih dejavnikov v Evropi. Bila bi tudi posrednica med evropskimi industrijskimi državami in, kot je zapisal, »orientom«. Obenem bi pomenila edino trajno varovalo Jugoslavije pred italijansko napadalnostjo. Podonavsko federacijo bi oblikovali na podlagi predhodnega organiziranja kmetijstva v Podonavju in vzpostavitve kulturnopolitičnih predpogojev zanjo.¹¹⁹ Rosina jih je videl v kmečkih političnih gibanjih v Romuniji, na Češkem in na Hrvaškem in v njihovi demokratični, številčni, kulturni, mirotvorni in človečanski sili. »Element javnosti, ki ga te množice prinašajo v temo srednjeevropske, predvsem pa balkanske politike, je edino in največje jamstvo Evropi za mir na Balkanu.« Tu se bori politika ljudskih množic proti politiki zločinskih združb, tu se bori mirotvornost proti izzivanju krvoželjnega šovinizma, tu se bori demokracija proti nazadnjaštvu, tu se bori Evropa proti Aziji. »In zato vemo tudi s točnostjo abecede, da bode beograjski bolnik (beograjski hegemonistični režim – op. J. P.) – ,popil lek ali mu bode to prav ali ne.«¹²⁰

117 Prav tam.

118 Prav tam, str. 2.

119 Rosina, Kmetijski pokret in zunanja politika, str. 58–60; isti, Makedonsko vprašanje, str. 131. – Kot zanimivost lahko omenimo, da je zamisel Podonavsko-balkanske federacije iz sicer drugačnih idejnopolitičnih in socialno-gospodarskih izhodišč že leta 1923 zagovarjal tedaj vodilni teoretik v slovenskem komunističnem gibanju ing. Dragotin Gustinčič. – Perovšek, *Samoodločba in federacija*, str. 81–85.

120 *Kmetijski list*, 10. 10. 1928, I.[gor] Rosina, Kmetiska demokracija in Evropa, str. 2.

* * *

Rosinova razmišljanja o kmečkostanovskem gibanju so seveda najbolj zadevala aktualne družbene in politične razmere v Kraljevini SHS. Na nekatera smo že opozorili, ustavili pa se bomo še ob njegovih stališčih o političnem sodelovanju Slovenske kmetijske stranke z drugo najmočnejšo stranko v državi – Radićevo Hrvaško kmečko stranko –, stališčih o nacionalnem vprašanju in stališčih glede vprašanja vere ter političnega katolicizma. Sodelovanje z dolgoletnim opozicijskim federalističnim politikom in hrvaškim narodnim voditeljem Stjepanom Radićem je Rosina utemeljeval s skupno ideološko usmeritvijo obeh strank ter skupnimi gospodarskopoličnimi interesi Slovencev in Hrvatov. Oboji želijo odpraviti krivično davčno obremenitev nekdanjega avstroogrškega dela države ter nadvlado srbstva v upravi in vojski.¹²¹ Vprašanje srske nadvlade in z njo povezan nacionalni problem sta Rosino tudi najbolj zaposlila. Obravnaval ju je skozi razčlemba politike Slovenske ljudske stranke, ki je vodila »boj proti Srbstvu za avtonomijo«.¹²²

Rosina je priznaval, da je SLS politična predstavnic slovenskega naroda, saj uživa večino njegovega zaupanja.¹²³ Jeseni 1926, ko je SLS po dolgoletnem opozicijskem položaju izrazila pripravljenost, da bi sodelovala v vladi,¹²⁴ je tako možnost podprl, »kajti tisti, ki ima večino, velja v demokratični državi obenem za onega, ki je upravičen govoriti v splošnih vprašanjih tudi za manjšino. On je torej takozvani legalni zastopnik naroda.« Morebitni vstop SLS v vlado ga ni skrbel, »nasprotno, mi se ga kot Slovenci in to smo, moramo veseliti, na svojem političnem delu pa mirno in pametno delati naprej in trdno zaupati v našo pravično stvar, ki bo zmagala«. Pristavil je še, da je treba pustiti prepire o tem, ali je SLS verska stranka ali ni, ali je odvisna od Rima ali ni, ob strani. »Naj to ‚Slovenec‘ z ‚Jutrom‘ opravi. Socialne naloge, ki jih ima kmetijski pokret rešiti, naj nam ne puščajo časa za to.«¹²⁵

Po Rosinovem poudarku Slovenska kmetijska stranka za povsem politične odločitve SLS kot njena nasprotnica ni bila odgovorna. V kolikor pa gre za predstavljanje slovenskega naroda, za njegovo čast in poštenje, »v toliko pa igra Slovenska ljudska stranka kot njegova zakonita predstavnic tudi z našo slovensko častjo in z našim slovenskim poštenjem in v toliko nam tudi neposredno

121 *Kmetijski list*, 31. 8. 1927, I.[gor] Rosina, »Radićevi«, str. 2–3. Utemeljitev političnega sodelovanja SKS in HKS gl. tudi v *Kmetijski list*, 29. 12. 1926, Igor Rosina, Volile parole SLS, str. 3.

122 *Kmetijski list*, 4. 7. 1928, I.[gor] Rosina, 20. junij 1928 in Slovenci, str. 1.

123 Prav tam.

124 O tem gl. podrobneje Stiplovšek, *Slovenski parlamentarizem 1927–1929*, str. 75–78.

125 *Kmetijski list*, 3. 11. 1926, Igor Rosina, Vstop SLS v vlado in mi, str. 2.

odgovarja«. ¹²⁶ Rosina boja SLS za avtonomijo Slovenije po letu 1923, ko so bile prve skupščinske volitve po sprejetju Vidovdanske ustave, ni zanikal. Bil mu je tudi naklonjen. Svoj odnos do SLS pa je zaostрил po sklenitvi t. i. Blejskega pakta 11. julija 1927, sporazuma med SLS in najmočnejšo stranko v državi, centralistično srbsko Narodno radikalno stranko (NRS). Tedaj se je SLS pragmatično odločila za sodelovanje z beograjsko politiko in si zagotovila vstop v vlado, da bi na ta način od svojih avtonomističnih ciljev dosegla največ, kar je bilo v obstoječih ustavnopolitičnih razmerah mogoče. ¹²⁷

Rosina je odločitev SLS, ki je v slovenski javnosti naletela na negativen odziv, odločno obsojal. Opozarjal je, da je SLS z Blejskim paktom opustila boj za revizijo ustave in avtonomijo Slovenije, k temu pa jo je vodil predvsem pohlep po politični nadvladi v Sloveniji. Zato ji je dovolj, da sta ljubljanska in mariborska oblast (upravno-ozemeljski enoti, na kateri je bila razdeljena Slovenija) dobili nekoliko več pristojnosti na socialnogospodarskem področju. To naj bi zadostilo geslu za avtonomijo Slovenije in potolažilo njene volivce. SLS se v svoji politiki zanaša tudi na to, da jo Beograd kot večinsko slovensko stranko potrebuje v izigravanju proti Hrvatom. ¹²⁸

Vendar naj bi bilo to le začasno. Federalistična revizija ustave, s katero bi Slovenija dejansko postala avtonomna državnopravna enota, bi po Rosinovi napovedi odpravila potrebo po uporabi gesel »Slovenci skupaj« in »Slovenstvo v nevarnosti«, ki se ju poslužuje SLS. Federativni parlament bi namreč odločal le o najvažnejših zunanjepolitičnih, pravnih in gospodarskih vprašanjih, politično težišče pa bi prešlo na socialno organizirane stranke. V tem trenutku bi SLS, ki kot ozka stranka slovenske duhovščine ne najde notranje vezi z drugimi, izgubila vsako oporo. Njen ugled bi popolnoma padel in kot socialno nejasno opredeljena ter nazadnjaška stranka bi tudi v slovenskem parlamentu slej ko prej izgubila večino. Tega se SLS boji, zato po Blejskem paktu ne postavlja vprašanja ustavne revizije. Kajti samo tako lahko pride »*verska stranka SLS kot nekaka lažipokroviteljica Slovenstva v izrabljanju boja med Srbstvom in Hrvatstvom do moči*«. Takoj ko bo prevladal socialni vidik in ko bo nastopilo oblikovanje vsedravnih in socialnih strank, bo SLS odzvonilo. »*To pa je tudi vzrok, da se nam kake trajne klerikalne nadvlade v (upravno – op. J. P.) zedinjeni samostojni Sloveniji ni treba bati, ker bo po par letih splahnela. Samo če bomo odkriti, pošteni in socialni.*« ¹²⁹

Še ostrejšo obsodbo je Rosina namenil SLS, ko je po atentatu na Stjepana Radića in poslance HKS 20. junija 1928 (nanje je v Narodni skupščini Kraljevine

126 *Kmetiski list*, 4. 7. 1928, I.[gor] Rosina, 20. junij 1928 in Slovenci, str. 1.

127 Perovšek, Blejski sporazum, str. 302–303.

128 *Kmetiski list*, 25. 7. 1928, I.[gor] R.[osina], Avtonomija Slovenije in SLS, str. 2.

129 Prav tam, str. 2–3.

SHS streljal pripadnik NRS Puniša Račić, med žrtvami pa je bil tudi Radić, ki je za posledicami dobljenih ran umrl 8. avgusta 1928) ter politični krizi, ki mu je sledila, načelnik SLS Anton Korošec 24. julija 1928 sprejel mandat za sestavo nove vlade. Oblikoval jo je 27. julija 1928. Rosina je že po streljih v skupščini grajal odziv SLS na Račićev zločin. Poudaril je, da so bile *Slovenčeve* izjave, da bo vsak poskus ustvarjanja izrednih razmer (mišljena je bila opozicijska Kmečka demokratska koalicija, v kateri je bila tudi HKS) zatrt v kali, brezsrčne, nekulturne, nepolitične in nekrščanske. »V trenutku, ko se je zaprepastilo ne le celokupno naše, marveč vse evropsko javno mnenje, *nismo našli mi Slovenci po našem glavnem političnem predstavitelju drugega kot psovke, izbrane psovke!*« Ker v tem usodnem času stališče večinske predstavnice Slovencev pomeni vse slovenstvo, njegov politični instinkt, je SLS pokazala, da ga je izgubila in si ne more več lastiti pravice predstavnice slovenskega naroda. Predstavniki SLS ležijo na »trebuhu pred tistim Srbstvom, proti kateremu so se kot predstavniki Slovenstva borili in na podlagi katere borbe je dobila (SLS – op. J. P.) zaupanje večine«. – »Tega ni treba in za ponosen narod pomeni to *ponižanje najnižje vrste.*«¹³⁰ S tem je SLS zaigrala vsako pravico predstavljati se kot boriteljica za avtonomno Slovenijo.¹³¹ Tako stališče je že ob sklenitvi Blejskega sporazuma poudaril narodnodemokratsko usmerjeni publicist Lojze Ude.¹³²

Po nastopu Koroščeve vlade je bilo Rosinovo ogorčenje še večje. Zapisal je, da se sedaj vsa Slovenija sprašuje, zakaj je SLS pljunila na vse svoje desetletno delo in kako je mogoče, da je Korošec prevzel vodstvo vlade, ki pomeni očitno izzivanje celotnega zahodnega dela države in zadnji poskus umirajočega velesrbstva, da s pomočjo poštenega slovenskega imena še nadalje tlači zahteve slovenstva in hrvatstva po enakosti in odpravi do kosti koruptne in nesposobne srbske administracije. Beograd namreč rabi »naše doslej neokrnjeno, pošteno slovensko ime, slovenski kulturni prestiž, slovensko čast, da jo – kupljeno – lahko kažejo svetu. In mi smo jo po svoji legalni politični predstavnici prodali. Prodali v trenutku, ko se je že zamajala vsa gnila stavba srbijanske megalomanije. Prodali menda zato, da jo vzdržimo še za desetletje; za novo desetletje novo plačanih štirih milijard davčnega prečanskega (mišljen je nekdanji avstroogrski del Kraljevine SHS – op. J. P.) preplačila. Preplačila – ,zbog oslobodjenja.«¹³³

130 *Kmetški list*, 4. 7. 1928, I.[gor] Rosina, 20. junij 1928 in *Slovinci*, str. 1; *Slovenec*, 22. 6. 1928, Moralni krivec, str. 1. – Rosina je v navedenem članku še zapisal, da naj bi *Slovenec* dne 21. 6. 1928 trdil, da so hrvaški opozicijski poslanci ljudje sumljive vrednosti in sumljive moralne kvalitete, Radić pa histerik. Takih trditvev v *Slovincu* z dne 21. 6. 1928 ni bilo, prav tako pa jih tudi ni objavil v dneh do izida Rosinovega članka.

131 *Kmetški list*, 18. 7. 1928, I.[gor] Rosina, Revizija ustave, str. 2. Prim. tudi *Kmetški list*, 19. 9. 1928, Igor Rosina, Naša bilanca, str. 1.

132 Ude, Značilnost zadnjega volilnega boja, str. 21.

133 *Kmetški list*, 22. 8. 1928, Igor Rosina, Slovenstvo v vladi, str. 1.

Ravnanje SLS je bilo za Rosino nepojmljivo. »Biti na čelu pošteni stvari, je čast«, je zapisal. A »*biti na čelu nepošteni stvari – ali je to tudi čast?* Če ima slovenski narod tako strašno besedo za ženo, ki je prodala svojo čast, kako besedo naj najde za politiko onih, ki prodajajo častno ime svojega lastnega naroda! Če smo Slovenci res *seme* izkrvavelega naroda, kakor je rekel dr. [Janez Evangelist] Krek, če je Slovenstvo res kulturna edinica, če imamo res zavest samega sebe – potem moramo, *moramo* ta madež oprati!« SLS se je namreč priklonila Beogradu, ki »nikdar v zgodovini ni poznal drugega, kakor politično oligarhijo klik, ki so se z oblastjo (nasiljem – op. J. P.) držale na oblasti, dokler jim ni prišel nož na grlo«. Zato se vsa slovenska javnost brez razlike med strankami upravičeno sprašuje, »kak hudobni demon (zli duh) je obsedel politično vodstvo najmočnejše slovenske stranke, legalne slovenske reprezentance, da je šla prodajat slovensko čast najreakcionarnejšemu (nazadnjaškemu) režimu, ki nosi v sebi pečat mentalitete (miselnosti) Puniše Račiča«. ¹³⁴

»Nihče ne ve odgovora«, je zapisal Rosina. Po mnenju enih naj bi bil temeljni kamen Koroščevega prevzema vlade prvi naglavni greh napuha. Po mnenju drugih naj bi bil vzrok ravnanju SLS politični naglavni greh neumnosti. Tretji menijo, da SLS podpira »bedo centralizma« zato, da bi okrog sebe lažje klicala nezadovoljno slovenstvo. Četrti pravijo, da gre le za vprašanje kardinalskega klobuka ljubljanskega škofa dr. Antona Bonaventure Jegliča, ki naj mu ga iz vlade izbojuje SLS. ¹³⁵

Rosina je opozoril, da vzroka za odločitev SLS ne pozna. A prodajati čast svojega naroda, tudi pod grožnjo smrti, je izdajalsko. Zato je več kot dvomljiva čast slovenskega ministrskega predsedništva. Dvomljivo pa ni spoznanje, da »če smo imeli pred slovensko ljudsko stranko do 20. junija respekt in obzir kot pred slovensko politično predstavnico, (...) je ta obzir padel«. Naj pomnijo: »*Zastava Slovenstva prehaja od 20. junija 1928 dalje v naše roke nazaj, v roke slovenskega kmečkega pokreta, v roke svobodnega, vernega in poštenega Slovenstva, ki mu je kmet podlaga, korenina in ogelni kamen.*« ¹³⁶

Rosinovo sporočilo je pomenilo, da je Slovenska kmečka stranka po svojem socialnopolitičnem značaju edina prava zagovornica slovenskih narodnoemancipacijskih prizadevanj. Na narodnopolitično stališče SKS, ki je zagovarjala

134 Prav tam.

135 Prav tam.

136 Prav tam. – Na Rosinove gornje poudarke se je nemudoma odzval *Slovenec*, ki je izjavil, da hoče SLS na podlagi svojega narodnega in državnega programa dosledno »delati za blagor naše širše in ožje domovine in uveljavljati slovensko ime v zgodovini Srbov, Hrvatov in Slovencev v duhu civilizacije, kulture, miru in ljubezni. Medtem pa drži zastavo slovenstva trdno v svojih rokah in bo poskrbela, da se bo tudi dr. Igor Rosina kmalu zbudil in se zavedel, da je le soldat z leseno sabljo.« – *Slovenec*, 24. 8. 1928, Politična beležnica, str. 2.

slovensko narodno individualnost, pravico do samoodločbe slovenskega naroda in federativno državno preureditev jugoslovanske skupnosti,¹³⁷ je Rosina v *Kmetiskem listu* opozoril že pred tem. Predstavil ga je s strankino odločenostjo, da »hočemo ostati Slovenci, ohraniti naše šole in jezik in našemu kulturnemu življenju ohraniti slovensko obilježje. To pa zato, ker se naš kmet čuti Slovenca in torej Slovenstvo tvori eno izmed naših dobrih strani.«¹³⁸ Stranka slovenskemu narodu priznava pravico do samoodločbe na podlagi plebiscita in se od svoje ustanovitve bori za revizijo ustave, po 20. juniju 1928 pa jasno zahteva oblikovanje federalne Slovenije.¹³⁹ Danes ima edina pravico prijeti zastavo mlade Slovenije. Samo kmečko gibanje je edino slovensko, saj je edino prosto »komande farovža in mestnega fraka«. Ne zato, ker eno ali drugo sovraži, temveč zato, ker je samo sebi sredstvo in cilj in ne potrebuje drugih vplivov. Ostati hoče samoslovensko, to je samokmetško. »Če hočemo najti temelj, na katerega je mogoče zidati pojačeno slovensko narodno zavest, temelj, ki je predpogoj vsaki misli o slovenski državnosti, je ta temelj edino slovenski kmet.« Kajti kmet je »edini iz naših tal zrasel, čisto naše zemlje sin, edini prvobitno, originalno slovenski, ker vsa slovenska tradicija v njem počiva in se vsa politična in kulturna slovenska bodočnost samo na njem graditi da ali pa je sploh ne bo. Ker v tem smislu pomeni slovenski kmet slovensko plemstvo. Čim se bo začel iskati slovenski narodni zaklad, slovenski politični in kulturni ideal, se bode hoté ali nehoté trčilo na njegova čuvaja – na slovenskega kmeta. Ker ima on po sakramentalnosti svoje zemlje edini narodno slovensko podobo in narodni slovenski instinkt v svojem srcu.«¹⁴⁰

137 O tem gl. podrobneje Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*, str. 223–230. Prim. tudi isti, *Programi političnih strank 1918–1929*, str. 169, 170.

138 *Kmetiski list*, 29. 12. 1926, Igor Rosina, Volilne parole SLS, str. 3.

139 *Kmetiski list*, 18. 7. 1928, Rosina I.[gor], Revizija ustave, str. 2.

140 *Kmetiski list*, 19. 9. 1928, Igor Rosina, Naša bilanca, str. 1. – Ob svoji občutljivosti za slovensko vprašanje se je Rosina zavedal tudi težkega položaja drugih narodov, konkretno makedonskega. O tem je napisal daljši prispevek, ki je v dveh nadaljevanjih izšel v *Grudi*. (Rosina, Macedonsko vprašanje, str. 85–87; isti, Macedonsko vprašanje, str. 105–108, 129–133.) V njem je opozoril, da je večina prebivalcev Makedonije slovanska in sorodna tako Srbom kot Bolgarom. Oboji se lahko etnografsko in zgodovinsko enako upravičeno sklicujejo na svojo nekdanjo posest Makedonije. (Rosina, Macedonsko vprašanje, str. 85.) Ker makedonsko vprašanje postaja splošno kulturno gibanje celotnega tamkajšnjega ljudstva, pa je treba nasproti srbskemu šovinizmu, ki hoče samosrbsko Makedonijo, zagovarjati eno od ključnih načel kmečkega gibanja – samoodločbo ljudstva. »Ono je najvišji in edini gospodar samega sebe in svoje usode, ono naj tudi odloči, kam in kako hoče.« Tako se bo lahko makedonski kmet, če o sebi pravi, da je Makedonec, sam izrekel o tem, kako želi na svoji zemlji živeti. To mu bo zagotovilo kmečko gibanje, ko pride do vodilne besede; po njem naj bi Makedonija z revizijo ustave postala avtonomno državnopravno telo. (Rosina, Macedonsko vprašanje, str. 105, 130, 132, 133.) Pripominjam, da so avtonomno Makedonijo v jugoslovanski ali širši federativni zvezi na Slovenskem že leta 1923 zagovarjali komunisti in Združenje slovenskih avtonomistov. Obenem so zagovarjali tudi obstoj posebne makedonske narodne individualnosti. – Perovšek, Slovenski komunisti in vprašanje makedonskega naroda, str. 17–44; isti, Slovenski avtonomizem socialistične smeri v letu 1923, str. 172, 175.

* * *

Seveda bi bilo nenavadno, če bi Rosina v svoji obravnavi nacionalnega problema in pozornosti, ki jo je ob tem namenil SLS, obšel vprašanje vere in t. i. klerikalizma (političnega katolicizma). Tega ni storil in je o veri – krščanstvu – izrazil zelo jasno stališče. Povezal ga je z največjim krščanskim praznikom, Veliko nočjo, ki je zanj predstavljala zmago duhá nad materijo, ideala nad kruto resničnostjo, zmago življenja nad smrtjo. V Veliki nôči je videl »zmago krščanstva nad poganstvom, zmago nove misli nad staro in preživelo. S tem tvori mejnik v zgodovini človeštva; kajti s to zmago je postalo človeštvo res – človeštvo. Z njo je dobil človek mesto, ki mu gre, z njo je postal subjekt in nosilec spoštovanja, samonaloženih dolžnosti in pravic.«¹⁴¹

Rosina se je ob tem ozrl v predkrščansko dobo. Tedaj »v ogromni večini človek sam sploh ni pomenil ničesar in se ni oziralo nanj. On je bil samo postavka v računu vsemogočnega vladarja, vladarja-boga. Vsi azijski mogočniki pred Kristusovim rojstvom ne predstavljajo vladarje v našem pomenu besede. Oni so za svoj narod – bogovi; njim se pripisujejo božje lastnosti, oni ukazujejo solncu in zvezdam, njih sklepom ni ugovora. (...) Človeška misel si ni upala niti do presoje, niti do kritike, niti do najmanjšega dvoma o vsemogočnosti in vsevednosti teh mogočnikov. Kajti oni so bili zanje rojeni iz bogov. Vsi drugi so masa brez pravic, celo brez pravice do misli, predmet mile volje vladarja (...). Ves narod je – mrtva stvar, samo objekt.«¹⁴²

Tak položaj človeštva se je v temelju spremenil s krščanstvom. »Z beseda-mi: ‚moje kraljestvo ni od tega sveta‘ se prenese celo težišče duhovnega življenja onstran groba. Judje so mislili, da hoče Krist ustanoviti posvetno državo, kjer bo kralj judovski vladal kot najvišji cerkveni in posvetni gospod, kot sin Jude in ljubljenec Jehove vsem narodom. Krščanstvo pa je izreklo, da tuzemsko življenje pomeni le toliko, v kolikor je predpriprava za bodoče onostransko življenje.« Pomen dotedanjih vladarskih zapovedi, ki so bile zapovedi poseobljene cerkve, najvišje božje zapovedi, ki jih je vladar prejel v uresničitev neposredno od božanstev, naj bi se spremenil. Postale naj bi zgolj posvetne zapovedi, ki so podvržene zmotam in o pravilnosti katerih se lahko razpravlja. Krščanstvo naj bi dalo temelj demokraciji. Posamezniku naj bi dalo pravico in pogum misliti in presojati o vseh posvetnih rečeh. »Tu se šele dvigne posameznik iz mase in vstane individum s svojo voljo in zahtevo, on postane – subjekt in nositelj pravic. S tem, da je preneslo krščanstvo vso težino religije v življenje po smrti v ‚kraljestvo, ki ni od tega sveta‘, je osvobodilo tostransko življenje in ga odprlo kritiki in

141 *Kmetški list*, 4. 4. 1928, I.[gor] Rosina, Velika noč, str. 1.

142 Prav tam.

Štev. 14.

Politina plačana v gotovini.

Ljubljana, 4. aprila 1928.

Leto X.

Kmeti, delavci
 in obrtniki
 svoj besede uspešno
 vodite!

Imate malo časa.
 In vse isto delo
 in pa late ...

Imate malo časa.
 In vse isto delo
 in pa late ...

Kmeti list

Glasilo „Slovenske Kmetijske Stranke“.

Priloge
 ...

Priloge
 ...

Dr. I. Rosina:

Velika noč.

Velika noč! Meni je najprejnejši in najlepši praznik celoga leta. Kako tudi ne; saj predstavlja zmago duha nad materijo, ideala nad kruto realnostjo, zmago življenja nad smrtjo. Z njo se zbudí cela natura k novemu življenju in zahrepi po novi letvi. Zima in zimsko spanje je premagano, spóhita hoče narava sama na novo delo. In z naravo najde v tem prazniku vsak delavec človek v njej svoje upanje na bogato jesen. Zato naj bo praznik Velike noči najlepši praznik vsakemu strmečemu človeku; zato je ona predvsem praznik našega kmetovalca, slovenskega kmeta in z njim nas vseh!

Za našo stvar, za naše kmetško gibanje pa ima tudi veliko simboličen pomen Velika noč. Ne samo, da ob tem prazniku erpamo novo voljo do kmetijske zmagó, ne samo, da je podvoljno in sklenemo od zadržane poti neodstipiti niti za las, mi moramo spoznati vse pomen tega praznika za nas in najti v njem potrdilo našega dosedanjega in bodočega dela.

Velika noč predstavlja zmago krščanstva nad paganstvom, zmago nove misli nad staro in preživelo. S tem tvori mejniki v zgodovini človeštva; kajti s to zmago je postalo človeštvo res — človeštvo. Z njo je dobil človek mesto, ki mu gre, z njo je postal subjekt in nosilec sploštvovanja, samonaloženih dolžnosti in pravice.

Prej ni bilo tako. V ogromni večini človek sam sploh ni pomenil ničesar in se ni oziralo nanj. On je bil samo postavka v računih vsemogočnega vladarja, vladarja-boga. Vsi azijaki mogočniki pred krščanstvom rojstvom ne predstavljajo vladarje v našem pomenu besede. Oni so za svoj narod — bogovi; njim se pripisujejo božje lastnosti, oni ukazujejo soncu in zvezdam, njih sklepom ni ugovora. Kleče, z zastrižimi očmi se jim bližajo pozemniki. Človeška misel si ni upala niti do presoje, niti do kritike, niti do najmanjšega dvoma o vsemogočnosti in vsevednosti teh mogočnikov. Kajti oni so bili zanje rojeni iz bogov. Vsi drugi so masa brez pravice, celo brez pravice do misli, predmet mile volje vladarja, ki sodi poljubno o njih življenju in smrti. Vse narod je — mrtva stvar, samo objekt.

Tako je bilo v bistvu v celi Aziji, tako v Egiptu in vsem notrinskem svetu. Edino Rim je poznal svobodo posameznika. Toda tudi tu je veljala svoboda le za izbranec. Ogromna večina vseh ljudi so bili sužnji, stvari brez dolžnosti in pravice, brez svoje volje, predani gospodu na življenje in smrt.

Iz temelja se menja la položaj človeštva s krščanstvom. Z besedami: zmago kraljestvo ni od tega sveta; se prenese celo tčiče duhovnega življenja onstran groba. Ljudje so mislili, da hoče Krist ustanoviti povsemno državo, kjer bo kralj judovski vladal kot najvišji cerkveni in posevni gospod, kot sin Jude in ljubljence Jehove vsem narodom. Krščanstvo pa je izreklo, da tuzemsko življenje pomeni le toliko, v kolikor je predpri-

prava za bodoče onostransko življenje. Dostojno so bile zapovedi vladarja, ki je bil tudi poseveljen cerkve, najvišje božje zapovedi, ki jih je prejel neposredno od božanstev v naročju in izpopolnih. Sedaj šele so postale njih zapovedi — posvetne zapovedi, ki so podvirne zmotam, o katerih se lahko govori in katere se lahko presoja, ker so lahko dobre, ker so pa lahko tudi slabe. Cerkev se loči od države.

S tem je dalo krščanstvo temelj demokraciji. S tem je dalo posameznemu človeku pravico in pogum misliti in presojeti o vseh posvetnih rečeh. Tu se solah tujce posameznik iz mase in vsane individuala svojo voljo in zahtevo, on postane — subjekt in nosilec pravice. S tem, da je preneslo krščanstvo vso ležino religije v življenje po smrti v kraljestvo, ki ni od tega sveta, je osvobodilo tostransko življenje in ga odprlo kritiki in presoji. Zato veliko v njem po pravici počestek svobodnega človeka in vzrok za tako ogromne napredke vseh narodov, ki so sprejeli krščanstvo.

Res so še skozí celi srednji vek absolutistični vladarji. Toda kaj so oni proti svojim predkrščanskim prednikom? Gole senec, v dolgovih, podvirni vedni bojazni pred cerkvenim anatemo, to je pred duhovno oblastjo, ki je dobila popolno premoč nad začasno posvetno. Res, se delijo pravice po mili volji, toda še se jim postavljajo meje vespovod. Postavljajo se zakoni, ki jim dajejo sicer vse pravice, toda teh se morajo tudi oni držati. Iz despotične države prihajamo v absolutistično, iz nje je samo še korak do demokracije. Iz vladarja-polboga je postal vladar po božji milosti, iz njega vladar — po volji naroda.

Narod postane vladar. Podaniki postanejo državljani, ki so si svoje poglavne pravice zajamčili z ustavo. Sami odločajo o svoji usodi, sami si postavljajo zakone in pravila. Vsi so državljani so država, narod je nosilec vseh pravic in dolžnosti, narod je — suveren. On edini lahko izreče besede kralja Ludvika XV.: »Država, to sem jaz.«

S tem trumnikom postane šele socialna, t. j. družvena politika sploh mogoča. Kajti narod je brezimniski, je anonimni vladar. Vsi so v enaki meri odgovorni za vse, vsak ima moč, vsak ima pa tudi odgovornost in sicer odgovornost — proti celoti, proti vsem. Celota, društvo je, ki pride do veljave. Vsi nosijo bremena, vsi delajo — vsi naj bodo tudi zadovoljni in srečni, ker imajo vsi enako pravico na to. Sedaj šele se izlásti povzra onega, ki tej celoti škoduje, ki živi na račun drugih. Tu je parasit, brezdelnik. In izkristalizirajo se tudi celi razredi, ki hočejo živeti in ki žive na račun drugih! Kajti iz izkoriščajo celoto — narod, da jim da zaupanje, ki ga zlorabijo, da sebi odrežejo večji kos kruha.

Zato se združujejo vsi, ki mislijo, da se jim godi krivica, da krivico odpravijo. In če se združujemo v kmetško gibanje in kmetško stranko, se združujemo zato, ker mislimo, da se nam je in da se nam še dela krivica. In tudi zato, da bodoče krivice zabranimo. Socialna pa smo zato, ker smo prepričani, da je edino to prav za celoto, za vse narod.

**: Vesela velikonočne praznike :
 vsem bravcem „Kmetijske lista“**

izlita

Upravniščno. Uredniščno.

Predvsem pa za vse delavne ljudi, ki jim to tolmačimo, ki jim pravimo dan za dnem, da so oni vladarji, volilci-vladarji, ki si morajo sami pomagati, da pridejo iz jarka, v katerega so jih potisnili; in da to ni prav nič težka, da tu odloča le — volilna kroglja. Kajti človek je gospodar tudi sobohe. In zato moramo samozavest človeka tudi dvigniti.

To naše delo je torej krščanstvo, da, celo ima svoje korenine in svoj začetek v krščanstvu, ki je šele dvignilo človeka na človeka vredno stopnjo. Temu delu mi pripomogamo toliko bolj, v kolikor branimo pravice zapostavljenih. V toliko bolj, v kolikor jim povemo, na kaj imajo pravice.

Velika noč je praznik slovenskega kmeta. Ona je tudi praznik kmetijskega gibanja in praznik nas vseh, ki v tem gibanju delamo in ki se mu priključujemo. Kajti praznik Velike noči, praznik duha nad materijo nas v simbolnem svojem pomenu v tem potrdil in nam daje nove moči na pravi poti.

Ivan Albrecht:

Vstajenje.

I.
 Po logih dramí se pomlad v življenje in tisoč svetnih nad se soluce smeje, da jih objame, vzljubi in ogreje in jih povede v sveto prerojenje.

Končano mrzle ječe je trpljenje, skrivnostnih dih spreveva v gozdu veje, drhtične nove čakajo odeje,

da v mladem zboru proslave vstajenje. Tako za letom leto, tisoč, tisoč let življenje vedno nova čaba vstajarja, trpečim, žalostnim nebo otvarja.

Trpljenje naše naj sam Bog presodi in nas iz groba zali a sabo vodi do tja, kjer v gloriji žari zbeški svet.

II.
 Tam, kjer žari svobode cvet prekrasni, kjer braj je bratu veren drug v avestohi, brez zla, brez slednje misli o hudohi pozdravimo te, Zmagovalce jasni.

Če dolgo smo hodili, če smo kasni, pomisli, da globoko v tesnem grobi verig stoletnih robovali zlobi brez krivde sužnji smo, Zveličar jasni...

A zdaj je oživelo v nas: Hozanai! Vemó, da zima smrti je končana in da nam solnce angelj tvoj ponuja.

Glej, vstali smo! Pozdravljeni! Aleluja! Pokonci, bratje! Zvon zvoni v življenje, trpetja raja, kliče te — Vstajenje!

Članek Igorja Rosine o moralni moči Velike noči in njenem simbolnem pomenu za kmečko gibanje (Kmeti list, 4. 4. 1928)

presoji. Zato vidimo v njem po pravici početek svobodnega človeka in vzrok za tako ogromne napredke vseh narodov, ki so sprejeli krščanstvo. « In krščansko, je menil Rosina, je tudi delo Slovenske kmetijske stranke, ker združuje vse, ki mislijo, da se jim godi krivica, in hoče krivice v prihodnje preprečiti.¹⁴³

Rosinovo razumevanje duhovnega in družbenega pomena krščanstva v zgodovini je spremljalo njegovo kritično vrednotenje duhovščine in političnega katolicizma. Odklanjal je včasih popolnoma neupravičeno priznavanje neomejenega pomena, ki so ga Slovenci pripisovali duhovniški avtoriteti v vseh, tudi posvetnih vprašanjih, »skoraj brez vsakega premišljevanja, brez kontrole, samo iz gole ponižnosti in privzgojenega spoštovanja«. Rosina duhovščine kot stanu ni sovražil. Med duhovniki je imel tudi nekaj prijateljev. Prav tako je priznaval, da se je duhovniški stan od vse inteligence kmetu najbolj približal in je zanj od vseh inteligenčnih stanov največ storil. Zato mu tudi pripadata spoštovanje in upoštevanje, v kolikor si ju zasluži. A to spoštovanje ne sme zadušiti razuma, ne sme biti brez vsake presoje, ne sme biti brez kritike, kot se pogosto dogaja. Če na primer slovenski kmet in delavec svoj glas dajeta SLS, ker mislita, da jima njena politika najbolj koristi – nič zato. Če pa kmet daje svoj glas SLS ne zaradi lastne presoje, ampak iz bojzani in preponižnosti, zato, ker mu je bilo tako rečeno in zapovedano v nedeljo s prižnice ali na zaupnem sestanku v župnišču, potem ga je treba obsoditi. Svoj razum in svoje srce je lahkomiselnost izročil v izrabljanje drugim, pa najsi bo to kdorkoli.¹⁴⁴

Politikujoča duhovščina je po Rosinovem mnenju predstavljala resen problem. Zato je poudaril, da se borimo, »da ne prevleče miselnost slovenskega naroda skorja klerikalizma; klerikalizma, ki v svojem jedru pomeni formalizem, zvezanost, podčrtavanje besede in zametavanje človeka; onega klerikalizma, katerega minulost se je (...) zopet identificirala z miselnostjo farizejstva; klerikalizma, ki skoraj stoletje že duši vstajajoči slovenski narodni genij in tlači vsak polet Slovenstva. Klerikalizma končno, katerega miselnost kot notranjemu glasu, kot verstvu samemu škodljivo označujejo predstavniki jugoslovenskega katolicizma sami. Če je od Prešerna, Gregorčiča in Aškercja dalje celo naše izobraženstvo tlačil ta demon nesvobode,« je pribil Rosina, potem naj pomeni naš boj »za slovenskega kmeta, za slovenski narod, boj za njega notranjo svobodo, kajti slovenski kmet je najizdelanejši tip slovenskega človeka. Boj za njegovo izpregledanje pomeni boj za onega, ki nosi v svojem srcu slovensko podobo, podobo nas vseh, in nas vseh še neizgovorjeno – ,našo poslednjo besedo.«¹⁴⁵

143 Prav tam.

144 *Kmetijski list*, 13. 7. 1927, I.[gor] Rosina, Kulturno-politična potreba kmetijske stranke, str. 3.

145 *Mariborski večernik Jutra*, 22. 8. 1928, Igor Rosina, Socijalna borba KDK, str. 1.

* * *

Rosinov pogled na vprašanje političnega katolicizma zaokroža predstavitev njegove socialnogospodarske, idejne in narodnopolitične misli v dvajsetih letih. Njegov prispevek k tedanjemu razčlenjevanju družbenih in političnih razmer na Slovenskem in v Kraljevini SHS lahko ocenimo kot izstopajoč korak iz takratnega gledanja na slovenski razvoj, ki so ga ideološko zaznamovali v katoliškem, liberalnem in marksističnem taboru. Rosina je svoje nazore delil z drugimi privrženci slovenskega kmečkega gibanja – Albinom Prepeluhom, dr. Dragotinom Lončarjem in nekdanjimi pripadniki Samostojne kmetijske stranke, s katerimi je sodeloval v Slovenski kmetijski stranki. Volja, s katero se je posvetil prikazovanju svojih stališč, pa je dala slovenskemu kmečkemu gibanju poudarjeno vsebino. V ozračju ideološke in politične teže, ki so jo ustvarjali v drugih delih slovenskega političnega prostora, se je oprl na prvinskost kmeta kot nosilca slovenske etične, socialne, gospodarske in narodnopolitične emancipacije. V spoznavnem, a predmodernem pogledu je v razgibanih političnih razmerah v času soočanja idej opozoril na kmečki etos. Njegova opozorila so bila ekskluzivistična, morda bi lahko celo rekli romantična, in na že utrjene politične okope niso učinkovala. Za temi so odločali drugi. Toda utemeljeno se je skliceval na vrednote, ki so živele v slovenskem narodu, ter želel, da bi njihova moralna moč označila slovensko družbo in politiko. Po svojih osnovnih prvinah bi morda lahko vplivala na njuno podobo, vendar je zgodovina tekla po svoje mimo Rosinovega integralističnega stališča. Rosina pa je vanjo v dvajsetih letih vtisnil svoj pečat z vztrajnim poudarjanjem pomena etičnega načela v družbi, politiki in državi.

Jure Gašparič

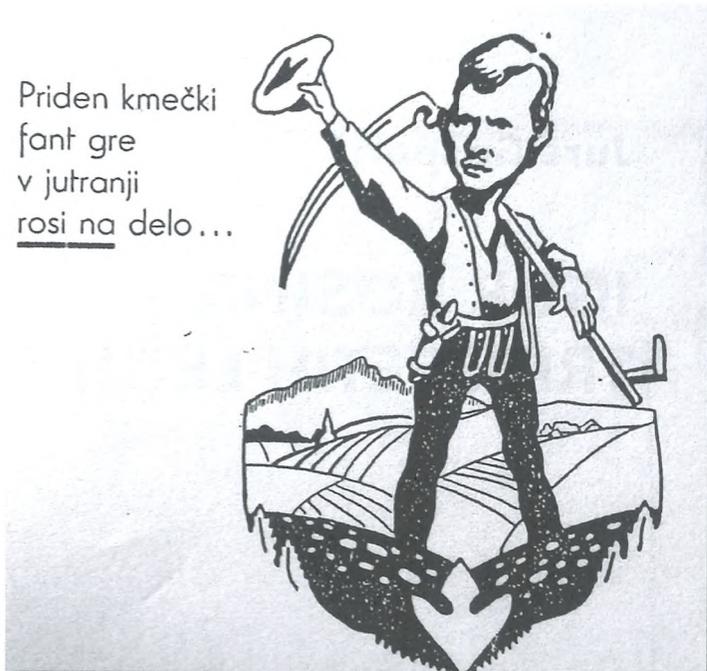
IGOR ROSINA V TRIDESETIH LETIH

V januarju leta 1939 je bila v mariborskem listu *Večernik* na tretji strani, posvečeni »pohorski politiki«, v desnem zgornjem kotu objavljena drobna karikatura mladega možakarja s koso, ob njej pa (ne preveč zahteven) anagram:

»Priden kmečki
fant gre
v jutranji
rosi na delo ...«¹⁴⁶

Besedi rosi in na sta bili za vsak slučaj podčrtani. Kdo je bil mož na karikaturi, tako ni bilo zahtevno uganiti, še posebej zato ne, ker rosi na v resnici ni bil bralcem neznan kmečki fant s koso, marveč znan mariborski advokat, politični delavec in reden pisec prispevkov za *Večernik*. Čemu so ga torej predstavili kot kmečkega fanta? Na vprašanje je deloma že odgovoril Jurij Perovšek v predhodnem poglavju, še podrobneje bo to storila Anka Vidovič Miklavčič v naslednjem – Rosina je bil v dvajsetih letih vendar nadvse aktiven član mladinskega kmetskega gibanja liberalne proveniencie. Bil je član in funkcionar liberalne Slovenske kmetske stranke (SKS), ki se je potegovala za slovenskega kmeta, in očitno je, da je tej politični usmeritvi ostal zvest tudi v tridesetih letih, ko ne stranke SKS ne drugih strank ni bilo več in ko se je politična in družbena krajina precej spremenila. V pričujočem poglavju se bom ozrl prav na ta turbulentni čas, na dolgo, politično zateglo in za Slovence gospodarskosocialno izjemno zahtev-

Priden kmečki
fant gre
v jutranji
rosi na delo ...

Karikatura pridnega kmečkega fanta z anagramom, ki je bila objavljena v mariborskem listu Večernik januarja 1939. Tedaj je v Večerniku, časopisu liberalne usmeritve, Rosina pogosto objavljala.

(*Večernik*, 31. 1. 1939)

no desetletje pred drugo svetovno vojno (1929–1941), v katerem se je Rosina politično docela profiliral in hkrati začel s samostojnim opravljanjem odvetniškega poklica.

Začetek tridesetih let 20. stoletja zgodovinarji po navadi vidimo v letu 1929, ko se je v glavnem zgodilo vse, kar je zaznamovalo nadaljnji čas do izbruha vojne v prvi jugoslovanski državi.¹⁴⁷ Najprej je v mrzlem zimskem večeru s 5. na 6. januar 1929 v Beogradu v krogih okrog kralja Aleksandra Karađorđevića dokončno dozorela in se izoblikovala ideja, ki se je nakazovala že dalj časa in o kateri se je vneto šušljalo po diplomatskih hodnikih evropskih držav. Kralj Aleksander je tedaj podpisal manifest, s katerim je naslednje jutro nagovoril svo-

¹⁴⁷ O diktaturi kralja Aleksandra in razmerah v tridesetih letih sem obširneje pisal v monografiji *SLS pod kraljevo diktaturo*.

je ljudstvo. Kot prvi ustavni faktor mu je povedal, da je prišel čas, »ko med narodom in kraljem ne more in ne sme biti več posredovalca«. ¹⁴⁸ Razveljavil je ustavo, razpustil parlament in politične stranke ter uvedel osebno diktaturo. Njegovo dejanje sicer ni predstavljalo nobene posebnosti v širšem vzhodno in srednjeevropskem, celo evropskem okviru. Le časovno je bilo zaradi jugoslovanski državi lastnih specifičnosti nekoliko zgodnje. V tridesetih letih, še zlasti po razmahu svetovne gospodarske krize, so namreč začeli naglo vznikati diktatorski režimi, ki jih lahko v grobem razdelimo na tri tipe: na konservativno-avtoritarni tip, kakršen se je uveljavil v Avstriji, na Madžarskem in na Poljskem, na tip »predsedniških diktatur«, značilnih za baltske države, in na kraljeve diktature, ki so se razmahnile na Balkanu. ¹⁴⁹ Vsi tipi diktatur so imeli nekaj skupnih značilnosti, od katerih jugoslovanski režim ni odstopal. Bili so vsekakor antiparlamentarni in antiliberalni, hkrati pa tudi izrazito protikomunistični.

Najpomembnejša točka manifesta kralja Aleksandra je predvidevala konsolidacijo države »v smislu jugoslovanskega edinstva« in posledično odstranitev nesporazumov »med posameznimi plemeni, ki prebivajo v Kraljevini SHS.« S plemeni so takrat imenovali uradno neobstoječe narode države. ¹⁵⁰ V skladu s tako linijo državne politike je Aleksander oktobra 1929 zakoličil povsem novo podobo države tako na upravni kot na simbolni ravni. Uradno ime države je bilo od tedaj naprej Kraljevina Jugoslavija, novi upravni ustroj pa je bil utemeljen na devetih banovinah. ¹⁵¹

Uvedba diktature je vtisnila pečat ne le političnemu, marveč tudi širšemu družbenemu razvoju v državi. Razmišljujočemu intelektualcu, kot je bil takrat devetindvajsetletni Igor Rosina, je skupaj z gospodarsko krizo in vse bolj zaostreno mednarodno politično situacijo (vzpon nacizma in fašizma, španska državljanska vojna, anšlus Avstrije ...) nedvomno opredelila interpretativni okvir razumevanja časa. Ob vsem tem ni nepomembno, da so ob pregreti politični situaciji v državi (ostra nacionalna nasprotja, dela nezmožen parlament, kjer se je streljalo, razmah korupcije ...) diktaturo tako v domači javnosti kot v evropskih zunanjih ministrstvih pozdravili. Zlasti v slednjih so bili zadovoljni, saj je bila Jugoslavija važen gradnik versajskega političnega sistema, ki so ga najmočnejše države zgradile po vojni. Povsod je prevladala teza, da je Aleksandrovo dejanje

148 *Slovenec*, 6. 1. 1929 (druga posebna izdaja), Proklamacija Nj. Vel. kralja Aleksandra I. Mojemu dragemu narodu! Vsem Srbom, Hrvatom in Slovencem!

149 Berend, *Decades of Crisis*, str. 301–302.

150 Gašparič, *SLS pod kraljevo diktaturo*, str. 57–65; Perovšek, Slovinci in Jugoslavija v tridesetih letih, str. 19–20.

151 Dravska s sedežem v Ljubljani, Savska s sedežem v Zagrebu, Primorska s sedežem v Splitu, Vrbaska s središčem v Banja Luki, Drinska v Sarajevu, Donavska v Novem Sadu, Vardarska v Skopju, Moravska v Nišu in Zetska v Cetinju. Beograd z Zemunom in Pančevim je bil opredeljen kot samoupravno mesto, torej kot posebna deseta upravna enota. – Stiplovšek, *Banski svet Dravske banovine 1930–1935*, str. 40.

6. januarja 1929 rešilo enotnost države in s tem sam obstoj le-te. Toda način, po katerem je diktatura delovala, njen *modus operandi*, je začel kmalu porajati številne dvome. V tujini so na to opozarjala maloštevilna zainteresirana peresa, v Jugoslaviji pa javno skoraj nihče, saj veliko možnosti za kritiko ni bilo. Z novo zakonodajo je bila vsaka politična dejavnost omejena, v tisku pa je bila uvedena ostra cenzura.¹⁵² Institucije in organizacije so lahko obstajale le, če so prestale »Gleichschaltung«; uskladitev z idejo diktature.¹⁵³

Septembra 1931 je kralj sicer »povrnil« državi ustavnost in prva Jugoslavija je znova postala ustavna monarhija s parlamentom, toda bistvo režima se s tem ni spremenilo. Volitve, do katerih je prišlo leta 1931, 1935 in nato še 1938, so bile povrh vsega javne. Država je še zmerom ostajala centralizirana absolutna monarhija. Politične stranke so spet bile dovoljene, vendar niso smele imeti verskega, »plemenskega« (nacionalnega) ali pokrajinskega značaja. Edina dovoljena politična stranka v prvi polovici tridesetih let je bila režimska vsedržavna Jugoslovanska nacionalna stranka (JNS), v katero so bili vključeni tudi slovenski liberalci – politični tovariši Igorja Rosine.¹⁵⁴

Opozicija Aleksandrovemu režimu je bila razdrobljena in raznolika in je obsegala široko pahljačo od komunistov do disidentov nekdanje – po korupcijskih aferah razvpite – srbske Narodne radikalne stranke. Režim je z njenimi pripadniki različno postopal, najtrdovratnejše je zaprl, pri čemer pa kazni niso prestajali v navadnem zaporu, ampak v t. i. Custodii honesti v Sremski Mitrovici (to sicer ni veljalo za komuniste). Imeli so status političnega zapornika, kar pomeni, da so živeli v razmerah, ki so bile kar najmanj zaporniške. Nekaterih političnih nasprotnikov pa se je režim znebil na še »mehkejši« način – bili so »zgolj« poslani v konfinacijo – odrejeno jim je bilo bivanje v odročnem kraju. Četudi so bili politični nasprotniki, niso bili državni sovražniki.¹⁵⁵

Režim kraljeve diktature, ki je slonel na stranki JNS, se je ohranil tudi po atentatu na kralja Aleksandra v francoskem Marseillu oktobra 1934, a ne prav dolgo. Junija 1935 je na podlagi zakulisnih političnih dogovorov (ne na podlagi volitev!) na politično sceno in v vladno palačo stopila nova vsedržavna stranka – Jugoslovanska radikalna zajednica (JRZ). Na videz se je spremenilo veliko, v bistvu pa skoraj nič. Notranjepolitični razvoj, ki ga je odtlej usmerjal knez Pavle Karađorđević (Aleksandrov bratranec), je sledil vzorcu iz prve polovice tridesetih let. Razlika je bila zgolj v tem, da je eno režimsko stranko – JNS, zamenjala druga – JRZ (njen slovenski steber je bila nekdanja Slovenska ljudska

152 Gašparič, *SLS pod kraljevo diktaturo*, str. 67–72.

153 Gl. Nielsen, *One State, One Nation, One King*.

154 Gašparič, *SLS pod kraljevo diktaturo*, str. 115–120.

155 Prav tam, str. 115–224. Podrobneje gl. Dobrivojević, *Državna represija u doba diktature kralja Aleksandra*.

stranka, najostrejša nasprotnica slovenskih liberalcev). V »kraljevi diktaturi« brez kralja so tako gospodovali konkretni nosilci oblasti, ki so na Slovenskem vse bolj uvajali avtoritarno-konservativne ideje stanovsko-korporativistične družbe. Demokratično misel so prekrili poslušnost »predpostavljenemu, idejnemu redu«, »učinkovita akcija« »vidnih, močno discipliniranih organizacij« in »avtoriteta«. Oznanjevalec vrhovnih moralnih počel je postal, kot ga je literarno individualiziral in označil Edvard Kocbek, »Eden izmed ozkih«. ¹⁵⁶

V takih pogojih po šestem januarju 1929 seveda ni bilo prostora za klasično parlamentarno politiko, strankarsko-politično delo starih in prepovedanih strank je zamrlo, ostri agitacijski toni so izginili z naslovnice političnih časnikov ... Dovčerajšnje stranke so se znašle pred čisto novo preizkušnjo. V glavnem niso prenehale s svojim delovanjem, temveč so na drugačen način in pod drugim okriljem delovale naprej. SLS, dotlej (in kasneje tudi) najmočnejša in najvplivnejša slovenska politična stranka, je odšla »v katakombe« in vso dejavnost prenesla na nepolitične organizacije, njen politični lider dr. Anton Korošec, ki je veljal za slovenskega političnega voditelja, pa je dejavno sodeloval v politični scenaristiki in kombinatoriki tistega časa. V drugi polovici tridesetih let se je v okviru JRZ znova zavihtel na ministrski fotelj v važnem notranjem ministrstvu. (Karikaturist Hinko Smrekar je napravil enkratno risbo »notranji«, kjer neobriti Korošec v žandarski uniformi drži v eni roki zloglasni Zakon o zaščiti države, v drugi pa ključe jetniških celic.) ¹⁵⁷

Podobno so ravnali tudi slovenski liberalci. V spremenjenih okoliščinah so še naprej sodelovali v političnem življenju, pri čemer so imeli v prvi polovici tridesetih let v primerjavi s SLS veliko prednost – zlahka so prestali »Gleichschaltung« z idejami kraljeve diktature. Tedaj so postali eni od nosilcev režima, kar jih je kasneje, v drugi polovici tridesetih let (za časa vladavine JRZ), pahnilo v izrazito defenzivo (politični bankrot) ¹⁵⁸ in še spodbudilo že dalj časa trajajoči proces razpadanja liberalnega tabora. Najvidnejša liberalna politika Albert Kramer in Ivan Pucelj (prej prvi mož Rosinove SKS) sta do leta 1935 sodelovala v skoraj vseh vladah, Kramer je bil tudi glavni tajnik JNS.

Čas, v katerega je vstopal Igor Rosina, je tako bil precej drugačen od predhodnega desetletja, obenem pa sila dinamičen in bolj in bolj negotov.

156 Inkret, *In stoletje bo zardelo*, str. 98–99.

157 Gl. Gašparič, *SLS pod kraljevo diktaturo*, str. 278, kjer je objavljen faksimile karikature.

158 *Slovenska novejša zgodovina*, str. 334.

★ ★ ★

Igor Rosina je bil ves čas – skozi vsa trideseta leta – zelo dejaven, tako organizacijsko kot publicistično in programsko-politično. Osnovno okrilje za njegov angažma je še naprej predstavljala organizacija Zveza (društev) kmečkih fantov in deklet (ZDKFD), ki se je brez težav prilagodila novim razmeram. Še več, v kraljevem manifestu je videla dodatno možnost za širšo uveljavitev svojih idej in svojega programa. Zveza, ki je bila sprva podmladek Slovenske kmetske stranke, je nato v tridesetih letih nastopala vse bolj samostojno in neodvisno, a v duhu »novodobnega kmetskega gibanja« in jugoslovanske nacionalne ideje.¹⁵⁹ Njen idejni profil sta najdejavnije oblikovala Rosina in Janže Novak, predsedoval pa ji je Ivan Kronovšek.¹⁶⁰

Podoben razcvet kot ZDKFD je z nastopom diktature doživela tudi Zveza kulturnih društev v Mariboru. Vanjo so se v prvih mesecih leta 1929 množično vključevali predstavniki »naprednega pokreta« (torej liberalci, med njimi minister Vekoslav Kukovec, poslanec Ljudevit Pivko, Igor Rosina) in neredko so bila vanjo včlanjena tudi posamična štajerska društva kmečkih fantov in deklet.¹⁶¹

Ob organizacijskem in predavateljskem delu znotraj ZDKFD je Rosina največ politične in intelektualne energije namenjal pisanju. Pisal je precej, v glavnem za tednik *Kmetijski list* (glasilo nekdanje SKS),¹⁶² prosvetni mesečnik *Grudo* in mariborski list *Večernik*. Pri *Kmetiskem listu*, kjer je pisal dolge in nosilne idejne članke, je bil nekaj časa tudi član njegovega izdajateljskega konzorcija. To je bila nekoč funkcija, pridržana ožjemu vodstvu stranke SKS, vsled česar lahko sklepamo, da je bil ob nastajanju stranke JNS (najprej se je imenovala JRKD – Jugoslovanska radikalna kmečka demokracija) v letih 1931–1932 tudi njen član, saj se je večina članstva slovenskih liberalnih strank zlila vanjo.

Člankov z izrazito politično vsebino Rosina v prvih letih po uveljavitvi diktature ni pisal, do posameznih vladnih korakov se ni opredeljeval, ravno tako se ni razpisal ob volitvah v letih 1931 in 1935 (ob tem je sicer treba zapisati, da bi se ob ostri cenzuri lahko do konkretnih političnih potez vlade in dvora opredeljeval le zelo pozitivno in pohvalno). Četudi je prva vlada diktature proizvedla več zakonodaje kot domala vsi sklici parlamenta v prejšnjem desetletju (v prvem letu diktature je vlada sprejela 233 zakonov in podzakonskih aktov, država

159 Gl. poglavje Igor Rosina – ideolog in aktivist kmetskega mladinskega gibanja Zveze kmetskih fantov in deklet v liberalnem taboru.

160 Vidovič-Miklavčič, *Mladina med nacionalizmom in katolicizmom*, str. 10–29.

161 Prav tam, str. 13.

162 *Kmetijski list* je bil časopis, ki se je sprva imenoval *Kmetijski list* (do leta 1925) in bil glasilo Samostojne kmetijske stranke (kasneje Slovenske kmetske stranke). Ta je sodila na liberalni pol slovenskega političnega prostora. Izhajal je od julija 1919 do aprila 1941.

je med drugim takrat tudi prvič dobila enoten Kazenski zakonik in Kazenski postopnik),¹⁶³ tega kot mlad pravnik ni komentiral. Trdimo lahko, da je v prvi polovici tridesetih let ves svoj publicistični in idejni angažma usmeril le v eno stvar – v tisto, ki jo je hudomušno zaobjela mariborska karikatura leta 1939 – v mladinsko kmetsko gibanje.

Že eden prvih člankov, ki jih je objavil po šestem januarju, je imel resno programskopolitično ambicijo. Objavil ga je sredi poletja 1929 na udarni prvi strani *Kmetskega lista* in ga naslovil Nova generacija.¹⁶⁴ V njem je ugotavljal, da je bil čas, ki je prihajal, čas »svetovnega preobrata, svetovnega razkrižja«, v katerem »očetje od včeraj« ne bodo več razumeli svojih otrok. Poln upanja se je ozrl na slovensko mladino, ki je po njem predstavljala cvet naroda. Generacijo svojih staršev, narodnih borcev iz habsburške monarhije, je ošvrknil zaradi pomanjkanja idealizma:

»Kolikokrat se danes sliši: «Ah, saj sem bil idealen, saj sem imel ideale – pa so mi jih porušili.» O, lahko je bilo tedaj biti idealen. «Naroden» si bil – pa si bil idealen. Drugega ni bilo treba, to je bil ves življenjski program in vse zahteve so bile s tem izpolnjene. Danes stoje stvari drugače.«

»Danes«, po desetih letih obstoja jugoslovanske države in po uvedbi diktature, je bil po Rosini čas za »preorientacijo« in naslonitev na novo generacijo, ki jo tvorijo zlasti »po celem slovenskem podeželju kmetski fantje in dekleta, katerim se z oči bere in katerih beseda razodeva, da so trdno sklenili v svojih srcih, da hočejo biti ponosni na svoj kmetski stan, da hočejo svoje pravice ščititi, da hočejo svoj kos zemlje ohraniti, da hočejo postati pošteno gospodarji ... Tu so korenine naše moči, tu je nova kulturna moč, tu so na delu nove moralne sile, tu se kristalizira nov tip slovenskega človeka. To je nova generacija.«

To je bilo po eni strani politično razmišljanje in stališče, po drugi pa najbrž tudi avtorjev osebni manifest. Kot mlad politik in odvetnik je pogumno vstopal v javno življenje in zato v zaključku glasno zapisal: »Nova generacija, o kateri pravijo, da nima navdušenja, da je manj inteligentna in da nima idealov, je morda bolj idealna – vsaj po širokosti svoje podstave – kakor je bila prejšnja. Manj pijančuje, manj se navdušuje, toda njen korak bo sigurnejši, njena hrbtenica bo bolj vzravnana in njena misel bo bolj jasna.«

Čisto na koncu je skoraj mimogrede dodal, da le v okolju nove generacije zrastejo bodoči Švehle in MacDonaldi. Obrobna referenca iz svetovne politike zveni kot argumentativno prepričljiv in svetovljanski zaključek, a je obenem izjemno povedna, saj zelo neposredno pokaže politični ideal pisca. Slovenska politika je po njegovem potrebovala takšen tip politika, kakršna sta bila Antonin

163 Gašparič, *SLS pod kraljevo diktaturo*, str. 64.

164 *Kmetski list*, 3. 7. 1929, Igor Rosina, Nova generacija, str. 1.

Švehla in James Ramsey MacDonald. Prvi je bil vodja češke agrarne stranke, ki je bila nedosegljiv politični vzor pristašev SKS. Praški agrarci, idejni sorodniki Rosine in tovarišev, so bili namreč eden najmočnejših strankarsko-političnih faktorjev prve češkoslovaške republike. Vse od leta 1922, ko je Švehla sestavil prvo vlado, pa do Münchenskega diktata leta 1938 so stali na čelu vseh koalicij.¹⁶⁵ Drugi politični ideal, James Ramsey MacDonald, je bil prvi britanski laburistični premier, čigar misli o politiki Rosini najbrž niso bile tuje. V svoji znani študiji *Parliament and Revolution* je politično prihodnost videl v izobraževanju in vzganju ljudi – podobno kakor Rosina. MacDonald je obenem sodil med tiste redke politike, ki jih je krasil žlahtni politični duh, »spirit«, in so bili posebej večji parlamentarne tehnike. Takšni politiki so bili v Jugoslaviji velika redkost, a Rosina je upajoče (in zaman) čakal nanje.¹⁶⁶

S pisanjem nosilnih idejnih člankov je v razmeroma rednih presledkih nadaljeval globoko v jesen 1930, ko se je za nekaj časa umaknil z naslovnice. Dotlej je sistematično, poglobljeno in politično angažirano obravnaval številna poglavja kmetijskega vprašanja. Razpisal se je o socialni enotnosti vasi in ugotavljal, da lahko kulturno in gospodarsko napreduje le vas kot celota, kot skupnost premožnejših in šibkejših kmetov; grajal je sovjetski sistem, ki je socialno enotno vas škodljivo razbil na kulake in »bednjake«.¹⁶⁷ Pisal je o potrebi po kulturni enotnosti vasi in opredelil vlogo in nalogo vaške inteligence, učiteljstva, duhovščine.¹⁶⁸ V istem članku je tudi napravil korak v aktualno politiko in blago kulturnobojno retoriko. Opozoril je namreč, da je nekoč za člane SLS veljalo, da »imajo nebeško kraljestvo tako rekoč v žepu«, ostali pa so bili razglašeni za »brezverce«. Po 6. januarju, je pristavil, pa sta nastopila »premirje« in možnost za spametovanje tistega dela duhovščine, ki je prej zlorabljal cerkveni oltar in aktivno agitiral za SLS. Ta pojav takrat sploh ni bil redek.

Z bivšo SLS, idejno in politično nasprotnico slovenskega liberalizma, se sicer ni pogosto ukvarjal, vsega skupaj je z njenimi stališči polemiziral dvakrat, a takrat odločno in zagnano.¹⁶⁹ Najprej je že poleti leta 1929 vzel v bran svojo organizacijo ZDKFD, ki jo je napadel list katoliške politike *Slovenski gospodar*, drugič je naslednje poletje, avgusta 1930, *Slovenca* napadel sam, češ da se je sprenevedal glede industrijske in kmetijske politike.¹⁷⁰ Medtem ko je bil drugi članek rutin-

165 Nekaj časa je bila celo aktualna združitev čeških agrarcev in slovenske SKS, ki jo je pripravljala važen član SKS in prvi jugoslovanski veleposlanik v Pragi Bogumil Vošnjak. – O tem gl. Gašparič, Češkoslovaški konzulat v Ljubljani (1920–1939), str. 133–150.

166 Gašparič, *izza parlamenta*, str. 134–136.

167 *Kmetijski list*, 4. 9. 1929, Igor Rosina, Socialna enotnost vasi.

168 *Kmetijski list*, 18. 9. 1929, Igor Rosina, Kulturna enotnost vasi.

169 O stališčih do SLS pred uvedbo diktature gl. poglavje Socialnogospodarski, idejni in narodnopolitični nazori dr. Igorja Rosine in dvajsetih letih.

170 *Kmetijski list*, 6. 8. 1930, Igor Rosina, Spremenjeni časi.

ski obračun s starim nasprotnikom, je šlo pri pisanju leta 1929 za silno občutljivo vprašanje, ki je posebej zaradi diktature pridobilo dodatno pomembnost. Znotraj Cerkve na Slovenskem je po 6. januarju namreč začela nastajati posebna organizacija, imenovana Katoliška akcija.¹⁷¹ Uradno je šlo za povsem versko ustanovo, ki jo je ustanovil papež, a je na slovenskem ozemlju postala eno od zatočišč pristašev prepovedane SLS z jasnim ideološkim predznakom. Katoliška akcija si je želela podrediti tudi ZDKFD, kar je ta seveda zavrnila z resolucijo, ki jo je najbrž spisal Igor Rosina. V resoluciji je bilo neposredno zapisano, da slovenski liberalci »po dosedanjih izkušnjah« preprosto ne morejo »zaupati večini slovenske duhovščine, da bi mogla izvajati katoliško akcijo nepristrano.«¹⁷² Bojna sekira je bila tako izkopana. Resoluciji sta sledila majhna medijska ofenziva *Slovenskega gospodarja* in naposled prepričljiv odgovor Igorja Rosine nanjo, v katerem je pojasnil, da tudi ZDKFD izhaja iz načel »pozitivnega krščanstva«, čeprav ji to oporekajo. Bivši SLS in Cerkvi je zabrusil, da razpihuje »svetohlinsko farizejstvo«, saj »ni glavno, da si kdo celi dan grize nohte v cerkvi, v svojem srcu pa premišlja, kako bo ogoljufal soseda za njivo.«¹⁷³

V začetku tridesetih let je pisal še o kmetkokulturni prosveti in opredeljeval namen in naloge vzgojno-izobraževalnega dela na vasi.¹⁷⁴ Pomirjeno je ugotavljal, da so »kulturne življenjske forme« slovenskih kmetov sploh edine kulturne forme, »v katerih se Slovenstvo izživlja«. »Še celo razmerje fanta do dekleta je pri nas edino na kmetih jasno izdelano in slovensko – naše,« je zatrdil. »Tavčar, kadar popisuje v svojem ‚Cvetju v jeseni‘ svojo kmečko ljubezen, je lep in velik; če pa začne obračati besede svojih zaljubljenih kontes in graščinskih gospodičen, pa takoj zazeham.« Na slovenskega kmeta je Rosina nedvomno zrl z izjemno naklonjenostjo in skrbjo.¹⁷⁵

Politiki v ožjem pomenu se je spet nekoliko približal junija 1930 v članku Nekatere izmed idej Radičevega pokreta, a še tedaj ne toliko po vsebini zapisa-nega kot po sami temi.¹⁷⁶ Stjepan Radić in njegova stranka (gibanje) HSS sta bili dolgo *enfant terrible* jugoslovanskega parlamentarizma v dvajsetih letih 20. stoletja, atentat na Radića pa eden glavnih povodov uvedbe diktature. V članku je z naklonjenostjo pojasnjeval najbolj obče sprejemljiva načela Radičevega gibanja (zlasti »čovječanstvo«), ki je bilo sicer idejno sorodno njegovi SKS.

171 Vidovič-Miklavčič, *Mladina med nacionalizmom in katolicizmom*, str. 51–54.

172 *Kmetški list*, 12. 6. 1929, Kongres slovenske kmetške mladine.

173 *Kmetški list*, 26. 6. 1929, Igor Rosina, Katoliška akcija.

174 *Kmetški list*, 27. 12. 1929, Igor Rosina, Temelji kmetkokulturne prosvete.

175 Prim. še njegova članka *Kmetški dom* (*Kmetški list*, 19. 2. 1930) in *Pregled kmetsko-kulturnega dela* (*Kmetški list*, 29. 7. 1931).

176 *Kmetški list*, 25. 6. 1930, Igor Rosina, Nekatere izmed idej Radičevega pokreta.

Po letu 1930 se je v *Kmetiskem listu* razpisal le še nekajkrat; obravnaval je gospodarsko krizo,¹⁷⁷ napisal ganljiv nekrolog svojemu zgodaj umrlemu političnemu tovarišu in prijatelju Janžetu Novaku,¹⁷⁸ največ spisov pa je namenil nacionalnemu vprašanju in problematiki jugoslovanstva. Ti članki, objavljeni v drugi polovici tridesetih let,¹⁷⁹ so še posebej zanimivi, saj je Rosina kot pristaš liberalnega političnega tabora, ki je pristajal na politiko integralnega jugoslovanstva,¹⁸⁰ izpostavil dokaj jasno razvidno mejo med slovenstvom in jugoslovanstvom. »Zdi se mi,« je pisal, »da Slovenci jugoslovansko misel ne občutimo toliko kot narodnostno misel, temveč mnogo bolj kot državnostno misel, ki ji pa priznavamo baš po načelu moralnega edinstva vsega naroda prvenstvo nad težnjami nje posameznih sestavin.«

»Tako gledano,« je razmišljal, »res ne pomeni jugoslovanstvo deslovenizacije.«¹⁸¹ Ob tem je sicer poudaril, kako je bila »jugoslovanska smer naše popravne slovenske politike« pravilna, saj: »Ko smo vstopili Slovenci v novo našo državo, je bilo povsem umljivo in potrebno, da se ojači tudi v naših masah zavest pripadnosti k novonastajajoči veliki državni tvorbi in zavest dolžnosti aktivnega sodelovanja pri izgrajevanju njene organizacije.« Toda »prava jugoslovanska ideja ni in nikdar ne sme biti protiteza Slovenstvu.«¹⁸² To misel je nato še nadgradil in pribil: »Jugoslovanstvo, ki bi hotelo izbrisati slovensko kulturno tradicijo in slovensko posebnost ter stalo v nasprotju s Slovenstvom, bi ne našlo med kmet-skimi množicami ugodnih tal in ne moglo pridobiti njegovih simpatij.«¹⁸³

V njegovem razmišljanju se je bolj in bolj zrcalilo politično razpoloženje, ki ga je oddaljevalo od JNS in približevalo drugim političnim gibanjem.

177 *Kmetiski list*, 19. 11. 1930, Igor Rosina, Svetovna agrarna kriza.

178 *Kmetiski list*, 1. 8. 1934, Igor Rosina, Dr. Janžetu Novaku v spomin. – Janže Novak je po mnenju Igorja Rosine utelešal tiste redke politične lastnosti, ki jih je sam pogrešal. »Kako malo imamo Slovenci iniciativnih ljudi. Kako nam primanjkuje politične fantazije. Ti lahko povem, Janže, da sem Te občudoval, v kako široke kroge so segale Tvoje misli, kaka obzorja si zamogel doseči,« je napisal prijatelju v slovo.

179 Nacionalno vprašanje je sicer bolj obrobno obravnaval že v člankih Kulturno-politična misija Slovenstva (*Kmetiski list*, 17. 7. 1929), Načelno stališče (*Kmetiski list*, 29. 1. 1930) in Velikonočna premišljevanja (*Kmetiski list*, 16. 4. 1930). O njem se je prvič obsežneje razpisal septembra 1933 v članku Mlada kmetiska generacija in nacionalizem (*Kmetiski list*, 6. 9. 1933).

180 Politični vrh stranke JNS (iz zahodnega dela države) je avgusta 1935 na Pohorju sprejel Pohorsko deklaracijo, v kateri so avtorji med drugim poudarili: »Srbi, Hrvati in Slovenci so v etničnem smislu en narod in v skladu s tem more edino prava jugoslovanska misel biti soliden temelj za napredek nacije in razvoj države. Narodno edinstvo je čustvo notranje, po usodi povzročene povezanosti Srbov, Hrvatov in Slovencev in prepričanje, da tvorimo vsi eno edinico, katere niti eden del ne bi mogel živeti svobodno in neodvisno življenje ter izven te celine razvijati svojih kulturnih in gospodarskih sposobnosti.« – *Jutro*, 22. 8. 1935, Beseda jugoslovenskih nacionalistov. O tem gl. Perovšek, *O demokraciji in jugoslovanstvu*, 122–147.

181 *Kmetiski list*, 22. 6. 1938, Igor Rosina, Jugoslovanstvo in kmet.

182 *Kmetiski list*, 11. 5. 1938, Igor Rosina, Nacionalizem in kmet.

183 *Kmetiski list*, 11. 5. 1938, Igor Rosina, Nacionalizem in kmetiski pokret.

* * *

Konec tridesetih let je Rosina opustil objavljane v *Kmetskem listu*, čigar ideolog je najprej bil, in svoje pisanje preusmeril v mariborski *Večernik*. Obenem z menjavo časopisa je sledila tudi sprememba v tematikah, ki jih je obravnaval (to je sicer deloma nakazal že v zadnjih člankih v *Kmetskem listu*). Kmet in kmetsko gibanje sta se začela umikati aktualnim političnim temam. Pisec je postal ostrejši, neposrednejši, kar je sovpadalo z velikimi premiki znotraj njegovega – liberalnega – idejnopolitičnega tabora.

Stranka JNS tedaj namreč nikakor ni predstavljala edinega odseva političnega liberalizma na Slovenskem. Nasprotno, v tedanjih napetih razmerah, ko se je srednjeevropska, jugoslovanska in slovenska politična kriza vse bolj poglobljala, slovenski liberalizem kot celovit in enoten idejno-politični tabor ni več obstajal. V tridesetih letih se je zaključil dolgotrajen proces njegovega razpadanja na množico skupin, ki so se med sabo ločile po stališčih do demokracije, parlamentarizma, do socialnega in nacionalnega vprašanja ter do vedno bolj aktualnih totalitarizmov. Številne liberalne narodnodemokratske skupine so tako odkrito obsojale nedemokracijo režima JNS in unitaristični program stranke.¹⁸⁴ Slovenski del vsedržavne stranke JNS je na predvečer druge svetovne vojne posledično predstavljal le del liberalne politične opcije. Njegov domet in veljava v volilnem telesu sta bila iz leta v leto šibkejša; na zadnjih (javnih) volitvah pred koncem jugoslovanske politične drame, decembra 1938, je skupaj s socialnimi demokrati prejel le nekaj čez 10 % glasov volilcev.

Volitve leta 1938 pa so hkrati pokazale, da je slovensko volilno telo kljub nedemokracijskemu volilnemu sistemu in državni politični represiji prepoznalo politično težo stališč raznorodnih naprednih političnih skupin, zbranih v t. i. Slovenski združeni opoziciji (sestavljali so jo komunisti, krščanski socialisti, slovenski pristaši vodje hrvaške opozicije Vladka Mačka in pristaši »prvinske« stare SLS, ki so odklanjali linijo Antona Korošca). Ta grupacija, ki je zbrala podoben odstotek glasov kot slovenski del JNS s socialnimi demokrati, se je odločno zavzemala za slovensko narodno samoodločbo ter za federativno in demokratično preoblikovanje jugoslovanske države.¹⁸⁵

Eno od liberalnih struj je konec tridesetih let tako predstavljal tudi mariborski list *Večernik*, ki ga je liberalec Adolf Ribnikar leta 1938 odcepil od matičnega lista *Jutro*.¹⁸⁶ *Večernik* je imenoval »svobodno tribuno za vse progresivno misle-

184 Perovšek, Slovenci in Jugoslavija v tridesetih letih, str. 23; *Slovenska novejša zgodovina*, str. 369–371.

185 Prunk, *Pot krščanskih socialistov v OF*, str. 170–174.

186 Ko je leta 1927 zaradi deficitarnega poslovanja ugasnil mariborski dnevnik *Tabor* (kot časopis liberalne smeri je izhajal od leta 1920), se je vodstvo osrednjega ljubljanskega liberalnega dnevnika *Jutro* odločilo izdajati nov mariborski list – popoldnevnik *Mariborski večernik Jutra*. Časopis je imel svoje uredništvo,

če«, ki se ji je pridružil tudi Igor Rosina. Ribnikar je sicer veljal za nepredvidljivega in vihravega politika. V njegovi kratki biografiji, objavljeni v *Slovenskem biografskem leksikonu*, je Silvo Kranjec o njem zapisal: »Zaradi samostojnega pogleda in ostre kritike je imel R. spore s polit. nasprotniki in somišljeniki, v politiki pa iskal svoja pota.«¹⁸⁷ Tako niti ni nenavadno, da je Ribnikar ob volitvah leta 1938 podprl Antona Korošca (JRZ) in ne opozicije, saj je bil z JNS sprt.¹⁸⁸

In Igor Rosina? Kaj moremo reči o njegovi politični misli po prehodu k Večerniku? Je mar tudi on zanetil spor z JNS in začel (začasno) pogledovati h Korošču in bivši SLS, zdaj JRZ, s katero je nekoč bil ostre nazorske bitke? Tega zanj nikakor ne moremo trditi, nasprotno, Rosina se je od vse bolj samozadostne in oblastizeljne SLS še oddaljil in začel pogledovati k politični levici. Pridobitev političnega zaupanja je tesno povezoval s socialno pravičnejšo politiko.¹⁸⁹ Ne nazadnje je svoja mnenja v *Večerniku* objavljaval ob spisih pravniškega kolega, odvetniškega pripravnika dr. Vita Kraigherja, ki je kot komunist kasneje postal eden vodilnih mož narodnoosvobodilnega gibanja in član vodstva VOS. Domnevamo lahko, da sta se vsaj poznala in izmenjevala misli.¹⁹⁰

Vito Kraigher je v vprašalni poli za člana partije tako opisal tisti čas v Mariboru: »Po povratku v Maribor (iz Pariza, kjer je sodeloval z Vorancem, Zdenko in Borisom Kidričem, op. avtorja) v jeseni 1938 sem se takoj vključil v partijsko organizacijo mariborskih pravnikov, skupno s Štefanom Kovačem in Juletom Gabrškom (popravljen ob robu: Gabrovškom). Celica je delovala pod vodstvom Leona Novaka in kasneje Miloša Zidanška. Udejstvovali smo se med mariborskimi intelektualci, predvsem na osnovi borbe proti nacistični nevarnosti ter politično v okviru KDJ. Za volitev 1. 1938 sem sodeloval tudi v volilni kampanji za naše kandidate na Mačkovi listi in bil zastopnik liste na enem mariborskih volišč. Takrat sem sodeloval tudi s članki napredne vsebine v mariborskem *Večerniku*, poleg tega pa tudi v *Sodobnosti* in v *Ljubljanskem Zvonu*«. ¹⁹¹

Že prvo besedilo, ki ga je Rosina priobčil v *Večerniku*, nazorno pokaže njegovo usmeritev konec tridesetih let. V komentarju pred volitvami leta 1938 (ki mu ga je Ribnikar očitno dovolil objaviti) je pozdravil dejstvo, da vse napredne skupine nastopajo enotno – proti JRZ. Na glas je celo razmišljal, kako je bilo to

ločeno od ljubljanskega *Jutra*, in je izhajal do leta 1938. Takrat ga je kupil podjetnik in časnikar Adolf Ribnikar in mu dal novo ime *Večernik*. S tem je prišla tudi nova orientacija. List je urejal njegov sin Bojan. – Hartman, *Kultura v Mariboru*, str. 96–97.

187 Kranjec, Ribnikar, Adolf (1880–1946), *Slovenska biografija*.

188 Mikuž, *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji*, str. 504–505.

189 Gl. npr.: *Večernik*, 7. 10. 1939, Igor Rosina, Na levo.

190 *Večernik*, 8. 4. 1939, Igor Rosina, Naša letošnja velikonočna bilanca; Vito Kraigher, Agrarne »reform« generala Franca.

191 Vita Kraigherja so okupatorji usmrtili na predvečer osvoboditve maja 1945. O njem gl. Dornik Šubelj, Podatki o dr. Vitu Kraigherju so bili državna tajnost, str. 77–85.

najbrž »storjeno iz strahu, da bi vladajoči izrabil svoj položaj. Kajti totalitarizem more vzbuditi skomine vsaki politični formaciji, samo da se čuti dovolj močno v javnem mnenju, da ga lahko izvede.« Komentar je zaključil s svarečim opozorilom: »Caveant consules – Slovaška nas uči!«¹⁹² S tem je odkrito pokazal na slovaškega duhovnika Josefa Tisa, vodjo močne Slovaške ljudske stranke HSLŠ, ki je grobo odstranjeval politične nasprotnike (zlasti iz vrst liberalcev in socialistov). Nedolgo kasneje, po nacističnem razbitju Češkoslovaške, je Tiso postal prezident kolaboracionistične Slovaške republike. Igor Rosina je očitno daljnosežno uperil prst v pravo smer, a ni naletel na zadosten odmev.

Še naprej je trdno branil jugoslovansko smer politike. Pisal je, da smo »naravni ferment jugoslovanstva«, in v negotovih časih pomladi leta 1939 točno ugotavljal: »Extra Jugoslaviam non est vita!«¹⁹³ Svojo politično usmeritev, svobodomiselstvo oz. liberalizem, je zagovarjal bolj vneto in neposredno kot nekoč,¹⁹⁴ čeprav je včasih v besedilu že začutili nekaj žalostne resignacije. Ponavljal je, kako katoliška politika vztrajno trdi, da je »slovensko svobodomiselstvo ostalo našemu narodu tuje«, in se spraševal »Cui bono?«. Vso absurdnost idejnega in kulturnega boja je lepo ilustriral s prigodo, ki se je pripetila hrvaškemu ljudskemu tribunu Stjepanu Radiću na nekem političnem shodu v Prekmurju. Na Radićeva izvajanja je eden od poslušalcev zabrusil: »Povej, če veruješ v Boga!« »Osel,« mu je odgovoril Radić, »pet let ječe, ki jo imam za sabo, govori zame.« Prepričljiv odgovor, a Rosina je ostajal prepričan, »da ta veliki klicar še do danes – ,kajti slovensko svobodomiselstvo je ostalo našemu narodu tuje!« – ni doumel njegovega odgovora.«¹⁹⁵

Marca 1939 se je spet zapletel v neposredno polemiko s katoliško politiko in časnikom *Slovenec*, s tem da je bil tokrat bolj obtožujoč in trpek kot na začetku desetletja. *Slovenca* je zmotil Rosinov prispevek o smernicah pokojnega papeža Pija XI., v katerem je brezkompromisno zapisal, da bo »morda še naša generacija doživela likvidacijo onih nezdravih razmer našega javnega in tudi verskega življenja, katerih poglavitni vzrok vidimo v našem slovenskem političnem katolicizmu, v klerikalizmu kot materialni organizaciji cerkve, ki je tako marsikateremu izmed nas že od mladosti sem zagrenil, če ne celo zaprl pot do verskega doživljanja.«¹⁹⁶ Misel o nezdravih razmerah je bila sicer stara mantra slovenskih liberalcev,¹⁹⁷ a jo je Rosina v tekstu zelo izostril; navezo SLS (JRZ) in Cerkve je odkrito obtožil, da vodi veri škodljivo politiko.

192 *Večernik*, 25. 10. 1938, Igor Rosina, Uvodnik.

193 *Večernik*, 27. 5. 1939, Igor Rosina, Potrebne nove usmeritve in 18. 3. 1939, Igor Rosina, Uvodnik.

194 *Večernik*, 31. 12. 1938, Igor Rosina, Poglavlja iz slovenske politike.

195 *Večernik*, 28. 1. 1939, Igor Rosina, Eppure, si muove.

196 *Večernik*, 1. 3. 1939, Igor Rosina, Smernice pok. Pija XI. in Slovenci.

197 O pogledih slovenskega liberalizma na vprašanja politične razsežnosti vere gl. Perovšek, *O demokraciji in jugoslovanstvu*, str. 56–75.

To pot se je *Slovenec* odzval tako kot Rosina leta 1929, odločno in zagnano. Najprej je uglašeno poudaril nekatere odlike njegovega pisanja, avtorja celo razglasil (s kančkom cinizma) za »nekakega vodjo sodobnega slovenskega svobodomiseltva« in nato podal ključno in dobro poznano stališče SLS oz. JRZ: Rosina v razmišljanju »pade nazaj v svoj tradicionalni antiklerikalizem, ki je prava psihoza slovenskega liberalnega človeka. On ne vidi nevarnosti za krščansko, človeka vredno bitje in žitje tam, kjer dejansko je, v svobodoumnem naturalizmu, v materializmu, v verski brezbriznosti in brezbožnem eticizmu niti v pareligiji socialistične vsedržave ali rasizma – kljub svojemu antifašizmu – marveč se spotika ob fantom klerikalizma, ki mu ga riše pred duha starikavi liberalizem.«¹⁹⁸ SLS je znova pokazala, da pristaja le na lastni ideološki ekskluzivizem. Igor Rosina na članek ni odgovoril; najbrž se mu ni zdelo smiselno.

Tik pred izbruhom druge svetovne vojne in neposredno zatem je pisal tudi o vojni,¹⁹⁹ ocenjeval je pomen padca vlade Milana Stojadinovića leta 1939.²⁰⁰ Zgleda, da ga je aktualno-politično razmišljanje v vse bolj napetih in negotovih časih še bolj prevzelo.

* * *

Leto 1929 ni bilo prelomno le v političnem življenju, marveč tudi v poklicnem in osebnem življenju Igorja Rosine. Potem ko je bil poprej pet let odvetniški koncipient in sodni pripravnik, je takrat začel s samostojnim opravljanjem odvetniške prakse (v družabništvu z odvetnikom Vinkom Rapotcem).²⁰¹ V hiši svojega očeta na tedanji Aleksandrovi cesti (prej Tegetthoffovi in današnji Partizanski cesti) številka 16 v Mariboru je odprl pisarno. Do mariborske sodne palače in zaporov je bilo le streljaj, ravno tako do frančiškanske cerkve in najstrožjega centra mesta. V njegovih prostorih je bilo tudi politično tajništvo kmetskega gibanja.²⁰² To, da je bil Rosina advokat, seveda ni imelo neposredne

198 *Slovenec*, 4. 3. 1939, Prazni strahovi dr. Rosine.

199 *Večernik*, 11. 11. 1939, Igor Rosina, O ciljih današnje vojne.

200 *Večernik*, 21. 2. 1939, Igor Rosina, Uvodnik.

201 Rosina je pravo študiral v Pragi in v Ljubljani, kjer je leta 1924 promoviral za doktorja prava. Enoletno sodno prakso je vršil pri okrožnih sodiščih v Dubrovniku in v Mariboru, koncipient pa je bil pri mariborskem odvetniku dr. Vinku Rapotcu, svojem kasnejšem družabniku. Odvetniški izpit je položil pri Višjem deželnem sodišču v Ljubljani 10. 5. 1929. S samostojno prakso v Mariboru je začel 4. 12. 1929 in jo opravljal do 6. 4. 1941, ko je emigriral v Ljubljano. Tam je sprva ravno tako odprl pisarno, a je že 6. junija odšel v Metliko, kjer je nato opravljal poklic odvetnika, vse dokler ga ni 6. 2. 1942 italijanska policija zaprla. – A.O.Z., Osebna mapa Igorja Rosine, Prošnja za opravljanje odvetniškega poklica s sedežem v Mariboru z dne 3. 1. 1959 in Življenjepis Igorja Rosine z dne 25. 2. 1960. Gl. fotografijo dokumenta v poglavju Igor Rosina in vprašanje legalnosti in kontinuitete v času okupacije.

202 Novembra 1930 je voditelj kmetskega gibanja na Hrvaškem Karlo Kovačević v Zagrebu na Trgu bana Jelačića sklical veliko vsedrjavno manifestacijo »za našega kralja in Jugoslavijo«. Ministrstvo za promet je zaradi »ogromnega pomena zborovanja« udeležencem odobrilo prosto vožnjo z vlakom. Posebne vozne

ODVETNIK
DR. IGOR ROSINA
MARIBOR
 ALEKSANDROVA C. 16

Maribor, dne 19. julija 1946.

Odborniška zbornica v Ljubljani

Odborniška zbornica, v roke delegata
 dr. Janko Lavriča,

Dat. 20.-7.-1946

Ljubljana
 Palaca Bate.

Štev. 512

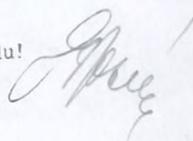
Vljudno prosim tov. naslov, da mi sporoči kot

zaupniku mariborskih odvetnikov imena vseh mariborskih odvetnikov, ki so doslej prejeli pravico do izvrševanja advokature v Mariboru. Doslej sem namreč dobil seznam, ki pa ni popoln, ker so naknadno še nekateri drugi tovariši dobili legitimacije.

Za seznam me je naprosilo predsedstvo okrožnega sodišča.

Seznam odposlan.

Smrt fašizmu- svoboda narodu!

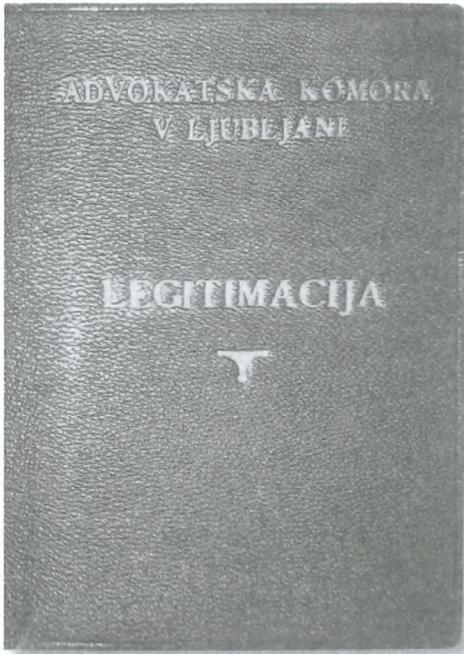
Primer dopisa dr. Rosine z domačim naslovom Aleksandrova cesta 16, Maribor, ki je bil hkrati naslov odvetniške pisarne. (AOZ, š. 70, mapa »Zaupniki«. Posnel: Boštjan Novak)

zveze z njegovim političnim angažmajem, četudi ne moremo mimo ugotovitve, da sta bila politika in politično razmišljanje odvetnikom blizu, in to vse od začetkov ustavne dobe v rajni Avstriji v šestdesetih letih 19. stoletja naprej.

Med poslanci so bili odvetniki med najbolj zastopanimi poklicnimi profili; v prvi sestavi dunajskega državnega zbora iz leta 1861 so odvetniki z notarji predstavljali tretjo najmočnejšo skupino. Na prvem mestu so bili veleposestniki (29 %), na drugem uradniki (nekaj nad 18 %), ki so le za malenkost prekašali juriste. Od izobražencev so jim sledili predstavniki trgovine in industrije, profesorji in zdravniki.²⁰³ Sicer že bežen vpogled v strukturo slovenskih političnih prvakov iz 19. stoletja pokaže, da je bilo med njimi (sploh če upoštevamo borce za pravice slovenskega jezika na Štajerskem) zelo veliko odvetnikov – v Celju Ivan Dečko, Vekoslav Kukovec in Josip Sernec, v Mariboru Fran Rosina, na Ptujju Fran Jurtela, v Ljutomeru filmar Karl Grossmann ... Na Kranjskem sta bila odvetnika prvaka dveh najmočnejših strank (liberalne in katoliške) – Ivan Šušteršič in Ivan Tavčar, na Goriškem Karel Lavrič ...

legitimacije so bile na voljo v upravi *Kmetskega lista* (na sedežu ukinjene stranke SKS) in - pri »g. dr. Igorju Rosini, Maribor, Aleksandrova cesta št. 16«. Očitno je njegova pisarna služila tudi operativnim potrebam političnega gibanja. - *Kmetski list*, 26. 11. 1930, Veliko kmetsko zborovanje v Zagrebu.

203 Cvirn, *Dunajski državni zbor in Slovenci (1848-1918)*, str. 98.

Primer ovitka odvetniške legitimitacije, izdane aprila 1946, še s starim nazivom »Advokatska komora v Ljubljani«.
(AOZ, š. 69, mapa 1946. Posnela: Katja Škrubej)

Delež in veljava odvetnikov v politiki se tudi v prvi jugoslovanski državi ni sta bistveno spremenila. Med močnejše zastopane kategorije poslancev jugoslovanskega parlamenta lahko v celotnem dvajsetletnem obdobju trajanja države uvrstimo visoke državne funkcionarje in uradnike (teh je bilo daleč največ, včasih celo 40 %) in lekarnarje, zdravnike, veterinarje, profesorje, učitelje, ravnatelje, sodnike, odvetnike in notarje; torej izobražence, ki so tvorili četrtno parlamenta. Odvetniki in notarji so tu posebej izstopali, saj so v povprečju dosegali 15 odstotni delež.²⁰⁴ Njihova pomembnost je bila v tistem času zaznavna tudi drugod, v vseh zahodnih parlamentih, in obenem, kakor pravi Max Weber, ni bila »naključna«. Strankarska politika je namreč v prvi vrsti izvajanje interesov, učinkovita izpeljava neke stvari za zainteresirane pa je »obrt šolanega advokata«. On zna tudi »slabo« stvar tehnično »dobro« izpeljati, je govoril Weber v svojem znamenitem predavanju *Umsko delo kot poklic*.²⁰⁵

Nenazadnje je bil odvetnik in politik – štajerski deželnozborski poslanec – tudi oče Igorja Rosine, ravno tako je bil politik (državnozborski in deželnozborski poslanec) njegov ded; materin oče Franc Robič (drugače šolnik).

204 Gašparič, *Izza parlamenta*, str. 136–143.

205 Weber, *Politika kot poklic*, str. 36.

* * *

Igor Rosina ni bil le pronicljiv politični mislec, kovač programskih misli, marveč tudi talentiran pisec. Njegova politična besedila so slogovno izpiljena, jezikovno bogata; mnoga med njimi so prežeta s pravim pripovedniškim darom. Bralec občuti, da je avtor poznal stvarino, o kateri je pisal, do nje oblikoval (tudi oseben) odnos in jo prepričljivo ter z mehkobo predstavil. Članke je mogoče zlahka prebrati. Poleg političnih besedil je ustvaril tudi precej »nepolitičnih« prispevkov; podlistkov, ki so nemalokrat izšli v več nadaljevanjih.²⁰⁶ Tako je ob koncu še zadnjega mirnega evropskega poletja avgusta 1939 pripravil petdelni potopis Od Sušaka do Budve, v katerem je opisoval plovbo po Jadranu.²⁰⁷ Historično-geografski oris je spretno pomešal z doživetjem bivanja na ladji in tako spisal pravi hommage parniku in tisti dobi, poznani kot doba meščanstva. Potoval je v prvem razredu, na krovu znanega Dedinja, družil se je s tujci, vmes bral biografijo Tigra Clemenceauja. Postrežba je bila na visokem nivoju, hrana okusna, prti snežno beli, na vsaki mizi so bili sveži nageljni ... »To je še vedno meščanstvo,« je ugotavljal in ob tem spotoma predstavil svoj intimni pogled na marksistično razredno teorijo: »Toda ne velemestno meščanstvo z debelimi trebuh in rokami, polnimi briljantov; baza se je z dvigom standarda razširila in ta malomeščan, ki bi naj bil po Marksovi teoriji že zdavnaj sproletariziran, je vendar številnejši, aktivnejši in politično in gospodarsko pomembnejši kakor kdaj koli poprej. Reči moram – zakaj naj svetohlinsko zavijam oči –, zadovoljstvo čutim, da se prištevam temu, danes gotovo odločilnemu stanu.«²⁰⁸

Naslednje poletje, leta 1940, ko se je vojni požar nezadržno širil po Evropi, je bil kot vojaški obveznik vpoklican na urjenje in je o tem pripravil zanimiv feljton Na vežbi. V sedmih nadaljevanjih je opisal vojaško življenje, ki mu nikakor ni bilo v gorje.²⁰⁹ Še najbolj neprijetno mu je bilo, ker je diplomirani pravnik, vendar kljub sodil med navadne vojake. Ob vpisu v evidenco mu je srbski oficir dejal: »Šta doktore, pa ti si doktor, a kako, da nisi oficir, kako da nisi služil vojsku?« »Bogami,« je pomislil Rosina, »v tem trenutku sem sklenil, da mi bodeta oba moja sinova rezervna oficirja, pa če obletam vse naborne komisije Jugoslavije.«²¹⁰

Posebej rahločuten in patriotsko navdahnjen je njegov spis o podobi tedanjega Maribora.²¹¹ Iz njega najprej veje ostro protinemško razpoloženje, ki tudi

206 Feljtone je pisal zlasti za *Večernik*, a začel je že pri *Kmetem listu*. Leta 1930 je opisal kmeta in kmečko življenje v južni Srbiji, današnji Makedoniji. – *Kmeti list*, 26. 11. 1930 in 3. 12. 1930, Igor Rosina, K medsebojnemu spoznavanju.

207 *Večernik*, 23. 8. 1939; 24. 8. 1939; 25. 8. 1939; 26. 8. 1939; 28. 8. 1939, Igor Rosina, Od Sušaka do Budve.

208 *Večernik*, 26. 8. 1939, Igor Rosina, Od Sušaka do Budve.

209 *Večernik*, 3. 8. 1940; 7. 8. 1940; 10. 8. 1940; 14. 8. 1940; 17. 8. 1940; 21. 8. 1940; 24. 8. 1940, Igor Rosina, Na vežbi.

210 *Večernik*, 7. 8. 1940, Igor Rosina, Na vežbi.

211 *Večernik*, 5. 8. 1939, Igor Rosina, Naš Maribor.

pojasnjuje Rosinovo odločno zavzemanje za Jugoslavijo. Pisec pravi, da se še po dveh desetletjih ob prihodu čez dravski most v stari del mesta ni otresel neprijetnega občutka iz stare Avstrije: »... v nemško-zagrizeno mesto, v novo zasramovanje in izzivanje se pelješ ...« Z njegovo podobo v Jugoslaviji je bil veliko bolj zadovoljen, pri čemer ni pozabil pristaviti večne mariborske krilatice: »Slovenski Maribor je odločil v zgodovinskem trenutku usodo zase sam, iz svoje moči brez Ljubljane, z lastnim vojaštvom, lastnim uradništvom, lastnim političnim vodstvom in tudi lastnim denarjem.« Zadnje je bila v prvi vrsti zasluga njegovega očeta, a jo je vljudno zamolčal (to je morda storil tudi pravniško preudarno, saj patriotska finančna akcija njegovega očeta ni bila povsem zakonita). Hvalil je predvsem mariborsko toleranco, ki naj bi posebej prišla do izraza po prihodu številnih Primorcev, ostalih za rapalsko mejo, v Maribor. Mesto je bilo namreč »mladostno, svobodno, sproščeno, brez frakarije ... mesto, kjer se je sijajno kotalo in vse odpuščalo in kjer je vsako mnenje veljalo vnaprej za tehtno in upoštevano. Bila je v malem mlada Amerika.« Pisal je navdušeno, v Mariboru so bile zanj vse rešitve enostavne: »Ta velika asimilacijska sila Maribora, ki leži baš v njegovi tipični širokogrudnosti – niti klerikalcev ne morem sovražiti tako, kot bi jih po vsej tradiciji in pravici moral – je tudi vzrok, da smo tako kmalu rešili tzv. primorsko vprašanje. Pokazalo se je, da gre končno itak le za to, da se navadiš jesti solato z bučnim oljem in je vprašanja konec.«

Rosina je ta tekst objavil avgusta leta 1939, le malo pred začetkom vojne in niti pol leta po nacističnem anšlusu sosednje Avstrije. Vanj je kljub vsemu vnesel veliko vitalizma, najbrž načrtnega pretiravanja in šaljenja – kazal je v prihodnost, nanjo zrl z optimizmom ... Zdi se, da je pred črnimi oblaki, ki se jih je gotovo zavedal, skušal vsaj za trenutek razjasniti nebo.

Navdušen smučar Igor Rosina na Klopnem vrhu nad Lovrencom na Pohorju
(Družinski arhiv Andreja Rosine)

* * *

Skozi vsa trideseta leta je Igor Rosina sodil med agilne politike mlajše generacije slovenskih liberalcev. Katoliški časnik *Slovenec* ga ni zaman imenoval za »nekakega vodjo svobodomiselstva«. Ob zavzemanju za slovenskega kmeta in kmetско mladino je krčevito branil slovenski liberalizem nasproti klerikalizmu SLS. Bil je prepričan, da »strahovi«, ki so ga pri tem vodili – če parafraziramo časnik SLS *Slovenec* – niso bili prazni. V drugačnih političnih prilikah, kot so sledile po letu 1929 in zlasti po letu 1941, bi bržkone – v kolikor bi se sam zavzel za to – izgradil solidno politično kariero. A pomenljivo je dejstvo, da kljub svojemu silnemu angažiranju in razviti politični misli ni nikdar kandidiral na volitvah, ne pred letom 1929 ne kasneje.²¹² Ravno tako ni prevzel kake nove funkcije v vsedr-žavni JNS, kamor so se zivali slovenski liberalci. Med funkcionarji in govorniki na strankarskih konferencah ga ni bilo najti.

V enem svojih zadnjih člankov, ki jih je napisal pred napadom na Jugoslavijo – bilo je avgusta 1940, ko se je vojna vse bolj nezadržno širila in ko se je po padcu Francije zdelo, da bo treba računati z dolgotrajno vladavino sil Osi v Evropi –, Rosina ni načenjal nobene velike ali važne teme, ampak je na videz branil sebe in svoj položaj. Javno je to najbrž napravil prvič, a tako, da članek vsekakor zasluži posebne pozornosti. Četudi je bil spodbujen s cenanim populizmom, je pisec vanj vtikal obilo hudomušnosti, advokatske akribije in logične misli ter obenem resne politične in socialne analize. Besedilo z naslovom »Da se sliši tudi druga plat zvona« je čudovit primer gentlemanskega polemičnega odgovora in na svojstven način odstira avtorjevo socialno-politično formo mentis.²¹³

Rosina je v članku odgovarjal svojemu prijatelju inž. Josipu Teržanu, ki je v obsežnem pregledu agrarnih problemov na Spodnjem Štajerskem zapisal tudi naslednje: »Viničarsko vprašanje še čaka na rešitev, ki pa mora biti radikalna. Zemlja, tudi vinogradi, naj postanejo last onih, ki jih obdelujejo, ne pa onih, ki rentabilnost vinogradov zmanjšujejo z brezskrbnim življenjem v luksuznih vilah, posejanih po naših goricah.«

»Sijajno,« je na to pikro odvrnil Rosina, »vsak pocankarjanski Slovenec mu bo dal prav.« Vinograde tistim, ki jih obdelujejo! A ker je Rosina pred letom tudi sam podedoval vinograd, se je – kot je zapisal – »zamislil in odšel po knjigo dohodkov in izdatkov svojega limbuškega posestva ter začel s seštevanjem in odštevanjem. Algebra je namreč na vseh kontinentih in vseh političnih sistemih ena in ista in vsled tega ne reagira na nobeno politično barvo. Lastnost, ki jo za ohlajenje vročekrvnosti sijajno priporoča.«

212 Balkovec, »Vsi na noge, vsi na plan, da bo zmaga čim sijajnejša«, str. 176–204.

213 *Večernik*, 10. 8. 1940, Igor Rosina, Da se sliši tudi druga plat zvona.

Računal je dve uri, nakar ga je »vsako grizenje socialne vesti temeljito minilo«, kajti račun je bil naslednji: posestvo je merilo 18 oralov (približno 10,3 ha), od tega je bilo »žalibog« 6 in pol vinograda (približno 3,7 ha). Od njega sta živeli dve viničarski rodbini s skupaj devetimi močmi. Poleg tega je bilo treba plačati še oskrbnika, saj se lastnik Rosina še ni zadosti spoznal na vinogradništvo. Pridelka je bilo nazadnje za 24 polovnjakov (6.720 l), nekaj je bilo še sadja. Po obračunu je Rosina pridelal letno izgubo v višini 6.420,90 din, s tem da še ni všteli investicije v novo zasaditev. Šaljivo je zapisal, da si je z objavo teh računov pokvaril »vse šanse« za prodajo vinograda, a »to je pač tako: eden si kupi avtomobil in hodi na lov, drugi naloži denar v banko in dviga obresti, jaz pa se vozim s kolesom in privoščim rodbini tri mesece podeželskega življenja.« »Toda zemlja je zemlja,« je zatrdil Rosina »in least not last, živelo bo od te zemlje šestnajst ljudi, čeprav težko, toda do sitega, ki bi morali sicer na sezonsko delo ali kamor koli drugam za kruhom.« Ing. Teržana in druge kratkovidne borce za socialno pravičnost je podučil, da parola »Zemljo obdelovalcem« ne more biti dovolj, kajti »kmetijski fant brez kapitala, samo z mlado ženo in hrabrim srcem« ne bi zmožel bremena vinograda.

Algebra pač ne reagira na politične barve ... Če algebro nadomestimo z zdravim, logičnim in svobodomiselnim razumom, potem lahko rečemo, da je Igor Rosina pri tej maksimi pravzaprav vztrajal ves čas burnih tridesetih let 20. stoletja.

Anka Vidovič Miklavčič

**IGOR ROSINA –
IDEOLOG IN AKTIVIST
KMETSKEGA
MLADINSKEGA
GIBANJA ZVEZE
KMETSKIH FANTOV IN
DEKLET V LIBERALNEM
TABORU**

Zamisel o ustanovitvi mladinske kmečke organizacije se je porodila na idejnih temeljih slovanskega agrarizma po vzorih češkoslovaškega, bolgarskega in hrvaškega kmečkega gibanja. To gibanje se je v liberalnem taboru znatno razvilo tudi v Sloveniji v prvih povojnih letih.

Na ustanovitev kmečke mladinske organizacije Zveze kmetских fantov in deklet (ZDKFD) sta vplivala dva dogodka. Prvi je bil ustanovitev Agrarnega kluba Njiva iz vrst kmečkih študentov ljubljanske univerze. Jeseni istega leta (1923) so se trije člani Pucljeve Samostojne kmetijske stranke, med njimi Jože Blaž, udeležili kongresa češke agrarne stranke v Pragi. Po vrnitvi sta obe organizaciji v Pucljevem glasilu nekajkrat družno vabili kmečko mladino – fante in dekleta –, naj ustanovijo svojo lastno organizacijo. ZDKFD je bila ustanovljena decembra 1924 v Ljubljani, prvi predsednik je bil Jože Blaž, kmet iz Tomačevega, od 1930 do spomladi 1941 pa ji je predsedoval Ivan Kronovšek, kmečki sin iz Orle vasi.

Vodstvo ZDKFD je v pravilih zapisalo, da je prosvetno-kulturna in nadstrankarska organizacija. Toda njeno članstvo se je izobraževalo tudi politično. Idejno je pripadala liberalnounitarnemu taboru, vendar je Zveza ves čas vztrajala na lastni organizacijski samostojnosti. Odnose s Pucljevo Samostojno kmetско stranko je Zveza urejala z enakopravnim zastopstvom, prav tako tudi z levim študentskim agrarnim klubom Njiva. Njen predsednik Stanko Tomšič je vsa leta uveljavljal načelo: najtesnejše sodelovanje s kmečko mladino.²¹⁴ Poleg tega, da se je ZDKFD povezovala s Pucljevo Samostojno kmetско stranko, je član vodstva Zveze, politik in pravnik dr. Igor Rosina, v prvem letu kraljeve diktature 1929 postal član vodstva Zveze kulturnih društev v Mariboru.²¹⁵

Igor Rosina se je mlad vključil v politično dejavnost in postal vnet privrženec bratov Anteja in Stjepana Radića ter Hrvatske seljačke stranke (HSS). Z obžalovanjem je podoživljal z vojaškim prevratom kruto strmoglavljeno bolgarsko kmetско vlado s predsednikom Aleksandrom Stambolijskim in njeno mučeniško pot. Osebnostno pa je bil povezan s Češkoslovaško, tudi z Antoninom Švehlo. Skratka, pozorno je spremljal razvoj slovanskega agrarizma v Evropi, v Sloveniji pa je utiral pot uveljavitvi kmetškega stanovskega gibanja z idejno utemeljitvijo »kmet je narod«. Odločil se je za Pucljevo smer kmetškega gibanja in postal član Samostojne kmetijske stranke, ki se je 1926 preimenovala v Slovensko kmetско stranko (SKS).

Kot svobodomislec je že leta 1926 opozoril s člankom »Vstop SLS (Slovenske ljudske stranke) v vlado in mi«, objavljen v Pucljevem *Kmetškem listu*. Rosina ugotavlja, da je vstop SLS v vlado posledica dosledne politike sporazuma, pri čemer je bilo v ospredju izglajevanje nesoglasij med Slovenci, Hrvati in Srbi. Ob tem je bilo neizogibno upoštevati demokratična načela in realnost, da je v Sloveniji večinska stranka samo SLS. V vladi večinskih strank bo imela Kraljevina SHS tudi večji ugled v zunanji politiki. Rosina je upal, da bo SLS z vstopom v vlado uravnoteženo urejala razmerja tako s HSS kot s SKS, še posebej z odhodom Samostojne demokratske stranke (SDS), ki je »s politiko trde roke« nedemokratično in »s strahovlado« razdirala narodno skupnost. K vstopu SLS v vlado je pripomogel tudi minister Ivan Pucelj, pri čemer sta zrasla ugled in spoštovanje Slovencev v Zagrebu in Beogradu.²¹⁶ O katoliški Slovenski ljudski stranki pa je takole zapisal: »Pustimo prepire ali je ali ni SLS zgolj verska stranka in ali je odvisna od Rima. Ta vprašanja naj rešujeta dnevnik Slovenec in Jutro.

214 Vidovič-Miklavčič, *Mladina med nacionalizmom in katolicizmom*. Podrobna obravnava Zveze kmetških fantov in deklet (ZDKFD) v liberalno-unitarnem taboru na str. 10–29, 193–209. Gl. tudi Košmrlj, *Društva kmetških fantov in deklet – nosilci naprednega mladinskega kmečkega gibanja*, str. 61–64, 67.

215 *Gruda*, 1929, št. 4, Prosvetni glasnik, str. 115.

216 *Kmetški list*, 3. 11. 1926, Igor Rosina, Vstop Slovenske ljudske stranke (SLS) v vlado in mi, str. 2.

Naša Pucljeva stranka bo kot doslej tudi v prihodnje sodelovala v združništvu in gospodarstvu. Saj drugačna politika ,kakor socialna ni več mogoča, kot je poudaril Stjepan Radić 2. maja v Celju.«²¹⁷

Rosina je kritično spremljal volilno gibanje za oblastne skupščinske volitve, ki so bile januarja 1927. Pri tem je izpostavil posebej stališča SLS, ki se je odločno zavzemala za »slovenstvo in avtonomijo«. Rosina piše, da slovenstvo danes ni več v nevarnosti, saj bo njegovo varnost zagotavljala tudi notranja politika naj-novejšega sporazuma, za katero imata zasluge HSS z Radićem in SKS s Pucljem. Sicer pa sta za Pucljevo kmetijsko gibanje pomembna predvsem kmet in delavec. Odločilno je, da »kmetijske interese varujemo, slovenstvo pa ohranimo.«²¹⁸ »Naš program Slovenske kmetijske stranke je naslednji: sodelovati z vsemi kmetijskimi strankami v državi v težnji, da postaneta kmet in delavec subjekt in nosilec vse politične oblasti. Po svoji ogromni večini, navezanosti na zemljo in ohranjeni poštenosti ima kmetijski stan edini pravico, da si državo uredi po svojih potrebah in predvsem pravično v razmerju do drugih oblastnikov na politično-gospodarskem in kulturnem področju.«²¹⁹

* * *

Vodstvo ZDKFD je bilo predvsem v rokah dveh mladih, še ne 30 let starih mož. To sta bila predsednik Ivan Kronovšek, uspešen organizator z dolgoročno načrtom preobraziti Zvezo v novo samostojno politično organizacijo kmetov, ki bi enakopravno posegala v družbeno in gospodarsko življenje, in član vodstva Zveze, njen ideolog in aktivist s širšim delokrogom Igor Rosina. Leta 1930 sta bila oba sprejeta v konzorcij Pucljevega *Kmetijskega lista*. Kot člana osrednjega vodstva Zveze sta bila poklicana, da bosta utirala pot novi kmetijski miselnosti, ne le v *Grudi*, temveč tudi v *Kmetiskem listu*. Njuno plodno sodelovanje je zaznamovalo več kot eno desetletje (1929–1941).

Po prvi svetovni vojni so začele države posvečati večjo pozornost agrarni politiki – kmetijski proizvodnji, še posebej v državah, v katerih je prevladovalo kmečko prebivalstvo, tako v Jugoslaviji kot v tedanji Sloveniji. V tej so bile leta 1931 naj-gosteje naseljena naslednja agrarna območja: Prekmurje, Slovenske gorice, Haloze, Sotelsko, Bela krajina, manj Dolenjska in najmanj predeli severozahodnih Alp.²²⁰

Eden temeljnih pogledov na kmetijsko gibanje v okviru agrarizma na Slovenskem, pa tudi širše v Evropi, je družbeno mesto kmetijskega stanu in giba-

217 Prav tam.

218 *Kmetijski list*, 29. 12. 1926, str. 3–4.

219 Prav tam.

220 Ilešič, *Gospodarska struktura Slovenije v luči poklicne statistike*, str. 9.

nja. Kmetška ideologija ti vprašanji namreč postavlja med prvenstvena in ključna stališča obstoja kmeta in vloge kmetškega gibanja v prihodnje.

Ne gre prezreti zborovanja okrožnega odbora SKS za Štajersko in Prekmurje v Mariboru 13. junija 1926. Kot odposlanca strankinega načelstva sta se ga udeležila Albin Prepeluh in dr. Drago Marušič. Na zborovanju so izčrpno obravnavali politične in gospodarske smernice stranke. V vodstvu okrožnega odbora je bil v tiskovni odsek izvoljen tudi Rosina. Njegovo izčrpno poročilo, objavljeno v Pucljevem *Kmetškem listu* leta 1926, je ostro napadel pisec v katoliškem glasilu *Slovenec*. Med drugim je Pucljevemu kmetško-delavskemu gibanju prisodil levičarsko orientacijo.

Rosina je temu idejno oporekal v članku *Kmetška stanovska kultura*, v katerem je opisal in predstavil poglede katoliške SLS do perečega družbeno-gospodarskega stanja. Vsak stan namreč išče le dobičkonosnost. S tem sta meščanstvo in delavstvo v medsebojnem nasprotju in organizirana kot gospodarska konkurenta. Toda za kmetški stan je nujno, da se to preprečuje, sicer bo izgubil svojo stanovsko kulturo, poudarja Rosina. Kmetško gibanje v okviru Pucljeve Slovenske kmetške stranke si prizadeva ozavestiti in gospodarsko-politično ter kulturno dvigniti slovenski kmetški stan. Le dobro organiziran in enoten bo kljuboval vse bolj bližajoči se svetovni gospodarski krizi, ki bo najbolj nasilna, kot poudarja Rosina, na kmetovem hrbtu. Pred gospodarskimi konkurenti se mora tudi kmet agrarizirati, ob tem je navedel primer stanovskega združevanja z Radičevo HSS. Narodna kultura je tudi v Sloveniji kmetška, ni meščanska, ker meščanske pri nas nimamo. Kmet je širokogruden in človekoljuben, vezan na svojo zemljo, ker mu ta daje stalnost in poštenje, pa tudi ohranja in pogloblja verstvo. Kot pravi Dostojevski: »Glejte, nekaj sakralnega je v zemlji.« Rosina je navedel tudi podobno Tolstojevo čustvovanje.²²¹

Nasprotniki kmetškega gibanja so v njem videli razredno gibanje in sodili kmetški sloj kot razred. Ali pa kakšno stanovsko gibanje, ki je v opreki z drugimi stanovskimi gibanji. Obe oceni sta bili zgrešeni, zato je Rosina v svojih idejnih prispevkih utemeljil: kmet je narod, saj to dokazuje široko in množično kmetško gibanje v tedanji Evropi.

Naj omenim, da je svoje prepričanje poglobil, ko se je v delegaciji Pucljeve SKS udeležil veličastnega pogreba Stjepana Radića avgusta 1928 v Zagrebu. Kar je tedaj doživel v sprevodu nepregledne množice kmetov, je kasneje v *Grudi* opisal: »Tu sem prvokrat videl defilirati cel narod.«²²² Ob tem je ugotavljal, da je zelo malo slovenskega meščanstva, ki ga od kmečkega izvora ločuje več sorodstvenih kolen kot štiri. Delavstvo, obrtnike in izobraženstvo pa znatno manj. Mnogi od

²²¹ *Kmetški list*, 11. 8. 1926, Igor Rosina, *Kmetška stanovska kultura*, str. 2–3.

²²² *Gruda*, 1929, št. 5–6, Igor Rosina, *Ideološki prispevki. Kmet in narod*, str. 133.

teh so odšli v prvem kolenu iz kmečke hiše. Ostaja dejstvo, da je edini stan, ki ima čisto slovensko podobo, obličje in svojo kulturno obliko, samo kmetski stan. Torej je moralna, kulturna in številčna podlaga slovenskemu narodu slovenski kmet. Zato je pravično, da ga nujno pritegnemo h gospodarskemu in javnemu življenju. »Ko rešujemo kmeta in ko njega združujemo, rešujemo tedaj slovenstvo«, je prepričljivo zatrdil Rosina leta 1929 v *Grudi*.²²³

Kmečko gibanje ZDKFD, ki je slonelo na idejnih temeljih slovanskega agrarizma in obenem na jugoslovanski nacionalni ideji, je hkrati sprejelo nauk katoliške cerkve, četudi je odklanjalo politični katolicizem. Z ustanovitvijo in delovanjem Katoliške akcije v Sloveniji se je vodstvo ZDKFD hotelo zavarovati pred različnimi očitki. Na rednem občnem zboru omenjene Zveze 2. junija 1929 v Ljubljani so poleg drugih zadev z veliko pozornostjo in izčrpno razpravo poslušali Rosinov referat o Katoliški akciji v Sloveniji. Ob tem so sprejeli resolucijo, v kateri poudarjajo, da je Zveza prosvetna organizacija, ki stoji na načelu pozitivnega krščanstva, in da njeni društveni člani delujejo v tem smislu. Toda Zveza kot celota in kot samostojna organizacija se ne bo podredila organizirani Katoliški akciji. Kot kmetska borbena organizacija bo namreč samostojno presojala vse družbene pojave, tudi gospodarsko in politično dejavnost slovenskih klerikov. Ob tem pa bo odklanjala krivične očitke in sodbe o proticerkvenosti in brezverstvu, ki jih razširjata slovenski kler in njegov tisk. Bodo pa Zveza in njena društva sodelovali s tistim dušnim pastirjem, ki bo poln »ljubezni do bližnjega, brez oblastnosti, maščevalnosti... povsod tam bodo Zveza in njena društva z veseljem sodelovala z njim za cilje Katoliške akcije«, kot jih je postavil njen cerkveni poglavar. Resolucijo so na rednem občnem zboru Zveze soglasno sprejeli in obenem zadolžili odbor, da jo odpošlje škofijskemu ordinariatu v Ljubljani in Mariboru.²²⁴

Ne gre prezreti, da so pisci v glasilu *Gruda* z vso spoštljivostjo pisali o tradicionalnem kmečkem praznovanju cerkvenih praznikov, četudi so bili privrženci liberalnega tabora in njegovih strank.

Ko je sredi leta 1929 dr. Gregor Rožman prevzel sedež naslednjega škofa in koadjutorja ljubljanske škofije, je *Gruda* objavila škofovo sliko s čestitkami slovenske kmetske mladine, združene v ZDKFD. Izrazila je upanje mladine, da bo razumel upravičenost njene borbe za strokovno in politično izobrazbo in boja kmetskega ljudstva za odločujočo politično moč v državi. Kmetško ljudstvo, ki

223 *Gruda*, 1929, št. 7-8, Igor Rosina, Ideološki prispevki, str. 165.

224 *Gruda*, 1929, št. 5-6. Organizacija. Poročilo o rednem občnem zboru Zveze društev kmetskih fantov in deklet, str. 146-147. Velja poudariti, da sta Janže Novak in dr. Igor Rosina kot načelno stališče do katoliške vere in Cerkve v idejno-programskih smernicah ter tudi na občnih zbiorih vodstva ZDKFD vedno poudarjala sprejem katoliške Cerkve kot božje ustanove, ki se ji podreja tudi mladinsko kmetško gibanje. Več o tem Vidovič-Miklavčič, *Mladina med nacionalizmom in katolicizmom*, str. 17-19.

je povezano z zemljo in s preteklostjo, naj bi poleg nasprotij med kapitalom in delom hkrati reševalo tudi kulturne, moralne in verske tradicije naroda. Z upanjem, da bosta kmetsko ljudstvo in duhovščina to zgodovinsko nalogo uresničevala »nad dnevnimi političnimi in osebnimi borbami« in da bosta zajela »vse razrede v tvarno ljudsko družbo, pričakujemo naklonjenost škofa dr. Rožmana. V tem upanju stokrat pozdravljen!«²²⁵

V času čiste diktature 1929–1931²²⁶ je bil 5. decembra 1929 ustanovljen Sokol Kraljevine Jugoslavije, ki je pridobil značaj državne ustanove. V tem je liberalni tabor videl nove možnosti za širše sodelovanje med vsemi organizacijami in društvi. Rosina je v *Kmetskem listu* konec julija 1931 zapisal, da je državni Sokol zajel širše plasti naroda, še posebej kmečkega. Podrobno je orisal nov značaj in vrline državljanske vzgoje, tako npr. viteštvo, poglobitev discipline in volje za najvišje državne cilje, ki jih je treba doseči na tedanjih parlamentarnih načelih enakosti in bratstva svobodnega naroda. Rosina je sodil, da je prišel čas Sokola, ki bo zajel zadnjo veliko kmečko vas in združil ves kmečki narod, zlasti »čistokrvno kmečko mladino«. Pohvalil je Društva kmetjskih fantov in deklet, da so premagala odpor do javnega nastopanja in da ponosno in samozavestno prirejajo svoje tekme koscev in žanjic ob prisotnosti večstoglave množice gledalcev. Rosina je izjavil, da je uspešna ZDKFD pripravljena sodelovati s Sokolom, ker mu zaupa, da bo sprejel in upošteval njene socialne smernice. Prav v tem času so društva Zveze prešla v ofenzivo in se uspešno uveljavljala v številnih predelih Slovenije. Pričakovali so, da se bo v takšno gibanje vključil tudi Sokol.²²⁷

Ob izvolitvi novega papeža Pija XII. v Rimu marca 1939 je dr. Rosina kot politik v *Večerniku* obeležil svoj odnos in poglede na vlogo katoliške cerkve in političnega katolicizma na Slovenskem. Pisec v *Slovincu* se je z razumevanjem odzval in Rosini »kot vodji sodobnega slovenskega svobodomiselstva želel razjasniti njegove mnogovrstne probleme«, ki so povezani z duhovnim življenjem Cerkve.²²⁸ Pisec Rosino pohvali, da se po pravici klanja smernicam katoliške Cerkve in da je popolnost krščanstva v dejavnem življenju skladna z vero. Ob tem pa Rosina zavrača »svobodnjaški racionalizem«, vendar se ne odreče tradicionalnemu antiklerikalizmu, ki ga pisec v *Slovincu* oceni kot »pravo psihozo slovenskega liberalnega človeka«. ²²⁹ Pisec nadalje opisuje, katere negativne pojave je treba zavreči, med njimi tudi subjektivne zmote, in sprejeti transcendentne norme. To je, zapiše, »edino pravilni krščanski totalitarizem v osebnem in

225 *Gruda*, 1929, št. 7–8, Dr. Gregor Rožman, str. 156–157.

226 O tem gl. poglavje Igor Rosina v tridesetih letih.

227 *Kmetjski list*, 29. 7. 1931, Igor Rosina, Pregled kmetsko-kulturnega dela, str. 1–2.

228 *Slovenec*, 4. 3. 1939, Prazni strahovi dr. Rosine, str. 3.

229 Prav tam. Pisec v *Slovincu* ni podpisan, a sodim, da sta gojila medsebojno spoštovanje in naklonjenost. Z malo drugačnimi poudarki odgovor tega pisca komentira Jure Gašparič v predhodni razpravi.

Leva slika: Shod Društva kmečkih fantov in deklet, okoli 1937

Desna slika: Tekmovanje koscev in žanjic Društva kmečkih fantov in deklet, Središče, okoli 1935

(Družinski arhiv Andreja Rosine)

socialnem pogledu«. Sicer pa je v slehernem iskanju in prizadevanju »ogromno svobodnega prostora« in »plodovitega sodelovanja za vse resnicoljubne in poštene ljudi«. »Mislimo, da se na tej podlagi razpršijo vsi prazni strahovi, ki mučijo dr. Rosino«,²³⁰ je ob koncu članka zapisal pisec v *Slovincu*.

Konec šestojanuarske diktature je obeležil uvedbo omejene parlamentarne demokracije. Decembra 1931 je bila ustanovljena edina stranka Jugoslovanska radikalna kmeška demokracija (JRKD), ki se je julija 1933 preimenovala v Jugoslovansko nacionalno stranko (JNS).

V okviru stranke naj bi nova generacija drugače pojmovala in sprejemala takšen nacionalizem, ki bo odprt socialnim načelom. Torej, socialnost mora postati tisti imperativ, ki bo prevladoval v slovenskem kmeškem gibanju. Z vzgojo kmeta in kmeške mladine v duhu nacionalne ideje so bo rodil nov tip kmeškega človeka – kmeta državotvorca. Iz vodstva ZDKFD sta se v to stranko med drugimi vključila Igor Rosina in Ivan Kronovšek. V politiki JNS sta delovala kot samostojni osebi in ne kot člana vodstva ZDKFD. V stranki sta vztrajala vse do aprilskega zloma leta 1941.²³¹ Toda v drugi polovici tridesetih let sta se vključevala v ljudskofrontno narodnoobrambno gibanje in delo. V njem sta zavestno

230 Prav tam.

231 Vidovič-Miklavčič, *Mladina med nacionalizmom in katolicizmom*, str. 198–207, 208–233. Ivan Kronovšek in dr. Igor Rosina sta bila člana JNS, toda zlasti v drugi polovici tridesetih let sta prisluhnila in bila odprta drugim političnim gibanjem. Zlasti kar zadeva narodnoobrambno gibanje in akcije za strnitev vseh »naprednih« sil in sprejetje novega programa Mladine JNS pod naslovom Politična, gospodarska in socialna načela septembra 1940/41.

sprejemala povezovanje ob graditvi skupnega programa in zavračala idejnopolitične smernice, ki razcepljajo narod.

Rosina je prihodnost in preporod slovenskega naroda videl izključno v kmetemskem gibanju. Kmečka kultura mora rasti iz kvalitete. Sodil je, da prihaja čas nove dobe, nove miselnosti, ki bo združevala slovenske kmetijske množice pri utiranju kmetijske demokracije in s tem kmetijsko delavsko gibanje v jugoslovanski državi. Toda razsežnost svetovne gospodarske krize je močno prizadela kmečke množice tudi v Jugoslaviji. V takšni realnosti je Rosina spredel, da kmetijska demokracija ni več mogoča in da jo bo treba zamenjati z ideologijo socialne storitve. »Čim več bomo vložili napore in žrtvovali skupnosti, tem več bomo dosegli. Svoj delež naj prispeva tudi kmetijsko-mladinsko gibanje«, je zapisal v *Grudi* leta 1932.²³²

Vodstvo Zveze, med drugimi tudi Rosina, je v *Kmetemskem listu* in *Grudi* veliko pisalo o tem, da je političnogospodarska in strokovna javnost zavrgla liberalno načelo svobodne proizvodnje in konkurence. Začela se je zmagovita pot načrtnega gospodarstva in nadzorovane demokracije. V drugi polovici tridesetih let, ko je SLS vstopila v Jugoslovansko radikalno zajednico (JRZ), je bil liberalni tabor v opoziciji. S pojavom različnih gibanj pod okriljem protifašistične Ljudske fronte, ki so zajela tudi člane številnih društev ZDKFD, je prišel v hud primež vladajoče stranke. Stopnjevana ostrina političnega katolicizma z geslom »idejo je treba postaviti proti ideji« se je uveljavila skupaj z mislijo, da je dovoljena tudi sila. V katoliškem tisku so v tem smislu še posebej izpostavljali člane društev Zveze. Na številne so kazali, da so člani ilegalne komunistične stranke ali njeni privrženci. Dolgoletni član vodstva ZDKFD, odvetnik Igor Rosina, jim je nudil pomoč in z uspešno rešenimi tožbami zavrnil zaporne kazni ali celo konfinacije. Resnici na ljubo je, četudi je bil politično oprt na stranko JNS, po anšlusu Avstrije v ljudskofrontnem gibanju videl plodno sodelovanje za narodnoobrambno delo, po sovražni okupaciji Slovenije spomladi 1941 pa je to našel v skupnem odporu in narodnoosvobodilnem boju.

* * *

Ob nekdanjem preporodovcu Janžetu Novaku, ki se je vključil v Zvezo društev kmetijskih fantov in deklet (deloval od 1927 do smrti 1934) in programsko utemeljil ideologijo in dejavnost, sodi v jedro Zveze tudi Igor Rosina. Kot politik in član Pucljeve SKS ter izvoljeni član Konzorcija *Kmetijskega lista* in še posebej kot izvoljeni član vodstva v krovni organizaciji ZDKFD je s svojo vsestransko dejavnostjo zapustil globoko sled.

²³² *Gruda*, 1932, št. 10, Igor Rosina, Kmetijska demokracija, str. 279.

V prikazu Rosine kot aktivista v obdobju od druge polovice dvajsetih let do pomladi 1941 je potrebno upoštevati njegovo prosvetno-kulturno delovanje v vodstvu Zveze kulturnih društev in organizacijsko dejavnost v Zvezi društev kmetijskih fantov in deklet. To obojestransko plodno sodelovanje ni vplivalo le na idejno usmeritev, temveč še posebej na značaj organizacijske dejavnosti. Zveza kulturnih društev (ZKD) v Mariboru je leta 1928 štela 245 včlanjenih društev. Prav tega leta so v ZKD vstopila vsa društva ZDKFD na Štajerskem. Obe organizaciji sta se s podobnimi idejnimi pogledi namreč zblíževali. K temu je pripomoglo tudi lepo število uglednih in dejavnih prosvetnih delavcev v odboru ZKD v Mariboru, ki so veljali kot »najjačji predstavniki naprednega pokreta v mariborski oblasti«. Med njimi je bil kot član odbora ZKD in član pododbora krovne organizacije ZDKFD na izrednem občnem zboru septembra 1927 za prvega predsednika izvoljen Igor Rosina.²³³

S ciljem tudi kmetško mladino vzgajati za prosvetno, socialno in gospodarsko delo, so v delovnem programu uvajali pestra predavanja. Zlasti s področja kmetijskogospodarskih vprašanj so prirejali tudi enodnevne gospodarske tečaje. Poleg ustanavljanja knjižnic so društva poskrbela za glasbeno dejavnost, gojila so zborovsko petje, uvajala tamburaške nastope, pestre in uspešne gledališke predstave, ponekod z lastnim gledališkim odrom. Če so sredstva dopuščala, so si nabavili radioaparate. Vse to je poglobilo možnosti širšega izobraževanja in samoizobraževanja večine članov, ki so bilo tedaj stari med 20 in 30 let, le manjši del članov je bil mlajši od 20 let.

O vzajemnem delovanju obeh organizacij in o uspehih je poročalo skupno glasilo *Gruda* (1924–1941). Podobno poslanstvo je imela na Kranjskem *Kmetška prosveta*, ki se je nekoliko pozneje razširila tudi na Štajerskem.

Igor Rosina je obiskoval številna društva na širšem štajerskem območju. Ob obisku društev in po predavanju se je članom približal v pogovoru, bodisi o osebnem odnosu do kmetijskega stanovskega gibanja bodisi o izkušnjah in uspehih pri ustanavljanju društev. Sredi junija 1929 je Rosina obiskal Društvo kmetijskih fantov in deklet v Savinjski dolini. Sprva je kot odbornik Zveze kulturnih društev Maribor v Braslovčah predaval o temi »Elementi kulture človeštva«. Predavanja so se udeležili tudi člani okoliških društev kmetijskih fantov in deklet. Dan zatem so se skupaj odpravili v Orlo vas, kjer so v lastni društveni sobi poslušali Rosinovo predavanje o kmetstvu. V razgovorih s člani in s predsednikom društva Ivanom Kronovškom jim je Rosina razložil poglobljene smernice delovanja in jim dajal praktične nasvete. Obiski delavno zavzetih in uspešnih društev kmetijskih fantov in deklet v Savinjski dolini so Rosino prepričali, da je »naš pokret pognal že močne korenine v slovensko zemljo ter zbral kmetijske fante in

233 *Gruda*, 1929, št. 4, Prosvetni glasnik, 115–116.

dekleta v katerih srcih leži vsa bodočnost Slovenije«. To svoje realno videnje je Rosina objavil v *Grudi* leta 1929.²³⁴

Za usposabljanje organizacijskega delovanja t. i. »ožjega kroga« v posameznih društvih je praviloma poskrbela krovna Zveza. Med predavatelji s takšno nalogo je bil pogostokrat izbran Igor Rosina. In kar je bilo najbolj koristno in privlačno, predavanjem so sledili osebni pogovori.²³⁵

Kot pravnik in odvetnik je sodeloval na predavanjih na vsakoletnih prosvetnoorganizacijskih tečajih. Ti so bili vsebinsko zelo pestri in sicer prosvetnogospodarski, združni, kmetijsko-strokovni, dramatski, živinorejski. Za ženske tečajnice pa so potekali gospodinjski, kuharski, mlekarški, zdravstveni in še drugi tečaji. Med predavatelji Rosino srečamo januarja 1935 v Celju, prav tako januarja 1935 v Ormožu in sredi oktobra istega leta v Slovenskih Konjicah.²³⁶

Ob reorganizaciji Zveze, ko so bili ukinjeni pododbori in so začela delovati novoustanovljena okrožja, je bil pripravljen prosvetni organizacijski tečaj v Mariboru. Za člane društev je potekal od 27. do 29. decembra 1938 ob številni prisotnosti tečajnikov iz širšega mariborskega območja. Med predavatelji sta bila Igor Rosina in krovni predsednik Zveze Ivan Kronovšek.²³⁷

Po padcu Jevtičeve vlade 1935 se je nekdanja SLS vključila v nastajajočo vsedržavno JRZ. V novi vladi, ustanovljeni 24. junija 1935, je notranji minister postal Anton Korošec.

Člani liberalnega tabora, še posebej pa ZDKFD, so od srede tridesetih let do aprilskega zloma 1941 doživljali veliko preizkušenj. Novi politični oblastniki so se vtikali v kulturnoprosvetno dejavnost društev kmetijskih fantov in deklet. Še zlasti so bile napadene razne tekme in manifestacije kmetijskih praznikov v poletnem času. Tu mislimo na številne nedeljske tekme koscev, grabljic in žanjic, ki so se kot kmečki tabori spremenile v kmetska gibanja in privabljala velike množice od blizu in daleč, s čimer sta rasli kmečka samozavest in moč. Toda tekmovanja koscev, žanjic in grabljic ter druge delovne manifestacije so bili s strani oblastnikov katoliške SLS označeni za »hlapčevsko delo«. Ker društva niso spoštovala nedelje kot cerkvenega praznika, jih je katoliški tisk označil za brezverska. Še hujše klevete in sodbe je tisk prinašal o nekaterih društvih, ki naj bi postala zatočišča komunističnih privrženecv. Tako označenim društvom je Igor Rosina, pravnik in odvetnik, svetoval in nudil pomoč pri vložitvi tožbe zoper lažne klevete, ki so bile pogosto objavljene v strankinem katoliškem tisku. Jeseni 1936 je Rosina poslal pismo predsedniku krovne Zveze Ivanu Kronovšku.

234 *Gruda*, 1929, št. 7–8, Igor Rosina, Društveno življenje v Savinjski dolini, str. 177–179.

235 Ule, Nastanek in razvoj društev kmetijskih fantov in deklet na Notranjskem, str. 233.

236 *Gruda*, 1935, št. 1–2, str. 31–32.

237 Fijavž, Delovanje društev kmetijskih fantov in deklet na celjsko-savinjskem in konjiškem območju, str. 302.

V njem sporoča, da se je okrajno načelstvo Ptuj večkrat pozanimalo in spraševalo, ali bodo prireditve društev s svojimi manifestacijami ogrožale javni red in mir, temu bi namreč gotovo sledil oblastni razpust društev. Rosina je svetoval in predlagal Kronovšku, naj se pred občinskimi volitvami v okraju dobro pripravijo za zmago »neklerikalnih kandidatov«.²³⁸

Ta pobuda aktivista Rosine je ob obstoječi notranjepolitični sceni padla na plodna tla. Občinske volitve so v različnih okrajih v Dravski banovini potekale od 1935–1938. Omenimo naj še državnozborske volitve 11. decembra 1938. Ob tem ne gre prezreti, da se je obnovila množična katoliška Kmečka zveza (1935–1941), katere člani so volili vladno listo, torej slovenski del JRZ. Obstajalo je tudi pomembno dejstvo, da vodstvo krovne Zveze in člani društev v drugi polovici tridesetih let niso enovito podpirali JNS, temveč so bili vse bolj politično diferencirani. V živahnem volilnem boju za prihodnje občinske uprave so tako prek okrožnic zveznega predsednika Ivana Kronovška kot drugih vodilnih društvenih akterjev prišla v veljavo navodila Igorja Rosine: če člani društva v občinah niso uspeli sestaviti svoje kandidatne liste, naj se odločijo za vsako opozicijsko listo. Tako so glasovali bodisi za listo JNS, gospodarsko ali nevtralno listo ali listo slovenskega ljudskega gibanja. Na skupščinskih volitvah decembra 1938 pa so oddali glasove za združeno opozicijo Vladka Mačka, naslednika Stjepana Radića.

Ob pogostih objavah v katoliškem tisku slovenskega dela JRZ, da so društva kmetijskih fantov in deklet v nekaterih krajih postala »zatočišča komunističnih elementov«,²³⁹ je vodstvo glavnega odbora Zveze to zanikalo. Tudi na seji tega odbora v Celju 23. februarja 1936 so opisane obtožbe zanikali in sprejeli izjavo, da odklanjajo razna podtikanja in sumničenja, ki obtožujejo kmetijsko mladinsko gibanje. Odvetnik Igor Rosina je društvu Zveze kmetijskih fantov in deklet v Sv. Lovrencu v Slovenskih goricah 1. maja 1936 vzpodbudno pisal, naj tudi oni vložijo tožbo proti klevetam *Slovenskega gospodarja*.²⁴⁰ Sicer pa je Rosina predvsem kot dolgoletni in aktivni član vodstva Zveze kmetijskih fantov in deklet združenje obranil vrste obtožb, naslovljenih bodisi na posamezne člane vodstva Zveze ali na posamezna krajevna društva in člane. Zlasti v letih pred aprilskim zlomom 1941 je v različnih delih Slovenije v ZDKFD namreč prevladovala bolj ali manj levičarska usmerjenost.²⁴¹ ZDKFD je bila zato v stalni nevarnosti pred oblastnim razpustom.

238 SI AS 1679, š. 1. Pismo advokata dr. Igorja Rosine, Maribor, z dne 29. 9. 1936. Ivanu Kronovšku, predsedniku Zveze kmetijskih fantov in deklet, Ljubljana; gl. tudi Šuligoj, Društva kmetijskih fantov in deklet v ptujskem okraju, str. 312–313, kjer je med drugim omenjeno tudi Rosinovo sporočilo Ivanu Kronovšku, ki ga hrani Zgodovinski arhiv na Ptuj.

239 *Slovenski gospodar*, 4. 3. 1926, Komunisti silijo med kmetice: rdeči med zelene, str. 3.

240 Šuligoj, Društva kmetijskih fantov in deklet v ptujskem okraju, str. 321.

241 Avtorji publikacije *Pot kmečkega ljudstva v OF* tudi za številna društva, vključena v ZDKFD, zlasti za drugo polovico tridesetih let, ugotavljajo privrženost ljudskofrontnemu gibanju.

S priključitvijo Avstrije k tretjemu rajhu marca 1938 je postalo še posebej aktualno vprašanje značaja narodnoobrambnega dela v severni Sloveniji. Tedaj je glavni odbor ZDKFD nemudoma sklical sejo 15. maja 1938 v Celju in sprejel resolucijo, katere avtorja sta bila Srečko Goljar in Igor Rosina. V njej sta glede na mednarodni politični položaj izpostavila naslednja načelna izhodišča: vzgojo slovenske kmečke mladine v svobodoljubju, stanovskem in narodnem, krepitev državljanske zavesti in čuta »pripadnosti k narodnostnemu sklopu Jugoslavije«. Potrebna je predvsem združitev vseh narodnih sil za sodelovanje vseh slovenskih organizacij za narodnoobrambno delo. Za doseg socialnih ciljev slovenskega kmeta je ZDKFD pripravljena sodelovati z vsemi ustanovami slovenskega kmeta, s čimer bi okrepiли zahteve kmetskega ljudstva. Resolucija je s tem presegla svetovnonazorsko opredeljenost v korist skupnemu delu in enotnosti narodne volje ob nujnosti reševanja narodnega in državnega obstoja. Letni občni zbor ZDKFD 16. oktobra 1938 v Celju jo je enoglasno sprejel. Dr. Rosina je kot predsednik pododbora za širše mariborsko območje poročal še o delu te mladinske organizacije. Pucljev *Kmetški list* je sprejeto resolucijo sicer objavil, a brez komentarja.²⁴²

Resolucijo je objavilo tudi mariborsko ljudskofrontno glasilo *Edinost* in povabilo Zvezino vodstvo k skupnemu narodnemu sodelovanju. Prav tako je resolucijo natisnil mariborski *Večernik* in razčlenjeval njene odločitve. Soglašal je, da se mora v ospredje postaviti slovenska mlada generacija, starejša politična generacija z nesprejemljivimi političnimi odločitvami pa mora oditi s prizorišča. Resolucija je našla zagovornike tudi v kranjskem ljudskofrontnem glasilu *Sobota* (avgust 1937–avgust 1938). Ob pripravljenosti vodstva Zveze je *Sobota* v dveh razglasih pozivala še ostale mladinske organizacije za skupni mladinski program in ne za skupne ideje in skupni svetovni nazor.²⁴³

Na občnem zboru ZDKFD dne 26. novembra 1939 v Ljubljani je bil Igor Rosina poslednjič izvoljen v vodstveni odbor Zveze.²⁴⁴ V času začetka druge svetovne vojne, točneje 17. novembra 1940, je v Celju potekal zadnji, 16. redni občni zbor ZDKFD. Tedaj je kmetska mladinska organizacija štela okrog 275 društev z 12.000 rednimi člani. Na odborniško mesto za Maribor je bil imenovan Ivan Novačan.²⁴⁵

242 *Gruda*, 1938, št. 6, Nujnost narodne sloge, str. 136; Vidovič-Miklavčič, *Mladina med nacionalizmom in katolicizmom*, str. 200–202.

243 Prav tam.

244 *Gruda*, 1939, št. 11–12, Graditelji prosvete in vaše kulture, str. 251–252.

245 *Gruda*, 1940, št. 11–12, str. 263–264; Košmrlj, Društva kmetških fantov in deklet, str. 143, 145, 149.

Igor Rosina na mariborski promenadi
s sinom Andrejem leta 1936
(Družinski arhiv Andreja Rosine)

Po sovražni zasedbi Dravske banovine aprila 1941 je zlasti nemška nacistična oblast na Štajerskem in Gorenjskem začela s krutimi sredstvi izganjati Slovence kot etnično skupino. Pred hudimi pritiski se je, kot mnogi drugi, narodno zavedni Igor Rosina umaknil v Ljubljansko pokrajino. Tu je v letih 1942/43 prestajal italijansko zaporno kazen. Po italijanski kapitulaciji 1943 se je vključil v partizansko osvobodilno gibanje in v pomembnih organih na osvobojenem ozemlju v Beli krajini sodeloval kot pravnik.²⁴⁶

Tudi najštevilnejši mladinski organizaciji v liberalnem taboru, Sokoli in Zveza kmetijskih fantov in deklet, ki sta ves čas vzajemno sodelovali, sta se leta 1941 vključili v OF in v partizanske enote po vsej Sloveniji. Mnogi njuni člani so padli kot talci ali kot partizani že v prvem ali drugem letu sovražne okupacije.

Če združimo dejavnost Igorja Rosine kot ideologa na eni strani in kot aktivista Zveze kmetijskih fantov in deklet na drugi, se bolj ali manj kaže medsebojna prepletenost obeh vlog. Obojestranska dejavnost se kaže v objavi ideoloških člankov v tisku (*Kmetijski list*, *Gruda*) in hkrati v številnih predavanjih in osebnih

²⁴⁶ Šelih, Dr. Igor Rosina, str. 289.

stikih v posameznih društvih, še zlasti v severovzhodnih in severnih predelih Slovenije. Rosina je bil posebej dejaven v vlogi člana osrednjega vodstva ZDKFD in člana Zveze kulturnih društev Maribor.

Obdobje delovanja Igorja Rosine bo preglednejše, če ga razdelimo na posamezna podobdobja. V prvem, to je v času Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, je bil od srede dvajsetih let predvsem glasnik slovanskega agrarizma. Idejno in osebno je bil povezan s Češkoslovaško (Antoninom Švehlo) in bratoma Radić (HSS). Veliki vzor kmečkega voditelja v Bolgariji pa mu je vsa leta ostal Aleksander Stambolijski.

V liberalno-unitarnem taboru pomeni od srede dvajsetih let vidno prelomnico ustanovitev kmetske mladinske organizacije ZDKFD. Kot prosvetnokulturne organizacije so se njena društva posvetila predvsem izobraževalni in samoizobraževalni dejavnosti na gospodarskem, kulturnem in političnem polju, z upoštevanjem moralnih in verskih temeljev. Prerod slovenskega naroda so člani teh društev videli samo v množičnem kmečkem gibanju. Ob tem se je uveljavila idejna utemeljitev Igorja Rosine »kmet je narod«, ki je utirala pot »novi kmetski miselnosti«, s čimer je krepila kmetsko delavsko gibanje ZDKFD. V Sloveniji je bil najbolj množični stan kmečki, zato je bilo narodno vprašanje kmečko vprašanje. V tem času je bila v okviru delovanja slovanskega agrarizma vse bolj prisotna »kmetska demokracija«.

Z veliko gospodarsko krizo, v Jugoslaviji z uvedbo kraljeve diktature in vladavino edine stranke JRKD, poznejše JNS, je bila ZDKFD deležna političnega varuštva in podpore. Ideolog Igor Rosina je pisal, da »kmetska demokracija« ni več mogoča, saj to novo obdobje terja absolutno podreitev posameznika družbi, četudi bosta okrnjeni njegova »svoboda in individualiteta«. Potrebno bo graditi nacionalni solidarizem z uvajanjem načrtnega dirigiranega gospodarstva z obvezno izvedbo zadružne organizacije konsumentov. Zavračal pa je vse bolj svobodno liberalno produkcijo in konkurenco. ZDKFD je kot novodobna kmetska organizacija prav v letih 1932–1935 beležila plodovito organizacijsko rast njenih društev. V njih so se raznovrstne dejavnosti v skladu s programom odvijale v različnih predelih Slovenije.

Po petomajskih volitvah 1935 je liberalni tabor prešel v opozicijo. Pod novo vlado slovenskega dela JRZ z notranjim ministrom Antonom Korošcem je bila ZDKFD deležna političnega nasilja in zasledovanja. ZDKFD je ves čas poudarjala in se branila, da je nadstrankarska mladinska organizacija. Toda posameznikom kot samostojnim osebam je bilo dovoljeno, da so se politično udejstvovali. Številna društva so na mnogih kmetsko-mladinskih taborih obujala tradicije kmečkih uporov in prirejala množične manifestacije ob tekmah kmečkega dela.

Vse bolj so Zvezina društva postajala središčna mladinska kmetijska organizacija v slovenskih vaseh.

S priključitvijo Avstrije k nacistični Nemčiji so tako sicer politično heterogeno usmerjeni člani vodstva Zveze kot tudi člani društev sprejeli ljudskofrontna napotila. Zvezina resolucija *Nujnost narodne sloge*, objavljena v *Grudi* spomladi 1938, je bila odmevno sprejeta. Poglobila je zavest graditve skupnega narodnoobrambnega programa in gibanja. Po zlomu aprila 1941 se je ZDKFD kot samostojna kmetijska mladinska organizacija vključila v OF in v osvobodilno gibanje slovenskega naroda.

K takšnemu razvoju in odločitvam je svoj delež prispeval tudi dolgoletno dejavni ideolog in aktivist ZDKFD Igor Rosina.

Bojan Godeša

IGOR ROSINA IN VPRAŠANJE LEGALNOSTI TER KONTINUITETE V ČASU OKUPACIJE 1941–1945

Alenka Šelih je v članku *Vriskajoč do nebes in na smrt žalosten*, objavljenem v mariborski reviji 7D leta 1994, širši javnosti prvič razkrila življenjsko zgodbo svojega očeta, dr. Igorja Rosine. Med drugim je zapisala: »V začetku februarja 1942. so ga Italijani zaprli in ga premeščali iz zapora v zapor ter internacijo – ne da bi ga do julija 1943 enkrat samkrat zaslišali. Ob prihodu iz zapora je storil nekaj, kar verjetno kaže na njegovo značajsko doslednost: šel je na kvesturo v Ljubljani in vprašal za vzrok svojega skoraj enoinpolletnega zapora. Tega seveda ni izvedel, kakor tudi ni ne takrat ne kasneje računal s tem, da bi za ta nepravice odvzem prostosti lahko dobil kakšno odškodnino. Vedel je, da bi se z iskanjem političnih intervencij ljudi, ki so sodelovali z Italijani, lahko zaporu izognil ali ga vsaj skrajšal, toda že sama misel na to se mu je zdela popolnoma nesprejemljiva. Takoj po odpustu iz zapora pa je prišla italijanska kapitulacija, in vsa družina se je v Beli krajini znašla na osvobojenem in po NOB in POS kontroliranem ozemlju [...]. Bil je zrel človek in razgledan intelektualec; bilo mu je povsem jasno, da hkrati z bojem za osvoboditev poteka tudi socialna revolucija. Vedel pa je tudi, da je pot kolaboracije neprimerno slabša, nesprejemljiva. Zanj, ki je pravkar prišel iz zapora, v katerem je bil – to je bilo edino, kar je na kvesturi izvedel – ,na zahtevo Nemcev, bi bila kolaboracija pot popolnega izdajalstva vsega, s čimer se je rodil, za kar je živel in v kar je verjel. Njegova stiska ob tem

spoznanju je morala biti velika: dokler niso zavezniki priznali partizanskega gibanja kot del boja proti nacizmu in fašizmu, se je za nekaj časa celo umaknil (če uporabim blag izraz) in se takoj vrnil, ko se je to zgodilo.²⁴⁷

Prav »značajska doslednost«, kot je Alenka Šelih v omenjenem članku označila ključni razlog za Rosinovo medvojno opredeljevanje, bo v prispevku predstavljala izhodišče za problematiziranje nekaterih vidikov vprašanja vloge in pomena legalnosti (zakonitosti)²⁴⁸ in kontinuitete, ki so se pojavila v času okupacije med letoma 1941 in 1945.

* * *

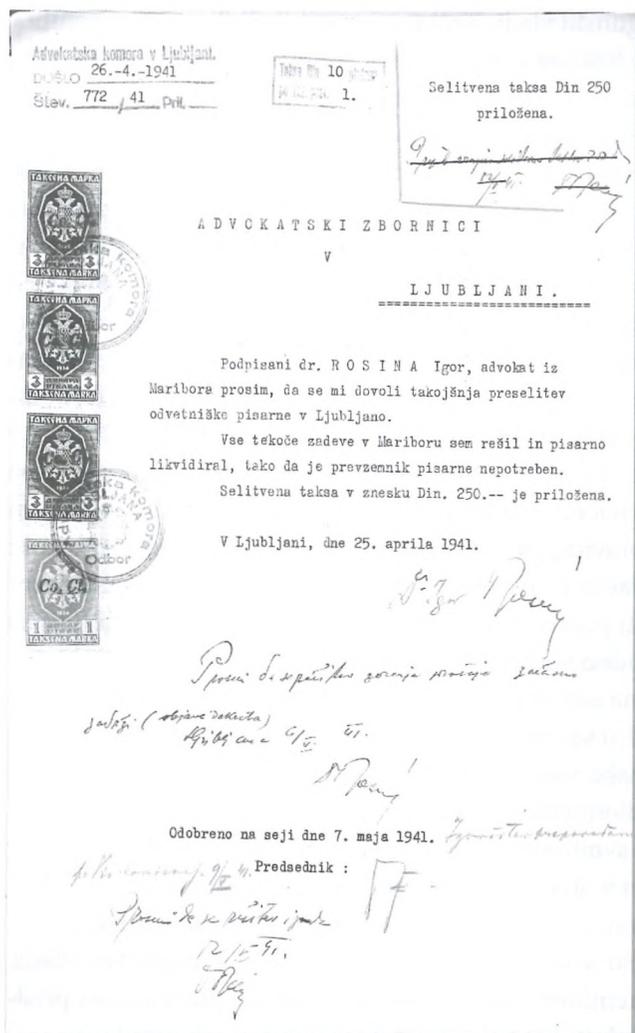
Kakšen pomen so vprašanju legalnosti in načelu kontinuitete v času okupacije med letoma 1941 in 1945 pripisovali predstavniki predvojnega političnega režima, nam zelo nazorno priča pismo tedanjega jugoslovanskega poslanika pri poljski begunski vladi Alojzija Kuharja marca 1944. V njem je prepričeval Miho Kreka, ki je tedaj bil v Kairu, da naj kralju »svetuje, da pod nobenim pogojem ne pusti niti sence legalnosti, ki je sedaj samo v njem, prenesti na Tita, ker bi samega sebe s tem slekel in bi zaveznike odvezal vseh obveznosti, ki jih imajo do gospodarja (=kralja) osebno, a ne do Tita, ki bi morda nek začetni kompromis sprejel, da se dokoplje do legalnosti, potem pa v imenu te pridobljene legalnosti gospodarja ,likvidiral' kakor že druge«. ²⁴⁹

Začetek sklicevanja slovenske predvojne politične elite na načelo legalnosti in kontinuitete, na katerem je nato gradila svoje delovanje pretežni del okupacije, sta predstavljala izstopa dr. Marka Natlačena in Ivana Puclja iz fašistične pokrajinske konzulte sredi septembra 1941, ki sta pomenila simbolni zaključek iskanja rešitve slovenskega vprašanja v okviru nacističnega »novega reda« s strani predvojnih politikov. Njun izstop iz okupatorjevega telesa je bil namreč pogoj, predvsem je to seveda veljalo za Natlačena, ki je hotel za vsako ceno zadržati položaj vodilne politične osebnosti v domovini, da sta se tudi v novih okoliščinah sploh še mogla politično udejevovati. V tem času je bil namreč ustanovljen Narodni odbor za Slovenijo, v okviru katerega so nato oblikovali narodnopolitični program, ki je uresničitev nacionalnih ciljev videl v zmagi zaveznikov in je tako predstavljal prelom z ravnanjem vodilnih politikov ob začetku okupa-

247 Šelih-Rosina, Vriskajoč do nebes, str. 16–17.

248 Izraz »načelo legalnosti« ima v sodobnem pravnem izrazoslovju sicer arhaičen prizvok v primerjavi z danes uporabljanim izrazom »načelo zakonitosti«, vendar so izraz »legalnost« v medvojnem historičnem kontekstu uporabljali tedanji akterji sami. Zagovorniki »legalnosti« pri tem niso imeli v mislih toliko zahteve, da naj podzakonski akti ne bi bili v nasprotju z zakoni, ampak so jo interpretirali predvsem v pomenu, da gre spoštovanje zakonitosti upoštevati na ta način, da naj bi ti politični subjekti še vedno veljali za zakonito oblast, s čimer naj bi jim samodejno pripadala tudi vloga nosilcev kontinuitete.

249 Arnež, SLS 1941–1945, str. 170.

Dopis Igorja Rosine
zbornici, v katerem prosi
za takojšnjo preselitev
odvetniške pisarne iz
Maribora v Ljubljano,
ki med drugim vsebuje
obvestilo o priloženi t. i.
selitveni taksi.

(AOZ, osebna mapa I. Rosine.
Posnel: Boštjan Novak)

cije. O programu sta se konec septembra 1941 na štiri oči sporazumela vodja političnega katolicizma v domovini Marko Natlačen in Albert Kramer, vodilna osebnost med liberalci na Slovenskem. Program je med drugim predvideval: »1) Obnovljeno in razširjeno Kraljevino Jugoslavijo; 2) Samostojen in ravnopraven sestavni del Jugoslavije bodi svobodna Slovenija z vsem njej na podlagi narodnostnega načela pripadajočim gospodarskim in prometno zaokroženim ozemljem.«²⁵⁰ Program so nato ilegalno poslali v tujino slovenskim predstav-

nikom v jugoslovanski begunski vladi. Večino njegovih točk²⁵¹ je 23. novembra 1941 v slovenski oddaji na BBC-ju (od tod poimenovanje londonske točke) javnosti prebral Alojzij Kuhar.

Sicer pa je bil pomen načela legalnosti in kontinuitete kot temeljne usmeritve predvojne strankarske elite natančno opredeljen razmeroma pozno, šele 6. aprila 1942 na seji Slovenske zaveze. To telo, ki je predstavljalo koncentracijo predvojnih političnih strank, razen komunistov, je ob sprejetju svojega programa bistvo sklicevanja na legalnost in kontinuiteto povzelo v naslednjo razlago: »3. Stoječ na stališču stvarnega in pravnega nepretrganega obstoja Jugoslavije, sta nam zakonita oblast jugoslovanski kralj in vlada; po tej oblasti je Slovenija kot sestavni del Jugoslavije zastopana pri vseh državah v svetu razen pri silah osi; po tej oblasti smo zavezniki Britanskega imperija, Sovjetske zveze (SSSR), Združenih držav Amerike in vseh narodov, zbranih okoli teh sil; po teh imamo jamstva, da se nam popravijo narodne krivice z osvoboditvijo vsega našega ozemlja. – Narodu je pridržana neokrnjena pravica, da v svobodi izvede preureditev svoje države; ustavna preureditev Jugoslavije po osvobojenju se mora izvesti v soglasju z vsemi sestavnimi deli ob enakosti pravic in dolžnosti. – V dobi osvobodilnega boja se vlada mora ozirati na narodno vodstvo v domovini.

4. Edina zakonita vojna sila je jugoslovanska vojska Slovencev, Hrvatov in Srbov; samo ta more združiti vso narodovo moč za uresničenje narodnih koristi; zato se morajo vse slovenske vojaške organizacije (čete posameznih strank in struj) strniti v enotno, zakonitemu vrhovnemu poveljniku podrejeno jugoslovansko vojsko; ta edina po svojih zastopnikih in operativnih edinicah (letalstvu v Rusiji in Egiptu, mornarici v Sredozemskem morju, jugoslovanski legiji v Libiji, operativnih enotah v domovini itd.) sodeluje z vojskami naših zaveznikov.«²⁵²

S takšno utemeljitvijo so se s priznavanjem jugoslovanske emigrantske vlade, ki je predstavljala najpomembnejšo vez z zavezniki, skušali predstavniki predvojne politične elite legitimirati kot politični dejavnik, ki je svojo usodo povezal z vojnimi naporimi antihitlerjevske koalicije. Takšna opredelitev naj bi zagovornike načela legalnosti in kontinuitete v vojnem spopadu namreč povsem nedvoumno postavila na zavezniško stran, kjer naj bi se kot del protihitlerjevske koalicije hkrati tudi poistovetili z njenimi cilji. Seveda je tako izhodišče, ki je upoštevalo kontinuiteto jugoslovanske države, samoumevno predpostavljalo okupacijo države s strani sil osi le kot začasen pojav in se je tudi v tem pogledu poslej povsem ujemalo s stališčem zavezniških držav. Na podlagi takšne razlage so se

251 Britanska radijska cenzura Kuharju namreč ni dovolila, da bi prebral tudi točki »narodnega« programa, ki sta po vojni predvidevali ustanovitev državne zveze med Jugoslavijo in Bolgarijo ter Jugoslavijo kot hrbtnico bodoče Balkanske zveze.

252 Vodušek Starič, *Dosje »Mačkovšek«*, str. 146–147.

predstavniki predvojnih strank, zbranih v različnih ilegalnih telesih (Narodni svet, Narodni odbor, Slovenska zaveza, ponovno Narodni odbor) namreč (samo) razglasili za izključne legitimne zastopnike slovenskega prebivalstva in njegovih interesov (»narodno vodstvo v domovini«) pred jugoslovansko begunsko vlado ter s tem seveda tudi pred celotno mednarodno zavezniško skupnostjo.

Smisel tedanjega sklicevanja na načelo legalnosti in kontinuitete s strani vodilnih predstavnikov predvojnega političnega življenja je bil izključno v težnji prisvojiti si položaj nosilca kontinuitete in s tem legitimnega »narodnega vodstva v domovini« tudi za dobo okupacije. S tem so hoteli pred vojno vzpostavljeno politično strukturo ohraniti čim bolj neokrnjeno tudi za nadaljnje obvladovanje slovenske družbe v času po koncu vojne.

Tudi po tem, ko so se po zmagi zaveznikov nad silami osi morali odpraviti v emigracijo, so se še naprej sklicevali na takšno interpretacijo in se seveda v takšni ali drugačni obliki še vedno razglašali za edine legitimne predstavnike slovenskega prebivalstva. Po vzpostavitvi interpretativnega pluralizma pa je bila v devetdesetih letih prejšnjega stoletja ta teza nato »presajena« tudi v domovino.

Najbolj odločno in celovito takšno razlogo zagovarja Tamara Griesser-Pečar v knjigi *Razdvojeni narod*: »Kdo je po kapitulaciji jugoslovanske armade leta 1941 pravno zastopal Jugoslavijo – torej tudi Slovenijo? Za tradicionalno stran je bila to jugoslovanska vlada, kakršna je bila do tedaj. Monarhija je še vedno obstajala in je po odhodu iz države vladala iz londonskega begunstva. Komunistom je bila zakonitost seveda malo mar. Revolucija je vedno nelegalna, vendar z višjega stališča revolucionarjev legitimna in moralno zapovedana.«²⁵³ Avtorica je v zvezi z vprašanjem legalnosti in kontinuitete v času okupacije nato prišla do naslednjega sklepa: »Meščanske stranke so se do konca vojne držale načela, ki je veljalo od ustanovitve Narodnega sveta: vztrajale so pri pravni kontinuiteti jugoslovanske države. Ta razlika med meščansko stranjo in komunisti, ki so stremeli za novo komunistično Jugoslavijo, je bila tako globoka, da je bilo sodelovanje med obema taboroma že vnaprej nemogoče. Tudi poznejša pogajanja raznih meščanskih skupin z Osvobodilno fronto o skupni odporiški organizaciji so propadla predvsem zaradi teh različnih stališč.«²⁵⁴ Griesser-Pečarjeva tako meni, da je bilo vprašanje (ne)upoštevanja načela legalnosti in kontinuitete celo ključni razlog za medvojni razkol v slovenski družbi. Pri tem avtorica posebej opozarja tudi na aktualni pomen načela legalnosti kot temeljne značilnosti medvojnega delovanja protikomunističnega tabora, ki naj bi bilo v nasprotju z nasilno revolucionarno prakso partizanskega gibanja. Zlasti po padcu berlinskega zidu naj bi bilo z vidika prevladujočih vrednot v današnji slovenski družbi, ki temelji na

253 Griesser-Pečar, *Razdvojeni narod*, str. 56.

254 Prav tam.

demokratski ureditvi Republike Slovenije (od leta 2004 tudi članici Evropske unije), »to dejstvo zelo pomembno, ker se je konservativna stran v tej točki ostro razlikovala od mnenja komunistov, ki so zanikali kontinuiteto«. ²⁵⁵

Istočasno z interpretacijo o legalizmu, na podlagi katerega so si predvojni nosilci oblasti lastili vlogo nosilcev kontinuitete kot izključnega vira legitimnosti protikomunističnega tabora v času okupacije, je Griesser-Pečarjeva skušala historično utemeljiti tudi tezo, da je bilo odporiško gibanje ne le nelegitimno, temveč so bili njegovi člani po mednarodnem pravu pravzaprav kriminalci, delovanje (tudi represivno) okupacijskih oblasti pa je bilo v skladu z mednarodnimi konvencijami povsem legitimno. S pravnega vidika je takšno razlago nato skušal utemeljiti Dieter Blumenwitz. V mednarodnopravni študiji *Okupacija in revolucija v Sloveniji (1941–1946)*, ²⁵⁶ katere zgodovinski prikaz temelji skoraj izključno na knjigi Tamare Griesser-Pečar *Razdvojeni narod*, je nemški pravni strokovnjak prišel do sklepa, da »v prehodnem času, ki sta ga zaznamovala vojna in državljanska vojna, je bila zakonita vlada kralja Petra potisnjena v stran, ni pa bila odstranjena. Kot je bilo na drugem mestu že omenjeno, je bila ta vlada še naprej najvišji državni organ, medtem ko so bili uporniki pod Titom do svojega priznanja veleizdajalci v smislu notranjdržavnega kazenskega prava ter bi jih bila z vidika kazenskega in policijskega prava zakonita vlada lahko preganjala. Enako velja za vse državljane, ki upornike podpirajo in se s tem odkrito upirajo svoji vladi.« ²⁵⁷

Takšno razlago medvojnega dogajanja v Sloveniji je prevzel tudi del slovenskega zgodovinopisja, še bolj pogosto pa jo lahko zasledimo v delu laične javnosti, ki skuša dobo okupacije predstaviti predvsem kot državljanski spopad med privrženci zakonitosti in kontinuitete na eni strani ter komunisti in njihovimi privrženci, ki so si z nasilnim revolucionarnim prevzemom po koncu vojne uzurpirali oblast in jo nato nelegitimno vzdrževali do vzpostavitve parlamentarne demokracije leta 1990 in državne osamosvojitve Slovenije leta 1991, na drugi. V skladu s takšno razlago je Griesser-Pečarjeva v knjigi *Razdvojeni narod* prišla do naslednje ugotovitve: »Potemtakem leta 1945 ni bilo prave 'osvoboditve' Slovenije, ker je osvoboditev iz ječe totalitarne vladavine okupatorja peljala le v novo suženjstvo v drugi totalitarni vladavini – gospostvu komunizma. Osvobojena – s tem tudi svobodna – je Slovenija postala šele od 25. junija 1991.« ²⁵⁸

255 Prav tam, str. 62.

256 Gre za prevod dela *Okkupation und Revolution in Slowenien (1941–46). Eine Völkerrechtliche Untersuchung*. Wien, Köln, Graz: Böhlau Verlag, 2005.

257 Blumenwitz, *Okupacija in revolucija*, str. 117.

258 Griesser-Pečar, *Razdvojeni narod*, str. 12.

Vendar celotna interpretacija medvojnih nasprotnikov partizanstva, ki so se predstavljali kot zagovorniki načela legalnosti in kontinuitete, nima podlage v znanstveno preverljivih dejstvih in je zato neverodostojna. Takšna ugotovitev velja seveda tudi za interpretacijo Griesser-Pečarjeve, izraženo v monografiji *Razdvojeni narod*: »Narodni svet se pač ni odločil za samostojno slovensko državo, ampak le za začasen prevzem oblasti. Ni torej izhajal iz tega, da je država Jugoslavija propadla – ravno nasprotno. To se je skladalo z osnovnim stališčem konservativne, meščanske strani v Sloveniji, ki je gradila na pravni kontinuiteti Kraljevine Jugoslavije. Še vedno je očitno priznavala osrednjo vlado, ki je bila na poti izgnanstvo«. ²⁵⁹ Kot namreč razkrivajo ugotovitve pisca teh vrstic v knjigi *Čas odločitev*, ²⁶⁰ so vodilni predvojni politiki ob napadu sil osi na Jugoslavijo ravnali v popolnem nasprotju z načelom legalnosti in kontinuitete. Dejstvo je namreč, da si je slovenska predvojna politična elita, zbrana v Narodnem svetu za Slovenijo (ustanovljenem 6. aprila 1941), ob agresiji na Jugoslavijo prizadevala za ustanovitev slovenske države pod protektoratom sil osi in s tem sprejela odločitev, da svoj obstoj poveže z uspehi sil osi v vojnem spopadu. Vendar pri tej usodni odločitvi ideološki motivi v smislu njihove naklonjenosti fašizmu (»klerofašizem«) niso predstavljali osrednjega motiva, kot je to trdilo povojno zgodovinarje. ²⁶¹ Ključni razlog za takšno opredelitev je bil predvsem trdno prepričanje predvojne politične elite v Hitlerjevo zmago v svetovnem spopadu. ²⁶² Prizadevanja v Narodnem svetu za Slovenijo zbranih predstavnikov slovenskih strank, da bi se postavili ob bok Josefu Tisu in Anteju Paveliću, niso obrodila sadov zaradi Hitlerjevega odločnega nasprotovanja takšni rešitvi. V nasprotju z navedenimi pričakovanji je bilo slovensko ozemlje razdeljeno in priključeno trem sosednjim agresorskim državam. Zato so vodilni predstavniki predvojnega političnega življenja pristali na aneksijo Ljubljanske pokrajine h Kraljevini Italiji ter se morali zadovoljiti s povsem marginalnim položajem in simbolično vlogo, s članstvom v fašistični pokrajinski konzultu. To telo je imelo zgolj posvetovalni značaj; v njem so s potrjevanjem odločitev pokrajinskih fašističnih oblasti zgolj izkazovali svojo lojalnost do italijanske države in fašističnega režima.

Celotno ravnanje slovenske predvojne družbene elite v prvih mesecih okupacije se je torej gibalo v iskanju rešitve v okviru totalitarnega in rasističnega novega reda ter je s priznanjem aneksije pomenilo njen pristanek na debelacijo Jugoslavije, tj. nepriznavanje njene državne kontinuitete. Pri razdelitvi jugoslovanskega ozemlja so skladno s Hitlerjevo odločitvijo, da bo Jugoslavijo uničil

259 Prav tam, str. 62.

260 Godeša, *Čas odločitev*.

261 Saje, *Belogardizem*.

262 Godeša, *Fašizem, klerofašizem, obmejni fašizem*, str. 767–786.

kot državno tvorbo, agresorji namreč izhajali iz pravnega naslova debelacije, kar je pomenilo, da je zanje Jugoslavija kot mednarodnopravni subjekt prenehala obstajati.²⁶³ Takšna razlaga mednarodnega prava, ki je zavezniki seveda niso priznavali kot zakonite, je omogočala predvsem, da so napadalci iz sosednjih držav lahko priključili dele njenega ozemlja k svojim državam. Aneksijski akt je poleg najbolj izpostavljenih vodilnih oseb (Natlačen, Adlešič, Pucelj, Gosar, škof Rožman) s svojim ravnanjem potrdilo tudi vseh 105 županov z ozemlja Ljubljanske pokrajine. Privolitev v aneksijo je pomenila, kot je to poudaril Janko Pleterski, tudi »priznanje tuje oblasti kot domače«.²⁶⁴ To je seveda samodejno pomenilo tudi, da obstoječega stanja tisti del politične elite, ki je pristal na aneksijo, ni mogel interpretirati kot okupacijo. S tem se je skladalo tudi tedanje mnenje nekaterih katoliških razumnikov, ki so trdili, da »rajši vidijo nadoblast Italijanov kot pa Nemcev ali Srbov«.²⁶⁵ To je bilo seveda v popolnem nasprotju s stališčem vlad zavezniških držav, vključno z jugoslovansko begunsko vlado, ki takšne razlage stanja na ozemlju jugoslovanske države s strani agresorskih držav niso niti priznavale niti upoštevale. Zanje je bilo takšno ravnanje v nasprotju z mednarodnim pravom, ki ne dopušča sprememb državnih meja pred podpisom mirovne pogodbe. Vseskozi je zavezniško stališče namreč bilo, da gre v tem primeru za okupacijo jugoslovanskega ozemlja in zato obstoječe razmere predstavljajo zgolj začasno stanje. Tudi z vidika predvojne jugoslovanske zakonodaje je bilo omenjeno ravnanje slovenske predvojne politične elite moč obravnavati kot zelo hudo kršitev, vključno z obtožbo veleizdajalskega ravnanja. Z vidika slovenskih nacionalnih interesov pa je bilo priznanje enostranskega akta aneksije Ljubljanske pokrajine h Kraljevini Italiji, ki je dejansko pomenilo potrditev obstoječega stanja in s tem tudi legitimiranje razkosanja slovenskega ozemlja kot dokončne rešitve, s strani vseh sodobnikov opredeljeno kot največja katastrofa za slovenski narod.

Po spoznanju o popolnem polomu politike iskanja rešitve pri Hitlerju in Mussoliniju so predvojni strankarski prvaki vsa pričakovanja usmerili v zahodne zaveznike. Šele z odmikom od prvotne proosne politike in z obratom k zaveznikom in emigrantski jugoslovanski vladi so se v tako spremenjeni strateški usmeritvi predvojni vodilni politiki naenkrat prelevili v zagovornike legalnosti in kontinuitete. Nemudoma so se začeli sklicevati na pravno kontinuiteto Jugoslavije ter imeli njeno vlado v emigraciji za edino zakonito predstavnico ljudstva, domače strankarske organe, ki so sicer delovali v ilegali, pa so šteli za mednarodnopravno zakonite predstavnike v domovini. Hkrati so začeli poudar-

263 Tomšič, *Vojno in nevtralnostno pravo*.

264 Pleterski, *Pravica in moč*, str. 409.

265 Simšič, Ugo Ubaldi, str. 439–474.

jati privrženost načelom zahodne parlamentarne demokracije. Pozneje so tudi priznali Mihailovića za vrhovnega poveljnika ilegalne jugoslovanske vojske v domovini ter majorja Karla Novaka za njenega poveljnika v Sloveniji.

Ker je bilo delovanje predvojne elite ob agresiji sil osi na Jugoslavijo v popolnem nasprotju s septembra 1941 razglašeno politično usmeritvijo, so prvotno ravnanje (zlasti prizadevanja za ustanovitev slovenske države pod osnim protektoratom in nato pristanek na aneksijo Ljubljanske pokrajine h Kraljevini Italiji) prikrivali in »letanje okrog okupatorjev«, kot je to kasneje označil Alojzij Kuhar,²⁶⁶ skušali prikazati zgolj kot prizadevanje, da bi slovensko ozemlje v času okupacije ostalo nerazkosano, tako da bi preprečili zasedbo s strani več okupatorjev. S takšno reinterpetacijo je skušal dr. Marko Natlačen, predvojni ban Dravske banovine in predsednik Narodnega sveta za Slovenijo, v obsežnem poročilu, ki ga je poslal strankarskim somišljenikom v Londonu, opravičiti svoje ravnanje, pa seveda tudi ostale predvojne politične elite v prvih mesecih okupacije.²⁶⁷ Nad Natlačenovim delovanjem so bili namreč ogorčeni tako zavezniki kot tudi jugoslovanska begunska vlada, zato so morali tudi Natlačeni strankarski somišljeniki v emigraciji javno obsoditi njegovo ravnanje. Alojzij Kuhar je to opisal z besedami: »Prva težava je bil pokojni N.²⁶⁸ V Jeruzalemu že so nam ga Angleži prinesli na dilci in smo mislili, da bomo že takrat ostali kje v kakšnem internacijskem taborišču zaradi tega. (...) Pri Angležih se je to ime izgovarjalo kakor kuga. In nič ni pomagalo, če smo dokazovali, da je en milijon pod Nemci trpinčen in teptan in da se mora N. delati očitke kvečjemu za tistih 230.000, ki so pod Lahi. Pa nič ni pomagalo. Njegovo ime je ostalo navezано na vse Slovence.«²⁶⁹ V svojem rokopisu, ki ga je napisal na dan zmage (8.–9. maj 1945), pa se je Kuhar resignirano spominjal: »Strašne so bile tudi vesti o postopanju dr. Natlačena in vidnih predstavnikov naše stranke, o katerih se je reklo, da so takoj stopili v stik z okupatorjem, vstopili v okupatorske organizacije. Dr. Natlačen je bil celo v Rimu pri Mussoliniju etc. Torej tako je držala odločitev stranke dne 30. marca 1941!!! Na radiu v Jeruzalemu smo protestirali proti takemu postopanju in dali nalog slovenskemu narodu, naj vzdrži, naj se okupatorju ne vda, naj z njim ne sodeluje razen toliko, v kolikor je za ohranitev življenja potrebno. Natlačena smo obsodili. Angleška tajna služba nam je Natlačeno ime takoj servirala kot dokaz za to, da mi klerikalci nismo zanesljivi. V vladi sami je Markov nastop vzbudil nejevoljo in slišalo se je že, da bodo klerikalce iz vlade izgnali.«²⁷⁰

266 SI AS 1643, š. 57. Pismo Alojzija Kuharja 8. marca 1943 Milošu Staretu.

267 Dr. Marko Natlačen o svojem delovanju, str. 117–148.

268 Mišljen je Natlačen.

269 SI AS 1643, š. 57. Pismo Alojzija Kuharja 8. marca 1943 Milošu Staretu.

270 Arnež, *SLS 1941–1945*, str. 42, op. 55.

Potem ko se je tudi Natlačen sam zavedel političnih razsežnosti svojega ravnanja v prvih mesecih okupacije, je presodil, da bi ga (in s tem pretežni del predvojnne politične elite) razkritje prizadevanj za vzpostavitev slovenske države pod okriljem osi in priznanje aneksije Ljubljanske pokrajine h Kraljevini Italiji, kar bi bilo moč po tedaj veljavni jugoslovanski zakonodaji opredeliti kot veleizdajo, osebno povsem diskreditiralo in popolnoma onemogočilo njegovo nadaljnjo politično kariero. Natlačen je spoznal, v kako brezizhodnem političnem položaju se je znašel ter da mu zgolj prikritje in reinterpretacija delovanja v prvih mesecih okupacije morda lahko še omogočita politično preživetje. Ker Natlačen nikakor ni hotel opustiti ambicije po vodilnem političnem položaju v domovini, je zato napisal omenjeno obširno poročilo, in v njem, novim spoznanjem »ustrezno«, priredil dogajanje v prvih mesecih okupacije. Takšna Natlačenova priredba, namreč, da je prizadevanje za vzpostavitev slovenske države pod okriljem sil osi preoblikoval v zavzemanje, da bi se slovensko ozemlje ne delilo med več okupatorjev, predpostavlja, da naj bi predvojna politična elita vseskozi ravnala v skladu z načelom kontinuitete jugoslovanske države ter še naprej priznavala vlado, ki je odšla v emigracijo, kot zakonito predstavnico jugoslovanskega prebivalstva s kraljem Petrom II. kot njenim suverenom na čelu.

Sklenemo lahko z ugotovitvijo, da je pretežni del predvojnne politične elite s svojim zavzemanjem za ustanovitev slovenske države pod okriljem sil osi ob njihovem napadu na Jugoslavijo in nato s priznanjem aneksije Ljubljanske pokrajine h Kraljevini Italiji v prvih mesecih okupacije ravnal v ostrem nasprotju z načelom legalnosti in kontinuitete. Posledica takšnega političnega diskreditiranja predvojnne elite je bila izguba njene legitimnosti pred znatnim delom domačega prebivalstva, pa tudi v mednarodnih zavezniških krogih so bili ogorčeni nad njihovim ravnanjem. Razumljivo je, da po spoznanju o zgrešenosti takšne politike vodilni predstavniki predvojnega strankarskega življenja s sklicevanjem na legalnost in kontinuiteto niso mogli veljati za verodostojne. To je pomenilo, da je bilo njihovo (samo)oklicanje za »narodno vodstvo v domovini«, ki naj bi bilo edini legitimni predstavnik interesov slovenskega prebivalstva, tako v odnosu do jugoslovanske begunske vlade kot tudi pred mednarodno zavezniško javnostjo brez stvarne podlage. Vse to potrjuje ustreznost Kidričevih besed, zapisanih v poročilu »za Moskvo«, da so se »vsi vidni oficialni predstavniki in bivši oblastniki, ki so ostali v domovini, spečali z okupatorjem takoj ob njegovem prihodu, torej še pred prvim poletom NOG, in se s tem med pretežno večino slovenskih narodnih množic temeljito diskreditirali. Že tedaj je bilo očitno, da ne bodo mogli v bodočem slovenskem javnem življenju odigrati nobene vloge več«. ²⁷¹

271 Kidrič, Kratek obris, str. 18.

* * *

V obravnavi vprašanja legalnosti in kontinuitete v času okupacije se bom zaradi obširnosti in kompleksnosti te problematike osredotočil zgolj na nekatere ključne korake, ki so odločilno prispevali k povojnemu prevzemu oblasti s strani jugoslovanskega odporiškega gibanja.

Po odločitvah na drugem zasedanju Antifašističnog vijeća Jugoslavije (AVNOJ) v Jajcu je imel Nacionalni komitet narodnog oslobođenja Jugoslavije (NKOJ) vsa obeležja vlade in je skupaj z AVNOJ-em v celoti predstavljal začasne organe vrhovne oblasti v Jugoslaviji.²⁷² Tako sta od drugega zasedanja AVNOJ-a dejansko obstajali dve središči najvišjih organov oblasti v Jugoslaviji: eno v tujini s kraljem, ki je bil po ustavi iz leta 1931 vrhovni suveren, in begunsko vlado, ki je bila priznana s strani zaveznikov, ter na drugi strani začasni organi ljudske oblasti z AVNOJ-em in NKOJ-em kot njenim izvršnim organom. Po drugem zasedanju AVNOJ-a je bil tako vzpostavljen paralelizem v odnosu med AVNOJ-em in NKOJ-em, ki nista bila de iure mednarodno priznana, ter begunsko vlado, s katero so zavezniki še naprej vzdrževali diplomatske odnose.

Vendar je bilo pri tem bistveno, da kljub obstoječemu paralelizmu oblasti partizansko gibanje ni postavilo vprašanja mednarodnega priznanja Nove Jugoslavije kot novega subjekta mednarodnega prava v mednarodnih odnosih, temveč samo vprašanje priznanja vlade, tj. predstavništva jugoslovanske države, ki je že bila obstoječi subjekt v mednarodnih odnosih. Sicer pa z avnojskimi odloki monarhična oblika vladavine ni bila ukinjena, temveč le začasno razveljavljena (suspendirana). Na teheranski konferenci, ki je potekala prav v času drugega zasedanja AVNOJ-a, so prvič za isto mizo sedli Churchill, Roosevelt in Stalin ter med drugim sprejeli tudi sklep o pomoči jugoslovanskim partizanom. S tem je bilo partizansko gibanje de facto priznано kot vojaški soborec v veliki zavezniški koaliciji, čeprav formalno tedaj še ni dobilo statusa ene izmed zavezniških vojsk, saj so bili njeni pripadniki v dokumentih imenovani kot »jugoslovanski partizani«. Ne glede na to so bili sklepi teheranske konference ena izmed odločilnih prelomnic pri mednarodni uveljavitvi partizanskega gibanja. Kljub formalno predvsem vojaškemu značaju je imelo priznanje namreč tudi izjemno politično težo, saj je gibanju odprlo vrata, da si utre pot k mednarodni uveljavitvi na političnem in državnem področju.

Junija 1944 je bil podpisan sporazum med Titom kot predsednikom NKOJ-a in predsednikom kraljeve vlade dr. Ivanom Šubašićem, znan tudi kot viški sporazum. Sporazum je določal, da bodo vlado Kraljevine Jugoslavije sestavljali napredni demokratični ljudje, ki se niso pregrešili zoper narodnoosvobodilno

272 Petranović, Zečević, *Jugoslovanski federalizam*, str. 783–814.

gibanje, in da bo vlada v tujini skrbela za gmotno podporo partizanski vojski. Hkrati so se zavzeli za čimprejšnjo ustanovitev enotnega predstavništva jugoslovanske države. NKOJ se je obvezal, da ne bo izpostavljaj in zaostroval vprašanja kralja in monarhije, o dokončni ureditvi pa bo po vojni odločalo ljudstvo. Po drugi strani se je Šubašić zavezal, da bo kraljeva vlada izdala posebno deklaracijo, v kateri bo priznala pridobitve osvobodilnega boja: AVNOJ, NKOJ in federativno ureditev države.²⁷³

Po osvoboditvi Beograda sta Tito in Šubašić 1. novembra 1944 sklenila nov dogovor, imenovan beograjski sporazum. Ta je izrecno poudarjal mednarodnopravno kontinuiteto Jugoslavije, tako da predstavlja s tega zornega kota najpomembnejši akt za potrditev kontinuitete jugoslovanske države na mednarodnem področju. V sporazumu je bilo med drugim zabeleženo tudi naslednje: »Izhajajoč iz načela državne kontinuitete Jugoslavije z mednarodnopravnega stališča in na jasno izraženi volji vseh narodov Jugoslavije v njihovem štiriletnem boju za novo oblikovano državo, na načelih demokracije, neodvisnosti in federativne državne skupnosti (...) je Jugoslavija priznana v organizaciji Združenih narodov v svoji dotedanji obliki, in kot taka deluje. Tako bomo mi našo državo predstavljali tudi naprej, pred zunanjim svetom in v vseh aktih zunanje politike, dokler naša državna skupnost, bodoča demokratična federativna Jugoslavija, ne bo dobila, s svobodno odločitvijo ljudstva, svoje dokončne oblike vladavine. Do tega trenutka, da bi se izognili vsaki možnosti zaostrovanja odnosov v državi, smo se sporazumeli, da kralj Peter II. ne pride v državo, dokler narodi o tem ne sprejmejo odločitve, zato v njegovi odsotnosti kraljevo oblast izvaja Kraljevo namestništvo. Kraljevo namestništvo se postavlja z Ustavnim aktom Kralja, na predlog Kraljeve vlade, vendar v sporazumu s Predsednikom Nacionalnega komiteja osvoboditve Jugoslavije Maršalom Josip Broz-Titom, s predsednikom Kraljeve vlade dr-om Ivanom Šubašićem. Kraljevo namestništvo poda prisego Kralju, vlada pa poda prisego ljudstvu.«²⁷⁴

Poleg tega je sporazum določal sestavo resorjev skupne vlade, sicer še brez imen ministrov, a večino naj bi jih imenoval Tito, pa tudi to, da bo vlada izvajalec oblasti do izvolitve ustavodajne skupščine, kar je pomenilo, da je prvotni predlog o plebiscitu odpadel.

Beograjskemu sporazumu so dodali še dva aneksa, ki ju je kot svoje priporočilo oblikovala konferenca velike trojice na Jalti na britanski predlog. V njiju so bile zapisane obveza o razširitvi AVNOJ-a z neomadeževanimi poslanci zadnje narodne skupščine Kraljevine Jugoslavije iz leta 1938, obveza o preimenovanju AVNOJ-a v začasno skupščino in obveza, da bodo vse akte, ki jih je dotlej sprejel AVNOJ, predložili v ratifikacijo ustavodajni skupščini.

273 Šepić, *Vlada Ivana Šubašića*.

274 Đorđević, *O kontinuitetu država*, str. 100–104.

S sporazumoma je bilo uzakonjeno dvovladje, čeprav na specifičen način, ker je bilo obojestransko priznано. To dvovladje ni bilo pomembno le zaradi dejanskega izvrševanja oblasti znotraj države, temveč tudi v samem obstoju dveh organov v mednarodnem predstavljanju. Kraljeva begunska vlada je priznala znotraj države začasno upravo, ki je bila izvedena s strani AVNOJ-a in NKOJ-a. NKOJ pa se je obvezal za sodelovanje z vlado dr. Šubašića in prevzel obvezo, da izjavi, da se za časa trajanja vojne ne bo načenjalo vprašanje končne državne ureditve. Takšne obojestranske izjave so lahko izhajale le iz dveh središč oblasti enega in istega subjekta mednarodnega prava, tj. jugoslovanske države. Oba najvišja organa sta delovala v imenu iste jugoslovanske skupnosti, tj. istega subjekta mednarodnega prava, z obojestransko obvezo, da čim prej pride do enotnega jugoslovanskega zastopstva.²⁷⁵

Kmalu zatem je bila dvojnost vlad v predstavljanju jugoslovanske države ukinjena. Kralj Peter II. je 2. marca 1945 z ukazom postavil namestnike (dr. Srđana Budisavljevića, dr. Anteja Mandića in Dušana Serneca), ki jim je predsednik kraljeve vlade Šubašić podal ostavko svoje vlade. Istočasno je predsednik NKOJ-a Tito podal ostavko NKOJ-a predsedstvu AVNOJ-a. Predsedstvo AVNOJ-a je 7. marca 1945 sprejelo zakon o ukinitvi členov 5, 6, 7 in 8 odloka o vrhovnem zakonodajnem in izvršnem predstavniskem telesu Jugoslavije in o NKOJ-u ter tudi o začasnih organih vrhovne narodne oblasti v Jugoslaviji za časa narodnoosvobodilne vojne. Z ukazom kraljevih namestnikov 7. marca 1945 je bil oblikovan ministrski svet (vlada) s Titom kot njegovim predsednikom na čelu. V soglasju s sporazumom z dne 1. novembra 1944 je bila enotna vlada potrjena »s polnim soglasjem Predsedstva AVNOJ-a«, s predhodnim soglasjem Predsednika NKOJ-a in predsednika Kraljeve vlade. Skupno vlado so pretežno sestavljali člani NKOJ-a, v manjšem številu pa so njeni člani izhajali iz Šubašićeve Kraljeve vlade. V enotni vladi je bilo tudi še nekaj drugih posameznikov. Predhodno je Kraljevo namestništvo podalo prisego kralju in nato predsednik enotne vlade Demokratične federativne Jugoslavije (DFJ) predsedstvu AVNOJ-a. Vse pristojnosti dotedanje kraljeve vlade so prešle na novo oblikovano vlado DFJ. Vsa diplomatska predstavništva so nadaljevala s svojim delovanjem mednarodnega zastopanja jugoslovanske vlade, spremembe, do katerih je prišlo, so bile zgolj personalnega značaja. Ni se ponovil primer dvojnosti v mednarodnem zastopanju, kakor je to običajno s še nepriznanimi vladami, ki so se pojavile po revolucionarnih spremembah; kontinuiteta v mednarodnih odnosih se je nadaljevala brez posebnih ovir in težav. Na mednarodnih srečanjih so predstavniki DFJ nastopali kot predstavniki zakonite zavezniške vlade in legitimnost njenih polno-

275 Prav tam.

močij ni bila sporna. Po pravilu kontinuitete je bila DFJ ustanovitelj Organizacije združenih narodov (OZN), glede na to, da je jugoslovanska Kraljeva vlada podpisala deklaracijo Združenih narodov antihitlerjevske koalicije 1. januarja 1942. Kraljevo namestništvo je imelo še naprej določene pristojnosti iz mednarodnega predstavljanja, kot na primer sprejemanja akreditivnih pisem tujih diplomatov, postavljanje jugoslovanskih diplomatskih in konzularnih predstavnikov, postavljanje in razrešitev posameznih visokih državnih uslužbencev, dajanje pooblastil za sklepanje mednarodnih sporazumov.

Na tretjem zasedanju AVNOJ-a 7. avgusta 1945 je bila najprej sprejeta odločitev o razširitvi AVNOJ-a z neomadeževanimi poslanci, izvoljenimi na zadnjih predvojnih volitvah leta 1938, kar je bila obveza, ki so jo sprejeli veliki trije na jaltski konferenci. Prav tako je bila izpolnjena tudi druga obveza z jaltske konference, in sicer se je 10. avgusta 1945 AVNOJ preoblikoval v vrhovni zakonodajni organ Začasno ljudsko skupščino. Kraljevo namestništvo je zadržalo omenjene pristojnosti vse do 29. novembra 1945, ko je bila DFJ proglašena za Federativno ljudsko republiko Jugoslavijo (FLRJ) in je bila ukinjena monarhična oblika države. S tem je bilo vprašanje skupnega predstavništva jugoslovanske države umaknjeno z dnevnega reda. Hkrati pa je bil z imenovanjem enotne vlade izpolnjen tudi pogoj, ki so ga na jaltski konferenci vodilni možje zavezniške koalicije postavili za njeno mednarodno priznanje. Naglo so nato prišla tudi uradna mednarodna priznanja s strani Velike Britanije, Združenih držav Amerike in Sovjetske zveze ter tudi ostalih zavezniških in nevtralnih držav.

Po oblikovanju enotne vlade DFJ, ki je bila mednarodno priznana, so bile priznane tudi spremembe, izvršene v politični strukturi jugoslovanske države. Zaključimo lahko z ugotovitvijo, da je bila Jugoslavija z vidika mednarodnega prava pred koncem druge svetovne vojne in po njem ne glede na notranje spremembe in značaj oblasti vseskozi isti subjekt mednarodnega prava.²⁷⁶

Jugoslovanskemu odporniškemu gibanju je uspelo na specifičen način legitimirati svoj položaj tudi pred zavezniki v protihitlerjevski koaliciji. Tako s stališča mednarodne zavezniške skupnosti prihod na oblast ni bil izpeljan na revolucionaren način, kar pa ni pomenilo, da nova oblast na notranjepolitičnem področju po vojni ni začela uvajati sprememb, ki so predstavljale prekinitve kontinuitete s predvojnimi družbenim sistemom. Ivan Ribar, sicer predsednik ustavodajne skupščine, tako leta 1920 kot tudi 1945/46, je tak jugoslovanski povojni »razplet« zelo nazorno razložil: »Glede notranje ureditve ni nikakršne kontinuitete med

276 Đorđević, *O kontinuitetu država*, str. 88–113.

današnja in predvojno Jugoslavijo. S stališča notranje ureditve je današnja Jugoslavija torej nova država. Kontinuiteta stare Jugoslavije se je ohranila le še v mednarodnih odnosih naše države.«²⁷⁷

Edvard Kardelj je takšen razplet v znatni meri predvidel že spomladi 1944, ko je opozoril, da je pomembno predvsem, »da bo reakcija razbita na narodnoosvobodilnih pozicijah«, ter sklenil z ugotovitvijo, da je »v sedanjem stanju borbe važno, da je delovno ljudstvo zavzelo komandne pozicije. Tako mu bo omogočeno reševati vsa vprašanja tudi v obliki reform (ki pa bodo imele revolucionarni značaj!). Pri tem pa ne smemo misliti, da lahko enostavno kopiramo oblike borbe, kakor se je razvijala v Sovjetski zvezi. Zunanja oblika sprememb bo gotovo drugačna, kot pa je bila revolucija v Sovjetski zvezi.«²⁷⁸ Seveda pa tudi Kardelj takrat še ni mogel predvideti, da bo leto kasneje kralj, sicer preko kraljevega namestništva – takšno možnost je ustava iz leta 1931 dopuščala –, podelil mandat za sestavo vlade Titu. S tem je monarh omogočil predstavnikom partizanskega gibanja, da prevzamejo oblast na povsem legalen način, ki je bil skladen z ustavo Kraljevine Jugoslavije iz leta 1931. Tega dejstva po osvoboditvi seveda niso nikoli posebej izpostavljali. Še več, zlasti po sporu s Stalinom leta 1948 so skušali tako izpeljanemu prevzemu oblasti dati povsem obrobni pomen. Tako je npr. Makso Šnuderl v *Zgodovini ljudske oblasti*, izšli leta 1950, ključne korake prevzema oblasti s strani partizanskega gibanja pojasnil z naslednjimi besedami:

»1. Drugi sporazum Tito-Šubašić.

V tem razdobju je prišlo do drugega sporazuma Tito-Šubašić 1. novembra 1944 v Beogradu, ki mu je bil namen, rešiti problem dvojnosti v predstavljanju države na zunaj, ki je obstajala zato, ker so zapadni zavezniki priznavali emigrantsko vlado in kralja. Ta drugi sporazum Tito-Šubašić rešuje tudi vprašanje državne kontinuitete Jugoslavije s stališča mednarodnega prava. V tem aktu se pravi: »Stoječ na stališču državne kontinuitete Jugoslavije s stališča mednarodnega prava...« S tem je priznано, da te kontinuitete ni s stališča nacionalnega državnega prava. S tem je bilo implicite priznано, da ni več monarhije. Popolno jasnost v tem pogledu prinaša odlok Predsedstva AVNOJ-a z dne 3. februarja 1945 o odpravi in neveljavnosti pravnih predpisov, izdanih od okupatorja in njegovih pomagačev v času okupacije itd. V veljavi so in se lahko uporabljajo samo načela starega prava stare Jugoslavije, in to na podlagi tega odloka kot pravnega temelja. S tem je bilo rečeno, da ni kontinuitete notranjega pravnega reda Jugoslavije.

277 Repe, *Kontinuiteta ljudske oblasti*, str. 142.

278 Deželak-Barič, *Osvobodilni boj priložnost*, str. 156–161.

Enotna vlada DFJ

Po daljšem intrigiranju kraljevske klike v Londonu je prišlo končno z dne 7. marca 1945 do sestave enotne vlade Jugoslavije in do postavitve kraljevega namestništva. To je bilo sklenjeno na sestanku na Jalti januarja 1945 med Rooseweltom, Stalinom in Churchillom brez posveta z NKOJ-em. Ta nenormalni element v naši ljudski demokraciji nam je bil vsiljen od zunaj kot posledica razdelitve interesnih sfer na Balkanu v pogodbi med ZSSR in Vel. Britanijo. Sporazum, enotna vlada in kraljevo namestništvo, to je bilo vse tuje telo na naši revoluciji. Državnopravno je bila omogočena izvedba sporazuma na ta način, da je Predsedstvo AVNOJa izdalo 7. marca 1945 zakon o odpravi 5., 6., 7. in 8. čl. odloka o vrhovnem zakonodajnem in izvršilnem ljudskem predstavniškem telesu Jugoslavije. Ti člani govorijo o tem, da Predsedstvo AVNOJ-a imenuje NKOJ, ki je najvišji izvršilni in odredbodajni organ oblasti v Jugoslaviji in da ima vsa svojstva vlade. Hkrati je Predsedstvo AVNOJ-a izdalo zakon o razpustitvi NKOJ-a. To sta bila prva zakona, izdana v novi Jugoslaviji. V enotno vlado so stopili člani prejšnje kraljevske vlade. Ker so bili že med vojno ustvarjeni glavni pogoji in jasna perspektiva za ustanovitev države novega tipa, v dobi te skupne vlade niso dosegli nikakih koncesij tisti elementi v vladi, ki so predstavljali interese odpravljene monarhije, meščanstva in narodne reakcije. Vlada z dne 7. marca 1945 je bila postavljena po sugestijah od zunaj in ni ustrezala resničnemu stanju v državi. To je bila samo prehodna doba v procesu notranje ureditve Jugoslavije. Saj so pa tudi ministri dr. Ivan Šubašić, Milan Grol in Šutej podali demisije že poleti 1945. Demisija Šubašića in abstinenca meščanske opozicije pri poznejših volitvah je bil samo manevar, da bi se izzvala intervencija zapadnih sil v naše notranje zadeve. Vendar ta poskus miniranja vlade ni uspel, kakor ni uspela ustanovitev opozicionalnega demokratičnega bloka izven Ljudske fronte. Po kratki dobi je ta neprirodna vlada, ki ni bila v skladu z dejanskim položajem v državi, vzela konec. Imela je to formalno posledico, da je bil likvidiran formalni center državne oblasti v tujini in da so vse zavezniške vlade priznale vlado nove Jugoslavije, kar je olajšalo odnose do zavezniških sil.

Kraljevo namestništvo

Hkrati z vlado je bilo postavljeno tudi kraljevo namestništvo v sporazumu med kraljem Petrom II. in predsednikom NKOJ-a, maršalom Titom. Prvi je z ukazom št. 54 z dne 29. februarja 1945 prenesel »kraljevsko oblast« na kraljevo namestništvo. 2. marca 1945 je imenoval tri namestnike (dr. Srdjana Budisavljevića, dr. Ante Mandića in inž. Dušana Serneca). Po besedilu drugega sporazuma Tito-Šubašić postavi namestnike kralj v sporazu-

mu s predsednikom NKOJ-a. Namestniki prisežejo kralju, vlada pa narodu. Namestništvo ni pomenilo priznanja monarhije ali okrnitve ljudske oblasti, utelešene v AVNOJ-u. Pomeni le novo obliko faktičnih ostankov monarhije, ki so bili v zunanjem razmerju Jugoslavije do zapadnih sil. Saj vlada priseže pravemu suverenu, ljudstvu, a na namestnike mora pristati NKOJ. Vlada ni bila podrejena kralju in tudi ne namestništvu, temveč je bila do ljudstva v istem odnosu kakor NKOJ. Kralj ni imel nikakih suverenih pravic. Novo državno in politično vodstvo Jugoslavije je pristalo na to kraljevo namestništvo iz istih razlogov, kakor je pristalo na sporazuma Tito-Šubašić in na enotno vlado. Upoštevati je, da je bila Jugoslavija predstavljena v zapadnem svetu v stari obliki in je tudi v Organizacijo združenih narodov vstopila v tej stari obliki. Pristojnost kraljevega namestništva je bila, da imenuje začasno vlado DFJ v soglasju s Predsedstvom AVNOJ-a. Dalje je bila naloga namestništva, izvajati diplomatsko oblast v sporazumu z NKOJ-em, to se pravi, da postavlja in povišuje diplomatske in konzularne predstavnike in da sprejema akreditivna in odpoklicna pisma tujih diplomatskih predstavnikov. Torej ni bilo vrhovni organ državne oblasti, ker je to ostal AVNOJ ozir. od avgusta 1945 dalje Začasna narodna skupščina. Namestništvo je ustrezalo istim ostankom monarhije, ki jih je kralj Peter II. opravljal faktično, a ilegitimno v tujini. Namestništvo je bilo nekaj bistveno drugega kot kraljevo namestništvo po ustavi z dne 3. septembra 1931. Bilo je poseben organ državne oblasti prehodnega pomena, ki uresničuje one zadeve, katere mu je poveril AVNOJ s posredovanjem NKOJ-a na podlagi sporazuma Tito-Šubašić. Njegova pravna veljava in pravni temelj nista bila oprta na kraljevsko oblast, katere ni bilo več, kar je bila monarhistična ureditev z ljudsko revolucijo odpravljena, temveč na ljudsko oblast, katero je predstavljal AVNOJ. Pristojnost je bila dejansko omejena na nudum ius repraesentationis. Namestništvo je po predsedniku vlade, maršalu Titu, sklenilo pogodbo o prijateljstvu, vzajemni pomoči in vojnem sodelovanju med Jugoslavijo in ZSSR z dne 11. aprila 1945. Toda ratificiral je to pogodbo 11. aprila 1945 AVNOJ. Namestništvo je bilo torej nasproti AVNOJ-u v podrejeni vlogi. Iz teh razmotrivanj je tudi očitno, da preklic kralja Petra II., s katerim je odpoklicial namestništvo dne 8. avgusta 1945, ni imel nobene pravne veljave ne veljavnega pravnega naslova in zato ni mogel imeti nobenega pravnega učinka na obstoj tega organa, ki je prestal z deklaracijo o odpravi monarhije in uvedbi republike z dne 29. novembra 1945, izdano od Ustavodajne Ljudske skupščine FLRJ.«²⁷⁹

Takšna Šnuderlova razlaga korakov, ki so omogočili partizanskemu gibanju povojni prevzem oblasti, pa je nastala predvsem, kot je to sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja v monografiji *Narodi, Jugoslavija, revolucija* ugotovil Janko Pleterski, v sledečih okoliščinah: »[V] želji in prizadevanjih za lažjo obrambo pred političnim in idejnim pritiskom Informbiroja smo opustili zgodovinska imena in začeli jugoslovansko revolucijo imenovati v skladu z njenimi družbenimi osnovami in spremembami, ki so peljale v socializem.«²⁸⁰ Skratka, tudi povojni oblastniki so prevzem oblasti šele naknadno (retrogradno) opredelili kot revolucijo in to iz tedaj aktualnih političnih razlogov.²⁸¹

Tudi reakcija protikomunistov na takšen razvoj je bila v sklepni fazi vojne v popolnem nasprotju z načelom legalnosti. Jeseni 1944 je bil namreč ustanovljen Narodni odbor za Slovenijo, ki je oblikoval »narodno izjavo«. Ta se je od prejšnjih narodnopolitičnih programov razlikovala predvsem po tem, da si je vrhovno oblast zadržal kar Narodni odbor, medtem ko so to prej prepuščali emigrantski vladi. Razlog za takšno »revolucionarno« dejanje, kot je to poimenoval Boris Mlakar,²⁸² je bil seveda sporazum med Titom in Šubašićem. S tem so znova zavestno opustili načelo legalnosti, na katerega so se sicer sklicevali pretežni čas okupacije kot na svoj najtrdnjši temelj, čeprav so ga že ob napadu sil osi na Jugoslavijo kršili. Znova se je prepričljivo pokazalo, kako so v protikomunističnem taboru načelu legalnosti pripisovali zgolj pragmatično vrednost: če koristi, upoštevamo, sicer pa ne.

V pogledu »značajske doslednosti« se je v tedanjih okoliščinah na enak način kot Igor Rosina odzval tudi inženir Bogdan Ferlinc. Ferlinc je v pogovoru z enim od vodilnih predstavnikov protikomunističnega tabora, dr. Albinom Šmajdom, temu odločno pojasnil, kakšno je njegovo mnenje o omenjenih namerah protikomunistov v sklepni fazi vojne: »Obstoj NO²⁸³ pomeni torpedovanje Jugoslavije. Belgrajska vlada²⁸⁴ je zakonita vlada in predstavnica Jugoslavije: Kralj jo je imenoval in odobril. Četudi bi bil prisiljen, storil je. Iz tega dejstva slede za vsakega Jugoslovana dolžnosti, da slede belgrajski vladi.«²⁸⁵

Sklenemo lahko z ugotovitvijo, da je od predvojnih politikov komaj kdo v času okupacije ustrezal merilom, da bi ga lahko po njegovi formi mentis opredelili kot osebo, ki spoštuje pravni red, ter ga v tem pogledu prepoznali kot zagovornika načela legalnosti in kontinuitete. Igor Rosina in Bogdan Ferlinc sta

280 Pleterski, *Narodi, Jugoslavija, revolucija*, str. 405–407.

281 Godeša, *Spreminjanje pogledov na jugoslovansko revolucijo*, str. 487–490.

282 Mlakar, *Slovenska protirevolucija*, str. 112–113.

283 Narodni odbor za Slovenijo, ki so ga protikomunisti ustanovili v začetku decembra 1944, a so ustanovitev antedatirali na 29. oktober, simbolni datum, ko so Slovenci zapustili habsburško monarhijo.

284 Mišljen je bil ministrski svet (vlada) Demokratične federativne Jugoslavije, ki jo je vodil Josip Broz Tito.

285 SI AS 1931, Osebna zbirka dr. Albina Šmajda, a. e. 823.

Dr. Jančič Ivan, Prešernova 1.

Dr. Humar Ivan, Cankarjeva 1.

dr. Hojnik Fran, Aleksandrova
cesta 22, tel. št. 22-68

dr. Irgolič Fran, Cvetlična ul. 13
tel. št. 24-06

dr. Jan Jurij, Sodna ulica 9,
tel. št. 24-42

dr. Juvan Alojzij, Aleksandrova
cesta 18, tel. št. 25-53

Kapus Vladiboj, Aleksandrova
cesta 24, tel. št. 29-26

dr. Kjeser Karl, Aleksandrova
cesta 14, tel. št. 22-42

dr. Komarčič Danilo, Prešernova
ulica 2, tel. št. 25-90

dr. Krule Franjo, Marijina ul. 10
tel. št. 21-12

dr. Kukovec Vekoslav, Sorjna
ulica 9, tel. št. 22-66

Kukovec Vladimir, Aleksandrova
cesta 20, tel. št. 27-16

dr. Kumbatovič Filip, Aleksandrova
c. 12, tel. št. 21-58

dr. Kupnik Edmund, Sodna
ulica 14, tel. št. 20-60

dr. Leskovar Josip, Sodna ul. 16,
tel. št. 22-69

Leskovar Josip, Sodna ul. 16,
tel. št. 22-69

dr. Lipold Franjo, Ciril Meto-
dova ulica 18, tel. št. 20-85

dr. Miler Fero, Aleksandrova
cesta 11, tel. št. 25-91

dr. Mühleisen Lotar, Sodna
ulica 14, tel. št. 20-60

dr. Novak Josip, Vetrinjska ul.
11, tel. št. 26-75

dr. Pernat Tone, Aleksandrova
cesta 14, tel. št. 24-65

dr. Pichler Franc, Cankarjeva
cesta 1

~~dr. Pretnar Stojan, Cankarjeva
ulica 6~~

dr. Rapoc Josip, Aleksandrova
cesta 19

dr. Rapotec Vinko, Aleksandrova
cesta 20

dr. Ravnik Rudolf, Sodna ul. 14,
tel. št. 22-64

dr. Reisman Avgust, Aleksan-
drova c. 12, tel. št. 20-99

dr. Rosina Igor, Aleksandrova
cesta 16, tel. št. 21-07

dr. Senkovič Zdenko, Prešer-
nova ulica 1

dr. Slokar Karl, Aleksandrova
cesta 12, tel. št. 24-41

dr. Stefanovič Danilo, Aleksan-
drova c. 11, tel. št. 22-26

dr. Stor Stanko, Gosposka
ulica 36, tel. št. 23-25

dr. Skapin Karl, Aleksandrova
cesta 12, tel. št. 20-81

dr. Snuderl Makso, Aleksandro-
va cesta 28, tel. št. 26-66

dr. Schaubach Franc, Aleksan-
drova cesta 12, tel. št. 28-18

dr. Tomšič Fran, Aleksandrova
cesta 19, tel. št. 27-88

~~dr. Vauhnik Miloš, Aleksandro-
va cesta 5, tel. št. 20-21~~

Javni notarji:

Ašič Ivan, Marijina ulica 12,
tel. št. 25-84

Dr. Grobelnik Ludvik, Sodna
ulica 2

Kogej Jak, Aleksandrova
cesta 14, tel. št. 24-04

Gajšek Karel, Aleksandrova
cesta 14, tel. št. 24-23

Dr. Rosina Igor.

Metlika:

Advokat:

~~Pretnar Stojan~~

Javni notar:

Jakopič Anton.

Mokronog:

Advokat:

Dr. Orel Vladimir

Javni notar:

Demšar Gregor.

Murska Sobota:

Advokati:

~~Bajlec Franc~~

~~Dr. Brumen Tone, tel. št. 51~~

~~Dr. Fleck-Friderik, tel. št. 65~~

~~Kocmur Ciril~~

~~Dr. Pinter-Nikolaj, tel. št. 65~~

~~Dr. Vadnal Ludvik, tel. št. 26~~

~~Dr. Valyt-Aleksander, tel. št. 14~~

Javna notarja:

Jezovšek Vladimir

Ponebšek Janko, tel. št. 21.

Novo mesto:

Advokati:

Bučar Josip

dr. Globevnik Josip

~~Dr. Gros Davaos~~

dr. Franetič Franjo, tel. št. 11

~~Dr. Gros Stanko~~

dr. Režek Josip, tel. št. 15

dr. Trošt Josip

dr. Vasič Ivan, tel. št. 10

Weble Demetrij.

Javni notar:

Marinček Matija.

Ormož:

Advokata:

Dr. Ban Adam, tel. št. 11

dr. Šijanec Milan

Javni notar:

~~Ponebšek Alojzij~~

Prevalje:

Advokata:

~~Dr. Stefanovič Emil~~

dr. Schreiner Hinko.

Javni notar:

Dr. Senčar Dušan.

Ptuj:

Advokati:

Dr. Fermevc Ivan, tel. št. 46

~~Dr. Fichtenau-Sikst, tel. št. 74~~

dr. Horvat Anton

dr. Remec Alojzij

~~Dr. Senčar Alojzij, Maistrava 10~~

tel. št. 32

dr. Sluga Jurij

~~Dr. Saloman Franjo, tel. št. 26~~

~~T. Ščuga Janko 5.~~

~~Dr. Šenediz Ivan~~

dr. Visenjak Alojzij, tel. št. 42.

Javna notarja:

Dr. Ivanšek Fran

Maležič Peter

Radeče:

Javni notar:

Dr. Jereb Peter.

Radovljica:

Advokati:

Dr. Dobravec Ivan

~~Dr. Fichtenau-Sikst~~

Krištof Vladimir

~~Dr. Šmejd Albin~~

dr. Triller Mirko.

Javni notar:

Pegan Alojzij

Ribnica na Dolenjskem:

Advokata:

Dr. Jare France

dr. Lavrič Janko.

Javni notar:

Sonc Alojzij

Rogatec:

Advokat:

~~Dr. Leskovec Jenko~~

Javni notar:

Galob Franjo

Tipkani vpis imena Igorja Rosina v kopijo zadnje izdaje prepisa odvetnikov in odvetniških pripravnikov iz zborničnega imenika (prvotno objavljene 4. aprila 1941), ki potrjuje odobreno selitev njegove pisarne iz Ljubljane v Metliko.

(AOZ, š. 70, mapa Komisije za presojo pravice do odvetništva. Posnel: Boštjan Novak)

glede »značajске doslednosti«, če ponovno uporabim oznako Alenke Šelih, pri spoštovanju načela zakonitosti predstavljala v času okupacije med letoma 1941 in 1945 redki izjemi.

Zdenko Čepič

DRUGA SVETOVNA VOJNA, DRŽAVA, REVOLUCIJA IN VLOGA PRAVNIKOV

V času druge svetovne vojne je nastajala slovenska državnost. Oblikovalo jo je slovensko narodnoosvobodilno gibanje, isto pa je poskusila storiti tudi politična stran, ki je odkrito ali prikrito kolaborirala z okupatorjem oziroma se je v boju proti osvobodilnemu gibanju naslanjala nanj. Oblikovanje državnosti je bil bistven dosežek revolucije, ki jo je v času vojne izvedlo slovensko osvobodilno gibanje pod vodstvom Osvobodilne fronte. Po mnenju Maksa Šnuderla se je v času osvobodilne vojne izvajanje revolucije kazalo predvsem kot zamenjava oblasti, to je na področju sprememb pravnega reda, v obliki nove oblasti z novimi nosilci in v zamenjavi državnih organov in sistema državnega organizma, ne pa toliko na področju sprememb družbenega reda.²⁸⁶ Politični dosežki osvobodilnega boja – zamenjava oblasti – naj namreč sami po sebi še ne bi pomenili novega družbenega reda.

Bistvo revolucije je bila njena politična plat s poudarkom na spremembi pravnega reda. Šlo je za spremembo oblasti kot ene od prvin državnosti oziroma tistega, kar glede na Konvencijo iz Montevidea o pravicah in dolžnostih držav iz leta 1933 definira državo. Temeljni značilnosti, ki poleg elementa oblasti opredeljujeta državo, tj. stalno prebivalstvo in ozemlje, sta bili v veliki meri že

²⁸⁶ Šnuderl, Dve deklarativni normi naše ustave, str. 197. Primerjaj nekoliko drugačne poudarke o tem v predhodni razpravi.

dani. Glede ozemlja to sicer ni povsem veljalo, čeprav je treba poudariti, da je imelo osvobodilno gibanje glede ozemlja bodoče Slovenije jasen cilj. To je razvidno na primer iz članka »Gesla našega osvobodilnega boja« iz junija 1941.²⁸⁷ Namen osvobodilnega gibanja je bil namreč doseči tisto, kar je bil ozemeljski ideal t. i. Zedinjene Slovenije, to je združiti celotno slovensko etnično ozemlje v eno upravno enoto oziroma kar v državo. Tega osvobodilnemu gibanju sicer ni uspelo doseči niti v času vojne niti po njej, vendar pa je bila zaradi delovanja osvobodilnega gibanja proti okupatorju v veliki meri upoštevana njegova volja glede dela slovenskega etničnega ozemlja, ki ga je zaradi določbe londonskega pakta iz aprila 1915 od konca prve svetovne vojne zasedala Italija.

Osvobodilni boj, v katerem se je zgodil politični in po vojni posledično tudi družbeni obrat, sprememba oblasti in skladno s političnimi oziroma ideološkimi pogledi novih oblastnikov, komunistov, tudi sprememba družbenega stanja, je imel značaj vsenarnodnega in vseljidskega boja proti okupatorjem. Bil pa je tudi boj za politične in družbene spremembe. Oboje je bilo neločljivo povezano. V boj so se vključili mnogi iz vseh t. i. družbenih stanov slovenske družbe razen tistih, ki so mu nasprotovali iz ideoloških razlogov, ker so bili vodilni organizatorji in voditelji osvobodilnega boja komunisti. V njem so brez zadržkov in razmisleka videli le »komunistično« revolucijo. Pristaši osvobodilnega boja so bili iz vseh mogočih poklicev oziroma poklicnih dejavnosti. Med njimi so bili tudi pravniki, med temi mnogi odvetniki: nekateri kot pristaši, podporniki, nekateri pa kot aktivni udeleženci. Slednji so imeli v osvobodilnem gibanju in njegovih dejavnostih posebno vlogo ter poseben pomen. Osvobodilnemu gibanju in njegovim političnim odločitvam so dajali posebno težo in so ga usmerjali tako, da je imel ustrezno pravno osnovo in ni bil le izraz političnih pogledov vodilne politične skupine v osvobodilnem gibanju. Vloga pravnikov v okviru osvobodilnega gibanja – večina jih je bila po poklicu odvetnikov – se je kazala v njihovem sodelovanju pri oblikovanju normativnega okvira. Prispevek odvetnikov v času vojne je bil pomemben predvsem pri oblikovanju slovenske državnosti kot zasnove za tisto državnost, ki je bila vzpostavljena po njej.

V različnih fazah vzpostavljanja slovenske državnosti med vojno pa je bila udeležba pravnikov s poudarkom na odvetnikih različna. Sprva je bila majhna ali bolje rečeno nikakršna, nato pa čedalje večja in pomembnejša, saj so se politiki, tj. tisti, ki so dejansko snovali slovensko državnost, zavedali, da je njeno oblikovanje tako pomembno, da morajo pri tem sodelovati pravni strokovnjaki. To pa so bili v prvi vrsti odvetniki, ki so se pridružili osvobodilnemu gibanju in so delovali v njegovem širšem vodstvu. Res je, da so bili brez možnosti odločanja, a

287 *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji 1* (dalje DLR 1), str. 42–43, dok 10.

po drugi strani so vendarle imeli možnost strokovnega delovanja za uresničitev enega od političnih ciljev osvobodilnega gibanja – to pa je bilo oblikovanje slovenske države, predvsem njene oblasti.

V prvem obdobju vojne, v letu 1941 pa do zgodnje pomladi 1942,²⁸⁸ pa tudi naslednjem, od spomladi 1942 pa do septembra 1943, oblikovanje slovenske državnosti v okviru slovenskega osvobodilnega gibanja, ki je bilo izraz narodne revolucije in vzpostavljanja slovenske narodne suverenosti, ni potekalo s strokovnim sodelovanjem pravnikov. Šlo je za politične odločitve, ki »strokovnosti« niso potrebovale, saj je šlo bolj ali manj za odloke, navodila, pravilnike, ki so urejali »tekoče« zadeve, s katerimi se je v svojem političnem in vojaškem de-

288 Periodizacija druge svetovne vojne v Sloveniji (mišljeno je celotno slovensko etnično ozemlje) je glede na dejavnost osvobodilnega gibanja zaradi različnih vidikov, političnih in vojaških, različna. Razlika med političnim in vojaškim delovanjem ni velika, kajti politično delovanje je vplivalo na vojaško, uspešnost ali neuspešnost le-tega pa je pogojevala politične odločitve. Glede vzpostavljanja slovenske državnosti lahko kot prvo obdobje, značilnost katerega bi lahko opisali kot stanje države v državi, štejeemo čas, ko je osvobodilno gibanje vzpostavilo svojo oblast (SNOO), ki so jo ljudje v veliki večini upoštevali oz. so njene odločitve sprejemali (npr. plačevanje narodnega davka, t. i. tišinske akcije). Za drugo obdobje lahko označimo čas od spomladi 1942 pa do izstopa Italije iz vojne na strani Osi v začetku septembra 1943. Težišče je bilo v tem obdobju na t. i. partizanski državi, ko je osvobodilno gibanje izvajalo »državno« oblast na osvobojenem ozemlju na Dolenjskem in Notranjskem, ko se je torej oblast nazorno kazala. Temu »državnemu« stanju je na področju oblikovanja državnosti sledilo mrtvilo, ki se je končalo z izstopom Italije iz vojne na strani Nemčije (kapitulacija Italije), ko je zato nastalo veliko ozemlje, ki ga je obvladovalo osvobodilno gibanje (partizanske enote). V teh pogojih je osvobodilno gibanje že poleti 1942 izvedlo načrtovano zborovanje predstavnikov organov njegove oblasti (t. i. ljudske oblasti), ki so na Zboru odposlancev slovenskega naroda v Kočevju (1.–3. 10. 1943) izvolili predstavniško telo z zakonodajno funkcijo – »parlament«, Slovenski narodnoosvobodilni odbor, potrdili vse dotedanje vojne, politične in upravne ukrepe političnega vodstva osvobodilnega gibanja (IOOF) kot nujne in pravilne, razglasili OF za edinega zakonitega predstavnika slovenskega naroda ter s tem odrekli pravico jugoslovanski vladi oz. slovenskim predstavnikom v njej, da predstavljajo slovenski narod (izraz zamenjave oblasti oz. prevzema oblasti s strani NOG) ter razglasili slovenski narod za suverenega. To je bil prvi korak v oblikovanju slovenske državnosti, ki je bila vzpostavljena na zasedanju SNOO, izvoljenem na Kočevskem zboru, ko se je ta oblastni organ preimenoval v Slovenski narodnoosvobodilni svet (da se je na ta način tudi po imenu prilagodil ali izenačil z AVNOJem, ki je imel naziv svet/viječe). Svet je sprejel vrsto zakonskih predpisov (odlokov), ki so predstavljali izraz državne oblasti. Rečemo lahko, da je slovensko osvobodilno gibanje iz političnega vstopilo v državotvorno fazo. Pred koncem vojne, 5. 5. 1945, je bila imenovana tudi vlada kot izvršilni organ, kajti pred tem je imelo to funkcijo predsedstvo SNOS, ki je imelo hkrati med zasedanji SNOS tudi zakonodajno oblast. Od prve »partizanske države« leta 1942 pa do konca vojne so državnost osvobodilnega gibanja predstavljali tudi uprava oz. upravna telesa. Leta 1942 je na osvobojenem ozemlju Narodnoosvobodilni svet deloval z 8 poverjeništvu (»ministrstvu«). Bil je imenovan, vendar pa svoje funkcije zaradi vojnega stanja – italijanske ofenzive – ni mogel opravljati. V »partizanski državi« jeseni 1943 je bila ustanovljena Upravna komisija za osvobojeno ozemlje z več resorji, po zasedanju SNOS pa so bili pri predsedstvu SNOS osnovani odseki kot upravni organi, tako da je osvobodilno gibanje slovensko ozemlje, ki ga je politično obvladovalo prek OF, prek organov civilne oblasti obvladovalo tudi upravno. Na oblikovanje slovenske državnosti v okviru osvobodilnega gibanja je vplivalo oblikovanje nove jugoslovanske državnosti oz. vzpostavitev oblasti osvobodilnega gibanja na ravni celotne jugoslovanske države z AVNOJem konec novembra 1943, ko se je ta iz osrednjega političnega organa jugoslovanskega osvobodilnega gibanja preoblikoval v osrednji državni organ z zakonodajno funkcijo. S tem je bila izvedena zamenjava oblasti in začel se je proces prevzemanja oblasti iz rok jugoslovanske vlade (v begunstvu), ki je v očeh zaveznikov predstavljala jugoslovansko državo, v roke osvobodilnega gibanja oz. njegovega vodstva. Ta proces je potekal pod nadzorom zaveznikov, zlasti Velike Britanije. Bistven (dejansko nujen) dejavnik za oblikovanje slovenske državnosti je bila odločitev za oblikovanje jugoslovanske države kot federativne.

lovanju vodstvo slovenskega osvobodilnega gibanja soočalo glede na razmere. Strokovno delovanje ali sodelovanje pravnikov se v osvobodilnem gibanju v tem času, do septembra 1943, ko je sicer v njem ali zanj delovala vrsta odvetnikov, ni neposredno čutilo. Ko pa je vojna na slovenskem ozemlju dobila novo, nekoliko drugačno podobo glede oblikovanja bodočnosti, vključno z državnostjo, pa je politično vodstvo k sodelovanju pritegnilo pravnike zlasti pri oblikovanju pravnih odločitev, pomembnih tako za tekoče potrebe kot tudi za bodočnost. Do takrat vodstvo osvobodilnega gibanja njihove strokovne pomoči ni iskalo najbrž tudi zato, ker so odvetniki izhajali iz t. i. meščanstva. Živel so meščansko življenje z drugimi vrednotami, kot so bile na primer vrednote, ki jih je imelo delavstvo ali kmečko prebivalstvo in jim je komunistično vodstvo osvobodilnega gibanja dajalo prednost.

Pogled komunističnega jedra v vodstvu osvobodilnega gibanja na odvetnike, ki so se mu pridružili, in njegov odnos do njih je bil v veliki meri »razredno« opredeljen. Sprejemali so jih kot politične sopotnike, niso pa jim želeli dati posebnega položaja v osvobodilnem gibanju; niti strokovnega, kaj šele političnega. Poleg tega pa so odvetniki, ki so se vključili v osvobodilni boj bodisi aktivno bodisi pasivno s podporo ali vsaj ne z odkritim nasprotovanjem, pred vojno pripadali različnim t. i. meščanskim političnim strankam. Te so v komunistih in njihovi ideologiji povečini prej videle nasprotnike kot morebitne politične sodelavce. Pristaši osvobodilnega gibanja so praviloma postali ali pa mu vsaj niso aktivno nasprotovali predvsem tisti odvetniki, ki so pred vojno pripadali taboru z liberalno, naprednjaško, jugoslovansko nacionalistično usmeritvijo. Le malo odvetnikov, ki so bili za osvobodilni boj, je pripadalo klerikalni SLS.

Drugače je bilo z odvetniki na strani, ki je osvobodilnemu boju nasprotovala in se je odločila za t. i. čakanje na osvoboditev ali pa tudi za kolaboracijo z okupatorjem. To dvojje se je večkrat mešalo in se je v obnašanju in v odnosu do osvobodilnega gibanja kazalo enako. Med čakanjem na vrnitev starega – na vrnitev oblasti ali na oblast – so kolaborirali. Predvsem pa so bili ti odvetniki, ki so iz svetovnonazorskih in političnih razlogov nasprotovali osvobodilnemu boju, v drugačnem položaju, kot so bili njihovi stanovski in poklicni kolegi, ki so bili za osvobodilni boj. Med odvetniki nasprotniki osvobodilnega boja je bilo veliko takih, ki so bili bolj kot odvetniki politiki in so temu posvečali večjo pozornost kot svoji poklicni dejavnosti.

Med vodilnimi politiki protipartizanskega oziroma protirevolucionarnega tabora je bila vrsta odvetnikov, med katerimi so mnogi že pred vojno postali predvsem politiki. To je veljalo za vodilne politike katoliškega političnega tabora med drugo svetovno vojno. Uradno so bili sicer odvetniki, njihova dejavnost in zavzetost pa sta bili namenjena politiki. Tako je bil odvetnik ban Marko Natlačen,

pa minister v jugoslovanski vladi Miha Krek ali na primer poslanec Narodne skupštine Kraljevine Jugoslavije na listi režimske JRZ Albin Šmajd. Šmajd je bil v času vojne celo gonilna sila slovenskega protirevolucionarnega tabora, ki je bil med organizatorji slovenskega kolaboracionističnega domobranstva in vodilni v Narodnem odboru kot zametku slovenske »državne« oblasti meščanske politike za čas po koncu vojne. Odvetnik je bil tudi Marjan Zajec, ob Šmajdu tudi tajnik Narodnega odbora in ena njegovih gonilnih sil, ki pa je pripadal liberalnemu taboru in je bil že pred vojno v politiki kot tajnik banovinskega odbora JNS. V svojem delovanju proti osvobodilnemu gibanju, večkrat zakritem, saj so se zavedali nevarnosti odkrite kolaboracije z okupatorjem, so ti odvetniki nastopali predvsem kot politiki in ne kot pravniki.

Razlika med odvetniki privrženci odpora, ki so delovali v OF, in tistimi, ki so odporu in OF nasprotovali (zaradi vloge komunistov v njej), je bila v tem, da so bili prvi sopotniki politike OF in v tej organizaciji slovenskega odpora niso zasedali vodilnih političnih funkcij, medtem ko so bili njihovi stanovski kolegi v svojem političnem »taboru«, nasprotnemu odporu in OF, tvorca politike tega »tabora«. V njem so bili vodilni. Nastopali so kot politiki. To velja za vodilne iz t. i. klerikalnega tabora, kjer je, ko je vojna dosegla Jugoslavijo, vodilno vlogo v domovini sprva igral Marko Natlačen, iz tujine je kot član jugoslovanske vlade v begunstvu v slovensko politiko posegal Miha Krek, ob prelomnih procesih v času vojne pa je niti vlekel Albin Šmajd, če naj navedem le tiste odvetnike iz vrst SLS, ki so v precejšnji meri oblikovali slovensko politiko t. i. meščanskega tabora med drugo svetovno vojno.

Na strani odporniškega, osvobodilnega gibanja je bila vrsta odvetnikov, ki so boj proti okupatorjem podpirali in se ga udeležili ne glede na to, da se je ta kazal tudi kot boj za družbene in politične spremembe in se to ni povsem skladalo z njihovim dotedanjim, predvojnim političnim prepričanjem. V osvobodilnem boju so aktivno sodelovali temu navkljub. Intenzivnost njihovega delovanja v boju proti okupatorjem in za nove družbene odnose pa je bila odvisna od tega, koliko so jim vodilni v osvobodilnem gibanju oziroma OF, dejansko pa komunistično vodstvo, to dopuščali oziroma so jih kot pravnike pritegnili k sodelovanju. Šlo je v prvi vrsti za strokovno in manj za politično sodelovanje. Med temi pravniki sta bila odvetnika Makso Šnuderl in Lado Vavpetič, ki sta bila tudi »politika« OF, saj je vsak od njiju v Vrhovnem plenumu OF zastopal eno od skupin, ki so tvorile politično in svetovnonazorsko pluralnost OF.

Dr. Makso Šnuderl, predsednik KUZOP, oktobra 1944 na Bazi 80a
(Fototeka MNZS)

Dr. Lado Vavpetič, odvetnik iz Ljubljane, predstavnik Kmečko delavske stranke v Vrhovnem plenumu OF; zadaj Edvard Kocbek, Boris Kidrič, Zoran Polič
(Fototeka MNZS)

Makso Šnuderl je zastopal t. i. štajerske begunce, tiste, ki so prebežali z od Nemcev okupiranega ozemlja slovenske Štajerske v italijansko Ljubljansko pokrajino. To je bila skupina, ki je bila sama po sebi zelo svetovnonazorsko oziroma politično različna, a jo je združevala podpora odporu okupatorjem. Šnuderl sam je izhajal iz »nacionalističnega«, tj. liberalnega tabora in se je neposredno pred začetkom vojne angažiral za ponovno aktiviranje Samostojne demokratične stranke v Dravski banovini.²⁸⁹ Lado Vavpetič je v Vrhovnem plenumu predstavljal Kmečko delavsko stranko, t. i. kmetijce. Kot člana najvišjega organa OF sta bila pritegnjena k sodelovanju pri oblikovanju besedil sklepov Zbora odposlancev slovenskega naroda, t. i. Kočevskega zbora. Sklepom, ki jih je najbrž oblikoval Kidrič, sta dala pravni značaj – bila sta »prevajalca« iz političnega v pravni jezik. Šnuderl je o tem delu v dnevnik zapisal: »Neke stvari smo popravili, tudi boljše stilizirali.«²⁹⁰

Poleg Šnuderla in Vavpetiča so dobili določene funkcije v organih oziroma ustanovah osvobodilnega gibanja – te sicer niso bile neposredno politične – še drugi odvetniki, ki so se jeseni 1943 pridružili osvobodilnemu gibanju »na terenu«, na primer Lojze Ude. Ude je bil do nekaterih potez osvobodilnega gibanja

289 Šnuderl, *Dnevnik 1*, str. 30.

290 Šnuderl, *Dnevnik 2*, str. 36.

zelo kritičen, predvsem je bil kritičen do komunistov. Očital jim je njihovo stališče glede sporazuma med Molotovim in Ribbentropom avgusta 1939, menil pa je tudi, da so soodgovorni za državljansko vojno. Ob kapitulaciji Italije je poskusil doseči spravo oziroma premirje med osvobodilnim gibanjem in njegovimi domačimi nasprotniki, tj. med OF in Slovensko zavezo, vendar je bil pri tem neuspešen. Lojze Ude je bil član Znanstvenega inštituta pri predsedstvu SNOS, pa tudi njegov tajnik, po odhodu direktorja Frana Zwitterja pa je postal vršilec dolžnosti direktorja. Tako kot Igor Rosina je postal tudi član Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev, septembra 1944 pa predsednik Verske komisije pri SNOS.

Odvetnik Darko Černej je v Vrhovnem plenumu OF zastopal Samostojno demokratsko stranko. Pred tem je bil ob napadu na Jugoslavijo »vpoklican« v Narodni svet, ki ga je oblikoval ban Natlačen kot nadstrankarski organ, da je »prevzel odgovornost« za Natlačeno politiko v odnosu do napadalcev na jugoslovansko državo in njegov odnos do te države, ki jo je na slovenskem ozemlju kot ban predstavljal. Černej je bil tisti, ki je Narodnem svetu predlagal, da bi v njem sodelovali tudi predstavniki KPS, kar pa je bilo odklonjeno z argumentom, da to ni legalna politična stranka. Nato se je trudil, da bi »mlado JNS« pripravil do sodelovanja z OF. Do kapitulacije Italije je v Ljubljani deloval kot odvetnik, nato pa je bil do marca 1944 v »partizanski državi« najprej pravni referent v upravni komisiji za osvobojeno slovensko ozemlje, nato pa do jeseni 1944 načelnik odseka za izgradnjo oblasti pri predsedstvu SNOS in nato pri NKOJ. Vse te njegove funkcije oziroma natančneje delovna mesta so bila tako ozko povezana z njegovo pravniško izobrazbo.

Predvojni odvetnik, ki se je pridružil osvobodilnemu gibanju in je zanj kot pravnik opravljal strokovna dela, ki pa so to raven presejala, saj je bil tudi med predlagatelji političnih rešitev in usmeritev, je bil Milan Lemež, »veteran« komunističnega gibanja na Slovenskem. Bil je eden od ustanoviteljev komunistične stranke leta 1919, nato je bil kot poslanec KPJ izvoljen v ustavodajno skupščino Kraljevine SHS, leta 1921 pa je s političnim delovanjem prenehal. Od leta 1944 je bil član Študijske komisije pri SNOS in predsednik oddelka za združništvo. V tej funkciji je napisal obsežen elaborat, dejansko predlog o organiziranju združništva v novih političnih razmerah, pri čemer se je naslonil na tradicijo združništva na Slovenskem.

Formalno in v oblastnopolitičnem smislu je bil na najvišjem položaju v vodstvu osvobodilnega gibanja odvetnik Marjan Breclj. Svetovnonazorsko oziroma politično je pripadal krščanskim socialistom. V delovanje OF se je vključil že leta 1941, bil je član poveljstva slovenskih partizanskih čet in sodeloval pri organiziranju partizanskih enot in narodne zaščite ter kot aktivist OF med kr-

ščanskimi socialisti. V delovanje vodstva osvobodilnega gibanja je bil vključen v začetku leta 1943, v času razčiščevanj glede medsebojnih odnosov med ustanovnimi skupinami OF, kar se je izrazilo v t. i. Dolomitski izjavi. Aprila je postal organizacijski sekretar IOOF, kar je ostal vse do konca vojne (formalno je skliceval sestanke tega organa in pisal njegove zapisnike). Pri nastajanju slovenske državnosti v okviru osvobodilnega gibanja je imel pomembno vlogo, saj je bil med najtesnejšimi sodelavci Borisa Kidriča in je kot član predsedstva SNOS – to je imelo od črnomeljskega zasedanja naprej tako zakonodajno kot izvršilno oblastno funkcijo –, usklajeval delo njegovih odsekov, komisij in zavodov, torej organov, ki so predstavljali novo slovensko državo oziroma so bili izraz njene upravne oblasti.

Med odvetniki, ki so se pridružili osvobodilnemu gibanju in ki so bili že pred vojno člani komunistične stranke, je bil tudi Joža Vilfan. Bil je sin Josipa Wilfana, tržaškega odvetnika in slovenskega politika, ki se je boril za slovenske narodnostne pravice in bil v letih 1921 in 1924 izvoljen v italijanski parlament. Joža Vilfan je jeseni 1943 kot »primorski kader« postal eden vodilnih pripadnikov osvobodilnega gibanja v slovenskem Primorju, najprej kot predsednik Narodnoosvobodilnega sveta za Primorsko Slovenijo in nato kot sekretar Pokrajinskega NOO, organa, ki je predstavljal slovensko osvobodilno gibanje in slovensko državo na slovenskem ozemlju, ki je sicer pripadalo Kraljevini Italiji.

Med pravniki oziroma odvetniki, ki so bili v osvobodilnem gibanju blizu njegovega vodstva – Breclj je bil v samem njegovem vrhu in je v določeni meri, v sozvočju s Kidričem, ustvarjal njegovo politiko – komunistov, razen Joža Wilfana, ki je bil član KPJ od leta 1934, ni bilo. Maja 1943 je bil Breclj sicer sprejet v KPS, a je bil med odvetniki edini, ki je v času vojne postal član Partije. Drugi so ostali strankarsko »nevezani«, a so z novo oblastjo, v kateri so imeli komunisti prevladujočo besedo, sodelovali na strokovnem, pravnem področju z velikim zaupanjem – vendar tudi pod določeno mero nadzora.

V osvobodilnem gibanju je delovalo še večje število drugih predvojnih odvetnikov. Opravljali so večinoma organizacijska dela v organih ljudske oblasti, še zlasti pa na sodiščih, tako vojaških kot civilnih, potem ko se je jeseni 1944 v okviru osvobodilnega gibanja vzpostavilo civilno sodstvo. »Kar nas ni partijcev, vsi čutimo dolžnost sodelovati zaradi nacionalne osvoboditve slovenskega naroda, ker je pot skupna«, je svojo misel o sodelovanju v osvobodilnem gibanju, ki je imelo jasno politično usmeritev, v svoj dnevnik zapisal Makso Šnuderl.²⁹¹ Misel je mogoče razumeti kot skupni razlog odvetnikov nepartijcev, da so se osvobodilnem gibanju pridružili in v njem aktivno strokovno sodelovali.

291 Prav tam, str. 33.

Med odvetnike, ki so v osvobodilnem gibanju opravljali strokovno pravniško delo, je sodil tudi Igor Rosina. Pred vojno je bil politično dejaven v Slovenki kmetijski stranki, zlasti v okviru Zveze kmetijskih fantov in deklet. Kot mnogi odvetniki je bil tudi član Sokola. Med slednjimi najdemo tudi Maksa Šnuderla, s katerim sta sokolsko drugovala. Zakaj Rosina v času vojne za osvobodilno gibanje ni bil dovolj sprejemljiv in so nanj očitno gledali sumničavo, če ne kar sovražno, je težko vedeti. Mogoče je ugibati, sklepati. Mogoč razlog je bila neka zamera s strani komunistične partije, saj je bila stranka, v kateri je deloval Rosina, blizu Jugoslovanski nacionalni stranki. Ta je bila od uvedbe kraljeve osebne diktature pa do poletja 1935 v Kraljevini Jugoslaviji vladajoča, t. i. režimska stranka z odločno unitaristično usmeritvijo in tudi nedemokratskim načinom delovanja. Poleg tega pa je Rosina na komunizem gledal odklonilno kot na nekaj nedemokratskega, kar je tudi jasno izražal. Njegovo politično delovanje v Zvezi kmečkih fantov in deklet, ki je bila najštevilčnejša skupina v OF, mu očitno ni nič koristilo in v osvobodilnem gibanju, ko se je letemu jeseni 1943 pridružil na »terenu«, so ga sprejeli dokaj sumničavo. To je Rosina očitno čutil, hkrati pa je pri njem verjetno prevladal tudi »prirojeni« odpor do komunistov in komunizma. To je mogoče razbrati iz okoliščin, ko sta na začetku oktobra 1943 z ženo prišla na ozemlje takratne »partizanske države« in mu je Šnuderl razložil situacijo, kakršna naj bi bila v »partizanski državi«. Kot Šnuderl pravi v svojem dnevniku, ga je glede strahu pred komunisti pomiril.²⁹²

Dejstvo pa je tudi, da še niso razjasnjeni vzroki, zakaj ga Šnuderl kot predsednik Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorja in njegovih pomagačev, ko je iskal člane komisije zlasti med pravniki in kolegi odvetniki, ki so bili takrat v Beli krajini v »partizanski državi«, spomladi 1944 ni mogel ali smel sprejeti za člana tega organa. Za to Šnuderl, ki je Rosino za člana te komisije predlagal, ni dobil pristanka od »zgoraj«. V dnevnik je zapisal le, da Rosina »ne more priti v našo komisijo«.²⁹³ Zakaj je bila odločitev predsedstva SNOS takšna, je mogoče le ugibati. Vsekakor je do Igorja Rosine nekdo gojil veliko politično zamero. Šnuderl je 16. maja 1944 v dnevnik zapisal: »Pri Mihi B. [Marijan Breclj = Miha Borštnik, sekretar Predsedstva SNOS in IOOF] smo se zelo udarili zaradi dr. Rosine. Vehementen nasprotnik je Fajfar [Tone, krščanski socialist], ki je smatral, da je to dezertar, tudi Vidmar je proti, Peter [Boris Kidrič] pa je kar molčal. Ne vem, kaj bodo storili z njim.«²⁹⁴ Očitki na račun Igorja Rosine so bili zelo resni, zakaj so bili takšni, pa ni jasno. Čez dva meseca in pol sta Kidrič in Breclj vendarle pristala, da Rosina lahko postane član Komisije za ugotavljanje zloči-

292 Prav tam, str. 48.

293 Prav tam, str. 210.

294 Prav tam, str. 224.

V partizanih na Menini planini v zimski ofenzivi 1944

(Družinski arhiv Andreja Rosine. Posnel: Stane Lenardič – Žan)

nov okupatorja in njegovih pomagačev, in tako je Rosina h Komisiji prišel 4. avgusta 1944.²⁹⁵ V Komisiji so imeli nekaj dni kasneje z Rosino razpravo, zakaj je v osvobodilnem gibanju, saj je trdil, da je bil vanj mobiliziran in da je v njem zato, »ker hoče biti čist pred ženo in otroki.«²⁹⁶ Rosina se nikakor ni mogel ali hotel ukloniti in je očitno izražal svoje poglede, na primer glede demokracije, tako, da sta se v »strašni debati« o tej temi »udarila« s Fedorjem Koširjem, predvojnim sodnikom in sočlanom Komisije.²⁹⁷ Po koncu vojne, konec maja 1945, pa je Šnuderl z nekakšnim olajšanjem v dnevnik zapisal, da »vse vesti, da se je [Rosina] iz strahu pred komunisti ustrelil, so neresnične.«²⁹⁸

Makso Šnuderl, ki je bil med predvojnimi odvetniki poleg Vavpetiča v vojnem času s strani vodstva osvobodilnega gibanja, torej predvsem komunistov, v njem najbolj upoštevan, je v svojem dnevniku tudi sam izražal določen zadržek glede komunistov. Motilo ga je predvsem, da so o vsem odločali sami, priznaval pa jim je sposobnost vodenja in se je s tem, da so imeli glavno besedo tudi glede prihodnosti, bolj ali manj sprijaznil. Njegov predvojni prijatelj in sokolski brat Igor Rosina pa je bil tako kot pred vojno do komunistov in komunizma bolj zadržan. Ni jim zaupal in je pred njimi izražal strah.

Igor Rosina je bil med odvetniki, ki so se iz domoljubnih razlogov prostovoljno pridružili osvobodilnemu gibanju (sam je sicer trdil, da je bil mobilizi-

²⁹⁵ Prav tam, str. 266, 269.

²⁹⁶ Prav tam, str. 273.

²⁹⁷ Prav tam, str. 288.

²⁹⁸ Prav tam, str. 407.

ran, torej domala prisiljen v ta korak), do političnega cilja osvobodilnega gibanja najbolj kritično nastrojen. V demokracijo, kakršna naj bi bila vzpostavljena, pač ni verjel. Šnuderl, njegov predvojni prijatelj, je v začetku novembra 1945, v času volilne kampanje za volitve v ustavodajno skupščino, v zapisu v dnevnik Rosino označil kot starega zanesenjaka »za neke fiktivne človečanske pravice«, ki za realnost v politiki nima občutka.²⁹⁹ Takšna značajska drža se mu je očitno maščevala, saj mu je politična oblast kasneje preprečila delovanje v odvetniškem poklicu.

V svoj predvojni poklic se na lastno željo niso vrnili mnogi drugi odvetniki, ki so v času vojne delovali v osvobodilnem gibanju in tudi pri vzpostavljanju slovenske državnosti. Ostali so v politiki. Šnuderl in Vavpetič, ki sta bila zelo aktivna pri piljenju ključnih zakonskih aktov za vzpostavitev slovenske državnosti po pravni plati, pa sta postala profesorja na Pravni fakulteti ljubljanske univerze.

* * *

K oblikovanju temeljnih aktov sta bila Makso Šnuderl in Lado Vavpetič pritegnjena v glavnem na željo Borisa Kidriča jeseni 1943, ko sta iz Ljubljane, kjer sta preživela prvo, tj. italijansko obdobje okupacije, oba prešla na ozemlje »partizanske države«. Tako sta s svojim pravniškim znanjem sodelovala v drugem in tretjem dejanju oblikovanja slovenske države in njene oblasti, medtem ko v prvem ne.

V prvem koraku pri vzpostavljanju slovenske državnosti v času druge svetovne vojne je šlo bolj ali manj za politične odločitve ožjega vodstva OF, tj. Izvršnega odbora, v katerem je imel odločilno besedo Boris Kidrič. O pravnih vidikih takrat niso razmišljali. Vrhovni plenum OF, ki se je sestal 16. septembra 1941 – to je bil tretji sestanek tega vrhovnega organa OF –, je sprejel tisto, kar je ožje vodstvo OF predlagalo. Koliko je bilo o tem razprave prisotnih, med katerimi so bili tudi pravniki oziroma odvetniki – Makso Šnuderl je, na primer, je zastopal t. i. štajerske begunce –, ali koliko so ti odloke, ki so jih sprejeli, »stilizirali«, ni znano. Šnuderl je o tem srečanju vodilnih v OF zaradi konspiracije v svoj dnevnik pisal zelo enigmatično, povrh vsega pa je dnevnik zapisoval s stenografijo in ni nič komentiral ali pojasnjeval.³⁰⁰ Sklepamo lahko, da posebne pravniške strokovne razprave o predlaganih in sprejetih odlokih ni bilo. Tudi kdo jih je oblikoval, ni znano. Znano pa je, kdo jih je sprejel, pa tudi, da so se »prijeli« in da so pomenili osnovo za stanje, ki ga je Kidrič nekaj mesecev kasneje označil z besedami »država v državi«.

299 Prav tam, str. 472.

300 »Predvčerajšnjim (16. 9.) sem si ogledal rimski zid. Srečal Josipa V. Firmo je spremenil, pravil o finančah in kaznih. 15 mesecev že skupaj, še dva bo.« – Šnuderl, *Dnevnik 1*, str. 174.

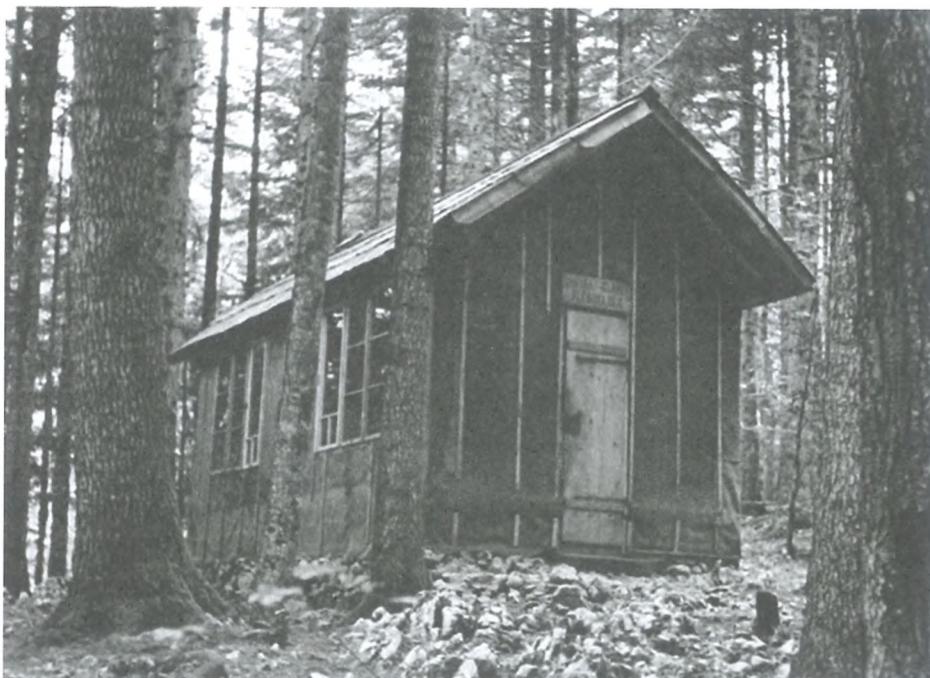
V prvem dejanju nastajanja slovenske države v času druge svetovne vojne, potekalo je sredi septembra 1941, se je Vrhovni plenum OF – tega so sestavljali predstavniki vseh skupin, ki so sprejele OF kot organizacijo odpora in oboroženi odpor kot način za doseg narodove svobode, tedaj jih je bilo petnajst – prelevil iz političnega v oblastni organ Slovenski narodni osvobodilni odbor (SNOO). Oblikovanje SNOO je bilo v vodstvu OF razumljeno kot »prvi korak k uspostavitvi slovenske narodne suverenosti«. ³⁰¹ Tako kot je bila Osvobodilna fronta kot organizacija za povezovanje in vodenje odpora posebnost v okviru jugoslovanskega odporništvu, je bila posebnost tudi SNOO kot oblastni organ. To pri jugoslovanskem vodstvu odpora oziroma osvobodilnega gibanja seveda ni vzbudilo pretiranega navdušenja. Lahko bi rekli, da je vzbujalo kritičnost, saj je bil SNOO s strani osrednjega vodstva osvobodilnega gibanja označen kot »operetni organ«, ki je prehitel dogajanje in namen osvobodilnega gibanja. Odloki, ki jih je sprejel – dva o finančnih zadevah in t. i. zaščitni odlok, ki je bil sprejet z namenom zaščite »slovenskega naroda in njegovega gibanja za osvoboditev in združitev« pred »narodnimi izdajalci« –, so imeli veliko »izvrševalno« moč. To velja tako za tista dva o finančnih zadevah, natančneje o narodnem davku in o posojilu svobode, kar je bilo s strani večine prebivalstva – sprva zlasti v Ljubljani, kjer je bilo takrat središče slovenskega odporništvu – sprejeto kot »državljska« obveza in izraz pripadnosti odporu in OF, kot tudi za »zaščitni« odlok, ki je dooločal smrtno kazen za tiste, ki so sodelovali z okupatorskimi oblastmi na različne načine, zlasti kot ovaduhi. SNOO je s tem prevzel vlogo kaznovalne oblasti, ki jo je izvajala Varnostnoobveščevalna služba.

SNOO je bil zametek vrhovnega organa oblasti v Sloveniji, ki je pozneje (oktobra 1943) na Kočevskem zboru dobil zakonodajno in izvršilno oblast in se je na svojem zasedanju v Črnomlju kot Slovenski narodnoosvobodilni svet spremenil v pravo ljudsko skupščino. ³⁰² Takrat je narodnoosvobodilno gibanje tudi formalno prešlo iz političnega v državotvorno gibanje, s čimer je bil proces revolucionarnega spreminjanja oblasti v osvobodilnem boju, začel z ustanovitvijo SNOO septembra 1941, v resnici zaključen.

Drugo dejanje ali drugi korak v oblikovanju slovenske države, za kar lahko označimo Zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju od 1. do 3. oktobra 1943 (zato tudi Kočevski zbor), je že potekal s strokovnim sodelovanjem pravnikov. Boris Kidrič je dal Maksu Šnuderlu in Ladu Vavpetiču v pregled oblikovane predloge sklepov, ki naj bi jih zborovanje sprejelo. Šnuderl in Vavpetič sta političnemu tekstu dejansko dala še pravno noto, kolikor je bila ta potrebna glede na dejstvo, da namen Kočevskega zbora in njegovih sklepov ni

³⁰¹ DLR I, str. 124, dok. 46.

³⁰² Šnuderl, Pomen plenuma OF, str. 220.

Baraka Vrhovnega plenuma Osvobodilne fronte na Bazi 20, na Kočevskem rogu, kjer je v nekaj taborih, imenovali so jih baze, delovalo vodstvo slovenskega osvobodilnega gibanja. Najpomembnejša je bila Baza 20, kjer je bil sedež vodstva KPS in OF. Bazo 20 so zgradili v prvi polovici leta 1943, v njej pa so se naselili vodstveni organi osvobodilnega gibanja po prihodu iz Polhograjskega hribovja aprila 1943. Leta 1944 je bilo na Bazi 20 26 barak. (Fototeka MNZS)

bila državotvornost v popolnosti, pač pa slovenskemu osvobodilnemu gibanju dati elemente oblasti.

Med pripravami na Kočevski zbor so Šnuderl, Vavpetič in Josip Rus, sicer član IOOF, pripravili osnutek za osnovni zakon o najvišji ljudski oblasti na osvobojenem ozemlju. To je bilo takrat v Sloveniji zelo veliko, saj je obsegalo doma la celotno ozemlje, ki ga je na slovenskem etničnem ozemlju imela Kraljevina Italija (razen prometnic in železniških prog, zlasti proge Ljubljana–Trst, ki so jih še pred kapitulacijo Italije zasedli Nemci). Svoje delo so predali IOOF, ki pa takšnega osnovnega zakona »ustavnega značaja«, kot je ta osnutek označil Šnuderl, niso želeli sprejeti, češ da ni potreben, ker da Slovenija še ni država.

Šnuderl in Vavpetič se s tem stališčem, ki ga je sprejel IOOF, nista strinjala,³⁰³ a odločati o tem, čeprav sta bila člana Vrhovnega plenuma OF, nista mogla.

303 Šnuderl, *Dnevnik 2*, str. 32.

Vrhovni plenum se je sicer sestajal, udeleževali so se ga tisti člani, ki so bili »zunaj«, to je izven Ljubljane, vendar ni odločal o političnih zadevah, saj je bilo to v pristojnosti Izvršnega odbora ali kar Borisa Kidriča in še koga iz vrha KPS. Tako je poskus pravnikov pristašev osvobodilnega gibanja, ki so bili v njegovem širšem vodstvu, da prispevajo k oblikovanju slovenske državnosti enega njenih bistvenih kazalnikov, to je oblast, propadel. Vprašanje oblasti je bilo prej ko slej v domeni komunistov, kar je bil najbrž razlog, da IOOF predloga pravnikov ni sprejel. Šlo je vendar za politično področje, ne pa za pravno, je bil verjetno tisti pravi argument, zakaj v IOOF predloga glede oblasti, ki so ga pripravili trije pravniki, dva odvetnika in sodnik, niso sprejeli.

Šnuderl in Vavpetič sta bila prepričana, da bosta lahko, ko bosta v neposrednem stiku z vodstvom osvobodilnega gibanja, le-to opozorila na nekatere stvari, za katere sta menila, da za osvobodilno gibanje niso dobre. Prepričana sta bila, da bo njuna »pomoč« vodstvu osvobodilnega gibanja dobrodošla. Ko sta bila fizično blizu vodstva osvobodilnega gibanja, pa sta spoznala, da pri Kidriču oziroma v vodstvu KPS »ni pravega zaupanja do nas. Potrebna so naša imena in pomoč.«³⁰⁴ Ko je strnil vtise o Kočevskem zboru, ki je kljub zadržkom vodstva glede oblasti kot enega bistvenih izrazov državnosti pomenil prelomnico v oblikovanju slovenske države, je Šnuderl o odnosu KPS do nepartijcev zapisal: »CK je skupaj in vodi vso stvar. Mi smo bolj medvedi, ki nas vodijo po svetu. Vse delo in iniciativo ima KP, ki pa tudi ne pusti nikogar zraven.«³⁰⁵

Čeprav komunisti nekomunistov Šnuderla in Vavpetiča ter njihovih predlogov glede oblasti niso upoštevali, pa so jima zaupali nalogo, da organizirata zborovanje pravnikov, ki so se vključili v osvobodilno gibanje. Pripravita naj pravniški kongres, na katerem naj bi govorili o vlogi pravnikov in prava pri oblikovanju slovenske države kot bistvenem izrazu politične revolucije, ki jo je izvajalo osvobodilno gibanje. Pravnikom, oziroma dejstvu, da se jih je mnogo vključilo v odpor in osvobodilni boj, je vodstvo osvobodilnega gibanja dajalo velik pomen.

Srečanje oziroma zborovanje pravnikov je potekalo 10. in 11. oktobra 1943 v Suhorju in Metliki, udeležilo pa se ga je 85 pravnikov, ki so bili takrat na osvojenem ozemlju. Poročila oziroma referate so imeli odvetniki Lado Vavpetič (Slovenski pravniki in naša doba), Makso Šnuderl (O graditvi slovenske ljudske oblasti), Darko Černej, predstavnik Samostojne demokratske stranke v Vrhovnem plenumu OF in član SNOO, izvoljen na Kočevskem zboru (O državnem značaju narodnoosvobodilnega gibanja), Lojze Ude (O aktualnih poglavjih iz mednarodnega prava), člana IOOF sodnik Josip Rus (O demokratičnem sodstvu) in sodni pripravnik Zoran Polič (O razvoju sodstva v NOB) ter Vito

304 Prav tam, str. 33.

305 Prav tam, str. 37.

Kraigher, pred vojno odvetniški pripravnik (tudi pri Vavpetiču), v času zborovanja pravnikov pa načelnik obveščevalnega oddelka GŠ NOV in POS (O boju proti peti koloni in pravnih oblikah tega boja). Zborovanje pravnikov in tam razglašena stališča glede oblasti, države, sodstva, so razjasnila stališča pravnikov do teh vprašanj, ki se jih je Kočevski zbor sicer dotaknil, a je pri tem ostal bolj ali manj na politični ravni.

V tretjem dejanju vzpostavljanja slovenske države, ki se je odvijalo na prvem zasedanju na kočevskem zborovanju izvoljenega slovenskega predstavniškega organa v Črnomlju 19. in 20. februarja 1944, je bila vloga pravnikov Šnuderla in Vavpetiča dokaj velika. Ni pa bila odločilna, saj je šlo pri odlokih, ki jih je to zasedanje »parlamenta« sprejelo, za politične odločitve, vezane na sklepe zasedanja Protifašističnega sveta ljudske osvoboditve Jugoslavije, znanega kot AVNOJ. Vseeno pa sta imela možnost v precejšnji meri prispevati k pravni formulaciji odločitev, ki so bile v svojem bistvu politične. Tri dni pred zasedanjem jima je tajnik IOOF Marjan Breclj »dal v izdelavo« sklepe in odloke, ki so bili nato sprejeti na zasedanju SNOO/SNOS. Dela sta se lotila takoj in Šnuderl je dan zatem v dnevnik zapisal: »Dela čez glavo in ne vem, kako bova gotova do jutri«. ³⁰⁶ Oblikovala sta vse odloke, ki jih je sprejelo zasedanje SNOS. Do zapleta pa je v nadaljevanju prišlo pri *Izjavi SNOS o pravicah in dolžnostih slovenskega ljudstva*, ³⁰⁷ kot se je glasil naslov akta, ki ga je sprejel SNOS.

Zapletlo se je okoli vprašanja državljanskih pravic, tj. vprašanja demokracije in pravic državljana. »Državljan« je bil spremenjen v »slovensko ljudstvo«, s čimer so bile posamezniku – državljanu –, ki sta ga v svojem predlogu formulacije sklepa postavila v ospredje Šnuderl in Vavpetič – pravice odvzete in bile prenesene na »slovensko ljudstvo«. S tem bi si to samo jamčilo pravice, posamezniku, članu skupnosti, pa jih ne bi nihče. Zaradi tega je Šnuderl Kidriču, ki je »popravku« botroval, napisal pismo. Šnuderl je svoje mnenje o nujnosti upoštevanja pravic državljana utemeljil s tem, da takšna izjava, ki ne upošteva pravic in dolžnosti državljana, »izgubi ves oni visoki pomen, ki smo ji ga dali«. V nadaljevanju je pojasnjeval Kidriču, da »ljudstvo ne more imeti svobode vesti, veroizpovedi, nedotakljivosti osebnosti in stanovanja, pravice do dela in starostne oskrbe«, ampak da ima to lahko le posameznik, pripadnik slovenskega ljudstva. Pri tem pa je bila za »državljana« predvidena le dolžnost obrambe domovine. Poleg tega je Šnuderl opozoril, da »slovensko ljudstvo« v primeru izdaje ne more izgubiti državljanskih pravic, ker te lahko izgubi le posameznik, državljan. Kidrič, ki se je glede Šnuderlovih argumentov posvetoval s Kardeljem, je vztrajal na svoji odločitvi glede »slovenskega ljudstva«, kar je Šnuderl v dnevniku komentiral: »Mislim, da

306 Prav tam, str. 155.

307 DLR I, str. 136, dok. 107.

je to polomija.«³⁰⁸ Svojega pravniškega prispevka Šnuderl tako ni uspel obraniti pred politično logiko, ki je enostavno zmagala nad pravom.

Izjava o pravicah in dolžnostih državljana, kot se je glasil s strani pravnikov predlagani dokument, je vseboval norme ustavnega značaja in je imel ustavnopraven pomen. S strani države je zagotavljal posamezniku zakonitost, enakopravnost glede na spol, glede na narodnost in raso, svobodo vesti, svobodo bese-
de in tiska, pravico do dela, do oddiha in do starostne oskrbe. Kidrič je s svojo spremembo iz »državljana« v »slovensko ljudstvo«, iz posameznika v skupino, ki je sama po sebi predstavljala državo – torej je država jamčila pravice državi –, »pokvaril« namen te izjave in jo spremenil bolj v politično izjavo kot v izjavo z ustavnopravnim pomenom. Dober pravniški namen je »pokvaril« s političnim.

Na zasedanju SNOS v Črnomlju so v skladu s priporočilom zaveznikov in AVNOJa tudi v okviru slovenskega osvobodilnega gibanja vzpostavili Komisijo za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev. Komisija je postala organ predsedstva SNOS, za njenega predsednika pa je bil imenovan Makso Šnuderl, ki se je takoj posvetil njenemu delovanju. Lada Vavpetiča pa je SNOS izvolil za predsednika zakonodajnega odbora. Šnuderl je sicer še sodeloval pri oblikovanju vrste odlokov, ki so bili za osvobodilno gibanje in njegovo državnost pomembni, kot predsednik Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev pa je prišel v »konflikt« z Mošo Pijadajem. Moša Pijade je bil eden od ožjih Titovih sodelavcev, ki je v Kočevskem rogu spomladi 1944 oblikoval vrsto zakonodajnih aktov, ki naj bi jih v zvezi z zakonodajo nove jugoslovanske države sprejelo predsedstvo AVNOJa. Med njimi je bil tudi kazenski zakon glede okupatorjevih zločinov, ki ga je Šnuderl ocenil kot nestrokovnega, medtem ko je Pijade izrazil Kidriču kritiko odloka o postavitvi zakonodajnega odbora SNOS, ki ga je sprejelo črnomeljsko zasedanje SNOS. Njegova avtorja sta bila Šnuderl in Vavpetič. Kidrič ju je takrat nato označil za »reakcionarna elementa«.³⁰⁹ Očitno je bila takšna negativna politična oznaka, ki je imela tedaj velik pomen in je bila za posameznika, na katerega se je nanašala, lahko tudi usodna, posledica Šnuderlovega nestrinjanja glede pravic in dolžnosti državljana, kot jih je prikrojil Kidrič, ko je Šnuderl pravno utemeljeno ugovarjal Kidričevi politični odločitvi.

Pravniki, v prvi vrsti odvetniki, so od pomladi 1944 v organih nove oblasti in slovenske države dobili nekatere zadolžitve. Te so bile predvsem strokovne. Od politike, ki je oblikovala novo državo, so bili strogo ločeni. V začetku marca 1944, ko je bila »Šnuderlova« komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in kolaborantov v glavnem kadrovsko oblikovana – takrat še brez Igorja Rosine,

308 Šnuderl, *Dnevnik* 2, str. 167.

309 Prav tam, str. 201.

ki se je komisiji lahko pridružil šele avgusta 1944 –, je njen predsednik zato ob odhodu iz »prestolnice« Baze 20 v Kočevskem rogu zapisal: »Rad grem od tu, ker tu ni tovarštva, niti človek ničesar ne izve, ker se vse godi za zaprtimi vrati.«³¹⁰

Pri vzpostavitvi slovenske države v obnovljeni, dejansko novi jugoslovanski državi spomladi 1944 so pravniki, ki so se pridružili osvobodilnemu gibanju, med temi so bili posebno cenjeni prav odvetniki, prispevali s strokovnim delom. Njihov prispevek pri oblikovanju državnega sistema na vseh njegovih področjih je bil pomemben in brez posebne nevarnosti, da gre za pretiravanje, je mogoče reči, da slovenska državnost, kakršna je bila oblikovana v osvobodilni vojni v letih od 1941 do 1945, brez njihovega prispevka ne bi bila takšna, kot je bila. Sicer niso bili revolucionarji, bili pa so zagotovilo, da je revolucionarnost, kakršna je bila v osvobodilnem gibanju vsekakor prisotna, dobila podobo, ki je imela značilnosti zakonitosti in ki naj bi bila v skladu s splošno veljavnimi pravicami in normami takratnih družb oziroma držav, ki so tudi zaradi ohranitve demokratičnih pravic vstopile v vojno z državami, ki so te zanikale in so prisegale na diktaturo.

Kako bi se oblikovala slovenska državnost, ki jo je v času druge svetovne vojne vzpostavilo slovensko osvobodilno gibanje, brez udeležbe pravnikov, se je vsekakor mogoče vprašati. Odgovor na to vprašanje ni enostaven, še manj pa enoznačen.

310 Prav tam, str. 177.

Damijan Guštin

**IGOR ROSINA –
SODELAVEC KOMISIJE
ZA UGOTAVLJANJE
ZLOČINOV
OKUPATORJEV
IN NJIHOVIH
POMAGAČEV**

Odvetnik dr. Igor Rosina je bil 1. avgusta 1944 imenovan za referenta v Komisiji za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev pri Predsedstvu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta. Najprej je bil njen referent, nato tudi vodja njene podružnice za severno Slovenijo, član Komisije za ugotovitev zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev pri predsedstvu Narodne vlade Slovenije in vodja njene podružnice za severovzhodno Slovenijo in je v njej deloval do pozne jeseni 1946. V teh nekaj več kot dveh letih se je s svojo pravno izobrazbo in strokovnostjo, ki jo je pridobil v svojem odvetniškem delovanju, nenačrtovano osredotočil na področje vojnega in humanitarnega prava, kajti cilji komisije, ki jo je ustanovil Slovenski narodnoosvobodilni svet na svojem zasedanju 20. februarja 1944, so bili prav priprava strokovne in organizacijske osnove za identifikacijo storilcev kršitev določil mednarodnega vojnega in humanitarnega prava («vojnih zločincev»), zbiranje dokazov o storjenih tovrstnih kaznivih dejanjih in prestopkih v času vojne in evidentiranje storilcev teh dejanj. Komisija je bila pomemben, delujoč in uveljavljen člen v strukturi nastajajoče »ljudske oblasti« v Sloveniji, hkrati pa je vplivala tudi na oblikovanje

in delovanje Komisije za ugotavljanje vojnih zločinov pri predsedstvu NKOJ oziroma vladi Demokratične federativne Jugoslavije in vladi Federativne ljudske republike Jugoslavije.³¹¹ To področje njegovega strokovnega delovanja je bilo tudi osrednja strokovna in deloma politična vloga dr. Igorja Rosine v vojnem času, odkar je moral aprila 1941 zapustiti svoj dom in advokaturu v Mariboru in se pred nemško okupacijsko oblastjo umakniti v Ljubljano.

Ugotavljanje vojnega hudodelstva

Jeseni 1943, še globoko sredi vojne, a vendar povezano z veliko vojaško zmago pri Kursku, vdajo Italije in uspešnim napredovanjem ameriških sil na Pacifiku, so poglavitne države zaveznice v koaliciji Združeni narodi začele iskati soglasje glede obravnave povzročiteljev vojne in storjenih zločinov tako na vzhodni fronti kot glede pomora Judov, vedenje o katerega razsežnostih se je komaj dobro širilo med bolje obveščeniimi. Protifašistična in protiosna koalicija Združenih narodov je namreč že kmalu po ustanovitvi 1. januarja 1942, izhajajoč iz svojih vojnih ciljev, oblikovala Komisijo za vojne zločine (War Crimes Commission), ki naj bi zbrala podatke in obravnavala vse (vojne) zločine Nemčije, Italije in Japonske. Jeseni 1943 se je koalicija Združenih narodov odločila za osnovna izhodišča – vsaka država v koaliciji bo vojne zločine, storjene na njenem ozemlju, obravnavala sama, vse sočlanice ji bodo storilce izročile, skupaj pa bodo kaznovali tiste, ki so bili glavni nosilci delovanja osnih držav izven okvirov vojnega in humanitarnega prava. Na skupnih izhodiščih so začeli zbirati podatke o vojnih zločinih in njihovih storilcih. Vsaka od velesil je imela svoj pogled na način in oblike kaznovanja storilcev in si je to tudi različno zamišljala in izvajala. Pod vtisom spoznanj o oblikah in teži zločinskega delovanja nacističnih in drugih režimov je skupni dogovor ob in po koncu vojne omogočil ustanovitev skupnega ad hoc mednarodnega sodišča, ki je na podlagi nove razširjene kvalifikacije vojnega prava sodilo tudi za zločine proti človeštvu in genocid.³¹²

Po zgledu zavezniških sklepov o pregonu vojnih zločincev, zlasti sklepa konference zavezniške koalicije na konferenci v Moskvi oktobra 1943 o kaznovanju storilcev vojnih zločinov nemške strani in njihovi izročitvi državam, na ozemlju katerih so storili vojne zločine, je tudi jugoslovansko narodnoosvobodilno gibanje ob oblikovanju lastnih oblastnih organov ustanovilo izreden preiskovalni organ. Protifašistični svet ljudske osvoboditve Jugoslavije (AVNOJ) je na svojem

311 Vlada DFJ je bila oblikovana marca 1945 in je delovala do novembra istega leta, ko je bila sprejeta ustava; na tej podlagi je bila proglašena FLRJ in oblikovana vlada FLRJ. Gl. Vodušek Starič, *Prevzem oblasti*, str. 148–149. Podrobneje Petranović, Marković, *Zapisi NKOJ-a i Privremene vlade DFJ*, str. 80–81.

312 Prim. Crowe, *War crimes, genocide, and justice*; Bertram, ur., *Der Nürnberger Prozeß*.

Člani Komisije za ugotovitev zločinov okupatorja in njegovih pomagačev na Bazi 80 a (bila je pri Srednji vasi) 12. oktobra 1944; od leve proti desni: dr. Jelko Ravnikar, Fedor Košir (zadaj), Boris Šnuderl, dr. Makso Šnuderl, Kostja Avsec, dr. Igor Rosina (zadaj), dr. Rastko Tusulin, dr. Janko Lavrič (zadaj), dr. Jože Žabkar, Tevž I.

(Fototeka MNZS)

drugem zasedanju v Jajcu 30. novembra 1943 ustanovil od pravosodja neodvisno *Komisijo za utvrđivanje zločina okupatorja i njegovih pristalica*, ki ji je poveril nalogo, da bo zbirala in proučila dokaze o zločinih okupatorjev na jugoslovanskih tleh.³¹³ V skladu z zasnovo pravkar dogovorjene federalne ureditve države, še bolj pa iz potrebe po zbiranju dokazov o storjenih zločinih bližje na terenu, so posameznim pokrajinskim (bodočim federalnim) enotam priporočili, da tudi same ustanovijo enake komisije. Med njimi je bilo najbolj dejavno vodstvo slovenskega odporiškega gibanja, saj je Slovenski narodnoosvobodilni svet ustanovil Komisijo za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev (KUZOP) pri predsedstvu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS) že na prvem zasedanju, 20. februarja 1944.³¹⁴ Ustanovitveni akt pa je vseboval pomembno razliko v primerjavi s tistimi, ki ga je izdal NKOJ – jasno je namreč opredelil naloge komisije kot ugotavljanje (preiskovanje) vojnih zločinov in ne njihovo kaznovanje.³¹⁵

313 Nešović, ur. *Prvo i Drugo zasedanje Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije*.

314 Ferenc, *Ljudska oblast III*.

315 Vodušek Starič, *Prevzem oblasti*, str. 24. Vendar pa je to vprašanje še ostalo odprto, saj so o njem razpravljali še 12. 12. 1944 na konferenci več ustanov, ki so bile pristojne za sodstvo. – Prim. prav tam, str. 45.

Komisija je bila statusno opredeljena kot samostojno telo pri Predsedstvu SNOS, kar kaže tako na njeno posebnost kot tudi pomembnost. Njeno ustanovitev so začeli pripravljati v začetku februarja 1944, predloge članstva sta pripravljala Josip Rus in dr. Marjan Breclj.³¹⁶ Za člane komisije sta zadolžena v Izvršnem odboru OF predlagala povečini pravnike, ki so pripadali odpor-niškemu gibanju, različne politične provenience: dr. Maksa Šnuderla, dr. Vita Kraigherja, Vido Tomšič, Fedorja Koširja, dr. Danila Dougana, Iva Pirkoviča in Franceta Svetka. Izvršni odbor jih je za člane komisije imenoval 15. februarja.³¹⁷ Najmarkantnejša figura med njimi je bil njen predsednik, odvetnik dr. Makso Šnuderl, vodilni član skupine štajerskih beguncev v OF in član Plenuma OF.³¹⁸ Njemu je bil zaupano tudi pisanje odloka o ustanovitvi komisije.³¹⁹ Na spodbudo Borisa Kidriča se je začel pripravljati na prevzem funkcije, da bi komisija čim prej lahko začela delovati.³²⁰ Vendar pa je nato prišlo do velike spremembe. Zapisnik naslednje seje IOOF, že po zasedanju SNOS-a, je zabeležil: »Dodatno k sklepu zadnje seje se konstituira Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev tako: predsednik dr. Vito Kraigher«. Med imenovanimi člani pa sta bila nova Lojze Ude in dr. Žiga Vodusek, iz predvidenega sestava pa je izpadel dr. Makso Šnuderl.³²¹ Kaj se je medtem zgodilo v kadrovski kombinatoriki vodstva odpor-niškega gibanja, je danes težko ugotoviti, morda je sprememba posledica tedanjega Šnuderlovega spora glede oblikovanja izjave o človekovih pravicah in pravicah državljanov oz. ljudstva.³²² Ni pa mogoče spregledati, da je predsednik postal »zanesljivejši« član KPS in do tedaj vodilni kader v VOSu dr. Vito Kraigher. A s tem še ni bilo konca kadrovskih sprememb. Že naslednja seja IOOF 12. marca 1944 je prinesla nov sklep: »Za glavnega javnega tožilca se imenuje dr. Vito Kraigher. S tem zapusti svoje mesto pri Odseku za notranje zadeve in pri Komisiji za ugotovitev zločinov.«³²³ Nato je mesto predsednika komisije znova dobil dr. Makso Šnuderl, ki vsaj v svojem dnevniku sploh ne omenja, da bi vedel za to, da medtem že ni bil predsednik komisije.

Komisija se je na prvi seji sestala 10. marca 1944 v Semiču,³²⁴ čeprav je bila uradno ustanovljena šele z objavo odloka v prvi številki Uradnega lista SNOS 24.

316 SI AS 1670, š. 1, zapisnik seje IOOF 3. 2. 1944.

317 SI AS 1670, š. 1, zapisnik seje IOOF 15. 2. 1944.

318 Makso Šnuderl je v dnevniku 24. 2. 1944 zabeležil, da primerja srbski (NKO)ev, op. p.) odlok AVNOJa o ustanovitvi komisije s slovenskim ter da pripravlja memorandum za komisijo. Gl. Šnuderl, *Dnevnik 2*, str. 164.

319 Prav tam, str. 155.

320 Prav tam, str. 157, 164.

321 SI AS 1670, š. 1, zapisnik seje IOOF 3. 3. 1944.

322 Več v poglavju Druga svetovna vojna, država, revolucija in vloga pravnikov.

323 SI AS 1670, š. 1, zapisek seje IOOF 12. 3. 1944.

324 Šnuderl, *Dnevnik 2*, str. 180, 183.

marca 1944.³²⁵ Njen sedež je bil najprej v Semiču, nato v Petrovi vasi, od poletja pa v osrednji bazi vodstva odporniškega gibanja v Kočevskem rogu. Prvih nekaj mesecev je njeno delo seglo zgolj na osrednje območje slovenskega odporniškega gibanja v Ljubljanski pokrajini.³²⁶

Delo njenih članov je bilo sprva posvečeno pripravljanju in opredeljevanju pravnih okvirov dela komisije, nato pa organizacijskemu okviru, vzpostavljanju sistema zbiranja podatkov o storjenih vojnih zločinih in registrov za sistematično delo. Prva sled o zbiranju dokaznega gradiva, ki jo lahko najdemo, je bila okrožnica IOOF 10. marca 1944 s pozivom vsem odboru OF, da izročijo vse zbrano gradivo o nasilju bele garde in okupatorjev.³²⁷ Pozneje so se v ta namen trudili vzpostaviti mrežo pokrajinskih in okrožnih komisij in okrajnih ter terenskih referentov. Vsebinske in organizacijske rešitve komisije so bile in morale biti originalne, saj so bile v jugoslovanskem prostoru prve (komisija pri NKOJ še ni delovala, enako ne komisije v drugih nacionalnih enotah), pa tudi zgledi od drugod niso bili na voljo.

Po začetni pobudi dr. Šnuderla, da bi komisija preiskovala vse vojne zločine ne glede na storilce, je obveljalo stališče vodstva odporniškega gibanja, da bo komisija preiskovala tiste zločine, ki so jih storili okupatorji in njihovi sodelavci.³²⁸

Pravniki v komisiji so si pomagali z dosegljivimi pravnimi predpisi in literaturo o mednarodnem vojnem pravu, deklaracijami Združenih narodov in političnimi sklepi. Podrobneje so opredelili vrste kršitev vojnega prava oziroma, kot so navajali, vojne zločine.³²⁹ Komisija je na podlagi pregleda vojnega prava opredelila 14 skupin vojnih zločinov³³⁰ in na njihovi podlagi tudi začela oblikovati vsebinski del svojega bodočega dela. Bolj poljudno je za potrebe prijaviteljev opredelila predmet prijav takole: »Zločini, ki jih je prijaviti, so vsa dejanja, ki kršijo čut pravice, običaje civiliziranega sveta in zakon človeške vesti.«³³¹ Takšna opredelitev se je bolj kot na postavljeno sklicevala na naravno pravo. Zadolženim za zbiranje prijav pa so vendar pomagali z opredelitvijo, da naj zbirajo prijave o: umorih in telesnih poškodbah, omejitvah osebne svobode, odgonih na prisilno delo, prisilni mobilizaciji prebivalstva na okupiranem območju, posilstvih ali

325 Prim. Košir, Delo in pomen Komisije pri Predsedstvu SNOS, str. 133; *Uradni list SNOS*, I, 25. 3. 1944. S tem odlomkom so bili poleg predsednika Šnuderla člani komisije še Dougan, Košir, Pirkovič, Vida Tomšič, Ude, Vodušek.

326 Prim. Šnuderl, *Dnevnik 2*, str. 189–190, 198–199; SI AS 1827, delovodnik.

327 SI AS 1670, š. 1, okrožnica IO OF 10. 3. 1944.

328 Šnuderl, *Dnevnik 2*, str. 254.

329 Profesor na Pravni fakulteti v Ljubljani dr. Ivan Tomšič je leta 1942 izdal knjigo *Vojno in nevtralnostno pravo*, ki je vsebovala dober pregled tedaj veljavnega vojnega prava. Tudi to delo je imelo vlogo med viri komisije.

330 SI AS 1827, š. 1, Zločini.

331 SI AS 1827, š. 1/1, Navodila za prijavo zločinov.

oskrumbah, težkih nečastnih dejanjih in zločinih proti narodu (veleizdaja, narodno izdajstvo, moralna pomoč okupatorju itd.).³³²

K prijavljanju zločinov so bili povabljeni vsi prebivalci in ne le pripadniki narodnoosvobodilnega gibanja ali oškodovani. Spodbudno je na mnoge učinkovala tudi napoved, da bo ob tem ugotovljena vojna škoda. Komisija se je odločno opredelila za dokumentirane prijave; vsak prijavitelj je moral navesti svoje osebne podatke, poleg tega pa je bil opozorjen, da mora podajati le resnične podatke, in o možnosti kazenskega ukrepanja proti njemu. Predvideli so tudi overjanje izjav z dodatnimi pričami in potrjevanje resničnosti navedb s strani lokalnih odborov OF. Skozi že razdelano in razvejano organizacijsko strukturo OF, ki je bila najpopolnejša v Ljubljanski pokrajini, je komisija od poletja 1944 dalje sprožila množično registriranje vojnih zločinov in njihovih storilcev.

Komisija je kaj kmalu poskrbela za svojo navzočnost v javnosti. Začela je izdajati Objave, tematska poročila o okupatorjevih zločinih. Prva Objava je šla v javnost 20. marca 1944 in je govorila o ponovnem intenziviranju streljanja talcev, saj so nemške okupacijske oblasti v januarju in začetku februarja 1944 ustrelile 205 oseb, ter o množičnih aretacijah in mučenju pripadnikov narodnoosvobodilnega gibanja v ljubljanskih zaporih.³³³

Vendar pa je jeseni 1944 v vodstvu odporiškega gibanja prišlo do pomembne omejitve komaj postavljenega sistema pregona vojnih zločinov, ki je temeljila na novih pogledih glede organizacije oblasti. Odločili so se, tudi pod vplivom osrednje jugoslovanske oblasti, da bodo domače pripadnike kvislinških in kolaborantskih enot obravnavali kot »sovražnike ljudstva« (narodni neprijatelj),³³⁴ s tem pa kot notranje varnostno vprašanje. S tem so ti prešli pod pristojnost maja 1944 ustanovljenega Organa za zaščito ljudstva (OZNA), ta pa je od komisije celo prevzela že zbrano gradivo, ki je zadevalo pripadnike Slovenskega domobranstva. Komisijino preiskovanje kršitev vojnega prava je bilo tako omejeno na pripadnike okupatorjevih formacij in zgolj tiste "pomagače" jugoslovanskega državljanstva, ki so jih osebno bremenila ugotovljena kazniva dejanja, ki so sodila v sklop vojnih zločinov.³³⁵ Toda tudi takih je komisija evidentirala nekaj tisoč in 2466 dosjejev je tudi poslala Državni komisiji v Beograd.³³⁶

Zbiranje prijav in podatkov je bilo v okoliščinah okupacije kaj težko in predvsem nesistematično, saj so bili kraji, kjer so se zadrževale okupacijske sile pa tudi kolaboranti, nedosegljivi in s tem sive lise za terensko zbiranje prijav oziro-

332 SI AS 1827, š. 1/1, Navodila za prijavo zločinov. Hkrati so v NKOJ-u načrtovali izdelavo posebnega zakona o kaznovanju vojnih zločinov, kar pa nato ni bilo uresničeno. Prim. Šnuderl, *Dnevnik 2*, str. 201, 206.

333 SI AS 1670, š. 1, Objava št. 1, 20. 3. 1944.

334 Guštin, *Razvoj vojaškega sodstva*, str. 58–60; Vodušek Starič, *Prevzem oblasti*, str. 35, 47.

335 Vodušek Starič, *Prevzem oblasti*, str. 45.

336 Prim. Zečević, Popović, ur. *Dokumenti iz istorije Jugoslavije*, str. 290.

ma evidentiranje zločinov in storilcev teh zločinov. Do konca vojne je komisija registrirala 2359 storilcev vojnih zločinov in izdala 28 objav s podatki o ugotovljenih dejstvih.³³⁷

Konec vojne maja 1945 pa je dal organu možnost za bolj sistematično in poglobljeno delo. Z dostopnostjo zaplenjene dokumentacije okupatorjev je postalo preiskovanje vojnih zločinov bolj poglobljeno, z dostopnostjo vsega državnega območja pa tudi bolj sistematično, saj je komisija lahko zajela tudi območja, ki so bila zaradi okupatorjeve navzočnosti prej nedosegljiva. Tako so tudi po prevzemu oblasti maja 1945 nadaljevali s preiskovanjem vojnih hudodelstev. Komisija za območje Federalne Slovenije je postala samostojen organ Narodne vlade Slovenije, vzpostavila je podružnice v Mariboru in Kranju ter samostojno komisijo na območju Julijske krajine (v obeh conah vojaške uprave), ki je bila organ Pokrajinskega NOO za Slovensko primorje in Trst. Zaradi nasprotovanja zavezniške vojaške oblasti njenemu delu se je njeno delovanje omejilo predvsem na območje cone B, kljub vsemu pa je do svoje ukinitve marca 1947 zbirala gradivo tudi z območja cone A.³³⁸ Delo komisij za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev se je nepretrgano nadaljevalo na vseh ravneh, od državne komisije do okrožnih komisij in krajevnih zbiralcev, tudi v obdobju po osvoboditvi. Junija 1945 je bil objavljen splošen poziv k prijavljanju zločinov in njihovih žrtev, pri zbiranju gradiva pa so sodelovali tudi drugi organi ljudske oblasti.

Težišče dela komisije je bilo pripravljanje dosjejev oseb, osumljenih vojnih zločinov, v katerih so bili zbrani tako personalni podatki kot listinski dokazi in izjave prič o bremenitvi s kaznivim dejanjem. Dosjeje z dovolj dokaznega materiala so komisije pošiljale Državni komisiji, ki je izdajala uradne odločbe o proglašitvi posameznikov za osumljene vojnega zločinstva. Te je le-ta, v kolikor je šlo za osebe, ki so bile jugoslovanskim oblastem nedosegljive, posredovala Komisiji za vojne zločine v Londonu, ki je avgusta 1945 postala agencija Organizacije združenih narodov. Državna komisija je mednarodni komisiji predložila zahteve za izročitev 3764 oseb; med njimi je bilo takih slovenske narodnosti ali tistih, ki so storili očitana dejanja na območju Slovenije, po nepopolni evidenci okoli 500.³³⁹ Le za manjši del teh oseb pa je komisija res dosegla izročitev Jugoslaviji; tem je bilo pred vojaškimi sodišči sojeno v skladu s tedanjim pravnim redom.

Zbiranje gradiva o storjenih vojnih hudodelstvih pa je bilo bistveno širše, saj je komisija odprla okoli 20.000 dosjejev osumljenih in izdala prav toliko sklepov, samostojna komisija za cono B vojaške uprave pa okoli 10.700 dosjejev. Komisija je v letu 1946 izvedla tudi prvi sistematični popis nekaterih kategorij žrtev vojne.

337 Mikuž, *Pregled zgodovine NOB*, IV, str. 152.

338 Prim. Guštin, »Kronika naše Kalvarije pod Italijo«, str. 239–254.

339 Dokumentacija INZ, Odločbe United Nations War Crimes Commission, 1945.

Začela je tudi objavljati študije in podatke o posameznih zvrsteh vojnih zločinov, ki so bili prepoznani kot t. im. sistemski zločini.

Ni mogoče ne videti, da je bil poleg pravnih vidikov preiskovanja vojnih zločinov in iskanja storilcev le-teh pomemben vidik tega dela tudi doseganje političnega in propagandnega učinka. Oblastni organi so procese proti vojnim zločincem vključili v propagandno rabo, da so vzdrževali prizadetost številnih žrtev vojne in jo kanalizirali na »prave« objekte. Tovrsten učinek so dosegali predvsem procesi proti vojnim zločincem iz vrst vodilnih nemških policijskih uradnikov in voditeljem politične in vojaške kolaboracije. "Rainerjev proces" in zlasti "Rupnikov proces", oba pred vojaškim sodiščem IV. armade v Ljubljani, sta bila propagandno najbolj izrabljena.³⁴⁰

V letu 1947 se je začelo postopno reduciranje preiskovanja vojnih zločinov z ukinitvijo okrajnih in nižjih komisij, konec leta 1947 pa so bile ukinjene republiške komisije, med njimi tudi komisija za LR Slovenijo. Končno je bila aprila 1948 ukinjena tudi Državna komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev.³⁴¹ Ukinitev je bila povezana z željo oblasti, da se preneha s preiskavami, ki so temeljile na medvojnem dogajanju in so ponovno odpirale mednacionalne tenzije (zlasti srbsko-hrvaške zaradi NDH), z utrditvijo oblasti KPJ, zaostritvijo z Informbirojem, pa tudi s hladno vojno, ki je onemogočala kakršnokoli uspešno sodelovanje z zahodnimi državami pri izročitvah, ter končno z izgubo notranjepolitičnega pomena tovrstnih preiskovalnih dejanj, saj se je pričakovanje materialnih odškodnin za povzročeno škodo in izgubljena življenja umirilo, glede na zavezniški odnos do reparacij pa je bilo tudi nerealno.³⁴² Še tekoča preiskovalna dejanja in tudi dokumentacijo komisij za ugotavljanje zločinov okupatorjev so prevzeli organi za notranje zadeve.

Igor Rosina v KUZOP

Prvo omembo dejstva, da se je dr. Igor Rosina želel vključiti v Komisijo za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njegovih pomagačev ali, verjetneje, da si je za to prizadeval predsednik komisije dr. Makso Šnuderl, njegov osebni prijatelj, zasledimo konec aprila 1944. Tedaj, 27. aprila, je Šnuderl v svoj dnevnik namreč zabeležil: »Od predsedstva (SNOS, op. p.) sem dobil odgovor, da dr. Rosina ne more priti v našo komisijo.«³⁴³ Sklepamo lahko, tudi iz konteksta, da je Šnuderl menil, da bi za dr. Igorja Rosino obstajalo primerno mesto v komisiji, in v tem

340 Prim Guštin, *Satisfaction of the victors and confirmation of defeated*, str. 239–261; Grahek Ravančič, *Narod če im soditi*, str. 332–346.

341 Zečević, Popović, ur., *Dokumenti iz istorije Jugoslavije*, str. 11.

342 Prim. Janjetović, *Od Auschwitza do Brijuna*; Vehovar, *Reparacije Jugoslaviji po letu 1945*.

343 Šnuderl, *Dnevnik 2*, str. 210.

smislu tudi zastavil predlog predsedstvu SNOS – ta pa je bil zavržen. A tri mesece pozneje, 30. julija 1944, je dr. Šnuderl v svoj dnevnik zapisal: »Peter (Boris Kidrič) in Miha (Marjan Brecej) sta pristala, da pride dr. Rosina k meni [...]«. ³⁴⁴ Tri dni pozneje je napisal, da dr. Rosina pride v nekaj dneh na bazo v Kočevskem rogu, kjer je bila komisija že nastanjena. Res je 4. avgusta prišel, se vključil v delo in Šnuderl je v začetku avgusta 1944 že zabeležil: »Rosina je impresioniran od zločinstev naših domobrancev.« ³⁴⁵ Prvo konkretno delo, v katerem lahko zasledimo tudi roko in misel dr. Rosine, se nanaša na osnutek odloka o kaznovanju vojnega zločina, ki ga je komisiji naročil Lado Vavpetič. ³⁴⁶ Osnutek je govoril o kaznovanju tistih pripadnikov Slovenskega domobranstva, ki se amnestiji, ki se je iztekala 15. avgusta 1944, niso odzvali.

Delo komisije se je začelo najprej na osrednjem osvobojenem ozemlju v Beli krajini in nato v bazi v Kočevskem rogu in se je tudi najbolj ukvarjalo s problematiko Ljubljanske pokrajine, saj je imela komisija na voljo tako kolikor toliko organiziran aparat odporiškega gibanja, ki je lahko zbiral in posredoval podatke s terena, kot tudi zaplenjene dokumente štaba divizije Isonzo. Delo na preostalem nemškem okupacijskem območju, na območju obeh šefov civilne uprave in na Primorskem pa je bilo preveč oteženo, da bi ga bilo mogoče učinkovito voditi od daleč. Zato so jeseni 1944 ustanovili podružnico komisije za Severno Slovenijo (Štajersko, Koroško in Prekmurje), nekoliko zatem pa še podružnici za Gorenjsko in Primorsko. ³⁴⁷

Podružnica komisije za severno Slovenijo je tako začela poslovati septembra 1944, prvo okrožnico je izdala z datumom 29. september 1944. ³⁴⁸ Za njenega vodjo je bil postavljen dr. Stanko Stor. ³⁴⁹ In prav ta je, ko je bil na Štajerskem, »zahteval takoj Rosino.« ³⁵⁰ Tudi višje instance so soglašale, da naj dr. Igor Rosina nadaljuje delo pri ugotavljanju vojnih zločinov prav na Štajerskem, vendar ta na Štajersko ni odšel takoj. Medtem ko je bil še v Rogu, je dobil v analizo sveže zaplenjene orožniške akte iz Gornjega grada s seznamom ustreljenih talcev z območja občine. ³⁵¹

V to obdobje Rosinovega delovanja na področju ugotavljanja vojnih zločinov sodi tudi tematika, ki je širša od zgolj obravnavanja vojnih zločinov, namreč vprašanje, kako ob osvoboditvi postopati z nemško manjšino na Štajerskem. To

344 Prav tam, 266. Gl. tudi poglavje Druga svetovna vojna, država, revolucija in vloga pravnikov.

345 Šnuderl, *Dnevnik 2*, str. 269, 271.

346 Prav tam, str. 292.

347 Guštin, Gradivo KUZOP kot podlaga za preučevanje problema žrtev med drugo svetovno vojno, 601–606.

348 SI AS 1670, š. 1, okrožnica št. 1, 29. 9. 1944.

349 Prim. Šnuderl, *Dnevnik 2*, str. 290.

350 Prav tam, str. 302.

351 Prav tam, str. 303.

je bilo v povezavi s tedaj aktualnim vprašanjem, kako organizirati prevzem oblasti, saj je kazalo, da se bo vojska zahodnih zaveznikov v kratkem izkrcala v Istri. Dr. Rosina se je v to diskusijo vključil pozvan ali izzvan od svojega predstojnika dr. Šnuderla, ki je za SNOS pripravil posebno spomenico o ravnanju z nemško manjšino. V njej se je zavzel za izgon vseh pripadnikov nemške manjšine brez izjeme.³⁵² Spomenico je podpisal tudi dr. Rosina. Vendar je teden pozneje SNOSu oddal svoje pripombe in priporočila. V njih je predlagal nekoliko drugačno rešitev, a kar se tiče vojnih zločinov in odgovornosti zanje, se je zavzel za hitro in učinkovito preiskavo vseh pripadnikov nemške manjšine, ker je, kot je ugotovil, kakšni dve tretjini vsega štajerskega nemštva možno uvrstiti v okvir narodnega izdajstva in veleizdaje. Vsak jugoslovanski državljan naj bi bil namreč dolžan zvestobo svoji državi, ne glede na okupacijo, in vsako sodelovanje z nemško okupacijsko oblastjo, ki je vodila politiko priključitve k rajhu, se tako razume kot veleizdaja. In še njegov praktični nasvet: če bi oblasti objavile, kaj se bo obravnavalo kot vojne zločine – torej zgornje – bo veliko pripadnikov nemške manjšine itak zbežalo samih, s tem pa se bo zmanjšal tudi problem njene navzočnosti. Njegova druga poanta pa je zadevala dejstvo, da izgon ali beg pripadnikov nemške manjšine, torej njihova nenavzočnost na jugoslovanskem ozemlju, še ne pomeni pravnega stanja. Zato je glede na predviden zakon o vojnem zločinu svetoval, da se pripadnikom manjšine izdajo odločbe o vojnem zločinstvu. Med storilce vojnih zločinov naj bi vključili tudi tiste, ki so prevzeli zaplenjeno lastnino izgnanih Slovencev.³⁵³ Istočasno pa se je dr. Rosina vključil v diskusijo o še enem odprtem problemu, namreč o posebnem kazenskem normiranju za področje vojnega hudodelstva. Predlog, da se izdela poseben zakon oziroma da se posebej uredi sodstvo za to področje, je imel več zagovornikov zlasti med pravniki, Šnuderlom, Vavpotičem – zadržano pa je bilo politično vodstvo.³⁵⁴ Rosina se je temu predlogu pridružil; predlagal je, da se izda zakon o vojnih zločinih in predpiše postopek pred specializiranimi sodišči, saj se mu vojaška sodišča niso zdela zadostna.³⁵⁵ Seveda še ni vedel za jugoslovansko odločitev, da so medtem že z uredbo (in leto pozneje zakonom o vojaških sodiščih) dodelili vojaškemu sodiščem zelo široko pristojnost nad civilnimi osebami – in tudi na področju, o katerem je razmišljal on, torej glede deliktov veleizdaje in kolaboracije z okupatorjem.³⁵⁶

352 Prav tam, str. 284; Predlog za ukrepe pri prevzemu oblasti na Slovenskem Štajerskem, dne 3. 9. 1944, Priloge, str. 508–511. Prim. Nečak, »Nemci« v Sloveniji 1938–1948, str. 363–364.

353 AMNOM, KUZOP, Igor Rosina: Predlog glede prvih ukrepov naše oblasti ob prelomu na Štajerskem, str. 3–4.

354 Šnuderl, *Dnevnik* 2, str. 292, 294.

355 AMNOM, KUZOP, Igor Rosina: Predlog glede prvih ukrepov naše oblasti ob prelomu na Štajerskem, str. 5.

356 Prav tam, str. 4–5. Glede vojaških sodišč prim. Guštin, *Razvoj vojaškega sodstva*, str. 60–61.

V podružnici KUZOP za Severno Slovenijo

Vodja podružnice KUZOP dr. Stanko Stor se je v začetku oktobra 1944 poškodoval, tako da je potreboval pomoč pri delu, hkrati pa je bil predviden, da bo šel v državno komisijo. Tja so ga poklicali novembra 1944. Tako je bil za okrepitev podružnice KUZOP izbran dr. Igor Rosina. Na Štajersko je krenil 25. oktobra 1944, »z velikanskim nahrbtnikom in puško«, kot je njegovo opravilo opisal Šnuderl.³⁵⁷ V tem nahrbtniku je imel tudi vrsto aktov komisije, ki so se nanašali na Štajersko. Predvidevamo lahko, da je potoval po običajni poti za povezavo osrednjega partizanskega ozemlja s Štajersko, skozi »partizanski koridor« v Zasavju. Komaj je dobro prišel na njen sedež v Ljubnem v Savinjski dolini, se je optimistična slika osvobojenega ozemlja in množičnega vključevanja Štajercev v partizanske enote grdo zrušila. Nemška jesenska protipartizanska operacija je decembra 1944 in januarja 1945 povzročila tako izgubo osvobojenih ozemelj kot tudi velike izgube partizanskih enot in civilnega prebivalstva.³⁵⁸ Tudi sam Rosina je bil med umiki in dolgimi pohodi v zimskih razmerah v hudih preizkušnjah. V takih okoliščinah je tudi delo podružnice komisije za ugotavljanje zločinov za Severno Slovenijo dejansko zastalo.

Iz tega obdobja izteka zime in zgodnje pomladi nimamo nobenega eksaktnega sporočila, kako se je vila delovna in življenjska pot dr. Rosine do konca vojne maja 1945. Vodja podružnice dr. Stor je bil poklican v Beograd v državno komisijo in v vodstvu komisije ga je nasledil dr. Rosina. Igor Rosina se je februarja 1945 vrnil na sedež komisije v Beli krajini v Dobljčah pri Črnomlju, kjer je delal do maja 1945, ko se je s komisijo premestil v Ljubljano.³⁵⁹

Delo v Komisiji za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev za severovzhodno Slovenijo je dr. Rosina nadaljeval tudi po osvoboditvi, ko se je ta namestila v osvobodeni Maribor. Namestili so jo v stavbi na Rotovškem trgu.³⁶⁰ Vse kaže, da so podružnico komisije za severovzhodno Slovenijo (in drugo za Gorenjsko in Koroško) maja 1945 ustanovili znova, saj je mirovala več mesecev; to kaže tudi deloma spremenjeni naziv.³⁶¹ Že v maju 1945 je bil v mariborski podružnici tudi dr. Rosina. Komisija je v novih razmerah in večji sestavi delo lahko zastavila bolj sistematično. Dosegljiv ji je bil vsaj del dokumentacije okupacijske oblasti, ki je ob umiku ostala v okupatorjevih uradih. Glede na zadolžitve, ki

357 Šnuderl, *Dnevnik 2*, str. 309.

358 Prim. Žnidarič, Četrta operativna cona; Teropšič, Štajerska v plamenih, str. 896–902.

359 Šnuderl, Slovenski odvetniki, str. 509; izjava Andreja Rosine, 14. 10. 2016.

360 SI AS 1827, š. 69/1; Šnuderl, *Dnevnik 2*, str. 427.

361 SI AS 1827, š. 69/1, Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev za Slovenijo – njen pomen in naloge (Fedor Košir), nedat.; Šnuderl (*Dnevnik 2*, str. 407) 31. 5. 1945 navaja, da je zvedel o delovanju komisije v Mariboru.

so izvirale iz delitve dela med državno, federalnimi in okrajnimi komisijami,³⁶² je podružnica začela sistematično evidentirati okupacijske ustanove in njihove pripadnike ter zbirala prijave in izjave, ki so ji omogočile opredeliti najpomembnejše storilce kaznivih dejanj.³⁶³ Začela je sistematično izdelovati prijave, razglasitve pripadnikov okupacijske uprave za storilce vojnih zločinov. S tekočo številko 1 je 3. julija 1945 kot prvo izdelala odločbo – dosje zoper dr. Siegfrieda Uiberreitherja, šefa civilne uprave.³⁶⁴ Kakšno ogromno delo je opravila podružnica komisije v Mariboru, kaže že številčni obseg odločb. Njeni referenti (posamezne odločbe so sestavili in podpisali dr. Mirko Brolih, dr. Jože Bergoč, dr. Vladiboj Kapus, dr. Josip Hribernik, dr. Ivan Forčesin) so v enem letu izdelali 7006 odločb in na podlagi dodatno odkritih dokazov še nekaj stotin dodatnih odločb. Komisija je kot storilce vojnih zločinov sistematično evidentirala vse pripadnike okupacijskega aparata, ki so delovali v politično-upravnih in varnostnih organih, vodilno strukturo Štajerske domovinske zveze in vodstveno strukturo Wehrmannschafta vse do lokalnega nivoja. Številne odločbe so bile tipske, za številne pripadnike varnostne policije in varnostne službe povsem enake.³⁶⁵

Kot lahko razberemo iz ohranjenega gradiva komisije, dr. Rosina omenjenih odločb ni izdeloval. Pač pa je poleg vodenja podružnice proučeval postopanje nemške okupacijske uprave in nemške manjšine, podobno kot dr. Franjo Baš.³⁶⁶ Proučevanje zaplenjene dokumentacije mu je dalo oporo za izdelavo študij za potrebe komisije.

V predavanju Okupator o slovenskem problemu na Spodnjem Štajerskem (iz nemških dokumentov) je predstavil predvsem poglede nacistov na problem Slovencev na Štajerskem.³⁶⁷ Drugo predavanje nosi naslov Fašisti med seboj (iz nacističnih dokumentov). Elaborat je obsežen in ilustrativen; skupaj obsega 22 strani.³⁶⁸ Predavanje Okupator o narodnoosvobodilni borbi po nemških dokumentih obsega 15 strani in vsebuje vsebinsko bogat izbor poudarkov iz različnih dokumentov nemške okupacijske oblasti, ki so bili zaseženi v Mariboru in so prišli v dokumentacijo komisije.³⁶⁹

362 SI AS 1827, š. 69/1, Zaključci Zemaljskih komisija Srbije, Hrvatske, Slovenije, Bosne i Hercegovine, Makedonije, Crne gore, Vojvodine, Kosova i Metohije i Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, doneti na konferenciji koja se održala u Beogradu od 18 do 20 juna 1945.

363 Prim. SI AS 1827, š. 63–82.

364 SI AS 1827, š. 83/1.

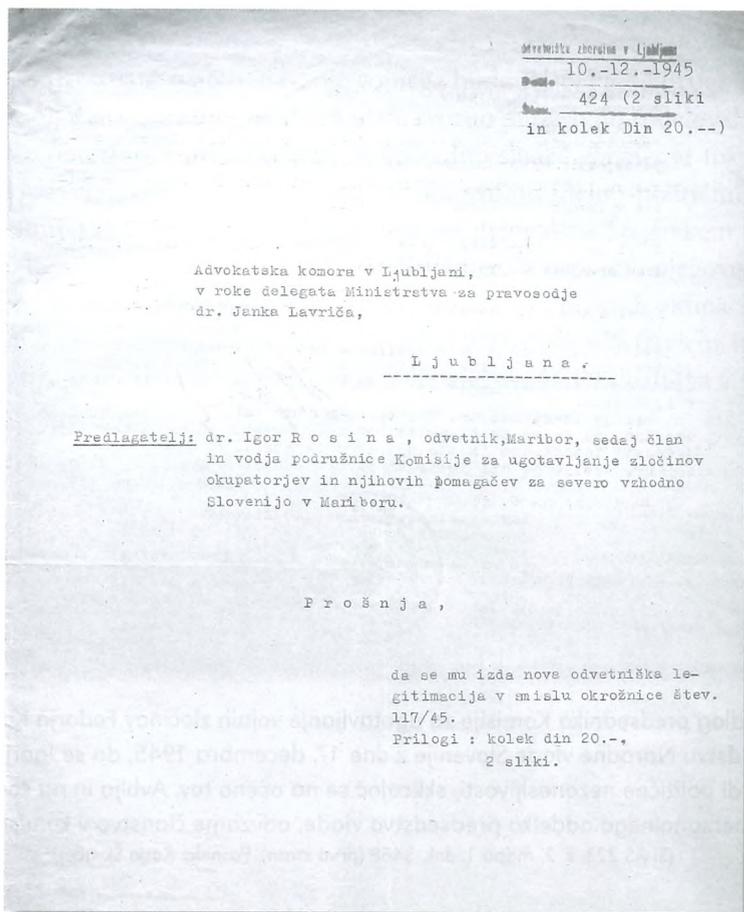
365 SI AS 1827, š. 83–91.

366 Prim. Baš, *Prispevki k zgodovini severovzhodne Slovenije*, str. 100–121, K problematiki slovenještajerskega nemštva pred in med okupacijo 1941–1945. Že jeseni 1944 je Znanstveni inštitut pri predsedstvu SNOŠ ustanovil sekcijo za študij okupatorskih režimov na slovenskem ozemlju, ki naj bi pri študiju okupacijskih sistemov sodelovala s KUZOP. Prim. Mikuž, *Pregled zgodovine NOB, IV*, str. 154–155. Gl. tudi Kiseljak, *Življenje in delo doktorja Igorja Rosine*, str. 32–43.

367 AMNOM, KUZOP. Sestavek obsega 13 tipkanih strani.

368 AMNOM, Zbirka Igor Rosina, mapa 116.

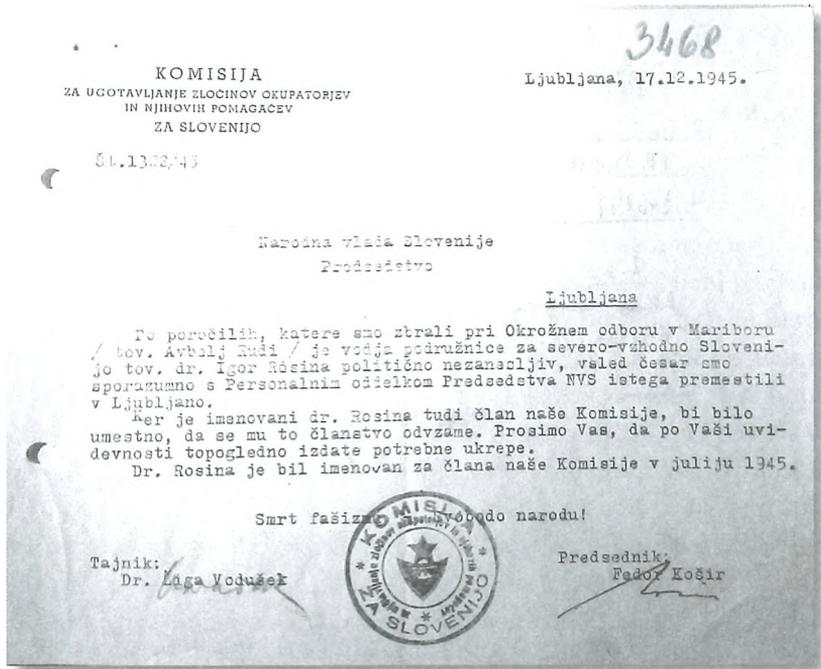
369 AMNOM, KUZOP.

Zadnji znani dopis, ki ga je Igor Rosina poslal, ko je še bil »vodja in član podružnice Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev za severo vzhodno Slovenijo v Mariboru« z dne 10. decembra 1945.
(AOZ, š. 69, mapa 1945. Posnel: Boštjan Novak)

Delo v komisiji pa ga je od jeseni 1945 očitno manj pritegovalo; morda tudi zaradi politično zadržanega pogleda na popoln prevzem oblasti s strani KPS in uvedbo tako rekoč izključnega enopartijskega sistema.³⁷⁰ Očitno pa je bilo podobno zadržana tudi ocena osebnosti dr. Igorja Rosine na oblastni strani, saj ga je v karakteristiki – zelo pomembni sestavini položaja vsakogar v sistemu oblastnih organov – sekretar okrožnega komiteja KPS Maribor Viktor Avbelj decembra 1945 označil za politično nezanesljivega. Karakteristika je bila po vsej verjetnosti tudi dejavnik, zaradi katerega je vlada v seznamu uslužbencev vlade

370 Prim. Šnuderl, *Dnevnik 2*, str. 458, 472.

Predlog predsednika Komisije za ugotavljanje vojnih zločinov Fedorja Koširja Predsedstvu Narodne vlade Slovenije z dne 17. decembra 1945, da se Igorju Rosinu zaradi politične nezanesljivosti, sklicujoč se na oceno tov. Avblja in na soglasje personalnega oddelka predsedstva vlade, odvzame članstvo v komisiji.

(SI AS 223, š. 2, mapa 1, dok. 3468 (prva stran). Posnela: Katja Škrubelj)

in vladnih organov Rosino uvrstila v kategorijo *politično nezanesljivi* in zaradi katere je bil Rosina predviden za »reduciranje«, torej prenehanje zaposlitve v potekajoči reorganizaciji vlade in vladnih organov. Sredi decembra 1945 so ga premestili v Ljubljano in je s tem izgubil vodstvo podružnice. Predsednik komisije pa je Narodni vladi predlagal tudi njegovo izključitev iz komisije.³⁷¹ Ni jasnega znaka, ki bi razkrival, ali je sam vedel, da se mu obeta odpust iz komisije. Bodoče torišče svojega dela, še posebej, ker je bilo jasno, da bo komisija kmalu zaključila svoje delo, je videl v nadaljevanju odvetniškega dela. Zaprošil je za obnovitev članstva v Odvetniški zbornici. Marca 1946 je prejel vidirano legitimacijo za opravljanje odvetništva in se tako vrnil med odvetnike.³⁷²

371 SI AS 223, š. 2, mapa 1, dok. 3468, cit. po op. 474; Vodušek Starič, *Prevzem oblasti*, str. 378.

372 Decembra 1945 se je Rosina izkazano zadnjič podpisal kot vodja KUZOP za severovzhodno Slovenijo. Gl. poglavje Igor Rosina, stanovski tovariši in Odvetniška zbornica med oblastjo in avtonomijo 1944–1947, razdelek Začetek postopka vidiranja legitimacij, vloga odborov OF in prekoračitev rokov. Že med delom v komisiji je dr. Rosina občasno deloval kot odvetnik; v dveh civilnih pravih, branil je tudi obtoženca v politično občutljivi zadevi, npr. obtoženega podpiranja križarjev. Prim. SI AS 1931, Ozna.

Sklep

Dr. Igor Rosina je v obravnavanje vojnega hudodelstva med drugo svetovno vojno vstopil nenačrtovano, vendar v njem tvorno in dejavno sodeloval. Deloval je tako kot običajno, s premislekom in ne vedno sledeč glavnemu toku, sledeč svojemu pravnemu znanju, izkušnjam in tudi svojim idejno-političnim pogledom. Pozimi 1944–1945 je v težkih razmerah deloval na Štajerskem in se po koncu vojne vrnil v Maribor kot vodja podružnice. V ospredju njegovega proučevanja je bilo delovanje spodnještajerskega nemštva v pogojih okupacije, seveda pa je bilo delo komisije skupinsko in vpeto v jugoslovanska okvirna izhodišča preiskovanja vojnega hudodelstva, tako da se njegova individualnost v tem delu ni mogla polno izraziti.

Aleš Gabrič

IGOR ROSINA V OČEH POVOJNE OBLASTI

Od sodelavca OF do sumljive osebe

Igor Rosina je bil ob koncu vojne aktivni član odporniškega gibanja. Vodstvo gibanja, ki je že bilo trdno v rokah komunistov, se je v zadnjem letu vojne že pripravljalo na povojno stvarnost, v kateri naj bi bila Jugoslavija tesna zaveznica prve države komunizma Sovjetske zveze. Po njenih vzorih in nasvetih njenih predstavnikov je bila maja 1944 ustanovljena OZNA (Odeljenje za zaščito naroda oz. po slovensko Oddelek za zaščito ljudstva). Njena temeljna naloga ob ustanovitvi je bila boj proti nasprotnikom osvobodilnega gibanja, toda že tedaj so načrtovalci njenega dela premišljevali tudi o njeni vlogi po vojni, ko naj bi bila zadolžena tudi za pregon nasprotnikov oblasti.³⁷³ Po prevzemu oblasti je OZNA začela s preganjanjem političnih nasprotnikov, med katere je štela tudi vodilne pripadnike predvojnih strank, sprva le tiste, ki niso sodelovali z osvobodilnim gibanjem. A je zelo zgodaj postala pozorna tudi na tiste, ki so bili med vojno njeni sodelavci, po vojni pa niso odobraval oblikovanja enostrankarskega režima po sovjetskem zgledu v Jugoslaviji. Podatke o teh ljudeh je zbiral referat za ostanke meščanskih strank. Po njem se je za te stranke in za ljudi, katerih delovanje so nadzorovali sodelavci politične policije, v virih uveljavila kratica OMS.

373 Dornik Šubelj, *Oddelek za zaščito naroda za Slovenijo*, str. 57–60; Vodušek Starič, *Prevzem oblasti*, str. 28–29.

Ko je leta 1946 oblast ukinila OZNO in jo nadomestila z Upravo državne varnosti (UDV; srbsko UDBA – Uprava državne bezbednosti), to ni prineslo spremembe v notranji politiki. Osebe, ki so se pred vojno uveljavile na politični sceni, so bile še vedno pomembna tarča politične policije. Le da so takšne ljudi pred vojno označevali po klasičnih političnih strankarskih oznakah ali pa kot opozicijo, po vojni pa se je zanje uveljavilo drugačno označevanje. Državni voditelj Josip Broz - Tito je ocenil, da opozicija ne ponuja ničesar novega in večinoma le sledi nasvetom iz tujine. »V času pred berlinsko konferenco so si neki reakcionarni krogi iz inozemstva na vse kriplje prizadevali preko opozicije, da bi izzvali vladno krizo«,³⁷⁴ je poudaril Tito. Ob čedalje pogostejšem označevanju nasprotnikov kot reakcionarjev je začel pojem opozicija izginjati iz politične terminologije. Politiki, ki jim je bil na sledi referat za ostanke meščanskih strank oz. OMS, so bili v javnosti kmalu ožigosani zgolj kot »reakcija«, kar naj bi bilo v popolnem nasprotju z avantgardnostjo, ki naj bi jo predstavljala nova oblast.

V prvem povojnem obdobju je v Jugoslaviji sicer uradno še obstajalo nekaj strank. Z njimi so poskušali navezati stik tudi nekateri slovenski politiki, a so bili pri tem precej neuspešni. Za razliko od Srbije ali Hrvaške, kjer se je nekaj opozicijskim strankam uspelo registrirati, v Sloveniji ni prišlo niti do resnejšega poskusa prijave opozicijske stranke.³⁷⁵

Komunistična oblast se zatorej v Sloveniji ni ukvarjala z vprašanjem, kako onemogočiti delovanje opozicije, saj te v pravem pomenu besede niti ni bilo. Bolj se je iskanje političnih nasprotnikov osredotočilo na tiste, ki jih je politična policija ocenjevala kot potencialne politične nasprotnike, in sicer kot tiste, ki bi v spremenjenih političnih razmerah lahko postali organizatorji politične opozicije. Med imeni tistih, ki so jih komunistični oblastniki prištevali med svoje poglavitne nasprotnike takoj po vojni, Rosinovega imena še ne najdemo.³⁷⁶ Ne najdemo ga na primer v elaboratu »Okvirno poročilo o organizaciji naše reakcije«³⁷⁷ iz leta 1945, v katerem je sicer naštetih nekaj deset potencialnih opozicijskih predstavnikov v Sloveniji. Na seji centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije 22. oktobra 1945 ob obravnavi položaja na terenu v okrožju Maribor med politično bolj problematičnimi niso bili niti posredno omenjeni nekdanji liberalci ali kmetijci, temveč so jih bolj skrbeli vpliv duhovščine in slabosti v lastnih vrstah.³⁷⁸ Rosine ne najdemo omenjenega v poročilih OZNE iz leta 1945 o nasprotnikih iz vrst pred vojno pomembnih političnih strank.³⁷⁹ Na njegovo

374 Broz, *Graditev nove Jugoslavije. Prva knjiga*, str. 153.

375 Gabrič, *Opozicija v Sloveniji po letu 1945*, str. 105–108.

376 Gabrič, *Opozicija ali nasprotovanje novim oblastem v letu 1945*.

377 SI AS 223, š. 28, *Okvirno poročilo o organizaciji naše reakcije*.

378 Drnovšek, ur., *Zapiski politbiroja CK KPS/ZKS 1945–1954*, str. 46.

379 *Iz arhivov slovenske politične policije*, str. 163–171.

ime naletimo šele v poročilu UDV iz leta 1950, v katerem so poročali o svojem delovanju od leta 1945 in pri orisu strank liberalnega tabora navedli:

»Bivšo SKS (Samostojna kmečka stranka) je po vojni predstavljal odvetnik dr. Igor Rosina, ki je bil najaktivnejši od vseh predstavnikov bivših meščanskih strank. Volitve je ocenil za mogočno demonstracijo kmetov proti novi oblasti in začel povezovati nekdanje pripadnike ZKFD (Zveza kmečkih fantov in deklet) ter sestavljati program stranke. Program je bil konglomerat Masarykove filozofije in Webrovega učenja o agrarizmu in seveda ostro naperjen proti komunizmu. Po intervjuju maršala Tita z dopisnikom nekega ameriškega lista pa je postal tako malodušen, da je prenehal z vsakim delom in popolnoma opustil misel na svoj program.«³⁸⁰

Kot pri nekaterih drugih osebah bi lahko tudi opisovanje Rosine kot zelo pomembnega pri poskusih snovanja opozicije leta 1945 ocenjevali kot pretiravanje analitikov politične policije, ki so skušali s tem povečevati svojo vlogo in pomen v državi. Glede Rosinovih protikomunističnih stališč sicer najdemo več opazk že v dokumentih iz leta 1945, a bi jih težko orisali kot tako skladno politično akcijo, kot je to poskušala nekaj let po vojni prikazati UDV, naslednica OZNE. Vsekakor pa je bil že zgodaj zabeležen v kategoriji političnih veljakov bivših predvojnih strank, ki jih je OZNA in kasneje UDV vodila v kategoriji OMS, oziroma kot ostanke meščanskih strank.

Pripombe na račun dela Igorja Rosine so se začele vrstiti kmalu po koncu vojne. Kot pravnik je Rosina dojemal poslanstvo prava po načelih, ki jih je bil vajen iz svoje dotedanje kariere. Že ko se je nekaj dni po koncu vojne, 17. maja 1945, potegnil za stanovskega kolega Edvarda Kupnika iz Maribora, ki je bil aretiran, in v izjavi zapisal, da je izjavo »pripravljen potrditi pred sodiščem«, ³⁸¹ vsekakor ni požel odobravanja oblastnikov nove dobe. Še bolj je to prišlo do izraza avgusta 1945, ko je bil Anton Kunej iz Framu po Rosinovi zaslugi obsojen na zelo milo kazen. Pooblaščenec OZNE za Maribor je v poročilu zapisal: »Narod se zgraža spričo lahke obsodbe, češ: ‚Kako to, da so drugi v lagerju z lažjimi ovadbami dosti težje obsojeni.‘«³⁸²

V obdobju pred volitvami leta 1945 se je Rosina zameril novim političnim veljakom, ker je, v skladu s predvojno politiko svoje stranke, zagovarjal stališče, da morajo kmečki sloj v predstavnih telesih zastopati kmetje. Izpostavil se je na sestanku volivcev v Framu, kjer je, tudi s pomočjo njegove argumentacije, na volilno listo prišel posestnik in mlinar, torej predstavnik ekonomsko močnejšega kmečkega stanu, sicer član Osvobodilne fronte ter ugleden mož, a s strani vlada-

380 Prav tam, str. 424.

381 SI AS 1931, ZA-1662, dok. 2-3, Cm 0018604-0018605.

382 SI AS 1931, ZA-1662, dok. 4, Mm 0021702.

jočih vendarle ocenjen kot star in neodločen ter kot takšen primerna opora za »reakcijo«. Rosina naj bi s svojim nastopom na sestanku, na katerem ni slavila kandidatka oblasti, ki naj bi bila »trn v peti združni reakciji«, močno pripomogel, da se »je povečal razdor med delavci in kmeti«. Poleg angažiranja v korist »reakcije« iz Frama so mu policijski sodelavci zamerili še druženje z osebami, ki naj bi med vojno sodelovali z okupatorji. »Iz vsega njegovega dela pa je razvidno, da je dr. Rozina popolnoma na strani reakcije«, je ob koncu poročila 24. avgusta 1945 sklenil pooblaščenec OZNE za Maribor.³⁸³

Rosino so oblastniki tako začeli že zgodaj prištevati med potencialne sodelavce opozicije in podpornike »reakcije«. Uvrščali so ga v skupino tistih politikov stare generacije, ki svoje povezave iščejo zlasti med izobraženci, s tem pa posredno nasprotujejo naslonitvi na delavsko-kmečki razred, ki naj bi bil opora novih oblasti.³⁸⁴ Vsi ga niso ocenjevali skozi takšne oči kot sodelavci tajne policije. Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njegovih pomagačev ga je ob slovesu od njih, ko je prestopil med advokate, nagradila z zelo pohvalno karakteristiko.³⁸⁵

Vodja komisije Makso Šnuderl je zaznal odmik Rosine od politike Osvobodilne fronte v približno istem času kot OZNA, torej v predvolilnem obdobju. Ob njenem pogovoru 4. oktobra 1945 je Šnuderl ocenil, da je Rosina »spet pod nekim vplivom«, in zapisal, da mu je Rosina rekla, »da smo ‚mi‘ preveč pod vplivom KP«. Z »mi« je verjetno mislil na nepartijce v Osvobodilni fronti, ki bi si lahko po Rosinovem mnenju, če bi nastopili odločneje, izborili večji kos politične pogače: »Če bi hoteli, bi mi dobili vse, KP pa nič.« Šnuderl se z njim ni strinjal, ocenjeval je, da »take govorice pač troši buržoazija okoli in po Mariboru«. Da je v razmišljanju Igorja Rosine vsekakor prišlo do preobrata, nedvoumno pokaže pripis Maksa Šnuderla: »Zadnjič je bil še čisto na liniji OF.«³⁸⁶

Tri dni pred volitvami, ki so potekale 11. novembra 1945 in zapečatile po vojno usodo Jugoslavije, je med Šnuderlom in Rosino potekal že »hud političen spopad«. Vzrok naj bi bil, po Šnuderlovih besedah, pomanjkanje real-politike pri Rosini, ki ga je opisal takole: »On je star zanesenjaka za neke fiktivne človečanske pravice in za realnost v politiki nima občutka.«³⁸⁷ Kot politično nezanesljivega so ga ocenili tudi vodilni politiki v Mariboru, tako da so ob koncu leta 1945 ob zmanjševanju števila zaposlenih na ministrstvih odločili, »da bo dr. Rosina v okviru reorganizacije ministrstev in ustanov reducirana.«³⁸⁸

383 SI AS 1931, ZA–1662, dok. 4, Mm 0021702.

384 Prim. SI AS 1931, ZA–1662, dok. 5, Mm 60739.

385 SI AS 1931, ZA–1662, dok. 6, Mm 0021688.

386 Šnuderl, *Dnevnik* 2, str. 458.

387 Prav tam, str. 472.

388 Navedeno po: Vodušek Starič, *Prevzem oblasti*, str. 378. Posodobljen citat tega arhivskega dokumenta gl. v poglavju Igor Rosina, stanovski tovariši in Odvetniška zbornica med oblastjo in avtonomijo 1944–1947.

Ko je prestopil v odvetniške vrste, so se nesoglasja med Rosino in predstavniki novih oblasti stopnjevala. V več primerih je na sodišču zagovarjal obtožence na procesih, ki so imeli močne politične primesi. Iz kasnejšega zapisa iz leta 1953 je razvidno, da naj bi se Rosina zameril oblastnikom »radi primerjave Škamličeve bande s partizani«. ³⁸⁹ Šlo je za sodni proces proti skupini Jožefa Škamliča in prekmurskemu dekanu Ivanu Jeriču, ki je potekal pred vojaškim sodiščem v Mariboru 7. in 8. oktobra 1946, sodba pa je bila izrečena 10. oktobra. Prvoobtoženi so bili člani skupine, ki je sodelovala z obveščevalnim centrom jugoslovanskih političnih emigrantov v Avstriji, tem pa so načrtovalci sodnega procesa pridružili še nekatere duhovnike, da bi katoliško cerkev prikazali kot nasprotnico državnih oblasti. Času primerne so bile zasliševalske metode, pritisk na zaprte in podtikanje sodelavcev politične policije, ki naj bi na procesu sprovcirale obtožene, da izrečejo čim več misli, ki bi lahko koristile sodnemu aparatu režima. ³⁹⁰ Vse skupaj je spremljala še pompozna medijska gonja proti obsojenim in zaključek časopisnega poročila v tedaj osrednjem slovenskem dnevniku *Slovenski poročevalec* je pospremil zapis: »Ves čas razprave so prihajale na sodišče resolucije iz vseh delov severne Slovenije, v katerih delavci, kmetje in mladina zahtevajo na množičnih sestankih, da sodišče te zločince najstrožje kaznuje.« ³⁹¹

V takšnih razmerah zastopanje obtoženih nikakor ni bilo hvaležno delo. S čim natančno naj bi se Rosina pregrešil in postal v očeh političnih in sodnih veličin nove dobe nezaželena odvetniška figura, zaradi pomanjkanja primarnega gradiva ni možno natančneje ugotoviti. Sklepamo pa lahko, da zapis policijskega sodelavca, da je Rosina pred sodiščem »večkrat napadalen, ironizira ugotovitve preiskave in obtožbe in jih bagatelizira«, nakazuje, da njegov »klasični« odvetniški pristop, s katerim je poskušal spodbijati dokazno gradivo, pokazati na nelogičnosti obtožnice in izpostaviti olajševalne okoliščine, nikakor ni bil po godu »ljudstvu«, ki v resolucijah zahteva strogo kaznovanje, in tajnemu sodelavcu policije, ki mu je sicer v nadaljevanju poročila priznal: »Strokovno velja kot sposoben ter radi svojih intelektualnih kvalitiet igra eno vodilnih vlog med mariborskimi odvetniki.« ³⁹²

389 SI AS 1931, ZA-1662, dok. 40, Mm 60791.

390 Več gl. Čoh, »*Za svobodo, kralja in domovino*«, str. 202–207; *Slovenski poročevalec*, VII, št. 235, 8. 10. 1946, Razprava v Mariboru razkriva zločinsko delo protiljudskih množic, str. 4; *Slovenski poročevalec*, VII, št. 236, 9. 10. 1946, Obtoženi Jerič priznava, da je bil vodja zločinske organizacije, str. 2; *Slovenski poročevalec*, VII, št. 239, 12. 10. 1946, Sodba proti narodnim izdajalcem in članom razbojniških tolp v Prekmurju, str. 2.

391 *Slovenski poročevalec*, VII, št. 236, 9. 10. 1946, Obtoženi Jerič priznava, da je bil vodja zločinske organizacije, str. 2.

392 SI AS 1931, ZA-1662, dok. 7, Mm 0021706.

olajša delo sodišča. Mariborsko sodišče še ni povsem renovirano pač pa poslujejo že vsi oddelki razven arhive. Glede kazenskih zagovorov je omeniti, da je delo odvetnikov otežkočeno ker ni dovoljeno do razprave same razgovarjati se s kljijentom brez prisotnosti uradnih oseb, za razgovor sam pa je potrebno dobiti predhodno posebno dovoljilo javnega tožilstva. V praksi vsled tega v večini, slučajev do glavne razprave med branilcem in zagovornikom sploh ne pride do osebnega kontakta.

Odvetniki v Mariboru so vsi člani Osvobodilne fronte.

Odlomek iz zapisnika prvega sestanka mariborskih odvetnikov po pozivu delegata dr. Lavriča, da si izberejo svojega zaupnika. To je postal Igor Rosina, ki je tudi avtor zapisnika sestanka, v katerem med drugim poroča delegatu o težavnem delu odvetnikov v kazenskih postopkih, omeni pa tudi, da so vsi mariborski odvetniki člani OF. Datirano z dne 28. marca 1946.

(AOZ, š. 70, mapa Zaupniki, 2. stran. Posnel: Boštjan Novak)

Da odvetniki na političnih procesih niso dobili ustrezne vloge, je razvidno iz spominov Ivana Jeriča na omenjeni proces proti Škamliču in soobtoženim. Odvetnika mu je že v pozni fazi postopka določilo sodišče, a v stik z njim skorajda ni prišel: »Ko sem zahteval izrecno pravico vsakega obtoženca, da smem pred razpravo govoriti s svojim advokatom, so mi dovolili, da smem z njim govoriti pet minut vpricho enega častnika.«³⁹³

Odvetniki s takšnim pojmovanjem odvetništva, kot ga je imel Rosina, so bili v prvih povojnih letih komunističnega režima nezaželeni, krila pa so jim poskušali pristriči z novo kazensko zakonodajo in novim zakonom o odvetništvu. Odvetniki so pod udar oblasti prišli na začetku leta 1947, propagandistično zaslonbo za obračunavanje pa je 27. februarja 1947 z objavo daljšega članka Odvetniki starega kova ponudil časopis *Slovenski poročevalec*. V njem Rosina sicer ni bil omenjen neposredno, saj so kot izhodišče za napad na »odvetnike starega kova« propagandisti izbrali znano ljubljansko odvetnico Ljubo Prenner.

Kritike naj bi vzbujale bes širših množic proti odvetnikom, ki uspešno zagovarjajo tiste, ki so bili po mnenju oblastnikov dovolj krivi že brez sodnega procesa. Bile pa so tudi v opomin vsem nepokornim odvetnikom oz. pravnikom. Kaj takšnega, kar so sicer pripisali Prennerjevi, bi lahko kot slabo potezo pripisali tudi Rosini? En očitek se je nanašal že na primerjavo političnih policij različnih

393 Jerič, *Moji spomini*, str. 252.

režimov in kritiko pridobivanja izsiljenih priznanj. V *Slovenskem poročevalcu* so to komentirali takole: »S takim načinom zagovora hoče v očeh nepoučene javnosti postaviti Upravo državne varnosti v isto vrsto z nekdanjo zloglasno domobransko politično policijo, ki je z inkvizicijskimi metodami izsiljevala priznanja o dejanjih, ki jih osumljenec v resnici ni nikdar zagrešil, ki pa so bila okupatorjevim hlapcem potrebna, da so mogli s pomočjo takih izsiljenih priznanj preganjati pristaše narodno osvobodilnega gibanja.« Kot nesprejemljiva metoda odvetniškega dela je bilo omenjeno tudi, da »skuša na razpravah osmešiti proces ali pa dokazovati neverodostojnost dokazov, ki jih je predložil tožilec«. Ali pa, da »namesto stvarnega dokazovanja, ki naj bi pripomoglo k ugotovitvi objektivne resnice, se običajno poslužuje raznih zbadljivih in dvoumnih ‚duhovitosti‘, ki naj bi zasenčile obtožbo in izvajanja javnega tožilca«. Sklep časopisnega napada na »odvetnike starega kova« je brez slepomišenja sporočil, da jih nova oblast ne misli več trpeti: »Določbe zakona o odvetništvu so jasne in imajo namen, da se enkrat za vselej izkorenini stara advokatska praksa, da prenehajo biti odvetniki zagovorniki zločinov in da se napravi konec izigravanju zakonov, ki so in morajo biti v ljudski državi enaki za vse. V ljudski državi, v ljudskem sodstvu odvetnik ne sme biti več branilec zločinov in zločincev, marveč iskalec objektivne resnice in glasnik zakona, reda in pravičnosti.« Člankar je iz teh misli izpeljal tudi končni sklep in nakazal, kaj se bo dogajalo v naslednjih dneh: »To naj upošteva tudi komisija, ki ima v smislu zakona o odvetništvu nalogo, da izloči iz vrst odvetnikov tiste, ki niso vredni, da bi še nadalje vršili to važno in odgovorno nalogo.«³⁹⁴

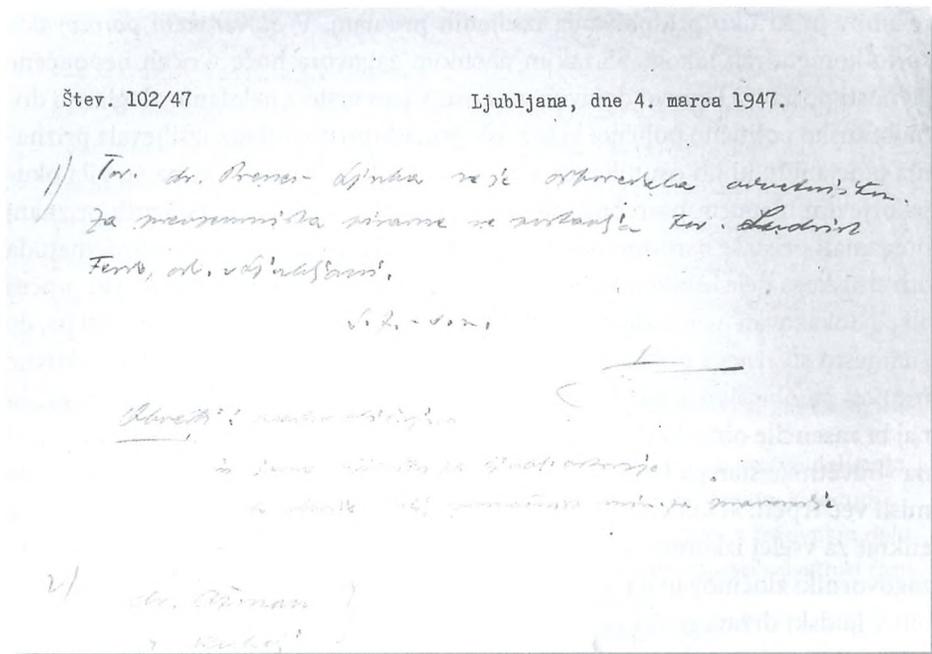
V članku napadena Ljuba Prenner je slutila, kaj bo sledilo, zato se je že naslednji dan odpovedala advokaturi. Uradno odločbo o izključitvi pa je dobila 31. marca 1947,³⁹⁵ istega dne kot Igor Rosina.

Proces odvzemanja advokatur neposlušnim odvetnikom se je odvijal v obdobju, ko so potekale sorodne čistke tudi proti nekaterim drugim skupinam intelektualcev. Do tega je prihajalo od konca leta 1946 dalje, ko je oblast v Jugoslaviji začela uveljavljati ostrejšo kulturnopolitično usmeritev, ki naj bi se čim bolj približala iz Sovjetske zveze uvoženim načelom kulturne politike. V začetku leta 1947 je na primer potekala čistka v Društvu slovenskih književnikov in trinajst književnikov je februarja prejelo dopis, da so izbrisani iz članstva.³⁹⁶ Sredi leta

394 *Slovenski poročevalec*, VIII, št. 49, 27. 2. 1947, -m: Odvetniki starega kova, str. 3.

395 Gabrič, Kekec, Rajšter, *Odvetnica in pisateljica Ljuba Prenner*, str. 66–67. Prim. to gesto z gesto Igorja Rosine, ki je na Vrhovno sodišče sicer vložil pritožbo zoper sklep Komisije, sam pa se je opravljanju advokature odpovedal ne glede na njen uspeh. Gl. poglavje Igor Rosina, stanovski tovariši in Odvetniška zbornica med oblastjo in avtonomijo 1944–1947 in poglavje O odnosu Igorja Rosine do povojne politične stvarnosti v poročilih sodelavcev UDV.

396 Gabrič, Borko v času ideoloških nestrpnosti, str. 407–408; Gabrič, Kekec, Rajšter, *Odvetnica in pisateljica Ljuba Prenner*, str. 62–63.

Ročni zaznamek, ki si ga je neznan zbornični uslužbenec naredil o obvestilu o odgovori odvetniškemu poklicu s strani dr. Ljube Prenner dne 4. marca 1947, skoraj mesec dni pred objavo sklepa Komisije za presojo pravice do odvetništva, da tudi njej odvetništvo vzame. (AOZ, š. 69, mapa 1946. Posnela: Katja Škrubej)

1948 pa sta bili ob ponovnem evidentiranju akademikov po sprejetju zakona o Slovenski akademiji znanosti in umetnosti iz vrst članstva akademije črtani dve imeni.³⁹⁷

V že omenjenem članku v *Slovenskem poročevalcu* lahko najdemo poudarke, ki jih je oblast uporabljala v postopku odvzemanja pravice do opravljanja odvetništva v čistki proti odvetnikom starega kova, tudi v primeru Igorja Rosine. Že uvodni del obrazložitve o izgubi pravice do izvrševanja odvetništva – »Odvetništvo v novi ljudski oblasti predstavlja vzvišen poklic, ki po svojih nalogah stoji v popolnem nasprotju z nalogami, kakor jih je večina odvetnikov v predaprilski Jugoslaviji razumela in izvrševala« – je napovedal stil pisanja proti odvetnikom starega kova. Tudi konkretizacija stališč z očitki na račun Rosine je spominjala na kritikantski ton na račun odvetnikov iz *Slovenskega poročevalca*. Člani komisije Heli Modic, Boris Kocijančič in Kostja Konvalinka so v poročilu namreč zapisali: »Iz osebnih poizvedb pri sodiščih in javnih tožilstvih v

³⁹⁷ Gabrič, Izključevanje Ušeničnika iz javnosti, str. 80–83.

ODVETNIK-
DR. IGOR ROSINA
MARIBOR

PARTIZANSKA CESTA 16 - TELEFON 21.07

Takso Din 10 plačana
po Tar. post. 1.

Kolek za Din 20.--
priložen. ay

Odvetniška zbornica v Ljubljani

Dejelo 30.-5.-1947

Štev. 281

O d v e t n i š k i z b o r n i c i (znamka 2.50 Din
v roke tov. delegata priložena za
odgovor). ay

v =Ljubljani.

Podpisani Dr R o s i n a Igor prosim, da mi tov. naslov izda potrdilo o izvršeni koncipijenturi in času izvrševanja advokature, ki sem jo izvrševal do 15. maja tega leta ko sem javil finančnemu odseku Oklo Maribor=Mesto, da sem prekinil z izvrševanjem tega poklica. Neglede na svojo, proti odločbi o odvetju pravice do izvrševanja odvetništva vloženo pritožbo in njen uspeh ali neuspeh, se podpisani odpovedujem izvrševanju odvetništva. Potrdilo tov. naslova potrebujem v svrhu iskanja službe.

Koncipijentsko prakso sem vršil od 3.12.1924 do 4.10.1926 in od 4/1927 do 4.12.1929. Šodno prakso sem izvršil od 4.10. 1926 do 4.10.1927 za kar imam posebno potrdilo. Odvetniški izpit sem položil v dneh 6, 8 in 10 maja 1929. S sklepom tov. naslova od 4.12.1929 pod števil. 1699=29 sem bil upisan v imenik odvetnikov s sedežem v Mariboru. S sklepom od 26.4.1941 se mi je dovolila preselitev v Ljubljano, s sklepom od 6.6.1941 pa v Matliko. Po osvoboditvi sem izvrševal odvetništvo v Mariboru od 1.4.1946 do 15. maja 1947 odnosno do današnjega dne.

Vsi ti podatki bodo verjetno razvidni iz knjig tov. naslova tako, da se mi bo moglo izdati odgovarjajoče potrdilo. V kolikor posamezni podatki ne bi bili razvidni prosim, da se mi izda potrdilo o podatkih kolikor so znani.

Prilagam kolek po 20 din.

Smrt fašizmu= svoboda narodu!

Dopis Igorja Rosine delegatu Lavriču z dne 30. maja 1947, v katerem se Rosina sam odpoveduje odvetništvu ne glede na to, ali bo njegova pritožba zoper sklep Komisije o odvetju pravice do odvetništva na Vrhovnem sodišču uspešna ali ne.

(AOZ, Osebna mapa I. Rosine. Posnel: Boštjan Novak)

Mariboru je komisija ugotovila, da dr. Rosina Igor, kadar nastopa pred sodišči v kazenskih zadevah, ne deluje v interesu pravilnega poteka in rešitve kazenskega postopanja, ampak z neumestnimi opazkami ironizira rezultate preiskave, s čimer v kazenskem postopanju ne koristi v nobenem pogledu.«³⁹⁸

Po izgubi advokature je Rosina postal zanimivejša tarča za sodelavce državne varnosti. Po obvestilu iz julija 1947, da »od časa, ko mu pritožba radi odbite advokature je bila odklonjena, postaja vedno bolj nedostopen« in da »udarniškega dela na izvršuje, kakor nihče od družine, ki se izolira«, ter zapisih, da rad »drži govorance«, je UDV sklenila, da je treba preko sodelavcev vstopiti v Rosinov družinski krog in »poročati o političnih debatah pri dr. Rozini«. ³⁹⁹ V drugi polovici leta 1947 je bilo sestavljenih nekaj kratkih orisov z osnovnimi biografskimi podatki o Rosini in njegovem predvojnem političnem udejstvovanju, zlasti pri Zvezi kmečkih fantov in deklet. Skromnost sporočil pa nakazuje, da ta organizacija le ni bila tista, ki bi bila v ospredju zanimanja komunistične policije.

Pozornost policije na Rosino v času odpiranja Jugoslavije proti Zahodu

Na politike predvojne dobe je postala politična policija vnovič zelo pozorna nekaj let po vojni po dveh pomembnih političnih prelomih Jugoslavije. Prvi je bil informbirojevski spor s Sovjetsko zvezo, ko je bila policija sicer bolj zaposlena z zapiranjem dejanskih in namišljenih podpornikov Stalinove politike, ki se jih je oprijelo poimenovanje informbirojevci. Še bolj v ospredje pa so politiki starega kova stopili v začetku petdesetih let, ko se je že nakazovalo, da Sovjetska zveza s sateliti ne bo napadla Jugoslavije in se je ta začela odpirati proti zahodnemu svetu. Politiki in notranja uprava so se zavedali, da je precejšen del nasprotnikov režima pomislil, da odmik od sovjetskega stalinističnega modela lahko približa Jugoslavijo tipu zahodnih demokracij, zato so bili pozorni zlasti na tiste, ki so menili, da morata v Jugoslaviji ustrezno vlogo dobiti opozicija oz. nove politične stranke in večstrankarski sistem.

Za Rosino so že kmalu po začetku spora med Titom in Stalinom izvedeli, da nikakor ne simpatizira s sovjetsko stranjo in da se je zavedal Titove moči v državi, ki ima »vse za seboj – vso vojsko in OZNO«. ⁴⁰⁰ Poglavitne notranje politične informacije je Rosina v prvem povojnem obdobju dobival od Maksa Šnuderla, a sta se močno sporekla ob sodnem procesu proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim, ko je Rosina Šnuderlu očital dvoličnost in nenačelnost. Poročila

398 Odločba (izguba odvetništva), 31. 3. 1947.

399 SI AS 1931, ZA–1662, dok. 10, Mm 0021703.

400 SI AS 1931, ZA–1662, dok. 11, Mm 0021708.

o Rosini so se od leta 1948 množila, Šnuderl pa je imel v njih vse manjšo vlogo. Poročila sodelavcev UDV, ki jim seveda še zdaleč ne gre popolnoma zaupati, so se močno razlikovala: od zapisov, ki so Rosino opisovali kot treznega in analitičnega opazovalca političnega trenutka, pa do povsem fantastičnih ocen, ki bi jih malce bolj razgledana osebnost bolj težko resno izrekla. Med zapiske, ki podpirajo prvi opis, bi na primer lahko uvrstili Rosinovo oceno, da »Angležem in Amerikancem je vseeno, kaj dela Tito doma, poglavitno jim je, da jim sedaj Tito koristi v borbi proti boljševizmu«. Manj verjetna ali pa morda prehitra ocena politične policije je bila zabeležka iz istega poročila iz junija 1949: »Rosina Igor se smatra za bodočega voditelja naprednih ljudi v Mariboru. Upa, da pride do ustanovitve opozicionalne stranke pri bodočih volitvah, kjer bi on igral primerno vlogo«. Med zapisi iz udbovskih poročil o Rosinovi dejavnosti, ki daleč presegajo meje realnosti, pa je na primer zabeležka o pogovoru, v katerem naj bi bilo izrečeno (besede sicer niso Rosinove), »da bodo sigurno v jeseni volitve in da je Anglija obljubila Titu azil na Škotskem«.⁴⁰¹

Poročila policijskih sodelavcev, ki so navajala Rosinova stališča, so se začela ponavljati in so navajala Rosinove besede o nujnosti oblikovanja opozicije v Jugoslaviji, z gledovanju po modelu zahodnih demokracij in kritiziranju enopartijskega sistema v državi. Rosino so spremljali ob njegovih pogovorih s prijatelji v hotelu Orel. Februarja 1950 je policija ocenjevala, da je ta družba ljudi (naštetih jih je bilo cca. deset) »edini center, kjer so nekateri politiki vsaj družbeno povezani«. Dopusčali so sicer možnost, da bi lahko v posebnih razmerah eventualno kaj političnega postorili, toda že iz poročil UDV je bilo očitno, da so se omenjeni bivši politiki in izobraženci zavedali svoje realne moči oz. svoje nemoči. Ob volitvah marca 1950 so na primer ocenjevali, »da volitve ne bodo vplivale na notranje politični položaj, ker se režim ne bo spremenil ali vsaj omilil«. Ker »opozicija nima garancije, da bodo volilni rezultati v skladu z oddanimi glasovi, in ker javnost, še manj pa inozemstvo ne bo izvedelo za pravo razmerje med oddanimi glasovi, zato nima smisla, da bi opozicija uradno izdala kake parole glede volitev, posebno še, ker se je, kljub nasprotnim zagotovitvam, bati represalij po volitvah«. Omizje je bilo sicer prepričano, da bi v primeru normalnih volitev »črna skrinjica« močno slavila, da pa ni možno računati na poštene volitve. Za Rosino je bilo zabeleženo, da »gleda zelo temno na politični položaj«.⁴⁰²

Že iz poročil iz pomladi 1950 je opazno, da je Rosina izgubil upanje, da bi odpiranje proti zahodu lahko doprineslo k izboljšanju pogojev za delovanje opozicije v Jugoslaviji. Sodelavci UDV so zaznali njegovo oceno, da »Tito dela socializem sprejemljiv za zapad«, utrdilo se je njegovo prepričanje, »da zapad Tita

401 SI AS 1931, ZA-1662, dok. 15, Mm 0021692.

402 SI AS 1931, ZA-1662, dok. 22-23, Mm 0021694-0021695.

zaenkrat ne bo pustil pasti, da bi mu v skrajni sili dali tudi azil«. ⁴⁰³ Posebne policijske pozornosti so bili deležni Rosinovi stiki z osebami, s katerimi je pred vojno sodeloval pri liberalnih organizacijah. Toda poročilo iz julija 1950 nakazuje, da realno na obnovitev političnih vezi pravzaprav ni kaj dosti računal: »Navdušenje nad organizacijo kmečkih fantov in deklet ga je precej minilo, češ da je še vse prezgodaj in prenevarno.« ⁴⁰⁴ Poročilo UDV iz januarja 1951, da je Rosina po volitvah marca 1950 »pričel z aktivizacijo stare zaupniške mreže ZDKFD in pisati program«, tako v luči prejšnjih navedb deluje kot izrazito pretiravanje analitikov notranje oblasti. V istem poročilu so tudi gostilniška omizja, ki so bila v nekaterih drugih poročilih običajno sicer opisana kot kramljanja nekoč pomembnejših in dandanašnji nepomembnih oseb, ocenjena kot »druženja z ostalimi bivšimi mariborskimi predstavniki meščanskih strank«. ⁴⁰⁵ Kar je bila povsem običajna terminologija tistega referata UDV, ki se je ukvarjal z OMS (ostanki meščanskih strank).

Vodilni politiki v Sloveniji so tovrstno dejavnost politikov predvojne dobe ocenjevali zlasti skozi prizmo delovanja zahodnih velesil. »Anglo-Amerikanci so se orientirali le na politično špijonažo, ki je precej kvalitetna«, je politbiroju Komunistične partije Slovenije 2. februarja 1951 poročal notranji minister Boris Kraigher in dodal, da za organiziranje opozicije iščejo sodelavce zlasti med politiki predvojnih meščanskih strank. Na prvem mestu med tistimi, ki naj bi se vnovič bolj politično angažirali, je Kraigher izpostavil, da »so aktivni bivši kmetijci«. Navedel je imena štirih domnevnih voditeljev, med njimi tudi Rosino. Očitno je Kraigher policijskim poročevalcem s terena precej zaupal, saj je med drugimi bolj pasivnimi politiki kot edine z nekaj več pobude omenil tiste, ki naj bi nadaljevali predvojno tradicijo SKS. »Kmetijci organizirajo neko opozicijsko fronto – najaktivnejši so v Mariboru«, je omenil Kraigher in med štirimi potencialnimi opozicijskimi politiki iz tega kroga vnovič navedel Rosino. Da pa vendarle ni šlo za akcije, ki bi morale zbujati strožji odgovor oblasti, je Kraigher sklenil z nekoliko lakonično oceno: »Liberalci so najbolj korajžni na pogrebnih govorih.« ⁴⁰⁶

UDV je leta 1951, ko je Igor Rosina vložil vlogo za vnovično pridobitev dovoljenja za opravljanje odvetništva, poskušala njegov nezavidljivi položaj izkoristiti in ga pridobiti za svojega sodelavca. Toda Rosina je na pogovoru 18. oktobra 1951 odkrito povedal, da »se načeloma ne strinja z marksizmom, niti ne z današnjim režimom v Jugoslaviji«, a je dodal, da kljub užaljenosti zaradi izgube ad-

403 SI AS 1931, ZA-1662, dok. 24, Mm 0021696.

404 SI AS 1931, ZA-1662, dok. 25, Mm 0021697.

405 SI AS 1931, ZA-1662, dok. 27, Mm 0021690.

406 Drnovšek, ur., *Zapisniki politbiroja CK KPS/ZKS 1945–1954*, str. 262–263.

vokature ni storil nič protizakonitega proti državi. Odločno je izjavil, da ne misli poročati o pogovorih s starimi znanci, ko »se med njimi res govorijo kake neumnosti«, saj se »špiclanje (...) upira njegovemu značaju in vzgoji«. Poročevalci UDV so ocenjevali, da Rosina v zadnjem času ni dajal protirežimskih izjav, zato so predlagali, da se Rosini izda dovoljenje za advokaturo, saj naj bi mu tako pokazali, »da ni potrebno biti sodelavec UDB-e, če hočeš dobiti advokaturo, kar bo sigurno pozitivno vplivalo na njega in na njegov odnos do nas«. ⁴⁰⁷

Jugoslovansko navezovanje na zahodne države je pri velikem delu starejše generacije politikov v Jugoslaviji prineslo slovo od upanja, da je v danih okoliščinah možna sprememba režima v državi. Spoznanje, da ZDA stavijo v Jugoslaviji na Tita, da so utrditev Titove moči ocenjevale kot edino možnost, ki je omogočala jugoslovanski prelom od vzhodnega bloka, ⁴⁰⁸ je doprineslo k streznitvi, k opuščanju nerealnih iluzij in soočenju z realnostjo mednarodne politike. V debatah med politiki starega kova je bilo prisotnih vse manj razmišljanj o ustvarjanju opozicije in vračanju na stare tire ter vse več preprostih pogovorov in komentiranj vsakodnevnih zadev, med temi tudi političnih. V oddelku, ki je bil zadolžen za politike predvojnih strank, so tako lahko prebirali novice policijskih sodelavcev iz kroga prijateljev in družine Igorja Rosine, ki pa niso kaj dosti odstopale od številnih drugih poročil, ki so jih dobivali na mizo. Iz zbranih poročil o Igorju Rosini je Henrik Ribič leta 1951 sestavil analizo z oceno možnih nadaljnjih postopanj. V njej je preprosto povzel dotedanje zbrano gradivo in poudaril, da po pomladi 1950 izjave niso več tako ostro protirežimske, namignil, da bi že na temelju zbranega gradiva lahko sprožili kakšen postopek proti Rosini, a opozoril, da ne predlaga kakšnih ostrejših postopkov. »Vsekakor pa je potrebna nadaljnja analiza«, je zapisal na koncu. ⁴⁰⁹

Poslavljanje od policijsko dodeljene vloge pomembnega opozicijskega politika

Politična policija je tako še naprej spremljala Rosinovo družabno življenje in misli, kar pa ni prinašalo kakšnih posebej novih poudarkov o njegovih ocenah povojnega režima v Jugoslaviji. Informacije, da Rosina ni privrženec sistema in oblasti, niso bile nič novega in ne posebej pretresljive za službo, ki je nevarnost videla v vsakem nekoliko bolj kritičnem posamezniku. Da nekdo iz kroga izobražencev, ki so bili pod nadzorom policije, ne bi komentiral Kocbekove afere, je bilo skorajda neverjetno. Rosinovo ugotavljanje februarja 1952, da bo Kocbek

407 SI AS 1931, ZA-1662, dok. 30-31, Mm 60762-60763.

408 Več o tej politiki gl. Lees, *Keeping Tito afloat*; Jakovina, *Američki komunistički saveznik*.

409 SI AS 1931, ZA-1662, dok. 34-35, Mm 60766-60767.

najverjetneje izločen iz vodilnih struktur, ni bilo izjemno.⁴¹⁰ Rosinovo komentiranje, da podpis balkanskega pakta med Jugoslavijo, Grčijo in Turčijo pomeni, da »smo pa že, če ne dejansko, pa vsaj formalno pristopili k atlantskemu paktu«,⁴¹¹ potrjuje, da je Rosina redno spremljal notranje- in zunanjepolitično dogajanje. Precej pesimistično so poročevalci UDV ocenjevali njegove poglede na širjenje jedrske oborožitve in možno novo vojno, saj »po Rosinovem mnenju se ne približuje samo svetovna vojna, ampak propad človeštva«. Jugoslavija naj bi se poskušala po Rosinovem mnenju na vsak način izogniti vojni in obdržati nevtralnost.⁴¹²

Razočaranje nad potencialno opozicijo v Jugoslaviji je Rosina orisal ob ocenjevanju političnega obračuna z Milovanom Djilasom, ko je menil: »V tem slučaju je vsa opozicija, ki si domišlja, da ima večino ljudstva za seboj, igrala žalostno vlogo in je dokazala, da še ni zrela za borbo proti režimu in za prevzem oblasti.« Opozicija – kdo naj bi to bil, Rosina ni konkretnije nakazal – bi morala organizirati manifestacije in zbirati podpise v podporo Djilasu. »To bi napravilo ogromen vtis na vlado, če bi Djilas dnevno prejel n. pr. po 3.000 takih dopisnic,« je Rosinovo izjavo opisal sodelavec UDV.⁴¹³ Oceno, da je Rosina vesten v službi in da se drži zakonodaje, so analitiki UDV zabelili z oceno, značilno za njihovo ocenjevanje politikov starejše generacije, da Rosini več pomenita »služba in kruh kakor nevarno hvalisanje od strani opozicije«. ⁴¹⁴

Čeprav so se poročila o Rosini v drugi polovici petdesetih let še pomnožila, nikakor niso prinašala vsebinskih novosti. Zapisi, da je privrženec zahodne demokracije, da ni navdušen nad jugoslovanskim režimom, da ocenjuje jugoslovanski gospodarski sistem kot zavožen in ekonomsko neuspešen, da meni, da bi morali imeti večstrankarski sistem in da rezultati volitev ne prikazujejo realnega razpoloženja ljudstva, niso prinašali nikakršnih vsebinskih novosti v njegov vse debelejši policijski dosje. Pogosto ponavljanje njegove predvojne voditeljske vloge je Rosini občasno skorajda pripisovalo večjo politično težo, kot jo je v predvojni Jugoslaviji imel. Upoštevati je treba še, da ni bil več najmlajši in da se je pogosto razgovoril o treh otrocih, uspešnih študentih. Sodelavec (»Džoni«), ki je UDV prinesel večino poročil o Rosini v tem času, je decembra 1957 orisal, da le-ta odgovarja v stilu, da »govorim to, kar sem slišal, skratka hotel je pokazati, da pri aktualnih političnih problemih stoji v ozadju in novosti le registrira«. ⁴¹⁵

410 SI AS 1931, ZA–1662, dok. 33, Mm 60765.

411 SI AS 1931, ZA–1662, dok. 43, Mm 60795.

412 SI AS 1931, ZA–1662, dok. 45–46.

413 SI AS 1931, ZA–1662, dok. 46.

414 SI AS 1931, ZA–1662, dok. 47.

415 SI AS 1931, ZA–1662, dok. 57, M121117.

V času pred volitvami leta 1958 je isti sodelavec poročal, da Rosina ni omejal večstrankarskega sistema, da pa iz razgovorov veje občutek, »da ima v glavi parlamentarizem z večstrankarskim sistemom, vendar nikdar on ne omenja svoje stranke. (...) Zato menim, da je on to stvar že pokopal, čeprav bi verjetno z navdušenjem pozdravil ustanovitev še ene stranke.« Svojih misli Rosina ni skrival v svet zasebnosti, ni pa sodelavec UDV zasledil nikakršnih znakov, »da bi aktivno deloval proti ljudski oblasti ali bil kjerkoli vključen«. ⁴¹⁶

Ob pojavu nove generacije državnih nasprotnikov

Tovrstne ocene so se povsem skladale s splošno oceno UDV o bivših vodilnih politikih predvojnih političnih strank. Od srede petdesetih let se je pozornost politične policije od OMS (ostankov meščanskih strank), ki so jih ocenjevali kot pasivne, čedalje bolj preusmerjala proti mlajši generaciji intelektualcev, ki si je življenjski nazor oblikovala v povojnem svetu, v povsem drugačnih političnih okoliščinah kot starejši politiki. Notranje ministrstvo je to prvič povsem neposredno izpričalo v letnem poročilu za leto 1958: »Glede sovražno-propagandne aktivnosti ostankov meščanskih strank je poudariti, da se je le-ta v glavnem omejevala na razne diskusije in komentarje, to je, da ni bilo med njimi opaziti nekih organiziranih oblik sovražne dejavnosti, problem pa predstavlja mlajša inteligenca, ki se ne strinja s socialistično ureditvijo pri nas.« ⁴¹⁷

Ocena vloge Igorja Rosine v tedanjem času je bila skladna z ocenami iz tega letnega poročila policije. Kratka analiza njegove politične preteklosti iz decembra 1959 je tako po eni strani pričala, da je Rosina »tudi sedaj v aktivni obdelavi«, po drugi strani pa vnovič opozorila, da »v zadnjem času ne beležimo njegove sovražne dejavnosti v takem obsegu, kot je bilo to pred leti.« ⁴¹⁸ V pogovorih se je pogosto vračal v preteklost, v predvojne čase, poročila pa so vse pogosteje prinašala skorajda več izjav drugih družinskih članov kot pa Igorja Rosine samega. Dan pred silvestrovim 1959 je v dobrem razpoloženju povedal, »da nima nikakih stikov več s svojimi nekdanjimi zaupniki«. Razložil je, da »ve, da UDV na njega pazi, in je to UDV, ki ga je tedaj, ko je hotel zaprositi za advokaturu, tudi povedal.« V spominskem utrinku na orisani pogovor z UDV iz oktobra 1951 je povedal, da so ga vprašali, »zakaj ne organizira nekdanjih članov kmetijskih fantov in deklet v kaki reakcionarni ilegalni organizaciji«. Rosina je dejal, da jim je odvrnil takole: »Preveč pazite na mene.« ⁴¹⁹

416 SI AS 1931, ZA-1662, dok. 59, M121120.

417 A MNZ, A-13-O, Letno poročilo za leto 1958, str. 3-4.

418 SI AS 1931, ZA-1662, dok. 71-72.

419 SI AS 1931, ZA-1662, dok. 78 (30. 12. 1959, str. 4).

Tudi kadar je v pogovorih s prijatelji ali kolegi na dnevni red prišlo vprašanje spreminjanja družbenega sistema v Jugoslaviji, je Rosina povedal, da nekdanjih prepričanj ni opustil, a je bil skeptičen do tega, da bi bile v tedanjem času radikalne spremembe z uvajanjem večstrankarskega sistema in iskanja prostora za politično opozicijo možne, prav tako pa tudi spreminjanje gospodarskega sistema v bolj ekonomično smer. Komentarji Igorja Rosine o aktualnem političnem dogajanju, ki so jih UDV prinašali njeni sodelavci, so postajali vse bolj skopi še posebej po tem, ko je vnovič dobil advokaturu in se bolj kot v branje aktualnega časopisja vrgel v branje tistih pravnih aktov, ki jih ni spremljal na prejšnjih službenih mestih. Tisto, kar se je že dolgo vedelo, so analitiki politične policije končno zapisali v sklepni del analize iz leta 1964. Po obnovi dotedanjih zabeležk iz Rosinovega dosjeja in poročil o ljudeh iz njegovega kroga so obsežno poročilo na sedmih straneh sklenili takole: »Glede na ugotovitve, da pri nobenem od nastopajočih v tej skupini ni več zaslediti aktivnega delovanja na oživljanju opozicije, niti druge aktivne sovražne dejavnosti, pač pa se izživljajo le še z raznimi komentarji, smatramo, da kontrola ni več potrebna in jo izregistriramo. V akciji smo koristili sodelavce in te bi obdržali tudi v prihodnje, da bi z njimi občasno spremljali dejavnost teh ljudi, predvsem v času volitev ali drugih važnejših političnih in gospodarskih dogodkov.«⁴²⁰

Ocenjevali bi sicer lahko, da je tudi politična policija spoznala, da je bilo sledenje Rosinovemu delu že dolgo vrsto let brezplodno početje. V tem Igor Rosina ni bil posebnost. Ko je po padcu Aleksandra Rankovića v politično nemilost pritisk na namišljene državne nasprotnike še popustil, je (verjetno) sledila tudi prva faza uničevanja dela dokumentov politične policije, zlasti dosjejev oseb, ki jih analitiki te službe niso več šteli za nevarne. V obdelavo je prišel tudi dosje Igorja Rosine. Uslužbenec, ki ga je vzel v roke, ga je na novo uredil in ob tem septembra 1967, dve leti pred Rosinovo smrtjo, v izvleček osebnega dosjeja zapisal: »Politično je še vedno starega mišljenja. Rad bi bil vodja kakšne opozicijske skupine, vendar je za to preboječ.« Zatem pa je uslužbenec policije zapisal, da kakšnih posebnih ukrepov proti njemu niso izvajali, »razen da je bil pod kontrolo«.⁴²¹

Na žalost pa ocene, da je potrebno »biti pod kontrolo«, niso odmrle niti po političnem slovesu Aleksandra Rankovića niti po slovesu režima, ki je pod kontrolo postavil med množico drugih tudi Igorja Rosino.

420 SI AS 1931, ZA-1662, dok. 110 (21. 1. 1964, str. 7).

421 SI AS 1931, ZA-1662, Novak Dane: Izvleček iz osebnega dosjeja, 26. 9. 1967.

Katja Škrubej

IGOR ROSINA, STANOVSKI TOVARIŠI IN ODVETNIŠKA ZBORNICA MED OBLASTJO IN AVTONOMIJO 1944–1947

Uvod

Življenje in delo dr. Igorja Rosine, v predvojnih letih v veliki meri posvečeno političnemu udejstvovanju, je postalo za kratek čas po vojni posebej tesno prepleteno z usodo njegove stanovske organizacije. Zaradi tega sem ga želela v izbranem obdobju 1944–1947 predstaviti predvsem v povezavi s težkim položajem Odvetniške zbornice⁴²² kot institucije in s politično občutljivim položajem njenih članov. Vpogled v to problematiko je omogočilo zlasti gradivo iz zborničnega arhiva,⁴²³ ki je ostalo širši strokovni javnosti po mojem mnenju do sedaj

422 Gradivo iz zborničnega arhiva priča, da je med obema vojnama uradno ime odvetniške zbornice, ki je nadomestila Odvetniško zbornico Kranjske, njen okoliš pa ustrezno razširila, Odvetniška zbornica v Ljubljani, alterniralo z imenom Advokatska komora v Ljubljani. V prvem letu delovanja v Kraljevini SHS občasno najdemo tudi vsebinsko smiselno samopoimenovanje Odvetniška zbornica za Slovenijo. – Čeferin, *Odvetniška zbornica*, str. 50. Sama bom v tej razpravi uporabljala ime Odvetniška zbornica (v Ljubljani).

423 Za pomoč v začetni fazi orientacije, iskanja in razvrščanja gradiva v arhivu zbornice se zahvaljujem zgodovinarke Mirjam Sedeljšak.

premalo znano.⁴²⁴ To je tudi razlog, da sem razpravo lahko zasnovala na podlagi vrste listinskih virov,⁴²⁵ ki jih strokovna in znanstvena literatura⁴²⁶ še ni posebej obravnavala.

Izbor raziskovalnih vprašanj sem uredila okoli treh osišč, tj. treh sklopov vprašanj, na katere sem v zaključku oblikovala nekaj možnih odgovorov.

(1) *Razmerje nove oblasti do Igorja Rosine*. Ali je bil odvzem odvetništva Igorju Rosini spomladi leta 1947 posledica kakšnega posebnega individualizirane razloga? Ali in kako se ta morda razlikuje od tistih, na katere se je sklicevala odločba o odvzemu odvetništva? Ali je mogoče natančneje opredeliti glavne faze procesa oddaljevanja Igorja Rosine iz krogov blizu oblasti, katerim je kot vodja štajerske podružnice Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev pri SNOS in kasneje pri Vladi LRS pravzaprav pripadal od 1944,⁴²⁷ in jih vpeti v širšo sliko dogajanja?

(2) *Razmerje nove oblasti do njegovih stanovskih tovarišev*.⁴²⁸ Koliko je bilo stanovsko tovarištvo kot odraz posebnega tradicionalnega načela internega delovanja odvetnikov (še) relevanten dejavnik nasproti načrtom in dejanskim posegom nove oblasti v usode konkretnih odvetnikov? Koliko so k temu pripomogle stare politične, institucionalne (pripadnost odvetniškemu cehu) in osebne lojalnosti znotraj in zunaj zbornice?

424 Gradivo zbornice je bilo v skladu z arhivsko stroko prvič relativno urejeno šele v letu 2013. – Razdrih, Gradivo, str. 33–34. Za zadovoljivo in zlasti zanesljivo ureditev bi bilo dokumente znotraj posameznih tehničnih enot (škatel) treba oštevilčiti in njihovo vsebino izčrpeje popisati. Žal za arhivsko gradivo zbornice tudi v letu 2013 ni bila vzpostavljena enotna temeljna oznaka (signatura). Sama se bom držala oznake, ki jo je za potrebe svoje razprave ob 100. obletnici zbornice v svoji odlični razpravi o zgodovini odvetništva in zbornice na Slovenskem uporabil Sergij Vilfan – AOZ. – Vilfan, *Odvetništvo*, str. 373–448, npr. 391. Naj opozorim, da so avtorji večine razprav, ki so črpale iz tega arhiva, tudi v tistih, objavljenih po 2013, gradivo citirali zelo na splošno, na primer »zavitek 1945/1946«. Prim. spodaj, op. 429.

425 Velik del gradiva, sedaj razporejenega po tehničnih enotah (škatlah), predstavljajo dokumenti iz poslovanja zbornice, tj. iz komunikacije organov zbornice s člani, med zborničnimi organi samimi, zlasti pa tudi iz komunikacije s pravosodnimi organi in z organi oblasti. Pri raziskovanju za potrebe te razprave se mi je večkrat postavilo vprašanje, kaj je v določenem primeru original, kaj kopija, pri gradivu iz obravnavanih let 1944–1947 pa tudi vprašanje verjetnih »čiščenj« arhivskega gradiva.

426 Čeferin, *Odvetniška zbornica*; Vodušek Starič, *Prevzem oblasti*; Vodušek Starič, *Prevzem oblasti*; Melik, *Skriti zakladi*; Jeraj, Melik, *Kazenski proces*; Mally, *Slovenski odpor*.

427 Za referenta te komisije je bil postavljen 1. 8. 1944. Tako Šnuderl, *Slovenski odvetniki*, str. 509.

428 Izraz »tovariš« so odvetniki v komunikaciji med seboj uporabljali tradicionalno, nič drugače od drugih predvojnih združenj, katerih člane sta med seboj povezovali stanovska solidarnost in etika. Velik del gradiva o tekočem poslovanju zbornice predstavljajo dopisi iz vsakodnevnega poslovanja med odvetniki in ti se pogosto začnejo z »dragi prijatelj in tovariš«. Na enem od dopisov vodje zbornice, tj. delegata Ministrstva za pravosodje, ki je maja 1945 prevzel zbornične posle, odvetnika dr. Janka Lavriča, iz junija 1946 pa lahko preberemo, da je svojega spoštovanega kolega nagovoril celo z »velečenjeni gospod tovariš«. – AOZ, š. 69, mapa 1946. Prim. spodaj, op. 491 in fotografijo dokumenta na naslednji strani.

ADVOKATSKA ZBORNICA V LJUBLJANI

Štev. 388/46

V Ljubljani, dne 1. junija 1946.

Velecenjeni gospod tovariš !

Na Vaš dopis z dne 29. maja t.l. Vam sporočam :

Nisem v strnu Van kot delegat pri Zbornici ali pri Penzijskem fondu pomagati Van do tega, da pridete do pisalnega stroja ali vsaj do kredita za nabavo istega. V tem pogledu se obrnite na pristojno oblast.

Glede uradnih dni pa Van sporočam, da je še vedno v veljavi zakon o advokatih z dne 27. marca 1929, sliši pa se, da bo novi zakon o odvetnikih v kratkem sprejet.

Smrt fašizmu - svobodo narodu !

Delegat Ministrstva za Pravosodje :

Dr. LAVRIČ Janko.

Izraz »tovariš« so odvetniki v komunikaciji med seboj uporabljali tradicionalno, nič drugače od drugih predvojnih združenj, katerih člane sta med seboj povezovali stanovska solidarnost in etika. (AOZ, š. 69, mapa 1946. Posnel: Boštjan Novak)

(3) *Razmerje nove oblasti do zbornice kot institucije.* Koliko lahko v obravnavanem obdobju govorimo o (dis)kontinuitetah, formalnih ali le dejanskih, v položaju zbornice v novem oblastnem sistemu v primerjavi s starim, ob upoštevanju predpostavke, da je vsebina starega instituta včasih samo preimenovana z novim izrazom? Kakšen je bil prevzem zbornice s strani nove oblasti leta 1945 in ali je v obstoječi literaturi ustrezno prikazan,⁴²⁹ konkretno, ali je postavitve delegata kot nadzornega organa zbornice v Sloveniji res pomenila prelom s tradicionalnim vodenjem zbornice? Ali je delegat res »Neodvisno od le-tega (starega imenika odvetniške zbornice, op. K. Š.) in bolj ali manj skrito pred očmi javnosti« sestavljal »posebne sezname odvetnikov«?⁴³⁰

429 Melik, *Skriti zakladi*, str. 96. Monografija o procesu proti t. i. Nagodetovi skupini zbornično gradivo na primer upošteva izredno splošno, brez navedb konkretnih dokumentov, npr. v op. 526 in 527 kar »Arhiv Odvetniške zbornice v Ljubljani, 1945-1947«. – Jeraj, Melik, *Kazenski proces*, str. 144. Od leta 2013 je gradivo iz teh dveh let razporejeno v najmanj tri tehnične enote in znotraj njih v več map.

430 Jeraj, Melik, *Kazenski proces*, str. 144; Melik, *Skriti zakladi*, str. 96. Prim. spodaj op. 501 in 542.

Pri takšni trojni zasnovi seveda nujno nastopi nevarnost vsaj delnega vsebinskega prekrivanja, a njen glavni namen, ki je v izčiščenju pogledov z več zornih kotov s ciljem kontekstualizirati različne vloge in položaj Igorja Rosine v obravnavanem obdobju, po mojem mnenju takšno nevarnost odtehta.⁴³¹

Razprava je v svojem jedru razdeljena v več vsebinskih sklopov, kolikor je mogoče upoštevajoč kronologijo, pri čemer začnem z najbolj drastičnim ukrepom, to je z odvzemom odvetništva leta 1947 ter z možnimi razlogi zanj. Ker sem v zborničnem arhivu že takoj na začetku raziskovanja nepričakovano naletela na gradivo v zvezi z Igorjem Rosino, ki priča o njegovi vpetosti v proces povojnega vzpostavljanja zbornice in prečiščevanja imenika odvetnikov v procesu t. i. vidiranja legitimacij, se v nadaljevanju razprave vrnem v leto 1944 in začnem predstavljati gradivo o Igorju Rosini v tem kontekstu.

Odvzem pravice do odvetništva marca 1947

a. *O pravnih podlagah in političnem ozadju: začetek ali zaključek procesa čiščenja članstva?*

V mesecu marcu 1947 je posebna Komisija za presojo pravice do odvetništva odvzela Igorju Rosini⁴³² in še osemintridesetim odvetnikom pravico do opravljanja odvetniškega poklica. Komisijo je imenovala vlada Ljudske republike Slovenije 10. januarja istega leta, in sicer na podlagi 69. člena Zakona o odvetništvu, sprejetega 18. decembra 1946.⁴³³ Zakon je v tem členu predvidel ustanovitev komisij, ki »če u roku od tri mjeseca donijeti rješenje o tome koji od dosadašnjih advokata zadržavaju pravo na vršenje advokature u smislu propisa ovog zakona«, za vse republike⁴³⁴ in za avtonomno pokrajino Vojvodino pri njihovih vladah, pritožbe zoper njihove odločitve pa je v petnajstih dneh dopustil na vrhovna sodišča republik in pokrajine Vojvodine. Slovenska vlada je v takšno komisijo v Sloveniji imenovala dr. Helija Modica⁴³⁵ kot predsednika in člane

431 Naj opozorim, da bom na nekaj nadaljnjih vprašanj, ki so se mi ob ukvarjanju z rekonstrukcijo dogajanja na temelju arhivskega gradiva sproti zastavljala, a so vsaj zaenkrat ostala brez odgovora, opozarjala v sprotnih opombah. Prav tako bom v opombah na nekaj točkah sproti opozorila na vzporeden, a precej drugačen razvoj dogajanja na osnovi istih pravnih podlag v tem obdobju v Srbiji, s čimer bo prišel do izraza zanimiv primerjalnopravni vidik, ki bi ga v prihodnih raziskavah kazalo ustrezno poglobiti in razširiti. Gl. op. 487–489.

432 V odločbi v zadevi Igorja Rosine je navedeno, da je komisija sprejela svojo odločitev »na svoji nejavni seji [...] 20. 3. 1947«. – A.O.Z., osebna mapa Igorja Rosine. O nazornem opisu vzdušja zoper odvetnike starega kova, ki ga je oblast v javnosti s pomočjo časopisov ustvarjala mesece pred tem, gl. poglavje Igor Rosina v očeh povojne oblasti.

433 Zakon o odvetništvu, sprejet 18. 12. 1946, *UL FLRJ* 102-1946.

434 Ali so bile takšne komisije v drugih republikah in v Vojvodini potem tudi res ustanovljene in kako je bilo z njihovim delovanjem, je vprašanje, ki bi ga kazalo v prihodnje še raziskati.

435 Dr. Heliodor (Heli) Modic je bil pravnik, tudi odvetnik, po koncu vojne pred nastopom funkcije v tej komisiji od pozne jeseni 1945 med drugim član juridične komisije Centralnega komiteja KPS, član na novo

dr. Borisa Kocijančiča,⁴³⁶ takrat pomočnika notranjega ministra, in dr. Kostjo Konvalinko, pomočnika javnega tožilca.⁴³⁷

V arhivu Odvetniške zbornice je razen individualnih odločb komisije, ki so ohranjene praviloma v osebnih mapah odvetnikov, v zvezi s tem ohranjenih le še nekaj dokumentov. Ohranjeni pa niso v ovoju, naslovljenem »Komisija za presojo pravice opravljanja odvetništva«, ki je skoraj prazen,⁴³⁸ pač pa na različnih drugih mestih. Med njimi so najbolj pomembni trije: dokument s seznamom vseh odvetnikov, ki jim je komisija odvetništvo potrdila,⁴³⁹ dokument s seznamom 39 odvetnikov, ki jim ga ni, skupaj z že določenimi prevzemniki njihovih odvetniških pisarn, datiran s 15. majem 1947,⁴⁴⁰ in pa verjetno najzanimivejši dokument, ki glede na dosedanjo literaturo prispeva nov pomemben detajl in je edini ohranjen prav v ovoju z imenom komisije.⁴⁴¹ Vsebina tega dokumenta namreč dokazuje, da Vrhovno sodišče ni zavrnilo pritožb vseh dvaintridesetih odvetnikov, kolikor se jih je zoper odločbo komisije o odvzemu odvetništva pri-

ustanovljenega disciplinskega sodišča slovenske vlade januarja 1946, že decembra 1945 pa je bil dodeljen tudi slovenskemu Vrhovnemu sodišču. Kot ugotavlja Jera Vodušek Starič v svojem delu *Prevzem oblasti*, je bil od januarja 1946 tudi predsednik posebnega senata tega sodišča za dejanja špekulacije, sabotaže, kraje in zlorabe. Slednji je bil ustanovljen povsem na novo, in sicer na podlagi posebne uredbe ministra za pravosodje pri zvezni vladi z dne 29. 12. 1945, s čimer je ta izpolnil neposredno zahtevo politbiroja CK KPJ o namenjanju večje pozornosti takim pojavom. Pred tem senatom se je pozimi in spomladi leta 1946 nato zvrstilo več sodnih procesov v zadevah zatrjevanih špekulacij, povečini proti malim trgovcem in obrtnikom iz raznih koncev Slovenije, med katerimi jih je bilo več obsojenih na smrt z ustrelitvijo, kazen pa je bila tudi izvršena. Gl. Vodušek Starič, *Prevzem oblasti*, str. 386, 497, 415–423, zlasti 418. Prim. Žužek, *Slovenski odvetniki*, str. 526; Šnuderl, *Slovenski odvetniki*, str. 508.

Ob reorganizaciji vlade LRS oktobra 1948 je dr. Heli Modic nadomestil dr. Jožeta Pokorna, krščanskega socialista, na mestu ministra za pravosodje, s čimer je dobil tudi vsa zakonska nadzorstvena pooblastila nad zbornico, med drugim tudi potrjevanje vpisov, ki jih zbornica prehodno odobri, v njen imenik. V tej vlogi leta 1951 ni potrdil ugoditvenega sklepa Zbornice, na katero je Igor Rosina po redni poti naslovil prošnjo za ponovni vpis. Gl. AOZ, osebna mapa I. Rosine.

Leta 1944 je bil Heli Modic med tistimi odvetniki, ki jih je odvetniška zbornica zaradi hudega pritisaka nemških okupacijskih oblasti 7. 3. 1944 izbrisala iz svojega imenika. – AOZ, š. 69, mapa 1946.

436 Podpisi vseh treh so na vsaki od odločb komisije, na primer tudi na odločbi, s katero se odvetništvo odkloni Igorju Rosini. Gl. AOZ, osebna mapa Igorja Rosine.

437 Posebnega fonda z gradivom o tej komisiji v arhivu RS med drugimi komisijami Vlade v tem obdobju kljub pomoči skrbnic relevantnega arhivskega gradiva nisem našla.

438 AOZ, š. 70, ovoj »Komisija za presojo pravice do opravljanja odvetništva«.

439 AOZ, š. 69, mapa 1946.

440 AOZ, š. 70, ovoj z glavo »Advokatska komora v Ljubljani, št. 208/46«, »Vidirane legitimacije prejeli«, z dne 2. 4. 1946.

441 Dokument vsebuje krajši seznam štirih odvetnikov, ki jim je Vrhovno sodišče njihovo pritožbo zoper odločbo komisije rešilo pozitivno, in daljši seznam osemindvajsetih odvetnikov, med katerimi je tudi dr. Rosina, ki jim je ni. Dokument je datiran s 3. 7. 1947, ne vsebuje pa nobenega žiga in tudi ne pošiljateljeve ali prejemnikove naslovne glave, tako da provenienca tega konkretnega seznama ni jasna. Domnevam, da je to kopija originala, ki so ga z Vrhovnega sodišča dostavili Odvetniški zbornici za potrebe sklica ustanovnega občnega zbora zbornice 26. 7. 1947. Gl. AOZ, š. 70, ovoj Komisije za presojo pravice do opravljanja odvetništva (ovoj sam je zelo slabo ohranjen in razen tega seznama ter kopije predvojnega tiskanega izpisa iz imenika odvetnikov v obliki knjižice na dan 4. 4. 1940, očitno večkrat uporabljenega oz. ročno dopolnjenega med vojno, in še nekaj podobno uporabljenih tiskanih in spetih izpisov iz imenika zbornice iz petdesetih let drugega ne vsebuje).

ADVOKATSKA ZBORNICA V LJUBLJANI

Štev. 269/47

Ljubljana, dne 15. maja 1947.

Odklonjeni :	Prevzemniki :
1) Dr. Ažman Josip, Ljubljana	Čobal Josip, Ljubljana
2) " Kamušič Josip, Ljubljana	dr. Pavlič Rado, Ljubljana
3) " Kuhelj Karl, Ljubljana	Čobal Josip, Ljubljana
4) " Korun Milen, Ljubljana	
5) " Majaron Ferdinand, Ljubljana ... "	Grosman Vladimir, Ljubljana
6) " Oblak Ciril, Ljubljana	Šubic Milan, Ljubljana
7) " Peršin Aleš, Ljubljana	" Pavlič Rado, Ljubljana
8) " Prener Ljuba, Ljubljana	" Lokar France, Ljubljana
9) " Smodej Dušan, Ljubljana	Čobal Josip, Ljubljana
10) " Urbanc Anton, Ljubljana	Koder Fran, Ljubljana
11) " Žušek Bogdan, Ljubljana	Petrovič Jakov, Ljubljana
12) " Trampuž France, Kamnik	Malnič Fran, Domžale
13) " Žvokelj Dominik, Kamnik	Malnič Fran, Domžale
14) " Tavčar Ante, Rakek	" Grosman Vladimir, Ljubljana
15) " Sajovic Ivan, Kočevje	Hafner Milan, Ljubljana
16) " Drnovšek Janko, Brežice	" Zdolšek Josip, Brežice
17) " Ivanetič Franjo, Novo mesto	Bučar Josip, Novo mesto
18) " Jagodič Karol, Velike Lašče	Ludvik Ferdo, Ljubljana
19) " Juvan Alojsij, Maribor	" Slokar Karl, Maribor
20) " Kapus Vladiboj, Maribor	" Kumbatovič Filip, Maribor
21) " Leskover Josip, Maribor	" Bergoč Jože, Maribor
22) " Lipold Franjo, Maribor	Krulo Franjo, Maribor
23) " Moškon Stanko, Rače pri Mariboru	Cvetko Franjo, Maribor
24) " Ravnik Rudolf, Maribor	Cvetko Franjo, Maribor
25) " Reisman Avgust, Maribor	" Škapin Karl, Maribor
26) " Rosina Igor, Maribor	" Bergoč Jože, Maribor
27) " Stefanovič Danilo, Maribor	" Slokar Karl, Maribor
28) " Tomšič Franjo, Maribor	" Bergoč Jože, Maribor
29) " Cvetko Anton, Murska Sobota	" Kumbatovič Filip, Maribor
30) " Hribernik Josip, Murska Sobota..	" Kumbatovič Filip, Maribor
31) " Senčar Dušan, Prevalje	" Bergoč Jože, Maribor
32) " Fermevc Ivan, Ptuj	" Remec Alojzij, Ptuj
33) " Sluga Jurij, Ptuj	Tobias Ivan, Ptuj
34) " Šalamun Franjo, Ptuj	" Horvat Anton, Ptuj
35) " Mejak Ervin, Celje	" Kloar Fran, Celje
36) " Ogrizek Anton, Celje	" Kloar Fran, Celje
37) " Orožen Milan, Celje	Lovrec Mirko, Celje
38) " Vrečko Dragotin, Celje	" Goričan Alojz, Celje
39) " Dobovišek Rudolf, Celje	" Karlovšek Josip, Celje.

Seznam 39 odklonjenih odvetnikov s strani Komisije za presojo pravice do odvetništva z dne 15. maja 1947 s seznamom prevzemnikov njihovih pisarn.

(AOZ, š. 70. Posnel: Boštjan Novak)

Ljubljana, dne 3. julija 1947.

Vrhovno sodišče Ljudske republike Slovenije

v Ljubljani :

Pritožbi se ugoti :

1. Dr. OBLAK Josip C.
2. KAPUS Vladiboj
3. " TOMŠIČ Fran
4. " FERMEVC Ivan.

Pritožbi se zavrne :

1. JAGODIČ Karol, Velike Lašče
2. Dr. JUVAN Alojzij, Maribor
3. " KAMUŠIČ Josip, Ljubljana
4. " ŽUŽEK Bogdan, Ljubljana
5. " REISMAN Avgust, Maribor
6. " ŠALAMUN Franjo, Ptuj
7. " PRENNER Ljuba, Ljubljana
8. " OROŽEN Milan, Celje
9. " ŽVOKELJ Dominik, Kamnik
10. " DOBOVIŠEK Rudolf, Celje
11. " BRNOVŠEK Janko, Brežice
12. " RAVNIK Rudolf, Maribor
13. " HRBANC Anton, Ljubljana
14. " TAVČAR Ante, Rakek
15. " SAJOVIČ Ivan, Kočevje
16. LESKOVAR Josip ml., Maribor
17. " TRAMPUŽ France, Kamnik
18. " ROSINA Igor, Maribor
19. " SENČAR Dušan, Prevalje
20. " SLUGA Jurij, Ptuj
21. " MAJARON Ferdinand, Ljubljana
22. MOŠKON Stanko, Rače pri Mariboru
23. " STEFANOVIČ Danilo, Maribor
24. " LIPOLD Franjo, Maribor
25. " PERŠIN Aleš, Ljubljana
26. HRIBERNIK Josip, Murska Sobota
27. " IVANETIČ Franjo, Novo mesto
28. " VREČKO Dragotin, Celje.

Seznam odvetnikov z dne 3. julija 1947, katerih pritožbe je Vrhovno sodišče zavrnilo kot tudi tistih štirih, katerih pritožbam je ugodilo.

(AOZ, š. 70, mapa Komisije za presojo. Posnel: Boštjan Novak)

tožilo, kot je na primer menil Peter Čeferin,⁴⁴² pač pa je štirim pritožnikom⁴⁴³ odvetništvo vrnilo. Odločbe, ohranjene v osebnih mapah, ugoditvenih razlogov ne navajajo.⁴⁴⁴ Igorju Rosini, ki se je zoper odločbo komisije prav tako pritožil, a se je še pred odločitvijo Vrhovnega sodišča, kakršnakoli bi ta že bila, sam odpovedal odvetništvu,⁴⁴⁵ sodišče odvetništva ni vrnilo.

Za ohranitev statusa vpisanega v zbornični imenik in s tem za opravljanje odvetniškega poklica je bilo že v prvem letu po vojni potrebno t. i. začasno »vidiranje legitimacij«,⁴⁴⁶ o čemer več v nadaljevanju. To je bila ena od glavnih nalog, zaupanih t. i. delegatom ali komisarjem, ki so bili z ukazom predsednika Narodnega komiteta osvoboditve Jugoslavije (NKOJ) že jeseni 1944 predvideni za prevzem zborničnih poslov v odvetniških zbornicah po vseh federalnih enotah takoj po vojni.⁴⁴⁷ Izbris 39 odvetnikov iz imenika zbornice leta 1947 je bil namreč zgolj zaključek najizrazitejše faze procesa prečiščevanja članstva, za katerega ni težko ugotoviti, da je tekel vzporedno s prečiščevanjem zaposlenih v drugih ustanovah v državi in pri katerem je dejavno sodelovala tudi Ozna oz. UDV.⁴⁴⁸

Naj na tem mestu takoj navežem in opozorim na svoj tretji sklop raziskovalnih vprašanj, ki temeljijo na domnevi, da je imel ta proces glede na posebno naravo odvetniške zbornice kot institucije z dotedanjo izrazito avtonomijo v organizacijskem, vsebinskem in zlasti tudi gospodarskem (finančnem) smislu,⁴⁴⁹ svoje posebnosti. S tako naravo zbornice je bil neločljivo povezan tudi sam poklic odvetnikov in njihova dotedanja družbena veljava, ki se je odražala tudi v tem, da je bilo veliko odvetnikov tesno vpetih v politično življenje ne le pred vojno, pač pa tudi v državotvornih organih OF med njo.⁴⁵⁰ Po vojni se je odnos do odvetništva sicer formalno spremenil, vseeno pa ne more biti zanemarljivo

442 Čeferin, *Odvetniška zbornica*, str. 80.

443 Kar je v tej zvezi zanimivo in bi veljalo raziskati v prihodnje, je vprašanje, kako to, da sta med temi štirimi odvetniki tudi dr. Fran(jo) Tomšič in dr. Josip Oblak, ki sta bila deležnačasne odklonitve in posebnih preverjanj že v predhodni fazi, tj. v fazi t. i. (začasnega) vidiranja legitimacij. Prim. spodaj, op. 456.

444 Prim. na primer odločbo VS v zadevi dr. Frana Tomšiča. – AOV, osebna mapa Frana Tomšiča.

445 AOV, osebna mapa I. Rosine, Dopis zbornici z dne 30. 5. 1947. Prim. gesto odvetnice Ljube Prenner v poglavju Igor Rosina v obeh povojne oblasti.

446 Gl. končni seznam odvetnikov, ki so prejeli začasno vidirano legitimacijo, skupaj z datumi vidiranja, verjetno iz decembra 1946, tj. tik pred ustanovitvijo komisije za presojo. – AOV, š. 69, mapa 1945, ovoj »dr. Ivan Tavčar«.

447 Odlok o postavitvi delegatov v odvetniških zbornicah z dne 17. 11. 1944, *UL DFJ*, št. 1, 1. 2. 1945, v Sloveniji objavljen v: *Posebna prilogi k številki 6 Uradnega lista SNOS in Narodne vlade za Slovenijo*, 6. 6. 1945.

448 Prim. Vodušek Starič, *Prevzem oblasti*, str. 252–257; ista, *Prevzem oblasti*, 1995, str. 109–110. Prim. spodaj, op. 104. Več o tem tudi v poglavju Igor Rosina v obeh povojne oblasti.

449 Penzijski fond, ki je bil za finančno in siceršnjo avtonomijo Zbornice ključnega pomena (v smislu prednosti, proti koncu pa tudi bremena), je obstajal vse do šestdesetih let!

450 Za temeljit poimenski pregled slovenskih odvetnikov, dejavnih v javnem življenju od ustanovitve zbornice vse od leta 1868 gl. Žužek, *Slovenski odvetniki*, str. 513–537. Posebej o slovenskih odvetnikih, dejavnih v OF, KP in NOB gl. tudi Šnuderl, *Slovenski odvetniki*, str. 504–512.

dejstvo, da precej bivših odvetnikov najdemo ne le med novimi pravosodnimi organi, pač pa tudi med člani vlade in na drugih oblastnih položajih, in sicer tako iz vrst krščanskih socialistov (dr. Marijan Breclj, dr. Ivan Stanovnik, dr. Janko Lavrič) in iz drugih skupin medvojne OF (dr. Makso Šnuderl, dr. Drago Marušič, dr. Lado Vavpetič, dr. Jernej Stante, dr. Igo Gruden) kot tudi med člani KP, predvojnimi (dr. Joža Vilfan) in mlajšimi (dr. Heliodor Modic).⁴⁵¹

Usoda Igorja Rosine kot predvojnega odvetnika in politika, medvojnega člana OF in vodje podružnice enega njenih pomembnejših organov v prvi povojni fazi pri slovenski vladi in – tudi to je glede na obstoječo literaturo novo – celo kot enega od zaupnikov zborničnega delegata⁴⁵² v procesu vidiranja legitimacij, je bila po vojni drugačna. Njegova usoda in usoda mnogih njegovih predvojnih stanovskih tovarišev nepartijcev, o kateri bo govora v nadaljevanju, je bila za povojni čas gotovo še bolj značilna.

b. Poskus kontekstualizacije odvzema odvetništva: primerjava s tovariši s seznama

Soočena v začetku samo s seznamom devetintridesetih odklonjenih odvetnikov sem odgovor na prvo raziskovalno vprašanje o razlogih za odvzem odvetništva najprej iskala v poskusih oblikovanja krogov Igorju Rosini bližjih stanovskih tovarišev po različnih kriterijih, na primer: kdo je bil član Osvobodilne fronte in morda njenih organov,⁴⁵³ kdo morda član Komunistične partije, komu se na prošnjo za vrnitev odvetništva ni ugodilo že prvič,⁴⁵⁴ ali so bile odklonilne

451 Za kratke opise delovanja vseh naštetih v OF, KP in NOB gl. prav tam. Prim. razdelek Pritisk okupatorja na zbornico: izključitve marca 1944 z imeni s seznama izbrisanih odvetnikov iz Imenika zbornice leta 1944. Več o vlogi odvetnikov med vojno, in sicer tako tistih, ki so podpirali narodnoosvobodilni odpor s sodelovanjem z OF, kot tudi tistih, ki ga niso, gl. poglavje Druga svetovna vojna, država, revolucija in vloga pravnikov.

452 Gl. AOZ, š. 70, mapa »Zaupniki«.

453 V temeljnem delu Eve Mally lahko o delovanju OF med pravniki samo slutimo, tako da je o tem in organiziranosti OF tudi širše med zaposlenimi v pravosodju potrebno vzeti v roke Hočever, Nastajanje, str. 5–21, zlasti str. 8–10. France Hočever piše, da naj bi Matični odbor OF med odvetniki in notarji med vojno vodil odvetnik dr. Stanko Tomšič. Prav tako naj bi vodil tudi organizacijo med odvetniškimi in notarskimi pripravniki ter uslužbenci, čeprav naj bi bili ti sicer organizirani v svojem odboru OF. Kot člane Matičnega odbora OF odvetnikov in notarjev pa Hočever našteva še dr. Antona Urbanca, dr. Borisa Puca, dr. Viljema Muca in dr. Lojzeta Kramarja. Prim. tudi Šnuderl, Slovenski odvetniki, str. 504–512, tu 505, ki mednje šteje tudi dr. Darka Černeja.

Naj povem, da je Komisija leta 1947 kljub njegovi vidni vlogi v medvojni OF vzela pravico do odvetništva tudi dr. Antonu Urbanu. Drugače kot Igorju Rosini so mu odvetništvo vrnili leta 1951. Istega leta so odvetništvo vrnili na primer tudi dr. Ljubi Prenner in dr. Bogdanu Žužku.

454 Med tistimi, ki jim odvetništvo ni bilo vrnjeno še dolgo po vojni (vse do 1967), je na primer dr. Josip Kamušič. Josip Kamušič je bil pred vojno, med njo in tudi po njej eden najvidnejših krščanskih socialistov. Kot odvetnik se je med vojno izkazal kot zagovornik obtoženih pred italijanskim vojaškim sodiščem, zlasti pri branjenju Toneta Tomšiča. Gl. lastnoročni življenjepis ob prošnji za ponovno sprejetje v zbornico. Osebna mapa J. Kamušiča.

O njem in o ostalih krščanskih socialistih ter njihovem delovanju gl. npr. gradivo v Arhivu Republike Slovenije (opis zgodovine delovanja z vidika povojne oblasti in seznam vseh krščanskih socialistov s kratkimi biografskimi oznakami): SI AS 1931, ZA-600-11, š. 934; elaborat z dne 25. 11. 1949 (avtor neznan): »Krščanski socialisti v Sloveniji« (št. 35).

odločbe Komisije za presojo pravice do odvetništva res vse identične, in seveda, katerim od teh odvetnikov je kot politično sumljivim sledila Ozna oz. UDV. Ker je bilo temeljito raziskovanje usode preostalih 38 odvetnikov po vseh treh kriterijih iz časovnih razlogov neizvedljivo, sem izbor Rosinovitih stanovskih tovarišev prilagajala glede na dostopnost gradiva v zborničnem arhivu in Arhivu RS, pri čemer sem po potrebi križala več kriterijev med seboj.

Najprej sem ugotovila, da drugače, kot je na podlagi nekaterih odločb domneval Peter Čeferin, vse odločbe Komisije niso identične.⁴⁵⁵ Pri tistih, kjer se razlikujejo, je vzorec tak, da so odločbe identične v daljšem uvodnem delu, ki vsebuje generalni očitek, da odvetnik ne razume svojega spremenjenega poslanstva v novi ureditvi, ki je po 1. členu *Zakona o odvetništvu* nuditi pomoč državi, njenim organom in institucijam, v drugem delu pa so kot pri Igorju Rosini⁴⁵⁶ individualizirane, in sicer z navedbami konkretnih sodnih primerov,⁴⁵⁷ kjer naj bi odvetnik sporno postopal.⁴⁵⁸

Na podlagi ostalih kriterijev sem ugotovila, da nihče od drugih osemindesetih odvetnikov ni bil član partije,⁴⁵⁹ kar ni presenetljivo,⁴⁶⁰ po drugi strani

455 Čeferin, *Odvetniška zbornica*, str. 79–80; isti, *Odvetnik*, december 2003, št. 4 (21), str. 35. Takšna, kot jo opisuje Peter Čeferin, je na primer odločba komisije v zadevi dr. Antona Urbanca. – AOZ, osebna mapa, ali pa odločba v zadevi dr. Franja Tomšiča. AOZ, osebna mapa.

456 Primer take odločbe je odločba v zadevi dr. Janka Oblaka. V tej obrazložitvi se komisija sklicuje na tri kazenske postopke, skupaj z njihovimi opravnimi številkami. AOZ, osebna mapa dr. Janka Oblaka.

Zanimivo v tem primeru je, da je pritožba dr. Oblaka na Vrhovno sodišče kasneje ena od tistih štirih pritožb, katerim je sodišče ugodilo. Toda potencialno sklepanje, da bi individualiziranost in s tem tudi dolžina ter podrobnost obrazložitve odločbe Komisije utegnile imeti kakšno korelacijo z uspehom pritožbe zoper njo na Vrhovnem sodišču, ni utemeljeno, saj je na primer pri dr. Tomšiču (gl. predhodno opombo) odločba Komisije povsem tipiska.

457 To se ujema tudi z opisom nadzora UDV nad odvetniki in zbornico pri Jerci Vodušek Starič, ki pravi, da si je ta za namen razvrščanja v štiri kategorije sumljivih priskrbela tudi stenograme sodnih postopkov, na katerih so odvetniki nastopali. – Vodušek Starič, *Prezvem oblasti*, str. 110.

458 Pri Igorju Rosini sta najprej skupaj z opravnilo številko zadeve navedena dva konkretna primera, in sicer civilnih pravnih, v katerih naj bi Rosina na podlagi mnenja Komisije oz. njihovih informatorjev skupaj s svojim klientom nasprotno stranko izsiljeval oz. ji grozil. Obrazložitev se konča s splošno ugotovitvijo, sklicujoč se na informatorje, da dr. Rosina v kazenskih postopkih z »neumestnimi opazkami ironizira rezultate preiskave, s čimer kazenskemu postopanju ne koristi v nobenem pogledu«. – AOZ, osebna mapa Igorja Rosine.

459 Odvetniki, ki so bili člani partije, so že med vojno in še posebej po njej prevzeli vidne oblastne funkcije. Natančno število predvojnih, medvojnih in povojnih članov KP med člani Odvetniške zbornice mi ni znano. Prim. poglavje *Druga svetovna vojna, država, revolucija in vloga pravnikov*.

Primer predvojnega komuniste in neumornega borca za pravice primorskih Slovencev že pred vojno v Italiji je tržaški Slovenec dr. Joža Vilfan. Med vojno je postal predsednik NOO za Primorsko in tudi poslanec na Kočevskem zboru, po vojni pa med drugim najprej zvezni javni tožilec, nato jugoslovanski diplomat. – Vopodivec, Vilfan, Joža; Šnuderl, Slovenski odvetniki, str. 511–512. Prim. spodaj razdelek Pritisk okupatorja na zbornico: izključitve marca 1944 s seznamom izbrisanih odvetnikov iz zborničnega imenika 1944.

460 Presenetljivo pa je, da tudi nihče izmed vodstva novoustanovljene zbornice julija 1947 ni bil član Komunistične partije. V Arhivu RS sem namreč – kolikor je bilo le mogoče natančno – preverila vse člane novih zborničnih organov, od preostalih od devetdesetih odvetnikov, vpisanih v nov imenik zbornice (to je tistih, ki jim je Komisija odvetništvo potrdila), do nekaj tistih, ki jim je bilo nato poverjeno ideološko usposabljanje stanovskih sotovarišev. Tudi to je tema, ki bi se ji kazalo v prihodnje podrobneje posvetiti,

pa je raziskovanje pokazalo, da so bile v predhodni fazi legitimacije prav vseh vidirane s strani delegata Ministrstva za pravosodje, kar je praviloma temeljilo na prejetih pozitivnih karakteristikah s strani terenskih odborov OF.⁴⁶¹ Prav Igor Rosina je v dopisovanju z delegatom, odvetnikom dr. Jankom Lavričem, sicer njegovim bivšim kolegom iz Komisije za vojne zločine, konec marca 1946 mi-mogrede omenil, da so vsi mariborski odvetniki člani OF.⁴⁶² Ali so bili člani OF leta 1947 res že vsi odvetniki, zlasti tudi tisti, ki jim je Komisija leta 1947 odvetništvo pustila, lahko le domnevam.⁴⁶³ Presenetljivo za širšo sliko tega kompleksnega in nikakor ne zgolj premočrtnega procesa čiščenja članstva pa je dejstvo, da je na seznamu odvetnikov 1947 ostal tudi kakšen odvetnik, ki je med vojno kot aktivni politik OF nasprotoval. Takšen izrazit primer je dr. Vladimir Šuklje, sicer eden najuglednejših članov Odvetniške zbornice, pred in med vojno član vodstva slovenskega dela Samostojne demokratske stranke, med vojno tudi med organizatorji Slovenske zaveze in član Nagodetove delovne skupnosti, organizacije slovenskih liberalcev,⁴⁶⁴ kasneje med 1960 in 1963 – to je prav v času, ko so Igorju Rosini na podlagi že druge prošnje odvetništvo končno vrnilo – pa celo predsednik Odvetniške zbornice.⁴⁶⁵

Eden od kriterijev zožitve izbora, ki se mi je v začetku zdel smiseln, je bila tudi provenienca odklonjenih odvetnikov. Enajst izmed njih jih je bilo iz Ljubljane, deset iz Maribora (ali njegove okolice), pet iz Celja, trije s Ptuja in dva iz Kamnika, po eden pa še iz različnih drugih delov Slovenije. Hitro se je pokazalo, da je bil vpliv dejstva, od kod posamezen odvetnik prihaja, zanemarljiv. Natančnejši ogled življenjepisov Rosinovih mariborskih stanovskih tovarišev pa je pokazal, da je tisto, kar jih je družilo, resna in predana predvojna politična aktivnost. Med mariborskimi odvetniki, ki so leta 1947 tudi izgubili odvetništvo,

moj vtis na podlagi gradiva pa je, da so bili vsi, ki so morali to nalogo prevzeti, pri tem precej prepuščeni samim sebi. Prim. spodaj zadnje poglavje o dopisu Igorja Rosine dr. Lavriču z dne 30. 4. 1946. To dejstvo po mojem mnenju ni nepomembno pri iskanju vzrokov za to, da UDV tudi novoustanovljeni zbornici svojega seznama članov za njeno novo vodstvo na koncu ni mogla vsiliti tako, kot je načrtovala. Prim. spodaj v zaključku.

- 461 To je razvidno tako iz uvodnih besedil izdanih odločb, kjer Komisija šteje posameznika kot dotedanjšega odvetnika prav na podlagi končnega seznama vidiranih legitimacij, ki ga je pripravil delegat Ministrstva za pravosodje, dr. Lavrič, kot tudi na podlagi kopije seznama, ki temu opisu najbolj odgovarja, in je ohranjena v AOZ, š. 69, mapa 1945, v ovojju »dr. Ivan Tavčar«.
- 462 AOZ, š. 70, mapa »Zaupniki«, Zapisnik sestanka mariborskih odvetnikov na pobudo delegata dr. Janka Lavriča, kjer ti izmed sebe za zaupnika izvolijo Igorja Rosino (2. stran).
- 463 Koliko je med njimi bilo starih, tj. medvojnih članov, koliko morda celo tistih izpred kapitulacije Italije, in koliko tistih, ki so se v OF včlanili po propagandni akciji za vpis v OF zgodaj jeseni 1945 po lokalnih volitvah, ko naj bi se v OF na primer v Ljubljani včlanilo 80 % volivcev (tako Vodušek Starič, *Prevzem oblasti*, str. 379), mi ni znano.
- 464 Adamič et al., ur., *Dokumenti*, str. 484, op. 8 k pismu Borisa Kidriča dr. Maksu Šnuderlu kot delegatu »štajerske skupine« v Vrhovnem plenumu OF z dne 7. 9. 1943.
- 465 Prim. Fortuna, Dr. Vladimir Šuklje, str. 55. Dr. Šuklje je bil takoj po vojni najprej aretiran. – Vodušek Starič, *Prevzem oblasti*, str. 104. Prim. tudi Žužek, *Slovenski odvetniki*, str. 533. Gl. tudi spodaj v zaključku.

so bili politično aktivni naslednji:⁴⁶⁶ dr. Alojzij Juvan, član SLS (JRZ), dvakratni župan Maribora (tudi tik ob začetku okupacije 1941), dr. Josip Leskovar, prav tako bivši mariborski župan in predsednik mariborske oblastne skupščine in oblastnega odbora, član SLS in nato JRZ, dr. Franjo Lipold, liberalec, tudi župan Maribora, dr. Rudolf Ravnik, banski svetnik, dr. Avgust Reisman, bivši član Orjune, tudi v vodstvu Jugoslovansko-Čehoslovaške lige, in dr. Franjo Tomšič,⁴⁶⁷ vidni predvojni liberalni politik.

Ker linija nobenega takšnega raziskovanja ne more biti premočrtna in je tudi moja v začetku šla v različne smeri, sem že od vsega začetka domnevala tudi, da utegne razloge za odvzem odvetništva Igorju Rosini leta 1947 razkriti morebitno gradivo Ozne oz. UDV o še drugih odvetnikih s seznama odklonjenih. Žal me raziskovanje v tej smeri ni pripeljalo dalj od začetnega presenečenja nad dejstvom, da je imelo od 39 odvetnikov poleg Igorja Rosine (ohranjen?) dosje UDV o daljšem spremljanju le še šest drugih odklonjenih odvetnikov.⁴⁶⁸ Na vprašanje, čemu odvzem tolikim, če naj bi jih bilo za UDV sumljivih ‚le‘ sedem, sem podoben odgovor, kot se mi je v obrisih kazal že na podlagi življenjepisov odklonjenih odvetnikov iz Maribora, našla v rezultatih raziskovanja Jerce Vodušek Starič, objavljenih v razpravi *Prevzem oblasti po vojni in vloga Ozne – obračun: to je strah oblasti pred organiziranjem članov predvojnih političnih strank v opozicijo*.⁴⁶⁹ Avtorica v svoji razpravi političnega ozadja odvzema pravice do odvetništva sicer ne razkrije v kontekstu kakšne širše obravnave problematike povojnega odvetništva, pač pa bolj slučajno kot primer iz množice gradiva, ki kaže, kako si je OZNA oz. UDV prizadevala za nadzor nad vsemi ključnimi institucijami v takratni družbi.

V nadaljevanju razprave in zlasti v zaključku bom sama sicer predstavila razloge, ki so po mojem mnenju ključni za to, da UDV prav v Odvetniški zbornici

466 Preostali trije odklonjeni odvetniki iz Maribora so bili še dr. Danilo Stefanovič, dr. Franjo Moškon in dr. Vladiboj Kapus.

Provenienca (iz Maribora) pa naj bi določeno vlogo igrala pri nagibih za odločitev oblasti, da Igorju Rosini leta 1951 odvetništva ne vrne kljub soglasni pozitivni odločitvi Odvetniške zbornice in celo pozitivnemu mnenju informatorja UDV o obnašanju Igorja Rosine, češ da naj se mu odvetništvo vrne. O tem več v poglavju Igor Rosina v očeh povojne oblasti (dobesedni citat mnenja) in O odnosu Igorja Rosine do povojne politične stvarnosti v poročilih sodelavcev UDV (o »mariborski skupini« odvetnikov v pismu Šnuderla Rosini).

467 Dr. Franjo Tomšič je bil eden izmed tistih štirih odvetnikov, ki jim je Vrhovno sodišče odvetništvo po pritožbi vrnilo, in eden izmed dveh odvetnikov (od teh štirih), ki jima je bila pravica do odvetništva začasno odklonjena že v času začasnega vidiranja leta 1946. Še en Mariborčan, katerega pritožbi je Vrhovno sodišče tudi ugodilo, je bil dr. Vladiboj Kapus.

468 Na podlagi pregledane evidence CAE (SI AS 1931, RSNZ SRS, CAE 1987 (ovoj MFŽ 1-277 in ovoj MFŽ 278-552) in pa imenikov dosjejev iz fonda SI AS 1931 RSNZ SRS I. in II. del ter fondov AS 1931, RSNZ SRS, Popis gradiva v podfondih 400-500-600 (OMS: Ostanki meščanskih strank)) lahko rečem, da imajo poleg Igorja Rosine dosje ohranjen še Avgust Reisman iz Maribora, krščanski socialist Josip Kamušič iz Ljubljane, liberalec Ferdinand Majaron, Milan Orožen iz Celja, Anton Tavčar iz Rakeka ter Josip Hribernik iz Murske Sobotne.

469 Vodušek Starič, *Prevzem oblasti*, str. 109–110.

vsaj do konca leta 1947 vzpostavitev takega nadzora ni uspela. Vsekakor pa je zelo pomembno, da avtorica v svojem delu ohranja dobesedne citate iz dokumentov UDV,⁴⁷⁰ ki vsebujejo komunikacijo med glavnima akterjema prečiščevanja odvetniških vrst, in sicer med dr. Helijem Modicem, ki je bil takrat v vlogi predsednika Komisije za presojo pravice do odvetništva, in Mitjem Ribičičem, pa tudi formulacije osebnih karakteristik odvetnikov⁴⁷¹ ter primere ocen informatorjev o potencialni uspešnosti »vrbovk«. ⁴⁷² V korespondenci Modica in Ribičiča naj bi bili vsi odvetniki v grobem razporejeni v štiri kategorije: (1) klerikalec, (2) nacionalist, (3) agent tuje špijonaže ali (4) pripadnik sredincev, nergačev, besednih reacionarjev. Že omenjeni Vladimir Šuklje naj bi bil na primer kategoriziran med »tuje špijone«. ⁴⁷³

V katero kategorijo so v letu 1947 uvrstili Igorja Rosino, še ni čisto jasno, najverjetneje pa v zadnjo. Moje sklepanje temelji na dokumentu iz komunikacije med vlado in Komisijo za vojne zločine iz decembra 1945, ⁴⁷⁴ ki se sklicuje na karakteristiko, ki jo je dal »tov. Avbelj Rudi« v svoji novi vlogi sekretarja okrožnega odbora KPS v Mariboru o Igorju Rosini kot vodji štajerske podružnice te komisije. Na podlagi te karakteristike je vlada Rosino v prvi fazi prečiščevanja vladnih in ostalih uslužbencev v javnih ustanovah decembra 1945 uvrstila v zadnjo od petih kategorij, tj. med »politično nezanesljive«, na kar je prva, sicer tudi slučajno, opozorila prav Jerca Vodušek Starič v svojem delu *Prevzem oblasti*. ⁴⁷⁵ Viktor Avbelj - Rudi je bil do decembra 1945 nekaj mesecev pomočnik načelnika Ozne. ⁴⁷⁶

470 Prav tam. V osebnem razgovoru s sourednikom je Jerca Vodušek Starič povedala, da je dokumente lahko prepisovala le ročno še pred njihovo predajo v mikrofilmanje v Arhiv RS, to je, ko so bili še na lokaciji ustvarjalca gradiva, naslednice UDV, tj. SOVE. Zaradi tega so pri njej žal navedeni brez sedanjih arhivskih oznak, zaradi ogromne množine gradiva pa jih ponovno tudi še ni bilo mogoče odkriti.

471 Na primer »Politično se nikjer ne udejstvuje in stoji popolnoma ob strani« ali »človek, ki se želi prilagoditi vsaki situaciji«. Citirano po prav tam, str. 109.

472 Na primer pri Vodušek Starič beremo dobesedno navedene naslednje: »Možnost za vrbovko na podlagi obremenilnega materiala, ki zadostuje, da mu odvzamemo advokaturu.« Ali: »Vrbovke ne predlagam, ker je stari lisjak naš nasprotnik in nas bo samo prevaril.« Ali: »Naj mu ostane advokatura, dokler ne zberemo zanj materiala za aretacijo.« Citirano po prav tam.

473 Prav tam, str. 110.

474 SI AS 223, š. 2, mapa 1, dokument št. 3468. Naj opozorim, da sem pri iskanju tega dokumenta ugotovila, da oznaka mesta hrambe v delu Jere Vodušek Starič *Prevzem oblasti* glede na novejšo signature in zlasti glede na sedanji razpored gradiva v Arhivu RS ni več ustrežna. Sama sem navedla posodobljeno.

Naj pri tem opozorim na dejstvo, da je omenjeni dokument kot predsednik Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev podpisal Fedor Košir. O njem in zlasti o njegovi burni debati z Igorjem Rosino v partizanih, kot jo je v svojem dnevniku opisal Makso Šnuderl, gl. poglavje Druga svetovna vojna, država, revolucija in vloga pravnikov.

475 Vodušek Starič, *Prevzem oblasti*, str. 378. Prim. zaključek. V tem kontekstu je še toliko zanimivejše, da naj bi bila karakteristika, ki jo je dobil Igor Rosina ob slovesu iz Komisije, nadvse pohvalna. Prim. poglavje Igor Rosina v očeh povojne oblasti.

476 Rahten, Kraigher, Avbelj, Viktor; Vodušek Starič, *Prevzem oblasti*, str. 257; Dornik Šubelj, *OZNA*, str. 207, op. 145.

Odvetniška zbornica in odvetniki med okupatorjem in novo oblastjo v nastajanju 1944/1945

a. *Pritisek okupatorja na zbornico: izključitve marca 1944*

Zaradi prikrivanja odhodov v partizane so nemške okupacijske oblasti konec leta 1943 zahtevale poimenske fizične karakteristike vseh članov Zbornice. To je bil verjetno glavni vzrok za to, da je bila marca 1944 Zbornica prisiljena izključiti najprej enajst odvetnikov, potem pa še dva in enega odvetniškega pravnikarja. V tej točki je potrebno dopolniti raziskovanje Petra Čeferina, ki v svojem delu *Odvetniška zbornica Slovenije (odlomki iz zgodovine)*,⁴⁷⁷ potem ko opiše medvojni pogum in dostojanstvo vodstva Zbornice, zlasti predsednika dr. Janka Žirovnika v komunikaciji z okupatorskimi oblastmi kot tudi pri zastopanju posameznikov pred sodišči (zlasti tudi članov odporniškega gibanja), zatrjuje, da disciplinsko sodišče Zbornice zoper te odvetnike na posebni februarjski seji ni odredilo disciplinskega ukrepanja. Kaj točno se je v vmesnih nekaj tednih zgodilo, ni jasno. Jasno pa je, da je do izključitve prišlo marca in da je bil seznam izključenih objavljen tudi v *Službenem listu* (16. 3. 1944), iz katerega si je besedilo o tem dobesedno prepisal v svoj dnevnik tudi dr. Makso Šnuderl.⁴⁷⁸ Dr. Šnuderl je bil med vojno član Vrhovnega plenuma OF kot predstavnik »štajerske skupine« v tej organizaciji, sicer pa stanovski tovariš iz Maribora in dober družinski prijatelj Igorja Rosine ter je igral v njegovem življenju med vojno in tudi po njej nezanemarljivo vlogo.⁴⁷⁹

Vsi izključeni odvetniki so bili člani odporniškega gibanja, nekateri, tako kot Makso Šnuderl, celo v samem vrhu OF: dr. Marjan Brecelj, dr. Darko Černej, dr. Jernej Stante, dr. Ivan Vasič, dr. Lado Vavpetič, dr. Boris Puc, dr. Joža Vilfan, dr. Heliodor Modic, dr. Lojze Čampa in dr. Igo Gruden. Ta, prvi seznam izključenih, je ohranjen tudi v zborničnem arhivu.⁴⁸⁰ Poleg naštetih sta bila približno dva tedna kasneje konec marca izključena še dva odvetnika, in sicer predvojni ban Dravske banovine dr. Drago Marušič, član OF (t. i. ministrske skupine), in dr. Davorin Gros, ter odvetniški pripravnik dr. Evgenij Ravnihar.⁴⁸¹ Tudi ta, krajši

477 Čeferin, *Odvetniška zbornica*, str. 73–74.

478 Šnuderl, *Dnevnik 2*, str. 225 (sklep zbornice z dne 7. 3. 1944).

479 Makso Šnuderl v svojem medvojnem dnevniku, objavljenem šele mnogo let po vojni, opisuje, kako je moral politično braniti Igorja Rosino z vso svojo avtoriteto člana Vrhovnega plenuma OF pred nenaklonjenim mnenjem ostalih članov.

O Šnuderlu tudi Žužek, *Slovenski odvetniki*, str. 533, sam o sebi kratko v Šnuderl, *Slovenski odvetniki*, str. 510.

480 AOZ, š. 69, mapa 1946, Obvestilo penzijskemu fondu o izbrisu enajstih odvetnikov dne 7. 3. 1944; gl. tudi Sklep o izbrisu odvetnikov iz imenika Odvetniške zbornice, *Službeni list*, 16. 3. 1944.

481 Evgenij Ravnihar je bil sin dr. Vladimirja Ravniharja, nosilec partizanske spomenice, oficir za zvezo z zavezniškimi misijami in povojni pomočnik ministra. Prim. spodaj, op. 546.

ADVOKATSKA ZBORNICA V LJUBLJANI

Štev. 335/44

Dopis št. 164/44

Dobro dne 10. / 3. 1944.

Rešeno dne / 193

i 0 / 3 44

UPRAVI PENZIJSKEGA FONDA
ADVOKATSKE IN NOTARSKE ZBORNICE

V LJUBLJANI.

=====

Po sklepu odbora Advokatske zbornice v Ljubljani z dne 7. marca 1944 so bili na podstavi § 33 v zvezi z §§ 36 č) in 25 adv. zakona izbrisani iz imenika odvetnikov tukajšnje Zbornice naslednji odvetniki :

- ✓ dr. B R E C E L J Marjan iz Kranja
- ✓ dr. Č E R N E J Darko iz Ljubljane
- ✓ S T A N T E Jernej iz Celja
- ✓ dr. Š N U D E R L Makso iz Kočevja
- ✓ dr. V A S I Č Ivan iz Novega mesta
- ✓ dr. V A V P E T I Č Lado iz Ljubljane
- ✓ dr. P U C Boris iz Ljubljane
- ✓ dr. V I L F A N Jože iz Kranja
- ✓ dr. M O D I C Helijodor iz Ljubljane
- ✓ dr. Č A M P A Lojze iz Ljubljane
- dr. G R U D E N Igo iz Ljubljane.

V Ljubljani, dne 8. marca 1944.

Za

predsednik :

Obvestilo Penzijskemu fondu o izbrisu 11 odvetnikov iz zborničnega imenika z dne 7. marca 1944, ki ga je bila Odvetniška zbornica prisiljena opraviti na pritisk okupatorja dne 24. marca 1944. (AOZ, š. 69, mapa 1946. Posnel: Boštjan Novak)

Dopis št. 173/44

Došlo dne 27./3. 1944.

Rešeno dne

27.3.44
ADVOKATSKA ZBORNICA V LJUBLJANI

Štev. 375/44

U P R A V I P E N Z I J S K E G A F O N D A

ADVOKATSKE IN NOTARSKE ZBORNICE

V L J U B L J A N I .
=====

Po sklepu odbora Advokatske zbornice v Ljubljani z dne 24. marca 1944 sta bila izbrisana iz imenika advokatov tuk. Zbornice :

- mi dom*
1. temeljem § 33 zakona o advokatih dr. M A R U Š I Č Drago, advokat v Ljubljani in
 2. temeljem § 77 zakona o advokatih dr. G R O S Davorin, advokat v Novem mestu. Slednjemu je bil imenovan prevzemnik pisarne B U Č A R Josip, advokat v Novem mestu ter
 3. R A V N I H A R Evgenij, advokatski pripravnik v Ljubljani.
- mi dom*

V Ljubljani, dne 25. marca 1944.

Za

predsednik :

Obvestilo Penzijskemu fondu o dodatnem izbrisu še dveh odvetnikov in enega pripravnika, ki ga je bila Odvetniška zbornica prisiljena opraviti na pritisk okupatorja, dne 24. marca 1944. (AOZ, š. 69, mapa 1946. Posnel: Boštjan Novak)

seznam, je ohranjen v zborničnem arhivu.⁴⁸² Verjetno je glede na obstoječo literaturo še bolj zanimiv, saj si Šnuderl teh treh izključitev v dnevnik ni zabeležil.

b. Postavitev delegata: prelom ali kontinuiteta?

17. novembra 1944 je bila z že omenjenim ukazom predsednika NKOJ predvidena postavitev komisarjev pri vseh odvetniških zbornicah po Jugoslaviji.⁴⁸³ Slovenski pravosodni minister dr. Jože Pokorn,⁴⁸⁴ krščanski socialist, je na tej podlagi 18. maja 1945 za komisarja z odredbo imenoval⁴⁸⁵ – poimenovanji komisar in delegat v virih iz tega časa alternirata – dr. Janka Lavriča,⁴⁸⁶ prav tako krščanskega socialista in svojega tesnega kolega, tudi vidnega člana OF in dotodanjega člana in v. d. tajnika Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev, zlasti pa tudi odvetnika in člana Zbornice. Za primerjavo lahko povem, da v Srbiji, kjer je bil Beograd osvobojen že jeseni 1944, in so ukaz predsednika NKOJ o postavitvi delegatov zbornicam lahko zato najhitreje izvršili,⁴⁸⁷ delegat, ki je posle tamkajšnje zbornice prevzel v drugi polovici maja 1945 po dveh vmesnih fazah s še relativno avtonomnim vodstvom,⁴⁸⁸ ni več prihajal iz vrst članov zbornice.⁴⁸⁹

482 AOZ, š. 69, mapa 1946, Obvestilo penzijskemu fondu o izbrisu še dveh odvetnikov in enega pripravnika dne 24. 3. 1944.

483 Gl. zgoraj, op. 447.

484 O dr. Pokornu kot krščanskem socialistu SI AS 1931, ZA-600-11, š. 934, elaborat z dne 25. 11. 1949 (avtor neznan): »Krščanski socialisti v Sloveniji« (št. 62). V elaboratu je dr. Pokorn označen kot protipartijsko razpoložen in zavzemajoč se za tip demokracije po češkem vzoru. V njegovo »skupino« avtor elaborata prišteva še dr. Janka Lavriča (gl. spodaj op. 486), dr. Jakoba Mohoriča (gl. spodaj op. 527) in dr. Ivana Stanovnika.

485 Odredba o postavitvi delegata v odvetniški zbornici v Ljubljani, *Uradni list SNOS in Narodne vlade Slovenije*, I/II, št. 5, 2. 6. 1945.

486 Dr. Janko Lavrič je bil član Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev od julija 1944 pa do konca vojne. – Šnuderl, *Slovenski odvetniki*, str. 507.

487 V Srbiji je bil delegat pri Advokatski komori v Beogradu postavljen že 27. 11. 1944 z Odredbo Poverjeništvu za pravosodje pri Predsedništvu AVNOS, št. 35. Besedilo se je glasilo. »Na osnovi čl. 1. in 2. rešenja Nacionalnog komiteta narodnog oslobođenja Jugoslavije od 17. novembra 1944. godine, do konačnog uređenja advokature postavljam za delegata Advokatske komore u Beogradu Miodraga N. Nikolića, advokata iz Beograda, ul. Vuka Karadžića br. 4. Smrt fašizmu – Sloboda narodu. Poverenik za pravosuđe Mil. Krdžić, s.r.« Citirano po Guberina, *Istorija*, str. 89. Delegat je prevzel pristojnosti bivšega zborničnega predsedstva in odbora, funkcijo pa je opravljal samo do 2. 2. 1945.

488 Po dvomesečnem delegatovem vodenju (gl. prejšnjo opombo) je Predsedstvo antifašistične skupščine NOS (narodnog oslobođenja Srbije) 2. 2. 1945 sprejelo odlok, s katerim je v Advokatski komori v Beogradu postavilo začasno upravo, ki jo je sestavljalo 10 odvetnikov iz Beograda in eden iz Leskovca. Ta naj bi opravljala delo vseh bivših organov zbornice in jo vodila »po odgovarajućim propisima koji su bili u važnosti pre 6. 4. 1941. godine, a u duhu ideja i interesa narodnooslobodilačke borbe i izgradnje narodne vlasti sve dok se ne donesu nove odluke o advokatima.« Citirano po prav tam, str. 90. Tudi to vodstvo je obstalo le dva meseca, do 17. 5. 1945.

489 17. 5. 1945 je predsedstvo Narodne skupštine Srbije sprejelo odlok (»Odluka o advokatskoj komori u Beogradu«), s katerim je že v 1. členu iz imenika odvetnikov izbrisalo 33 odvetnikov in odvetniških pripravnikov, ker naj bi bili »narodni sovražniki in izdajalci«. V drugem členu so začasno upravo razrešili pristojnosti, v naslednjem pa iz imenika odvetnikov izbrisali vse njene člane, saj naj ti ne bi glasovali za izbris odvetnikov, naštetih v prvem členu. V 4. členu so vsi preostali v imenik vpisani odvetniki postavljeni »na razpolago«. V 5. členu je odlok pooblaščal pravosodnega ministra Srbije, da določi delegata, ki

Kot je ugotovil že Peter Čeferin, postavitve komisarja Zbornice ni bila rezultat kakšne konceptualne inovacije novih oblasti,⁴⁹⁰ pač pa vsebinsko sledenje staremu Zakonu o odvetnikih iz 1929, ki je za čas izrednih razmer predvideval, da Minister za pravosodje pri Zbornici postavi prav takšen nadzorstveni organ. Iz komunikacije delegata dr. Lavriča z odvetniki je jasno, da veljava določb predvojnega zakona tudi zanj ni bila sporna (v dopisu z dne 1. junija 1946 Lavrič na primer sam opozarja kolega, da še vedno velja predvojni zakon o odvetnikih,⁴⁹¹ seveda v kolikor ne bi bila v nasprotju s predpisi nove oblasti).⁴⁹² Na takšno dojetje pravne kontinuitete na podlagi starega zakona v praksi uradovanja kaže tudi izrecna formulacija izvedbenega odloka o postavitvi delegata v Srbiji, ki pravi, da je delegat imenovan na podlagi predvojnega zakonodaja, v kolikor ta ni v nasprotju z novim družbenim redom.⁴⁹³ Takšne izrecne formulacije izvedbeni akt slovenskega pravosodnega ministrstva sicer ne vsebuje, implicitna logika pa je bila enaka. Princip postavljanja delegatov ob hkratni postavitvi »na razpolago«⁴⁹⁴

bo izpeljal ponovni vpis v zbornični imenik, čemur naj bi sledila izbira nove zbornične uprave. Minister je za delegata imenoval predstojnika enega izmed odsekov pravosodnega ministrstva. – Prav tam, str. 90–91 in zlasti 130–131. Ker delegat ni bil odvetnik, je kot pomoč pri vodenju poslov pravosodni minister imenoval posvetovalni odbor, sestavljen iz odvetnikov. – Prav tam, str. 130.

490 Čeferin, *Odvetniška zbornica*, str. 66–67.

491 To je razvidno na primer iz dopisa dr. Lavriča, ki se v celoti glasi: »Velecenjeni gospod tovariši! Na Vaš dopis z dne 29. maja t. l. Vam sporočam: Nisem v stanu Vam kot delegat pri Zbornici ali pri Penzijskem fondu pomagati Vam do tega, da pridete do pisalnega stroja ali vsaj do kredita za nabavo istega. V tem pogledu se obrnite na pristojno oblast. Glede uradnih dni pa Vam sporočam, da je še vedno v veljavi zakon o advokatih z dne 27. marca 1929, sliši pa se, da bo novi zakon o odvetnikih v kratkem sprejet. Smrt fašizmu – svobodo narodu! Delegat Ministrstva za pravosodje: Dr. LAVRIČ Janko«. – Aoz š. 69, mapa 1946. Fotografija tega dokumenta je objavljena na začetku tega poglavja.

492 Gl. Odlok Predsedstva AVNOJ-a z dne 3. 2. 1945 o odpravi in razveljavitvi vseh pravnih predpisov, ki so jih med okupacijo izdali okupatorji in njihovi pomagači; o veljavnosti sodnih odločb, izdanih v tej dobi; o odpravi pravnih predpisov, ki so veljali v trenutku sovražnikove okupacije. *Posebna priloga k št. 6 Uradnega lista SNOS in Narodne vlade Slovenije*, št. 4, 6. 6. 1945, str. 15.

2. člen tega odloka, v slovenščini objavljenega v posebni prilogi k št. 6 *Ur. lista SNOS in Narodne vlade Slovenije*, št. 4, z dne 6. 6. 1945, str. 15, se dobesedno glasi:

»Pravni predpisi (zakoni, uredbe, naredbe, pravilniki, itd.), ki so veljali v trenutku okupacije po sovražnikih (pred 6. aprilom 1941), se odpravljajo, kolikor nasprotujejo pridobitvam narodno osvobodilne borbe, ter deklaracijam in odlokom Protifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije in deželnih protifašističnih predstavniških zborov posameznih federalnih enot ter njih predstavništev, kakor tudi pravnim predpisom izdanim po Nacionalnem komitetu osvoboditve Jugoslavije in njegovih poverjeništev ter po vladah in posameznih poverjeništvih federalnih enot.« Po sprejetju ustave se je na to materijo nanašal še 4. člen Zakona o neveljavnosti pravnih predpisov, sprejetih pred 6. 4. 1941 in za časa sovražne okupacije. – *UL FLRJ*, 86-605/1946.

493 Guberina, *Istorija*, str. 91.

494 Prim. Vodušek Starič, *Prevzem oblasti*, str. 252. To je bila praksa, poznana že iz Habsburške monarhije (»ausser Dienſt«); pri nas je bila uporabljena tudi s strani Narodne vlade za Slovenijo ob prevzemu institucij in s tem oblasti na našem današnjem ozemlju bivše monarhije, začenši z novembrom 1918 v pravosodstvu, nadzorništvi, vojaškem zdravstvu, v letu 1919 (že za čas Deželne vlade za Slovenijo) pa še posebej med učiteljstvom. Gl. več naredb poverjenika za pravosodje dr. Vladimirja Ravniharja glede sodnikov, npr. Naredba poverjeništvu za pravosodje, *Uradni list Narodne vlade za Slovenijo*, št. 5, 12. 11. 1918, točka 66 (odstavek državnega pravdnika dr. Bračiča), ali pa Naredba poverjeništvu za pravosodje, *Uradni list Narodne vlade za Slovenijo*, št. 19 (odstavek več sodnikov, ki so nato postavljeni na razpolago).

vsega uradništva in tudi uslužbencev relativno avtonomnih organizacij⁴⁹⁵ je bil način prevzema nadzora tudi nad drugimi institucijah v pravosodju, zlasti na sodiščih.⁴⁹⁶

Zaradi kontekstualizacije vlog in zadolžitev dr. Igorja Rosine v različnih obdobjih naj na tem mestu izpostavim zanimivo dejstvo, da je bilo v novem vodstvu Zbornice, o katerem bo na kratko govora v zaključku, kar nekaj članov Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev: odvetnik Jakov Petrovič kot podpredsednik Zbornice od 1947 naprej, dr. Šnuderl kot član sosveta Zbornice od 1945 in seveda tudi sam delegat Ministrstva za pravosodje pri zbornici, dr. Janko Lavrič.⁴⁹⁷

c. Leto 1945: ali odvetništvo sploh še bo? Prevzem poslov zbornice in ustanovitvev sosveta

V nasprotju z na videz relativno jasno orientacijo in percepcijo zlasti med pravniki na različnih oblastnih položajih takoj po vojni, da bo odvetništvo v takšni ali drugačni obliki obstajalo še naprej,⁴⁹⁸ je to vprašanje v prvih mesecih po koncu vojne za marsikoga viselo v zraku.⁴⁹⁹ Ne glede na to je delegat dr. Lavrič po prevzemu poslov 11. maja⁵⁰⁰ 1945 takoj začel z dejavnostmi, nujnimi za normalno delovanje zbornice, in to zlasti v dveh smereh: upoštevajoč po eni

Leta 1945 je primerljiva uredba splošnega značaja izšla v isti številki uradnega lista kot odredbe ministrstva za pravosodje o postavitvi delegatov. – *Uradni list SNOS in Narodne vlade Slovenije*, I/II., št. 5, 2. 6. 1945. 2. člen Uredbe o postavitvi vseh državnih ter drugih javnih in samoupravnih uslužbencev na razpolago, ki sta ga razglasila predsednik Narodne vlade Boris Kidrič in Minister za notranje zadeve Zoran Polič, zavezuje vse naslovnike, da se morajo kljub temu javiti k nastopu svojih dolžnosti.

Čeprav se ne odlok slovenskega pravosodnega ministra o postavitvi delegata ne delegat dr. Lavrič sam v nobenem od svojih pozivov k vidiranju legitimacij ne sklicujeta na to, da naj bi bili tudi odvetniki v Sloveniji »postavljeni na razpolago«, pa se je to s procesom ponovnega vidiranja seveda implicitno zgodilo. V Srbiji primerljiv odlok iz maja 1945 tako formulacijo izrecno vsebuje. Prim. Guberina, *Istorija*, str. 90. Prim. več o tem zgoraj, op. 489.

495 Odvetniški poklic so šteli za »poklic javnega reda«. Tako dr. Lavrič v okrožnici, s katero odvetnike poziva k vidiranju legitimacij. Gl. spodaj, razdelek Začetek postopka vidiranja legitimacij, vloga odborov OF in prekoračitev rokov.

496 V isti številki uradnega lista SNOS in Narodne vlade Slovenije je minister za pravosodje objavil še nekaj podobnih odredb: Odredbo o postavitvi delegatov pri sodiščih v Ljubljani, Odredbo o postavitvi delegatov pri sodiščih, Odredbo o postavitvi delegata v javno-notarski zbornici, Odredbo o postavitvi delegata pri Pobotnem uradu v Ljubljani in Odredbo o postavitvi delegata pri zavodu za zaplembo in upravo imovine uporabnikov. – *Uradni list SNOS in Narodne vlade Slovenije*, I/II., št. 5, 2. 6. 1945.

497 O dr. Lavriču prim. zgoraj, op. 486.

498 Prim. umestno opozorilo in čudenje Petra Čeferina, da so se za ohranitev članstva pri delegatu zanimali predvojni odvetniki, sedaj na najrazličnejših funkcijah, ter celo tožilci in sodniki. – Čeferin, *Odvetniška zbornica*, str. 79.

499 Odvetnik dr. Dragotin Vrečko je tako vprašanje na delegata dr. Lavriča naslovil 17. 10. 1945, potem ko se je iz triletne internacije v Nemčiji vrnil domov. – AOZ, š. 69, mapa 1945.

500 Lavrič sam poroča, da je posle prevzel že 11. 5. (AOZ, š. 69, mapa 1946.), in tudi zapisnik o prevzemu poslov je sestavljen ter podpisan ta dan (AOZ, š. 69, mapa 1945), medtem ko je bila odredba ministrstva o postavitvi delegata kot formalni izvedbeni akt sklepa predsednika NKOJa objavljena šele 18. 5. 1945.

strani težke gospodarske in socialne okoliščine povojnega obdobja, ki so seveda prizadele tudi zbornične člane in člane njihovih družin, po drugi strani pa zlasti tudi nove politične razmere, ki so bile glavni razlog, da je posle zbornice v imenu nove oblasti sploh prevzel. V prvi sklop dejavnosti so spadala na primer posredovanja pri ministrstvih in drugih oblasteh v čisto življenjskih težavah zborničnih članov, med katerimi jih je bilo precej, ki so bili bodisi izgnani ali so se med vojno sami preselili (zlasti s Štajerske), pa tudi takih, ki so med vojno ostali dejavni kot odvetniki, a so delovali v težkih življenjskih razmerah. V tem smislu je bila z vidika odvetnikov osrednjega pomena gotovo delegatova dolžnost poskrbeti za vse potrebno za nadaljevanje delovanja vitalno pomembnega lastnega zborničnega Penzijskega fonda, pomembnega zlasti za upokojene člane, pa tudi člane družin pokojnih in njihove sirote. Osnovna dolžnost delegata, ki hkrati odraža tudi osrednji vidik dejanske kontinuitete zbornice, je bila skrb za kliente tistih odvetnikov, ki so med vojno bodisi preminuli bodisi pobegnili, s tem, da je poskrbel za prevzemnike njihovih pisarn in odprtih zadev. Ena težjih logističnih nalog, pred katero je bil postavljen delegat, je bila, da je za vsakega odvetnika, vpisanega v imenik zbornice na dan 6. aprila 1941, moral ugotoviti, ali je še živ in kako je z njegovo ali njeno pisarno. O tem v zborničnem arhivu priča precej tipkanih seznamov in njihovih kopij⁵⁰¹ z ročnimi zaznambami kot osnutki. Seveda pa je bila ena glavnih nalog delegata tudi rekonstrukcija imenika zbornice, pri čemer mu je bila poverjena pristojnost izdajanja začasnih legitimacij za opravljanje odvetništva, torej vpisov in tudi izbrisov iz zborničnega imenika.

Naj v grobem navedem začetne faze te rekonstrukcije. Takoj po prevzemu zbornice je delegat v zbornični imenik ponovno vpisal 13 odvetnikov, izključenih leta 1944, in izbrisal tiste, ki so umrli leta 1945. 13. julija 1945 je iz imenika izbrisal 31 odvetnikov, ki so pobegnili v tujino ali so tam živeli že prej in se po osvoboditvi niso vrnili v Slovenijo »zaradi protinarodnega in protidržavnega udejstvovanja«. 23. novembra 1945 je iz imenika črtal 11 odvetnikov zaradi izvolitev za sodnike in pa še 23 zaradi odpovedi oz. neizvrševanja dejavnosti ter 19. januarja 1946 še 13 odvetnikov, ki so bili v tem času obsojeni.⁵⁰²

Delegat je 23. oktobra 1945 dobil oporo v novem organu, Sosvetu zbornice, katerega člani so postali odvetniki dr. Vladimir Ravnihar, dr. Makso Šnuderl, dr. Jakov Petrović, dr. Ivan Stanovnik in dr. Josip Hacin.⁵⁰³ Glede imenovanja tega

501 To so torej tisti »seznami«, ki so v opisih Jelke Melik napačno predstavljeni in enostransko ovrednoteni kot skriti javnosti in kot rezultat oblastne samovolje, katere goli posrednik oz. orodje naj bi bil zbornični delegat. – Melik, Skiti zakladi, str. 96; Jeraj, Melik, *Kazenski proces*, str. 144. Prim. spodaj op. 542.

502 AOZ, š. 69, mapa 1946. Prim. Lavričev lastni povzetek opravljenega dela v Poročilu za ustanovni občni zbor 26. 7. 1947. – AOZ, š. 69, mapa 1946.

503 AOZ, š. 70, mapa »Sosvet«. Naj opozorim, da je bil dr. Vladimir Ravnihar član nadzornega sveta zbornice že pred vojno.

organa je zanimivo, da se je delegat po pozivu ministrstva za pravosodje že avgusta 1945 obrnil na Izvršni odbor terenskega odbora OF odvetnikov v Ljubljani, ker, kot pravi, zaradi nemogočih razmer ni bilo mogoče sklicati Plenuma OF odvetnikov iz vse Slovenije.⁵⁰⁴ To je namreč eden redkih primerov, ko so v arhivskem gradivu zbornice organi OF v pravosodstvu sploh omenjeni. Zanimivo je tudi, da je 16. oktobra 1946 Minister za pravosodje dr. Jože Pokorn kot člana so sveta imenoval dr. Vladimirja Grosmana, ki je kasneje imel nehvaležno vlogo⁵⁰⁵ privoliti v kandidaturo za predsednika Zbornice in funkcijo prevzeti na njenem ustanovnem zboru 26. julija 1947.

d. Začetek postopka vidiranja legitimacij jeseni 1945, vloga odborov OF in prekoračitev rokov

Na vprašanje, v kakšnem obsegu je odvetniška dejavnost obstajala od dneva imenovanja delegata pa do dneva, ko so odvetniki začeli prejemati začasno vidirane legitimacije, in kdo jo je formalno sploh lahko opravljal, ne morem dati jasnega odgovora. Po eni strani sta še pred 16. oktobrom 1945, ko je delegat dr. Lavrič odvetnike z okrožnico pozval k vidiranju legitimacij, jim pojasnil za to potreben postopek⁵⁰⁶ in razložil novo poslanstvo odvetnika v novem sistemu,⁵⁰⁷ tako delegat sam kot tudi njegov namestnik dr. Hacin izdajala posameznim odvetnikom, ki so za to zaprosili, potrdila o vpisu v zbornični imenik.⁵⁰⁸ Po drugi strani pa se tako v biografijah odvetnikov kot tudi v literaturi kot začetek ponovnega opravljanja odvetništva pretežno pojavljajo datumi prejetja vidirane legitimacije. Gotovo je bilo pri tem v praksi precej začetne zmede. V vsakem primeru pa javni poziv dr. Lavriča odvetnikom iz sredine oktobra 1945 vsebuje mnogo

504 O vodilnih odvetnikih v matičnem odboru OF, gl. zgoraj op. 453.

505 Na to sklepam zaradi dokumentov, ohranjenih v arhivu zbornice, in sicer izjave dr. Grosmana o odpovedi odvetništvu, naslovljeno na delegata dr. Lavriča z dne 11. 6. 1947, tj. en mesec pred napovedanim ustanovnim zborom povojne zbornice (takrat naj bi po svojih besedah že opravljal funkcijo pomočnika delegata), in nato preklica te izjave trinajsti dni za tem. Osebna mapa V. Grosmana.

506 »Za zastopstvo pri sodiščih bo po odredbi Ministrstva za pravosodje pri NVS potrebno, da se vse dosedaj izdane legitimacije na novo vidirajo [...] Ker je odvetniški poklic poklic javnega reda, je treba za vsakega odvetnika in pripravnika izpolniti začasno vprašalno polo, ki jo prilagamo, prav tako, kakor so jo izpolnili vsi javni uslužbenci. Vprašalne pole pa oddajte v Ljubljani četrtim odborom OF, drugod pa okrajnim OF odborom s prošnjo, da nam jih dostavijo.« – AOZ, š. 69, mapa 1945. 12. novembra je dr. Lavrič objavil še en poziv vsem odvetnikom in pripravnikom, ki bi še naprej želeli opravljati ta poklic, da se mu pismeno javijo najkasneje do 30. 11. 1945. Poziv je poslal v objavo *Slovenskemu poročevalcu*. – AOZ, š. 60, mapa 1945.

507 »Odvetnik danes ni zgolj zastopnik stranke, ki ga je najela za to, da štiti njene interese, če je v pravici ali ne. Odvetnik je pravobranilec, pomočnik sodnika oziroma oblastnega organa pri iskanju materialne resnice. Tak je namen odvetnika v novi državi in prosimo vse odvetnike in pripravnike, da imajo to vedno in povsod pred očmi, ker se slišijo pritožbe, da odvetniki ne poslujejo v tem smislu.« – Prav tam.

508 Še 13. 9. 1945, na primer, je dr. Hacin pisal dr. Ernestu Rosini, da »se Vam naznanja, da Ste z današnjim dnevom ponovno vpisani v tukajšnji imenik odvetnikov s sedežem v Gornjem gradu.« – AOZ, š. 69, mapa 1945.

260/45

Vsem odvetnikom in odvetniškim pripravnikom !

Odvetniška zbornica v Ljubljani mora vpostaviti red v seznamu odvetnikov in pripravnikov, kakor tudi v Penzijskem fondu Odvetniške in Notarske zbornice, ki je bil porušen vsled vojnih razmer. Zato pozivam vse odvetnike in pripravnike, ki so bili vpisani v seznam Odvetniške zbornice v Ljubljani, izvzemši onih, ki so prejeli okrožnico št. 117/45 z dne 16. oktobra 1945 in so se tej okrožnici odzvali, da najkasneje do 30. novembra 1945 pismeno javijo podpisnemu delegatu :

1. svoje stalno bivališče,
2. sedanjo svojo zaposlitev,
3. ali izvršujejo, oziroma nameravajo izvrševati odvetništvo.

To naj sporoče vsi odvetniki, kakor tudi odvetniški pripravniki, slednji s pristavkom, pri katerem šefu so sedaj zaposleni.

Javijo naj se tudi oni, ki so trenutno zaposleni drugod, če naj se jih še smatra za vpisane v seznamu odvetnikov, oziroma odvetniških kandidatov, ali naj se jih črta in s katerim dnem naj se jih črta iz seznama.

Ljubljana, dne 12. novembra 1945.

Delegat Ministrstva za pravosodje
pri Odvetniški zbornici v Ljubljani
dr. Janko Lavrič.

Uredništvu

"Slovenskega Poročevalca"
"Ljudske Pravice"
v Ljubljani

v objavo.

Drugi javni poziv zborničnega delegata dr. Lavriča odvetnikom z dne 12. novembra 1945, ali še želijo opravljati odvetništvo, pripravljen za v objavo Slovenskemu poročevalcu. (AOZ, š. 69, mapa 1945. Posnel: Boštjan Novak)

preoptimistični rok glede načrtovanega zaključka procesa vidiranja, ki naj bi bil že 1. novembra 1945. Po tem datumu naj bi na sodiščih lahko nastopali le še odvetniki z začasno vidiranimi legitimacijami.

Postopek vidiranja je kot glavni element vseboval izpolnitev posebne vprašalne pole, h kateri bi morali okrajni, četrti ali mestni odbori OF pripisati svoje karakteristike o kandidatu.⁵⁰⁹ V zborničnem arhivu je pojasnilo dr. Lavriča o namenu tega postopka po naključju ohranjeno prav v dopisu Igorju Rosini, ko se je ta 29. oktobra 1945 še kot vodja štajerske podružnice Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev prvič obrnil nanj z vprašanjem, kako ponovno začeti z opravljanjem odvetništva in ali je to združljivo z njegovim položajem vodje podružnice komisije.⁵¹⁰ Lavrič mu je med drugim pisal: »Izpolnitev vprašalne pole itd. za Te ne bo imelo kakih drugih posledic kot zgolj formalnost, dočim pri ostalih ne bo šlo tako gladko. So namreč nekateri, ki so preje in še po osvoboditvi postavili odvetniški stan v jako čudno luč, ker se ne zavedajo poslanstva odvetnika v novi državi, v novem redu. Pozdrav družini in Tebi.«⁵¹¹

Igor Rosina se je v naslednjih tednih dr. Lavriču glede vidiranja lastne legitimacije javil še dvakrat, prvič 17. novembra, ko je poslal uradni odziv na delegatov javni poziv,⁵¹² drugič pa 6. decembra, ko se je v dopisu še vedno (in najverjetneje zadnjič) predstavil kot »član in vodja Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev za severno vzhodno Slovenijo v Mariboru.«⁵¹³

Delegat dr. Lavrič je 6. novembra objavil poziv vsem okrajnim in četrtim odborom OF, v katerem jim je razložil namen vidiranja ter jih prosil za ažurno vročanje vprašalnih pol odvetnikom v njihovem okolišu in njihovo vračanje skupaj s potrebnimi karakteristikami.⁵¹⁴ Ta poziv in nekateri odgovori odborov OF kažejo, da proces vidiranja še zdaleč ni potekal tako, kot je bil zamišljen. Na podlagi zborničnega gradiva lahko ocenim, da se je vidiranje zavleklo za celo leto.⁵¹⁵ O nekaterih težavah s tako zamišljenim postopkom pričajo tudi odgovori odborov OF, ki jih je v zborničnem arhivu ohranjenih precej.⁵¹⁶

509 Prim. Vodušek Starič, *Prevzem oblasti*, str. 253.

510 AOZ. š. 69, mapa 1945.

511 AOZ. š. 69, mapa 1945.

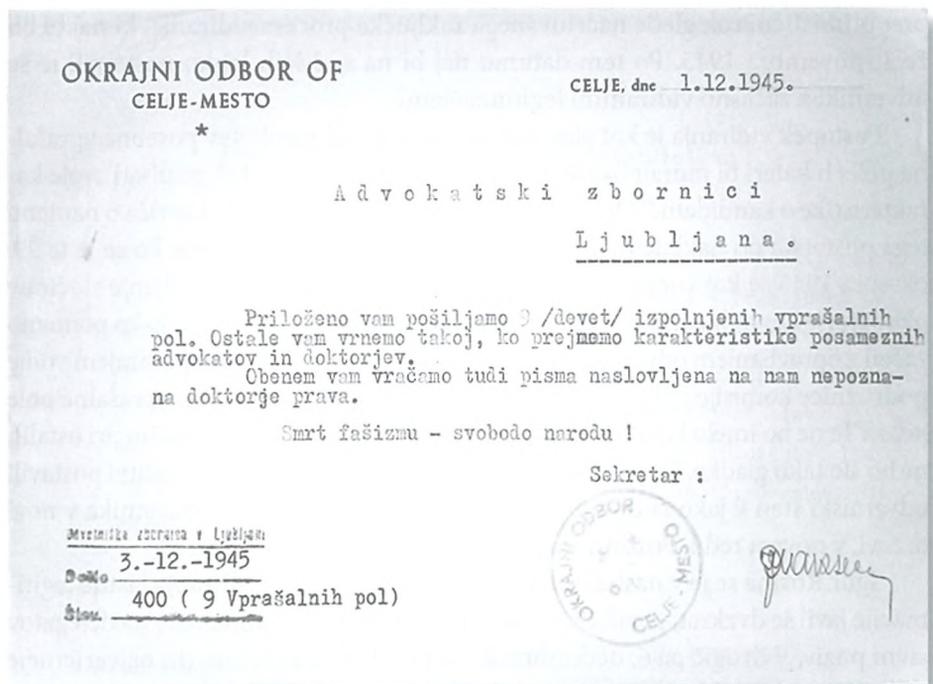
512 AOZ. š. 69, mapa 1945.

513 AOZ. š. 69, mapa 1945. Gl. fotografijo dokumenta v poglavju Igor Rosina – sodelavec Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev.

514 AOZ. š. 69, mapa 1945. Gl. fotografijo dokumenta v poglavju Igor Rosina - sodelavec KUZOP.

515 V zborničnem arhivu je ohranjen poveden dopis odvetnika dr. Antona Urbanca delegatu dr. Lavriču z 2. 4. 1946, v katerem ga opozarja, da so v Beogradu pred kratkim že objavili imenik odvetnikov tamkajšnje zbornice in da bi bilo to zelo dobrodošlo tudi v Sloveniji. Odvetniki namreč ne vedo, kdo je v imenik vpisan, kar pri svojem poslovanju zelo pogrešajo. – AOZ, š. 69, mapa 1946.

516 Gl. na primer dopis NOO četrti Polje dr. Lavriču o nobeni vloženi poli z dne 18. 11. 1945, podobno NOO četrti Vič o nobeni vloženi poli z dne 19. 11. 1945, po drugi strani prim. spremni dopis NOO Mestni odbor Center k poslanim 7 polam z dne 10. 11. 1945 ali spremni dopis NOO četrti Tabor k 25 poslanim

Spremni dopis Okrajnega odbora OF Celje – Mesto delegatu dr. Lavriču z dne 1. decembra 1945, v katerem ga obveščajo o priloženih vrnjenih vprašalnih polah in pa o odvetnikih, ki so njim v Celju nepoznani, zaradi česar jim pol niso mogli vročiti. (AOZ, š. 69, mapa 1945. Posnel: Boštjan Novak)

Vrhunec začasnega vidiranja v letu 1946: Igor Rosina kot zaupnik sotovarišev in delegata ministrstva za pravosodje

Velika večina tistih odvetnikov, ki zaradi različnih že omenjenih vzrokov⁵¹⁷ niso bili izbrisani iz zborničnega imenika, je vidirane legitimacije prejela v začetku leta 1946 v več zaporednih skupinah. Prvi seznam z najštevilčnejšo skupino 59 odvetnikov in dveh pripravnikov je bil izdan 8. februarja,⁵¹⁸ 7. marca je sledil seznam naslednjih 24 odvetnikov, vključujoč Igorja Rosino, in enega

izpolnjenim vprašalnim polam z dne 20. 11. 1945. V tem pogledu je zanimiv tudi dopis okrajnega odbora OF Celje z dne 1. 12. 1945, ki sicer govori o 9 vrnjenih polah, a s pristavkom, da obenem vrača pisma, naslovljena na njim nepoznane doktorje prava. – AOZ, š 69, mapa 1945. Gl. fotografijo dokumenta na tej strani.

517 Gl. zgoraj, razdelek Leto 1945: ali odvetništvo sploh še bo? Prevzem poslov zbornice in ustanovitev sosveta.

518 AOZ, š. 70.

pripravnika,⁵¹⁹ 14. marca pa je vidirane legitimacije prejelo še 20 odvetnikov.⁵²⁰ Ohranjeno je neke vrste vmesno poročilo delegata dr. Lavriča Ministrstvu za pravosodje z dne 3. aprila, v katerem poroča, koliko legitimacij odvetnikov je bilo vidiranih do takrat (108), koliko jih je bilo nerešenih (3), koliko pa (začasno) zavrženih (16).⁵²¹ Zadnja skupina je še posebej zanimiva, saj je v naslednjih tednih dr. Lavrič povabil te odvetnike na zaslišanje z namenom, da osebno podajo pojasnila⁵²² (najverjetneje na prejete karakteristike odborov OF).⁵²³ Približno polovica od teh jih je do konca leta 1946 vidirano legitimacijo nato vendarle prejela. Dodatna vidiranja so sledila še 10. aprila in 24. maja, posamična pa še vse do 17. decembra, ko je vidirano legitimacijo prejel zadnji s seznama, ki je najverjetneje končni.⁵²⁴

V tem kontekstu se postavlja vprašanje intenzitete vplivov iz ozadja, zlasti UDV in Komunistične partije, na delo dr. Lavriča. Obstoj komunikacije dokazuje dva dokumenta iz zborničnega arhiva, oba sicer že iz leta 1945,⁵²⁵ vprašanje pa je, kako intenzivna je bila ta komunikacija vse do ustanovitve Komisije za presojo leta 1947.

Menim, da je pri načinu izpeljave procesa vidiranja, še posebej pa pri vprašanju teh dodatnih vidiranj že zavrženih odvetnikov igralo ključno vlogo pomembno dejstvo, da sta bila tako pravosodni minister dr. Pokorn kot tudi delegat dr. Lavrič krščanska socialisti in v okviru te skupine tesna sodelavca, in ne partija.⁵²⁶ Poseben seznam vseh krščanskih socialistov, ki ga je za potrebe povojne oblasti pripravil neznani avtor in ga hranijo v Arhivu RS, v biografski oznaki dr. Pokorna posebej poudarja, da je bil protipartijsko razporejen, v biografski ozna-

519 Aoz, š. 70.

520 Aoz, š. 70.

521 Aoz, š. 69, mapa 1946.

522 Delegat dr. Lavrič je začasno zavržene odvetnike povabil na zaslišanje 9. 4. 1946 zaradi »vprašanja Vašega vpisa v imenik odvetnikov«. – Prav tam.

523 Iz skupine začasno zavrženih sta dva odvetnika potrditev pravice do odvetništva kasneje prejela tudi s strani Komisije za presojo pravice do odvetništva (dr. Viljem Krejči in dr. Jakob Mohorič). Prim. zgoraj, op. 484. Štirim od odvetnikov, ki jim je dr. Lavrič legitimacije do konca 1946 vseeno vidiral, pa je Komisija potem marca 1947 odvetništvo zopet vzela (to so dr. Aleš Peršin, dr. Jurij Sluga, dr. Ervin Mejak, dr. Anton Ogrizek in dr. Dragotin Vrečko). Zapisnikov zaslišanj nisem našla.

524 Seznam, ohranjen v zborničnem arhivu, je zelo verjetno s konca decembra 1946, tj. iz časa tik pred ustanovitvijo komisije za presojo. – Aoz, š. 69, ovoj z imenom »dr. Ivan Tavčar«.

525 Spremeni dopis delegata dr. Lavriča z dne 19. 10. 1945 »Ozni za Slovenijo (major Mitja)«: »Pošiljamo Vam seznam odvetnikov v Sloveniji, na priloženem listu so vpisani oni, ki so bili vpisani po 6. 4. 1941.« – Aoz, š. 69, mapa 1945. Dopis delegata dr. Lavriča »Ozni za Slovenijo, Ljubljana« o tem, da mu vrne posojeni disciplinski spis zbornice o odvetniku dr. Egonu Staretu, zoper katerega namerava uvesti »postopanje za črtanje iz spiska odvetnikov«, z dne 19. 7. 1945. – Aoz, š. 69, mapa 1946.

526 V KP so bili do svojih sopotnikov iz vrst krščanskih socialistov ves čas previdni ter so jih neredko sumili, da želijo organizirati politično opozicijo. Gl. Vodušek Starič, Prevzem oblasti, str. 105. Gl. tudi SI AS 1931, ZA-600-11, š. 934, elaborat z dne 25. 11. 1949 (avtor neznan): »Krščanski socialisti v Sloveniji« in elaborat z dne 17. 10. 1947 (avtor Borut): »Kratek pregled razvoja krščanskega socializma v Sloveniji«.

ki enega od začasno zavrženih kolegov odvetnikov, tudi krščanskega socialista, pa piše, da mu je bila advokatura vrnjena na izrecno ministrovno intervencijo. To je bil dr. Jakob Mohorič.⁵²⁷ Zanimivo je, da je dr. Mohoriču odvetništvo kasneje potrdila tudi Komisija. Prav tako je ohranjen podatek, da se je minister Pokorn celo uradno pritožil glede samovolje UDV pri aretacijah javnih uslužbencev in predlagal konkretne spremembe postopanja.⁵²⁸

Že 15. marca, torej nekje v drugi polovici procesa vidiranja, je dr. Lavrič spisal posebno okrožnico in jo naslovil na pet stanovskih tovarišev iz različnih krajev izven Ljubljane (Radovljica, Kamnik, Maribor, Ptuj in Celje), med njimi tudi na Igorja Rosino. Pozval jih je, da naj v svojih okoliših, kjer delujejo najmanj trije odvetniki, izmed njih izberejo svoje zaupnike.⁵²⁹ Organizacija med odvetniki s pomočjo tako izbranih zaupnikov je imela v zgodovini zbornice častitljivo tradicijo, saj so tak način delovanja prvič vzpostavili in preizkusili že v prvem obdobju delovanja po ustanovitvi zbornic leta 1868, in sicer na Štajerskem z namenom narodno prebujevalnega dela.⁵³⁰

Razlog, zakaj se je delegat dr. Lavrič odločil za korak organiziranja zaupnikov poleg formalno predvidenih zborničnih organov in seveda samega procesa vidiranja, kot je bil v začetku zastavljen, je po mojem mnenju ta, da komunikacija zlasti z odbori OF preprosto ni bila dovolj učinkovita in zanesljiva.⁵³¹ Odločitev, kdo naj bo zaupnik v posameznem okolišju, je dr. Lavrič v skladu s tradicijo zbornice prepustil odvetnikom samim. V Mariboru so odvetniki na sestanku 28. marca 1946 za svojega zaupnika izvolili dr. Rosino.⁵³²

O komunikaciji delegata z dr. Rosino v vlogi zaupnika je ohranjenih nekaj dokumentov.⁵³³ Med njimi je najbolj zanimiv prav zapisnik z omenjenega sestanka, ki ga je delegatu poslal Igor Rosina. Poleg dejstva, da so ga izvolili za zaupnika, in opisa nezadovoljivega materialnega položaja odvetnikov v Mariboru,

527 SI AS 1931, ZA-600-11, š. 934, elaborat z dne 25. 11. 1949 (avtor neznan): »Krščanski socialisti v Sloveniji« (št. 58).

528 Vodušek Starič piše, da naj bi ob tem predlagal, da naj o aretaciji javnega uslužbenca obvestijo njegovega predstojnika in da naj v obvestilu o aretaciji vsaj na splošno navedejo razlog aretacije. – Vodušek Starič, *Prevzem oblasti*, str. 254.

529 » [...] Zaradi stika Zbornice s člani in zlasti zaradi pocenitve poslovanja bi bilo prav, da bi v vsakem kraju, kjer so trije ali več odvetnikov, odvetniki sami izmed sebe izbrali enega od tovarišev, da bi Zbornica pošiljala nanj vso pošto [...]. Važne so dalje informacije o tem, kaj v enem ali drugem kraju odvetniki delajo, kakšne stike imajo z ljudskimi oblastmi, z ljudskimi sodišči; za vse bodo dalje važne informacije o načrtu za bodoči odvetniški zakon. Dalje je važno stanje Penzijskega fonda in njegova bodoča usoda. Vem, da Vas vse te stvari zanimajo, meni bo pa tudi olajšano delo, če izvem stališče ostalih članov glede teh vprašanj. Razen tega je pa še polno drugih stanovskih zadev, ki zanimajo posameznike, pa tudi Zbornico.« – AOZ, š. 70, mapa »Zaupniki«.

530 Orožen, *Odvetništvo v Celju*, str. 489–504, tu str. 493.

531 Prim. zgoraj, op. 516.

532 AOZ, š. 70, mapa »Zaupniki«, Rosinov dopis Lavriču, prejet 1. 4. 1946.

533 Vsi dokumenti so ohranjeni v posebni mapi »Zaupniki«. – AOZ, š. 70.

kjer so bili ti po večini še vedno brez poslovnih lokalov, vsebuje tudi kritično opazko o procesnem položaju odvetnikov v kazenskih zadevah⁵³⁴ ter soglasno prošnjo vseh navzočih, da jim delegat pošlje osnutek novega odvetniškega zakona. V dopisu delegatu z dne 30. aprila pa Rosina sporoča, da mu pošilja izpolnjene vprašalne pole za sedem mariborskih odvetnikov, med njimi tudi svojo.⁵³⁵ To je seveda precej povedno, saj so vsi ti vidirane legitimacije že prejeli, očitno pa brez predhodno izpolnjenih vprašalnih pol. Rosina v tem dopisu tudi sprašuje glede tistih nekdanjih mariborskih odvetnikov, o katerih ima malo podatkov, in sicer, ali naj zanje izpolni pole kar sam. Dopis konča z naslednjo prošnjo: »Končno bi me zelo veselilo, ako mi sporočiš ime zaupnika v Ljubljani. Hotel bi s pomočjo tovarišev predavati o položaju odvetnika v Novi Jugoslaviji, pa nimam zadostno materiala. Morda so tovariši o podobni temi že predavali v Ljubljani. Veselilo bi me in vse tuk. tovariše, ako bi dobili prepis takega event. predavanja. Pozdravljam Tebe in Tvojo družino.« V dopisu z 19. julija je prosil dr. Lavriča še za seznam vseh mariborskih odvetnikov, ki so do takrat vidirane legitimacije že prejeli.⁵³⁶

Še en posebej poveden dokument v zvezi z Igorjem Rosino, na katerega sem naletela po naključju in ki zelo lepo odraža etično bistvo načela stanovskega tovarištva, pa je njegova prošnja delegatu Lavriču z dne 17. septembra. V njej je delegata prosil za podelitev posebnega dovoljenja za zastopanje svojega prijatelja Janžeta Toplaka v njegovi civilni zadevi. V tej pravdi bi Rosini kot odvetniku nasproti namreč stal stanovski tovariš, a ne kot odvetnik svoje stranke, pač pa sam kot nasprotna stranka Rosinovega prijatelja v njunem premoženjskem sporu. Rosina utemeljuje: »Osebnost ne čutim, da bi s prevzemom zastopstva v tej stvari [...] se prekršil zoper dolžnost odvetniškega tovarištva.« Delegat Lavrič je Igorju Rosini prošnjo odobril v klasični maniri predsednikov predvojne zbornice.⁵³⁷

534 »[...] Glede kazenskih zagovorov je omeniti, da je delo odvetnikov otežkočeno, ker ni dovoljeno do razprave same razgovarjati se s klientom brez prisotnosti uradnih oseb, za razgovor sam pa je potrebno dobiti predhodno posebno dovolilo javnega tožilstva. V praksi vsled tega v večini slučajev do glavne razprave med branilcem in zagovornikom sploh ne pride do osebnega kontakta.« – AOZ, š. 70, mapa »Zaupniki«. Gl. fotografijo dokumenta v poglavju Igor Rosina v očeh povojne oblasti.

535 AOZ, š. 70, mapa »Zaupniki«.

536 AOZ, š. 70, mapa »Zaupniki«.

537 AOZ, š. 69, mapa 1946.

Zaključek

Svoje zaključne ugotovitve in misli bom strnila v obratnem vrstnem redu, kot sem v uvodu oblikovala sklope raziskovalnih vprašanj.

Nova oblast je v odvetniški zbornici leta 1945 brez dvoma vzpostavila svoj nadzor, vendar na podlagi mojega razumevanja zborničnega gradiva vsaj do konca leta 1947 ne v smislu razmišljanj tistih avtorjev,⁵³⁸ po čigar mnenju naj bi že postavitev delegata sama po sebi pomenila popoln prevzem oblasti (pri čemer prvenstveno mislijo na KP v sodelovanju z UDV) in bistveno spremenjen položaj ali celo prelom v delovanju zbornice same. Pregledano gradivo in poskus rekonstrukcije konkretnih dejanj in razmerij po mojem mnenju kažeta – upoštevajoč seveda tako takratne dejanske politične razmere kot tudi zatrjevane zelene spremembe politične ureditve – na presenetljivo visoko stopnjo ohranjene (ali dopuščene) avtonomije delovanja,⁵³⁹ sicer v mnogo ožjem krogu odvetnikov kot pred vojno. Kljub bistveno spremenjeni formulaciji poslanstva odvetnika v novem Zakonu o odvetnikih iz leta 1946 je zbornica obdržala svojo finančno avtonomijo (Penzijski sklad), delegat Ministrstva za pravosodje, tudi sam odvetnik, pa je vsakodnevno poslovanje ob naslonitvi na odbore OF opravljal v tesnem sodelovanju s svojimi stanovskimi tovariši, ki so tvorili tudi ostale organe zbornice (pred 1947 sosvet, po tem pa odbor, disciplinski organ in nadzorni svet). Lep odraz nadaljevanja avtonomne tradicije zborničnega delovanja še iz zadnjega obdobja Habsburške monarhije je vzpostavitev mreže zaupnikov za lažjo komunikacijo med odvetniki samimi ter njimi in zbornico leta 1946, navezujoč se na proces vzpostavljanja zborničnega imenika. Fazo delovanja delegata dr. Lavriča, zlasti njegov odnos do zborničnih članov (na primer osebni pogovori po aprilu 1946 s tistimi odvetniki, ki so bili najprej odklonjeni, potem pa so vidirane legitimacije do konca leta vseeno prejeli) ter zbornice kot institucije, zato po mojem mnenju celo bolj zaznamuje duh kontinuitete kot preloma. Oblast odvetništva tudi ni ukinila, kot je v letu 1945 izpričano pričakoval marsikateri odvetnik. Avtonomno držo, dopuščeno ali priborjeno, pa po mojem mnenju najlepše razkrije razrešitev problematike, kdo naj zbornico, za katero je bil za 26. julij 1947 predviden nov ustanovni zbor, vodi. V tej točki je potrebno popraviti netočnost argumentov, na podlagi katerih Jerca Vodušek Starič utemeljuje, da je oblast oz. OZNA/UDV zbornico prevzela v popolnosti. Vodušek Starič piše, da naj bi kandidatno listo za prenovljeno vodstvo za ustanovni zbor v juliju 1947 sestavila kar UDV sama, do takrat pa naj bi zbornico vodil dr. Grosman.⁵⁴⁰ Arhivsko gradivo

538 Melik, Skiti zakladi, str. 96; Jeraj, Melik, *Kazenski proces*, str. 144; Vodušek Starič, *Prevzem oblasti*, str. 109.

539 Prim. situacijo v kulturni sferi v prvem letu po vojni. – Gabrič, *Leto 1945 in slovenska kultura*, str. 158.

540 Vodušek Starič, *Prevzem oblasti*, str. 109.

pa izpričuje, da je dr. Grosman kljub zatrjevanim zdravstvenim težavam⁵⁴¹ postal zbornični predsednik šele po izvolitvi prav na julijem ustanovnem zboru. Do takrat pa je zbornico vodil delegat dr. Lavrič, ki je za ta zbor pripravil tudi poročilo o svojem delu od prevzema poslov maja 1945 naprej.⁵⁴² V tej zvezi na avtonomno držo kaže posebej dejstvo, da novo vodstvo zbornice praktično v ničemer ne ustreza listi kandidatov, ki naj bi ga bila pripravila OZNA/UDV oz. Mitja Ribičič v sodelovanju z dr. Modicem.⁵⁴³ Še več, za enega od nadzornikov so izvolili celo dr. Vladimirja Ravniharja, ki je bil član nadzornega sveta zbornice že pred vojno in za katerega naj bi Ribičič in dr. Modic izrecno želela, da bi mu odvetništvo sploh vzeli.⁵⁴⁴

Stanovsko tovarištvo v soočenju z globokimi posegi oblasti ni imelo moči zaščititi vsakega odvetnika, še posebej, če je bil politični pritisk, osredotočen nanj osebno, prevelik. Po drugi strani pa ravno primera dr. Vladimirja Ravniharja in dr. Vladimirja Šukljeta,⁵⁴⁵ ki ne le, da ohranita odvetništvo, pač pa celo ostaneta oz. postaneta del zborničnih organov, po mojem mnenju nakazujeta, da je poleg odvetnikovega osebnega ugleda⁵⁴⁶ in ostalih bolj ko ne naključnih okoliščin temu zelo verjetno botrovalo tudi stanovsko tovarištvo med tistimi odvetniki, ki so to še želeli ostati, in tistimi, ki so takoj po vojni prevzeli razne druge funkcije, bolj ali manj blizu oblasti. Kljub neugodni kategorizaciji s strani UDV so odve-

541 Prim. zgoraj, op. 505.

542 Besede iz tega summarne besedila poročila delegata dr. Lavriča, ki si gotovo zaslužijo, da jih dobesedno navedem, in ki tudi najgloblje razkrivajo zmotno oceno Jelke Melik o zborničnem delegatu, ki naj bi bil gola izpostava oblasti (prim. zgoraj, op. 430), so: »Izredno veliko število je onih, ki so po 6. 4. 1941 umrli, med njimi so bili tudi taki, ki so dali svoja življenja kot borci, talci ali žrtve okupatorja v internaciji. Dolžnost naša je, da se spomnimo vseh umrlih tovarišev, posebno še onih, ki so dali svoja življenja za boljšo bodočnost svojega naroda. Pozivam vse, da se vseh teh tovarišev spomnimo v enominutnem molku in na način počastimo njih spomin.« – AOZ, š. 69, mapa 1946.

543 Vodušek Starič, Prevzem oblasti, str. 109. Pri dobesednem prepisu je moralo priti do napake, saj Heliodor Modic ob volitvah v nov odbor zbornice julija 1947 še ni bil minister, pač pa njegov pomočnik. Prim. zgoraj op. 435.

544 Vodušek Starič, Prevzem oblasti, str. 109. V zborničnem arhivu sem našla posebno pismo dr. Ravniharja vodstvu Zbornice, skupaj s celotnim besedilom zaključnega obrambnega govora za dr. Borisa Furlana, v katerem zbornici poroča o svojem zagovoru. Namen pisma na začetku pojasni s tem, da se osebno čuti odgovornega in zavezanega za svoj način branjenja, ki so ga v tisku hudo napadli, samo Zbornici. AOZ, osebna mapa Vladimirja Ravniharja. V monografiji o procesu proti t. i. Nagodetovi skupini to pismo ni omenjeno. – Jeraj, Melik, *Kazenski proces*.

545 Prim. zgoraj, op. 465.

546 Mislim na širši družbeni ugled, zlasti tudi v narodnozavednem smislu. Dr. Vladimir Ravnihar je bil namreč v času prvega »prevrata«, kot sam imenuje prevzem oblasti s strani Narodne vlade 31. 10. 1918, njen poverjenik za pravosodje, ki je izvedbo prevzema oblasti na sodiščih zasnoval in s pomočjo svojih sodelavcev tudi izvedel. O tem V. Ravnihar, *Kako je bilo*, str. 376–373. Prim. zgoraj, op. 494. Poleg tega je pri Vladimirju Ravniharju potrebno upoštevati tudi dejstvo, da sta oba njegova otroka že zelo zgodaj postala člana KPS, še posebej pa sta bila oba požrtvovalna organizatorja odpora v okviru OF vse od njenega začetka. Sin Evgenij, do začetka vojne odvetniški pripravnik pri očetu, je zaradi tega na pritisk okupatorja leta 1944 ta status izgubil (o tem več zgoraj in op. 481). Hči Božena, zdravnica, pa je bila v tisti skupini zdravnikov, ki je prva v večjem številu odšla v partizane že maja 1942.

tništvo v letu 1947 zadržali na primer še dr. Jože Ilc (prvotno s strani Zbornice predlagani predsednik, a kot piše Vodušek Starič, s strani dr. Modica in Ribičiča zavržen⁵⁴⁷), dr. Joachim Ražem⁵⁴⁸ in dr. Jakob Mohorič (slednji po intervenciji ministra Pokorna, tesnega tovariša, predvojnega odvetnika in tudi krščanskega socialista). V tem kontekstu je potrebno po mojem mnenju vsaj do jeseni 1947, tj. dokler je bil pravosodni minister dr. Jože Pokorn, upoštevati do sedaj podce-njen vpliv, ki so ga tako na razvoj dogodkov v zvezi z zbornico kot tudi na usode posameznih odvetnikov kljub UDV in Partiji (pri delu Komisije) imeli prav krščanski socialisti. Verjetno bi bilo smotrno v tej luči analizirati tudi ozadje štirih uspešnih pritožb odvetnikov na Vrhovno sodišče.

Upoštevajoč predstavljeni kontekst je jasno, da so bili razlogi za odvzem odvetništva (tudi) dr. Igorju Rosini globoko politični in z razlogi, navedenimi v odločbi Komisije, nimajo nič skupnega. V jeziku časa bi lahko uporabili značilni termin partijske politike, ki so ga uporabili tudi za Igorja Rosino, in sicer v ročnem pripisu na hrbtni strani predloga Fedorja Koširja, predsednika KUZOP-a, vladi o razrešitvi dr. Rosine z mesta vodje štajerske podružnice Komisije za ugotavljanje vojnih zločinov decembra 1945 zaradi »politične nezanesljivosti«, in sicer, da bo dr. Rosina v okviru reorganizacije ministrstev in ustanov »reduciran«.⁵⁴⁹

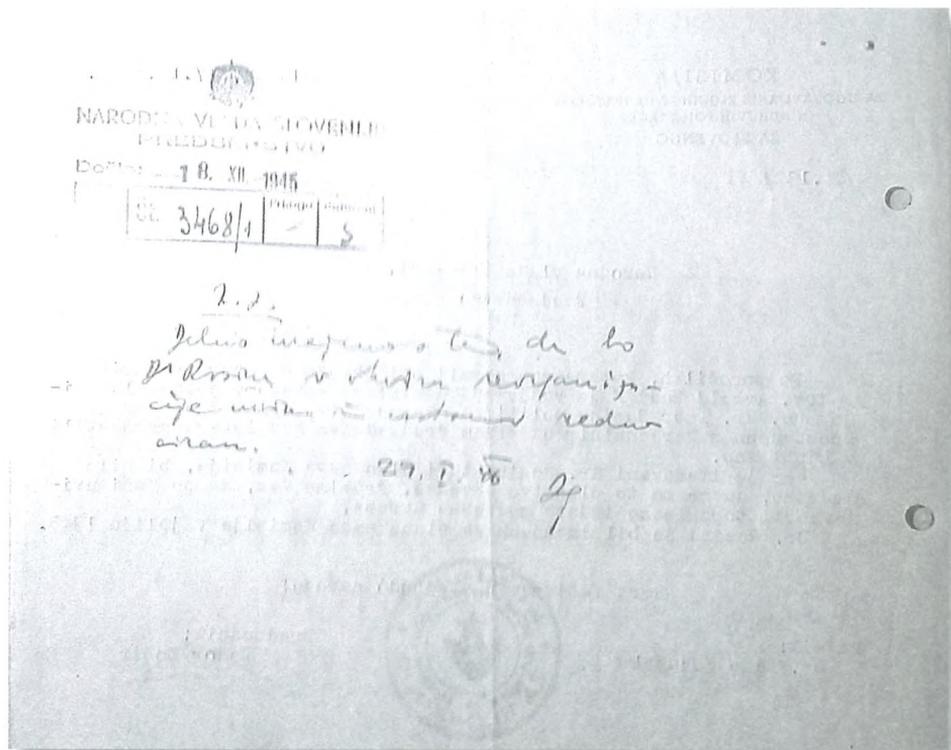
Lahko bi rekli, da je bil Rosina v marcu 1947 »reduciran« že drugič. Ali je temu tudi tedaj botrovala ocena o zgolj pasivni politični nezanesljivosti ali pa so morda v Partiji ocenili, da obstaja realna možnost, da bi se Igor Rosina dejavno vključil v poskuse organiziranja predvojnih političnih zavezništev, ostaja po mojem mnenju odprto. Na to bi kazalo dejstvo, da je UDV o njem podobno kot o njegovem mariborskem stanovskem tovarišu Avgustu Reismanu dosje vodila še v šestdeseta leta,⁵⁵⁰ takrat pa s tem zaradi njegove neaktivnosti prenehala. Ni pa iz Rosinovega dosjeja razvidno, da bi informatorjem UDV prišlo na uho čude-nje nad njegovim odstopom od linije OF, ki si ga je decembra 1945 v svoj skriti dnevnik pribeležil njegov dober osebni in družinski prijatelj ter stanovski tovariš Makso Šnuderl.

547 Vodušek Starič, *Prevzem oblasti*, str. 109.

548 Tako kot dr. Ravnihar je bil tudi dr. Ražem v letu 1947 med odvetniki obtoženih v t. i. Nagodetovi skupini.

549 Gl. Vodušek Starič, *Prevzem oblasti*, str. 378. Prim. zgoraj op. 474–476.

550 AOZ, osebna mapa dr. Avgusta Reimana in AS 1931 RSMZ SRS (I. del), teh. enota 411 (mapa dr. Reisman Avgust). Prim. poglavje O odnosu Igorja Rosine do poveljne politične stvarnosti v poročilih sodelavcev UDV.

Ročni pripis na hrbtni strani Predloga predsednika Komisije za ugotavljanje vojnih zločinov Fedorja Koširja z dne 17. decembra 1945 vladi, da se Igorju Rosini zaradi politične nezanesljivosti, odvzame funkcija vodje štajerske podružnice te iste komisije. Pripis, ki pravi, da bo dr. Rosina ustrezno reduciran v okviru reorganizacije ministrstev, s čimer naj bi bila zadeva delno urejena, je datiran z dne 29. januarja 1946. (SI AS 223, š. 2, mapa 1, dok. 3468 (hrbna stran). Posnela: Katja Škrubej)

Igorju Rosini je bilo na podlagi njegove druge prošnje⁵⁵¹ odvetništvo končno vrnjeno leta 1961⁵⁵² po tem, ko so leta 1957 *Zakon o odvetništvu* iz 1946 bistveno spremenili in je zbornica pri sprejemanju svojih članov spet postala formalno samostojna.

551 Prvič je vložil prošnjo leta 1951. Zbornica ji je kljub relativno zadržanemu mnenju njegovih mariborskih stanovskih tovarišev ugodila, potrditev pa je zavrnil takratni Minister za pravosodje. AOZ, osebna mapa Igorja Rosine. Prim. zgoraj op. 435.

552 Prav tam in osebna mapa Igorja Rosine.

Peter Vodopivec

O ODNOSU IGORJA ROSINE DO POVOJNE POLITIČNE STVARNOSTI V POROČILIH SODELAVCEV UDV

»Ja, to so bili časi, v katerih sem požrtvovalno delal in organiziral po terenu razna društva v sklopu SKS«, naj bi dejal dr. Igor Rosina konec leta 1959 v pogovoru v gostišču Pri Dalmatincu v Mariboru, ko se je spominjal svojega dela v Slovenski kmetijski stranki, bližnjemu znancu, sodelavcu Uprave državne varnosti, in dodal: »Jaz sem se takrat formiral in svojega stališča nisem spremenil. V meni je še vedno tisto, kar je bilo in nisem kapitulant...Moji nekdanji nazori so še vedno globoko zakoreninjani v meni in se jih tudi ne bom otresel...«⁵⁵³

Policijska poročila in dosjeji seveda niso zelo zanesljivo zgodovinopisno gradivo, saj so polni ne le pravopisnih, temveč tudi stvarnih netočnosti ter protislovij, izkrivljanj in stereotipnih, politično-ideoloških, z osebnim odnosom do opazovanja obremenjenih komentarjev poročevalcev. Britanski zgodovinar Timothy Garton Ash je sicer, ko je v devetdesetih letih preteklega stoletja v Berlinu pregledoval svoj v času mladostnega študija v Vzhodni Nemčiji nastali dosje vzhodnonemškega Ministrstva državne varnosti (Stasi), nekoliko cynično pripomnil, da bi bil njegov dosje kljub številnim napakam in »paranoičnim razlagam« lahko

553 SI AS 1931, OD 977, Rosina dr. Igor, str. 73. Poročilo o pogovoru sodelavca UDV »Džonija« z Igorjem Rosino dne 10. 12. 1959.

boljša spodbuda spominu kot »Proustove magdalenice«, ⁵⁵⁴ avstralski novinar in v mladih letih komunistični aktivist Mark Aarons pa je bil po ogledu družinskega dosjeja v arhivu avstralske varnostnoobveščevalne službe celo mnenja, da so družinski dosjeji, čeprav je v njih mnogo »nepomembne nesnage« in napak, izčrpna poročila o »naših življenjih«. ⁵⁵⁵ Tega za Rosinov dosje v arhivu slovenske Uprave državne varnosti nikakor ne bi mogli reči, saj je preveč fragmentaren, površen in nekonsistenten, da bi bil lahko trdnejša opora pri rekonstrukciji njegovih povojnih stisk, razočaranj, morebitnih političnih pričakovanj in načrtov ali celo njegovega povojnega življenja in povojnega življenja njegove družine. Vseeno pa v njem shranjena poročila, ki so jih na osnovi pisnih in ustnih informacij zdaj bolj zdaj manj naklonjenih Rosinovih sodelavcev in znancev ali na temelju pogovorov z Rosino pisali policijski uslužbenci in zaupniki, jasno razkrivajo, da je ostajal Rosina tudi po tem, ko mu je bilo onemogočeno odvetniško delo, zvest svojim predvojnimi in medvojnimi političnim nazorom in nespravljivo kritičen do enopartijskega sistema in komunistične politike in je tudi, ko se je zavedal, da ga UDV nadzira, presenetljivo odkrito in prostodušno govoril o svojem »načelnem nestrinjanju z marksizmom in komunističnim režimom«.

Oktober 1951 je tako v pogovoru s častnikoma UDV na vprašanje, »zakaj se je kot bivši naprednjak in partizan obrnil proti ljudski oblasti«, brez obotavljanja odgovoril, da se kot »demokrat-individualist« in »pristaš večstrankarskega sistema«, ki omogoča, da »stranka v opoziciji kontrolira delo vlade«, ne strinja »z marksizmom in z režimom v Jugoslaviji«. V napetih razmerah, v katerih se je znašla Jugoslavija po sporu s Sovjetsko zvezo, naj bi sicer jugoslovanski režim podpiral, saj naj bi, kot je dejal, »v sedanji situaciji« vsaka sprememba »pomenila padec vojaške in politične moči Jugoslavije in s tem tudi njenega ugleda v svetu«, zaradi česar vse tiste ljudi, ki »drugače gledajo na situacijo« in celo »pričakujejo padec sprememb ali celo padec režima«, »smatra za nerazgledane in otročje«. Toda v isti sapi je (kot so poročali tudi zaupniki UDV) po jugoslovanskem prelomu z Moskvo pričakoval, da bo v Jugoslaviji prišlo do daljnosežnejših sprememb in, če že ne do večstrankarstva, pa vsaj do odločitve za pot, »po kateri bi se prišlo do istega cilja«. Bil naj bi tudi mnenja, da se po »napakah, ki so se dogajale med vojno in prva leta po osvoboditvi«, razmere v Jugoslaviji popravljajo, in odkrito zadovoljen, da »smo odstopili od kopiranja ruskega sistema«. Razumel naj bi, da se gre v »revoluciji bolj na ostrino... in večkrat predaleč«, toda v Sloveniji naj bi šli po njegovem mnenju bolj na ostrino kot v drugih jugoslovanskih republikah, saj naj bi na Hrvaškem dobil »vsakdo advokaturu« in tudi »versko vprašanje naj bi se ne postavljalo« s takšno ostrino kot v Sloveniji. Prepričan je bil, da se mu je

554 Ash, *Dosje*, str. 17, 34–36.

555 Aarons, *The Family File*, str. XI.

z odvzemom advokature zgodila velika krivica, a hkrati dodal, da iz prizadetosti »ali katerega drugega vzroka« ni storil nič protizakonitega »ali kaj drugega, kar ne bi bilo v skladu z današnjim režimom«. Zasliševalca sta poskušala Rosino pridobiti za sodelovanje in sta ga med drugim vprašala, kaj o razmerah »mislijo ljudje iz njegove družbe«, na kar je odločno odgovoril, da tega ni pripravljen povedati, ker ne počnejo nič »protizakonitega« in bi to dojemal kot »špiclanje«, kar pa »se upira« njegovemu značaju in v vzgoji«. Če je od sodelovanja z UDV odvisna advokatura, ki so mu jo leta 1947 »odvzeli« in za katero se je prav leta 1951 ponovno potegoval, pa raje »ostane brez advokature,« kakor da bi postal informator policije«. ⁵⁵⁶

Rosina ni skrival, da ga je odvzem advokature leta 1947 močno prizadel in da je z uradniškimi delom v podjetju Konstruktor nezadovoljen, toda v isti sapi – kot je julija 1951 zapisal v pismu neimenovanemu naslovniku – tudi ni bil pripravljen na obnovitev advokature za vsako ceno. V UDV so menili, da je pismo, napisano 19. julija 1951 in naslovljeno z »dragi« ter podpisano z Igor, Rosina prejel in ne odposlal, toda iz vsebine pisma je jasno, da je bil Rosina pisec, naslovnik pa Makso Šnuderl. Rosina in Šnuderl sta bila, kot so poročali sodelavci UDV, do Nagodetovega procesa v tesnih prijateljskih stikih, ob Nagodetovem procesu, ko je Šnuderl v *Slovenskem poročevalcu* objavil članek, v katerem je Nagodetov proces označil za obračun z meščanskim liberalizmom in za svarilo političnim omahljivcem, pa sta se po burnih Rosinovih očitkih o Šnuderlovi nenačelnosti in dvoličnosti razšla. Rosina naj bi Šnuderlu po poročilu sodelavca UDV zameril tudi njegove v osebni pogovoru izrečene kritike na račun voditelja srbskih kmetijcev Dragoljuba Jovanovića, ki je šel po Rosinovih besedah »za svoje prepričanje v zapor«, in profesorja Pravne fakultete Borisa Furlana, na katerega naj bi Šnuderl med drugi meril s svojim omenjanjem meščanskega liberalizma. ⁵⁵⁷

Rosina je s svojim pismom odgovarjal na Šnuderlovo z dne 25. junija; v njemu mu je Šnuderl očital pomanjkanje posluha za stvarnost in čas, »v katerem se uveljavljajo določene pravice«. »Vedno je bilo tako in povsod, da so gotova obdobja bila kakemu prizadevanju ugodna in gotova ne, ker so neki pojavi drugače odjeknili danes in drugače jutri,« je pisal. »Ti pa se postavljaš samo na togo pravno formulo in ne upoštevaš, da je povsod na svetu taka formula odraz političnih prilik in se krči in steza kakor železo v ognju ali v mrazu, kakršen je pač čas.« »In danes« naj bi bil, kot je ugotavljal Šnuderl, tak čas, ko »splošno govore vsi ljudje o povratku na staro, o kapitulaciji ljudske oblasti pred zapadno demokracijo, o priznavanju ne vem kakih napak« in »vodijo škofje procesije z zastavami brez

556 SI AS 1931, OD 977, str. 30–31. Poročilo o pogovoru kap. Špacapana in ppor. Klančarja z Igorjem Rosino z dne 19. 10. 1951.

557 SI AS 1931, OD 977, str. 15–16. Poročilo z dne 29. IX. 1949.

zvezde«, v takšnem ozračju »klerikalizma in reakcije« pa naj bi bili »odgovorni za splošno politiko (...) po svoji politični odgovornosti... dolžni biti previdni«.

To naj bi bil po Šnuderlu tudi glavni razlog, da so oblasti skupini mariborskih odvetnikov leta 1951 zavrnilo prošnje za vpis v »imenik advokatov«, saj so si ti »tovariši izbrali najslabši čas« in so s svojimi prošnjami ustvarili vtis »organizirane akcije«, kar naj bi jasno kazalo, kako slabo razumejo »ozko povezanost uporabe norme s splošno situacijo«. Sicer pa naj bi ga Rosina »v svojem govorjenju ob vsaki priliki neprestano lomil, a z ničemer v dejanjih dokazal, da se zaveda, kako je the first duty of any citizen to work for his country, ne pa od strani nergati«, medtem ko naj bi Šnuderl razumel patriotizem povsem drugače in naj bi ga zanimalo predvsem, »kdo je v tej dobi mogel storiti več za celoto in posamezne ljudi«. Rosini je še poočital, da se po odvzemu advokature ni pritožil na Vrhovno sodišče, čeprav mu je sam svetoval, naj to stori, »zdaj pa terja zadoščenje (...) (in) vrhu vsega (počenja to) še v najslabšem času«. ⁵⁵⁸

Rosina je v svojem odgovoru najprej zavrnil Šnuderlov očitek, da se po odvzemu advokature ni hotel »iz nekake ošabnosti« pritožiti na Vrhovno sodišče, in mu sporočil, da je »svoj čas vložil pritožbo«, vendar je v njej istočasno izjavil, da ne glede na njen uspeh ali neuspeh ne bo več izvrševal advokature, ker je iz »tedanje sodne prakse« in odločbe, ki jo je prejel, razbral, da pod »okolnostmi«, ki so vladale, svobodna advokatura »ni bila mogoča«. Po njegovem mnenju bi morala biti »osnovna pravica in absolutna dolžnost obrambe«, da brani klienta na »bazi, ki si jo je ta izbral«, in to naj bi bil, razen če ni odvetnik neposredno prepričan o nasprotnem, temelj svobodne advokature. Ponovno vlogo za izvrševanje advokature naj bi tako vložil šele po »izjavah merodajnih faktorjev o demokratizaciji« in po tem, ko so ti povojna gledanja na »pravice obrambe« označili za posledico vpliva »kominforma«, morebitna zavrnitev njegove prošnje pa bo zanj samo dokaz, da za svobodno advokaturu še ni možnosti.

Hkrati je Šnuderlu odgovarjal, da se zelo moti, ko »misli, da je mogoče vse opravičiti z računom s politično stvarnostjo«, saj se, kot je zapisal, ko gre za stvar vesti – ta »moralni imperativ evropskega človeka« – račun ne izide. Z verzom rimskega pesnika Marka Aneja Lukana »Vitrix causa Diis placuit sed victa Catoni« (»Bogovi so bili naklonjeni zmagoviti strani, Kato pa premagani«) je spomnil na Prešernovo kritiko »uskoštva« Stanka Vraza v epigramu Narobe Katon in ugotavljal, da je treba slediti Prešernovemu zgledu, lastnemu prepričanju in lastni vesti. ⁵⁵⁹ To naj bi bila tudi edina prava »the first duty of the citizen«

558 Kopijo Šnuderlovega pisma Rosini z dne 25. 6. 1951 mi je ljubeznivo posredoval njegov sin prof. dr. Andrej Rosina, za kar se mu najlepše zahvaljujem.

559 Prešernov epigram Narobe Katon se glasi: »Od drugih manjši in časten manj rod je slovenski, lakota d'narja, časti vleče pisarja drugam, Vitrix causa Diis placuit sed victa Catoni, Stanko, Slovencov vskok,

in na ta način naj bi se »najbolje služilo domovini«. Pri vprašanju pravic odvetniške obrambe naj bi tako ravnal sam in Šnuderlov »očitek o nepoznavanju politične stvarnosti« naj bi mu bil »le poklon«. Sicer pa naj bi se s Šnuderlom ob tem vprašanju razšla že v Rogu, ko naj bi Šnuderl »zagovarjal osnutek zakona o vojnih zločinih po izključno objektivnih momentih krivdne odgovornosti ne glede na individualno krivdo«, medtem ko je Rosina nasprotoval vpisovanju prisilno mobiliziranih oseb na »zločinske karte« ne glede na njihova dejansko storjena dejanja. Ob koncu pisma je zavrnil Šnuderlove očitke, da je politični analfabet, in dodal, da »gleda pozitivno na razvoj progresivne demokratizacije našega življenja«. ⁵⁶⁰

Rosino so v OZNI in UDV, kot se je temu reklo, spremljali vse od leta 1945, toda ohranjena poročila policijskih zaupnikov za prva leta po vojni so izrazito protislovna, saj so policijski sodelavci na eni strani poročali, da je bil neprikrito nezadovoljen s političnimi razmerami in kritičen do komunističnih oblasti, vendar pasiven in previden, na drugi pa govorili in pisali o njegovih kritičnih javnih izjavah in nastopih, njegovem domnevnem povezovanju s somišljeniki in celo ambicijah, da bi ustanovil opozicijsko stranko in se postavil na čelo »naprednih ljudi v Mariboru«. Sodelavec v podjetju Konstruktor je Rosino v začetku leta 1949 precej politično nevtravno označil za nacionalno občutljivega socialista, vendar tudi individualista, ki v razgovorih poudarja »človeka kot osebo in ne maso« in se zavzema za socialne pravice »poedincev«, pri tem pa odobrava reforme in »družabni red nove Jugoslavije«. ⁵⁶¹ Rosina naj bi po prelomu jugoslovanskih komunistov s Sovjetsko zvezo tudi po poročilih drugih zaupnikov UDV podpiral politiko jugoslovanskega vrha in Tita in upal na daljnosežnejše spremembe, če ne celo na Titovo opredelitev za demokratični socializem, pri tem pa naj bi že februarja leta 1949 realistično izjavljal, da na Angleže in Američane ni računati, saj jim je »vseeno kaj dela Tito doma, poglavitno jim je, da jim Tito koristi v borbi proti boljševizmu«. ⁵⁶² Toda že leto pozneje naj bi si zaradi gospodarskih težav, vsesplošnega pomanjkanja ter kmečkega in delavskega nezadovoljstva skupaj z nekaterimi somišljeniki politične spremembe kratko obetal od volitev v zvezno skupščino marca 1950.

Vraz si narobe Katón.« (Aškerc, ur., *Prešernove poezije*, str. 140). Verzi so bili prvič objavljeni v Prešernovih Poezijah 1847, ni pa ugotovljeno, kdaj jih je Prešern napisal. Prešern v epigramu primerja Vraza s »pravim« Katom (Katom mlajšim, 95–46 pr. n. št.), znanim po osebni integriteti, kljubovalnosti in špartanskem načinu življenja. Kato mlajši je bil nasprotnik prvega triumvirata in Cezarja in privrženec republike, ki je raje napravil samomor, kot se predal Cezarju (Krakar, Hrvaška in slovenska literarna zgodovina, str. 278).

560 SI AS 1931, OD 977, str. 28–29. Pismo Igorja Rosine Maksu Šnuderlu mi je posredoval tudi prof. dr. Andrej Rosina.

561 SI AS 1931, OD 977, str. 17.

562 SI AS 1931, OD 977, str. 15.

»Vidnejši predstavniki« predvojnih političnih skupin v Mariboru, med njimi tudi Rosina, naj bi bili sicer po poročilih zaupnikov UDV pred volitvami leta 1950 mnenja, da te kratkoročno ne bodo »vplivale na notranje politični položaj«, saj naj bi bile že vnaprej »narejene«. »Opozicija« naj bi pač ne imela nobene »garancije«, da bodo »volilni rezultati v skladu z oddanimi glasovi«, in naj bi zato, kot naj bi ugotavljali njeni mariborski »voditelji«, tudi ne bilo smiselno, da bi »oficialno izdala kake parole«. Na neuspeh pa naj bi bila vnaprej obsojena tudi volilna abstinenca, saj naj bi bilo vseeno, kam volivci »vržejo kroglico«, ker jih bodo tako ali tako »presipali«. Vseeno naj bi bili Rosina in njegovi domnevni somišljeniki prepričani, da bo velika večina volivcev ne samo na deželi, temveč tudi v »delavskih krogih« vrgla kroglico v »črno skrinjico« in bo »izid volitev za partijo porazen«; ta bo tako na osnovi dejanskih volilnih rezultatov dobila »jasno sliko o pravem razpoloženju med ljudstvom«, četudi je ne bo razkrila javnosti. Kako se bo »partija« odzvala na porazne volilne rezultate, bo odvisno od »mednarodnega položaja« in naj bi ne bilo mogoče napovedati. Rosina naj bi sicer, kot je sporočal sodelavec UDV, pravilno ugotavljal, da »sedež prepričanega in utemeljenega nezadovoljstva ni na deželi«, četudi tam »bolj ostro in jasno zabavljajo«, temveč v mestih in delavskih centrih. Toda po volitvah naj bi bil podobno kot drugi mariborski »inteligenti« prepričan, da so volivci na deželi »volili v črno« in na ta način pokazali »nezadovoljstvo s sedanjo oblastjo«, kar naj bi kazalo, kako prav je imel Lenin, ko je dejal, da se »revolucija ne more zmagovito dokončati, če ne pridobi kmeta«.⁵⁶³

Po poročilu sodelavca UDV, ki je bil spomladi leta 1955 na povabilo Rosinove žene na »običajnem večernem razgovoru« pri Rosinovich, naj bi bil Rosina, potem ko je dobil novo delovno mesto pri Mestnem ljudskem odboru v Mariboru, precej manj zgovoren, hkrati pa bolj »zamišljen in razmišljen« kot dotlej ter skeptičen in nepripravljen govoriti o načrtih za prihodnost. Delo na Mestnem ljudskem odboru naj bi bilo po njegovih besedah povsem drugačno kot delo pri Konstruktorju, kjer je vse reševal po zakonitih predpisih, medtem ko naj bi bilo v mestni upravi to nemogoče, saj naj bi v tej ne odločali zakoni, temveč partijska pripadnost obravnavanih oseb, njihovi zaščitniki in politične intervencije. V letih 1954/55 naj bi ga navduševal Djilas, ki »je prvi uspel v imenu opozicije in zdrave pameti dvigniti svoj glas proti ponesrečenemu poskusu, da bi jugoslovanske narode za trajno pognali v komunistično tiranijo«. Djilas naj bi imel po njegovem mnenju mnogo simpatizerjev tudi med komunisti, čeprav ti tega ne upajo »javno pokazati«. Rosina naj bi zato posebej obžaloval »žalostno vlogo« neimenovanih opozicijskih sil, ki si Djilasa niso upale podpreti in so se na ta na-

⁵⁶³ SI AS 1931, OD 977, str. 22–26.

Izvleček iz osebnega dosijeja - 977

ROSINA dr. Igor, roj. 7/10-1900 v Ljutomeru.

Navedeni je bil v bivši Jugoslaviji vodilni član Slovenske kmečke stranke (SKS). V času okupacije je bil proti koncu vojne v partizanih. Po osvoboditvi je bil zaposlen v raznih pravniških službah. Sedaj živi v Mariboru. Politično je še vedno starega mišljenja. Rad bi bil vodja kakšne opozicijske skupine vendar je za to preboječ. Kakšnih posebnih ukrepov proti njemu ni bilo, razen, da je bil pod kontrolo.

Materijal je od leta 1945 do 1965.

Izvleček iz osebnega dosjeja Igorja Rosine iz arhiva slovenske Uprave državne varnosti (SI AS 1931, OD 977. Posnel: Jure Gašparič)

čin izkazale za »nezrele za borbo proti režimu in za prevzem oblasti«. »Ko bi bila opozicija malo bolj zavedna in organizirana, bi morala povsod prirejati manifestacije za Djilasa« in se zavzemati za pošiljanje dopisnic iz vseh krajev Jugoslavije z izjavami, da ga ljudje podpirajo in se solidarizirajo z njim, naj bi izjavil.⁵⁶⁴

Sicer pa naj bi bil Rosina sredi petdesetih let skrajno črnogled tudi kar zadeva mednarodne razmere, saj naj bi bil prepričan, da se ZDA pripravljajo na vojno proti »boljševizmu«, ki se lahko razvije v pravo nuklearno katastrofo. Če so mu nekateri sodelavci UDV očitali anglofilstvo, je iz poročil drugih razvidno, da je bil tudi do ZDA in zahodnih voditeljev (zlasti do de Gaulla v Franciji) nadvse kritičen. Kar zadeva Jugoslavijo, naj bi bil leta 1955 mnenja, da je Centralni komite ZKJ, »četudi glede tega verjetno ne vlada popolnoma soglasje«, »idejno in po čustvovanju« še naprej tesneje povezan z Moskvo kakor z Zahodom, v zvezi z madžarskimi dogodki leto pozneje pa naj bi dejal, da ti na eni strani kažejo, kako prav je bilo, da je Jugoslavija leta 1948 odstopila od stalinističnih metod (pri čemer naj bi po njegovem prepričanju Tito tedaj tudi ne imel druge izbire), medtem ko na drugi strani kažejo, kako »vse teorije marksizma in komunizma niso rešile vprašanja osebne svobode«.⁵⁶⁵

Da je marksizem kot znanstveni nauk zastarel in kot teorija izgubil na veljavi, je prijateljem in znancem, med katerimi so bili sodelavci UDV, očitno bolj ali

564 SI AS 1931, OD 977, str. 45–47, Center Uprave drž. varnosti Maribor 9. 4. 1955.

565 SI AS 1931, OD 977, str. 51, 53, Poročili sodelavcev Džonija in Vojka 13. in 17. 11. 1956.

manj odkrito govoril tudi v naslednjih letih. V spremenjenih razmerah naj bi se po njegovem mnenju jasno pokazalo, kako ni res, da lahko »edino proletariatski organizira in izvede proletarsko ali socialno revolucijo«, saj naj bi bila tudi socialistična gibanja v zahodnem svetu močna in naj bi že marsikaj izbojevala in dosegla.⁵⁶⁶ Jugoslovanske komuniste je leta 1958 primerjal z Mahničem in predvojnimi štajerskimi klerikalci, ki naj bi tudi po vojni ostali tako ozki, kot so bili pred vojno. Kar zadeva jugoslovansko zunanjo politiko, naj bi leto pozneje sicer menil, da bo v Jugoslaviji vse v redu, dokler bo živel Tito in bo Jugoslavija pod Titovim vodstvom vztrajala pri politiki »aktivne koeksistence«, toda glede demokracije naj bi bilo tudi jasno, da je v Jugoslaviji ni in je celo vedno manj. Vse govoričenje o samoupravljanju naj bi bilo brez vsake osnove, saj o tem, kar se dejansko dogaja in zgodi, ne odločajo niti delavski sveti niti organi družbenega upravljanja, temveč partijski komiteji v Ljubljani in Beogradu. Komunistični sistem naj bi po njegovih besedah, kot je konec leta 1959 poročal sodelavec UDV, ki se je z njim pogovarjal pri Rosinovi doma, hotel »v človeku streti vsako preudarno, samostojno misel« in ga »popolnoma podrediti«. »Gmotni temelji neodvisnosti so zemlja in denar«, v Jugoslaviji pa so produkcijska sredstva zvečine »podružbljena« in zemlja nacionalizirana.⁵⁶⁷

Posebej ogorčen naj bi bil nad kmetijsko politiko, ki naj bi – kot vse milijarde, ki jih oblast »meče v kmetijstvo« – v prvi vrsti težila k podreditvi kmeta in šele posredno k dvigu kmetijstva. »Če pogledam, kako danes delajo z našimi ubogimi kmeti, ko jih prisiljujejo v kooperacijo (tj. v zadružništvo) in hočejo iz njih narediti socialistične kmete, moram ugotoviti, da je bilo naše delo v predvojni Jugoslaviji veliko boljše«, naj bi konec leta 1959 dejal zaupniku UDV Džoniju. »Kmetje so imeli tedaj veselje do dela, danes pa tega veselja ni, odklonilno so razpoloženi do družbenega reda« in bi lahko postali pomembna socialna opora opozicije v Jugoslaviji, če »bi bila opozicija mogoča«. ⁵⁶⁸ Če bo v Jugoslaviji kdaj prišlo »do renesanse prave demokracije«, se bo morala opozicija zato opreti prav na kmeta, ki je »najbolj čutil vse krivice«, bil najbolj »odporen« in ostal »najbolj neokužen od komunizma«. ⁵⁶⁹ Rosina naj bi se za razmere na deželi in razpoloženje med kmeti tudi drugače živo zanimal, sam sebe pa naj bi označeval ne le za pristaša »prave demokracije« in nasprotnika socializma, kot so ga jugoslovanski

566 SI AS 1931, OD 977, str. 55. Poročilo sodelavca Džonija oktobra 1957.

567 SI AS 1931, OD 977, str. 75–78, prepis poročila o razgovoru z dr. Igorjem Rosino v Mariboru z dne 30. 12. 1959.

568 SI AS 1931, OD 977, str. 73. Poročilo o pogovoru sodelavca UDV Džonija z Igorjem Rosino z dne 10. 12. 1959. »Džoni« sicer ni bil vedno prepričan, da je bil Rosina v pogovoru z njim povsem odkrit, vendar je v poročilu 20. 5. 1960 omenil, da se z njim »zelo red razgovarja«, ker ga vneto poslušja. – SI AS 1931, OD 977, str. 82.

569 Kot v op. 566.

komunisti uvajali v Jugoslaviji, temveč tudi za privrženca »svobodnega kmečkega gibanja«.

Rosina naj bi v začetku leta 1962 v pogovoru o 22. kongresu komunistične partije Sovjetske zveze bližnjemu znancu – sodelavcu UDV – pritrdil, da so Rusi po kongresu, kar zadeva demokratizacijo, naredili »velik skok naprej«, vendar naj bi hkrati pripomnil, da je »Hruščov v času Stalinove ere brez posebnih pripomb izvrševal Stalinove ukaze, zdaj pa brezobzirno ruši kult osebnosti in razkrinkava Stalina«. Bil naj bi tudi mnenja, da se bodo z napovedanimi ustavnimi spremembami nadaljevali procesi demokratizacije v Jugoslaviji, kjer naj bi bile razmere že tako ali tako »veliko boljše kot v Rusiji«, kar pa naj bi imelo tudi negativne posledice, saj bo pri ljudeh krepilo zaupanje v komunistični režim. Toda že dober mesec pozneje naj bi bil v pogovoru z istim sodelavcem UDV precej bolj skeptičen in naj bi ugotavljal, da z novo jugoslovansko ustavo ne bo prišlo do sistemskih sprememb, saj ni računati, da bi komunisti odstopili od poddržavljanja proizvodnih sredstev in odvzemanja zemlje kmetom ter dopustili opozicijo in večstrankarski sistem. Glede gospodarskih razmer naj bi bil maja 1962 sploh močno črnogled in prepričan, da je jugoslovansko gospodarstvo v resni krizi in bo potrebno »veliko napora in ukrepov«, da se bo »gospodarstvo popravilo«. ⁵⁷⁰ Na vprašanje, ali bi, če bi »resnično uspela opozicija, to pomenilo tudi vrnitev k strankarskim bojem in zaostrenim odnosom«, s katerimi se je soočala bivša Jugoslavija, pa je odgovoril, da bi bila vrnitev v predvojno stanje v Jugoslaviji v drugi polovici 20. stoletja in po revoluciji »skoraj nemogoča«. »V bivši Jugoslaviji so bile res težave«, naj bi dejal. »Te težave so predvsem povzročali Srbi. Hrvatje so bili boljši in zmernejši in niso predstavljali posebnega problema«. Vseeno naj bi bil prepričan, da je v Jugoslaviji mogoče »najti način« in ustvariti sistem, v katerem bi bila kritika lahko »resnično plodonosna in efektivna«. V pogovoru naj bi med drugim pohvalil Tita, ki naj bi bil realen politik in naj bi bil, ker preprosto govori, priljubljen pri »ljudskih množicah«. Primerjal naj bi ga z Adenauerjem, ki naj bi bil prav tako zrel in preudaren politik in naj bi ga imeli Nemci radi. Povsem drugačno mnenje naj bi imel o Kardelju, o katerem naj bi dejal, da je učitelj, ki ne more iz svoje kože, in je nedostopen, zato pa pri ljudeh tudi nepriljubljen. Pri tem je bil očitno dobro obveščen, saj naj bi omenil, da Kardelja v zadnjem času (bilo je leta 1962) v Beogradu »žagajo«. ⁵⁷¹

Sodelavci UDV so pri poročanju o pogovorih z Rosino večkrat opozorili, da jim je Rosina povedal, kako ve, da ga UDV nadzira, konec pomladi leta 1962 pa je zaupniku UDV Džoniju, ki je uslužbenec UDV v Mariboru zvečine ustno, a v drugi polovici petdesetih let razmeroma redno obveščal o srečanjih z Rosino,

570 SI AS 1931, OD 977, str. 90, ustno poročilo sodelavca UDV Džonija z dne 6. 5. 1962.

571 SI AS 1931, OD 977, str. 92, ustno poročilo sodelavca UDV Džonija z dne 28. 5. 1962.

celo omenil, kako ve, da ga je državna varnost po vojni budno nadzorovala, in navedel konkretna dogodka, ob katerih se je prepričal, da je »zasledovan« in pod nadzorom.⁵⁷² Toda leta 1962 je zanimanje UDV za Rosino in krog njegovih naj bo resničnih, naj bo domnevnih somišljenikov že popuščalo. Leta 1963 naj bi v UDV prenehali z nadzorom privržencev predvojne Slovenske kmetijske stranke in spoznali, da nadaljnji nadzor ni več potreben, saj naj bi bilo »ugotovljeno, da opazovani med seboj niso tesno in sistematično sodelovali«, temveč so se »le občasno obiskovali ali pa sestajali«. Njihova dejavnost naj bi bila škodljiva le zato, ker so svoja mnenja širili med pristaši bivših strank in med kmeti, med katerimi naj bi imeli »res močan vpliv« in ustvarjali »nezdravo vzdušje«.⁵⁷³ Vseeno naj bi sodelavce, s katerimi so dotlej nadzirali bivše privržence SKS, obdržali in ti naj bi občasno še poročali o vedenju dotedanjih opazovancev. Sodelavec UDV, ki je Rosino obiskal leta 1963, je tako v poročilu omenil, kako ga je videl, da bere revijo *Perspektive*, drugi zaupnik UDV pa je dve leti pozneje poročal o Rosinovem nezaupanju v gospodarsko reformo in njegovem mnenju, da ljudje, ki so gospodarsko pripeljali državo »pred polom«, nimajo »moralne pravice, pa tudi ne strokovnih kvalifikacij, da bi krizo reševali«. »Kaj vraga čakajo s staro garnituro, zakaj je ne zamenjajo, saj je naredila že dovolj škode«, naj bi dejal. »Na vodstvo je treba postaviti druge, sposobne ljudi«.⁵⁷⁴

Makso Šnuderl je novembra 1945 v svojem dnevniku omenil, da je imel z Igorjem Rosino »hud političen spopad«. »On je star zanesenjak za neke fiktivne človečanske pravice,« je zapisal, »za realnosti v politiki pa nima občutka«.⁵⁷⁵ Slika Rosinovega odnosa do povojne politične stvarnosti, ki temelji na poročilih policijskih sodelavcev, je – kot že rečeno – neizogibno enostranska in nepopolna, toda v isti sapi vseeno nazorno kaže, da Rosina tudi v času neprikritih političnih pritiskov ni bil pripravljen odstopati od svojih predstav o svobodi govora, parlamentarni demokraciji, večstrankarstvu in človekovih pravicah ter od svojih pogledov na odgovornost odvetnika ali sodno ugotavljanje individualne krivde za storjena nezakonita dejanja in je o teh vprašanih ves čas glasno razmišljal in odkrito govoril. S sodobnega vidika je mogoče reči le, da je imel v svojem presojanju in ocenjevanju razmer v dveh desetletjih po drugi svetovni vojni, ko ga je nadzirala UDV, mnogo več posluha za »politično realnost«, kot so to ugotavljali njegovi znanci in sogovorniki, ki so se poskušali tej realnosti čim bolj prilagoditi.

572 Kot v op. 569.

573 SI AS 1931, OD 977, Rosina dr. Igor, str. 106–107, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, II. sektor, Ljubljana, Zadeva: Kontrola »Kmet«, zaključno poročilo 24. 1. 1964.

574 SI AS 1931, OD 977, str. 103, 111.

575 Šnuderl, *Dnevnik* 2, str. 472.

Stanislav Fortuna

OSEBNOST IN IZROČILO (DR. IGOR ROSINA)

Odvetništvo je čuden poklic. Ves čas si v opoziciji proti nekemu ali nečemu. Pogosto te mučijo dvomi, ali so tvoje odločitve strokovno pravilne. Občasno naletiš na primer, ko se sprašuješ, ali si sploh na pravi strani. Najlaže je tistemu, ki se navzame profesionalnega cinizma in svoje znanje temu primerno prodaja. Vprašanje pa je, ali potem njegovo delo res koristi urejanju odnosov med ljudmi in družbi kot celoti.

Mislím, da tudi doktorju Igorju Rosini s temi mukami ni bilo prizanešeno.

Čeprav se je ob prelomu iz devetnajstega v dvajseto stoletje rodil v Ljutomeru, kjer je takrat imel njegov oče dr. Fran Rosina svojo prvo odvetniško pisarno, je njegovo življenje zaznamoval zlasti Maribor, kjer je oče imel drugo pisarno.

Prav v Mariboru je dr. Igorju Rosini oče po eni plati tlakoval poklicno pot, po drugi pa ga je s svojim delom za narodno stvar navdahníl in za vedno zavezal. Danes, po sto letih, lahko brez pretiravanja rečemo, da je bil njegov oče eden od ustanovnih očetov naše nacije in naše države. Kajti brez pokončne drže in političnega poguma dr. Frana Rosine, dr. Karla Verstovška in njima podobnih klenih ljudi bi v tistih prelomnih časih, ko se je razkrajalo staro cesarstvo, napori generala Maistra pri obrambi severne meje najbrž izzveneli v prazno. Namesto da je tvegál za narodno stvar svoj trud, svojo osebno svobodo in tudi svoje premoženje, bi navsezadnje lahko kopičil zlate in čakal, da vihra mine, in se potem prislinil k pravi strani.

Ko se je jeseni 1918 zgodila zgodovina, je dr. Fran Rosina kot prvi mož mariborske posojilnice Narodnemu svetu namreč nakazal dva milijona kron za začasno financiranje slovenske vojske, kot podpredsednik Narodnega sveta za Štajersko pa je namesto odsotnega dr. Verstovška sestavil in podpisal dekret o imenovanju Rudolfa Maistra za generala. Zelo daljnovidni dejanji, ki sta prvi moderni slovenski vojski omogočili preživetje, vojskovodji pa omogočili, da se je lahko tudi statusno postavil po robu nemškoavstrijskim visokim častnikom, ki so se prebujali iz šoka, ki so jim ga prizadeli dotlej sklonjeni Slovenci.

In ker je bilo politično delo dr. Igorju Rosini skoraj položeno v zibel, ga je med obema vojnama sprejel kot nekaj samoumevnega. Zanimivo pa je, da se ni pridružil nobeni od prevladujočih strank, v katerih je borba za politični vpliv postajala zmeraj bolj umazana, marveč manjši Pucljevi Slovenski kmetijski stranki. Ta je tisti čas ohranjala distanco do prevladujočih političnih sil na Slovenskem, obenem pa včasih predstavljala tudi jeziček na tehtnici pri vladanju Kraljevine Jugoslavije (najbrž je bil tudi zato njen voditelj občasno v vladi, dr. Igor Rosina pa član nadzornega odbora Narodne banke Kraljevine Jugoslavije).

Odvetniška pisarna, ki jo je dr. Igor Rosina prevzel od očeta, je bila tisto, čemur smo rekli klasična odvetniška pisarna. Pisarne tega tipa, ki smo jih kot prevladujoči model poznali še do nedavnega, so strankam ponujale široko paleto storitev na področju kazenskega, civilnega, upravnega in še kakšnega prava. Skratka vsega tistega, s čimer so imeli ljudje največ opraviti. In ta tip odvetniškega dela je dr. Igorju Rosini na koncu nakopal srd ljudske oblasti.

Preden pa se je to zgodilo, je moral dr. Igor Rosina prekiniti odvetniško dejavnost v Mariboru ter se umakniti nacističnim oblastnikom, ki so medtem zavladali na Spodnjem Štajerskem. Njihov bes si je nakopal tako zaradi svojega dela pri integraciji slovenstva v Mariboru kot tudi zaradi svojega porekla. Navsezadnje je bil sin tistega, ki je botroval njihovemu sramotnemu porazu pred dobrimi dvajsetimi leti. Ker torej ob okupaciji ni več mogel ostati v Mariboru, se je zatekel v Ljubljansko pokrajino. A tudi tu so ga Italijani po nemškem naročilu zaprli in potem konfinirali – ne pa tudi izročili Nemcem.

Po kapitulaciji Italije se je dr. Igor Rosina priključil partizanom ter na osvobojenem ozemlju najprej deloval kot pravni referent okrožja Črnomelj, nato kot pravni referent SNOS in naposled kot pravni referent Vlade LRS. Želja po ponovnem opravljanju poklica pa je bila tako močna, da se je leta 1946 vrnil k odvetništvu in si tam nakopal zamero ljudske oblasti, ki ga je stala poklica vse do leta 1961.

V letih prevzemanja in utrjevanja ljudske oblasti so bili tako zakonodaja kot tudi pravosodna praksa daleč od pravnih standardov, ki se nam danes zdijo samoumevni. Tožilci, sodniki pa tudi nekateri odvetniki so standarde sproti oblikovali ter jih prilagajali deklariranim ali pričakovanim političnim ciljem. In ker

so bili takratni neposredni politični cilji daleč pod ravnjo, ki so jo narekovali postulati pravne vede, je bila ubogljivost – prava ali vsaj hlinjena – ena od največjih vrlin, morebitno sklicevanje na enake vatlje pa skrajno predrzno dejanje.

Primerilo se je torej, da je dr. Igor Rosina moral pred sodiščem zagovarjati nekega kmeta, ki je dal hrano križarju, ki se je potikal tam okrog. V zagovoru je omenil, da je ta kmet storil nekaj podobnega, kot se je dogajalo na kmetih med vojno, ko so kmetje dajali hrano lačnim partizanom. Javni tožilec je pobesnel, kako si upa to dvoje primerjati. Očital mu je, da ne razume odvetništva v novih družbenih razmerah. V postopku, ki je sledil, je bila z odločbo vladne komisije za presojo pravice za opravljanje odvetništva z dne 31. marca 1947 dr. Igorju Rosini odvzeta pravica opravljati odvetništvo. In pri tem mu Zakon o odvetništvu (Uradni list FLRJ 102/1946) ni bil v nobeno pomoč, saj v njem ni bilo prav nobene določbe o odvetnikovi poklicni neodvisnosti.

Kolega dr. Peter Čeferin je v zvezi s čistkami v marcu 1947 primerjal sedem odločb o odvzemu odvetništva. Ob tem je odkril, da so bile obrazložitve Komisije za presojo pravice za opravljanje odvetništva Vlade LRS povsem enake, različna so bila le imena. Mislím pa, da odločba o odvzemu pravice opravljati odvetništvo dr. Igorju Rosini vsebinsko ni bila povsem enaka ostalim, zato citiram nekaj delov obrazložitve: »Odvetništvo v novi ljudski državi predstavlja vzvišen poklic, ki po svojih nalogah stoji v popolnem nasprotju z nalogami, kakor jih je večina odvetnikov v predaprilski Jugoslaviji razumela in izvrševala [...] S prenosom oblasti na ljudstvo v ljudski državi je moralo izgubiti tudi odvetništvo svoj stari značaj [...] Dosedanji odvetnik dr. Rosina Igor je z načinom izvrševanja odvetništva po osvoboditvi pa vse do danes dokazal, da razume svoj dosedanji poklic na najbolj protiljudski način.« Za dobro mero je bilo dodanih še nekaj očitkov, med njimi zlasti, »da v kazenskih stvareh ne deluje v interesu pravilnega poteka in rešitve kazenskega postopanja, ampak z neumestnimi opazkami ironizira rezultate«. Povezava z dogodkom, ki ga opisujem v prejšnjem odstavku, se zdi logična.

Leta 1951 se je dr. Igor Rosina ponovno poskusil vpisati v imenik odvetnikov. Prošnjo je predhodno obravnaval mariborski odvetniški kolektiv. V poročilu takratnemu izvršilnemu odboru Odvetniške zbornice so zapisali, da »glede njegovega strokovnega dela in poštenega delovanja ne more biti nobenih pomislekov [...], da pa so bili izraženi pomisleki glede njegovega političnega zadržanja z ozirom na njegove nepremišljene izjave v kazenskih procesih, v katerih je zastopal po osvoboditvi«.

S tem pa padejo napaberkovani očitki iz odločbe z dne 31. marca 1947 ter se vse skupaj zreducira na navadno politično lustracijo. Nič posebno izvirnega v več kot dvatisočletni zgodovini odvetništva.

Zadnja slika dr. Igorja Rosine z vnuki pri Ruški koči na sv. Arehu na Pohorju, avgusta 1969
(Družinski arhiv Andreja Rosine)

Oblast je torej izvedla diferenciacijo, ki je dr. Igorja Rosino in mnoge njegove kolege v odvetništvu in pravosodju nasploh pahnila v nekakšno notranjo emigracijo. Mnogi, tudi on, so se poslej znašli v gospodarstvu in morda je tudi zato pravniško delo v nekaterih gospodarskih segmentih dosegalo prav odlične rezultate. O tem, kako izvrsten pravnik je bil dr. Igor Rosina, priča njegova pravna publicistika s področja civilnega in gospodarskega prava.

Pravna stroka je z njim nedvomno pridobila, slovensko odvetništvo pa je bilo v času povojnih preizkušenj oropano njegove pokončne osebnosti. K osnovnemu poklicu se je namreč vrnil šele leta 1961, osem let pred svojo smrtjo.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AMNOM – Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor

Zbirka Igor Rosina

KUZOP

AMNZ – Arhiv Ministrstva za notranje zadeve

AOZ – Arhiv Odvetniške zbornice Slovenije

Dokumentacija Inštituta za novejšo zgodovino

Gradivo International War Crimes Commission (Arhiv Organizacije združenih narodov), New York (kopije)

MNZS – Muzej novejše zgodovine Slovenije

Fototeka

Osebni arhiv družine Rosina

Pismo Maksa Šnuderla Igorju Rosini z dne 25. junija 1951

Slikovno gradivo

SI AS – Arhiv Republike Slovenije

SI AS 223 – Vlada Republike Slovenije, 1945–1994

SI AS 1643 – Predsedstvo SNOS-a

SI AS 1670 – Izvršni odbor Osvobodilne fronte

SI AS 1679 – Ivan Kronovšek

SI AS 1827 – Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njegovih pomagačev pri Predsedstvu SNOS

SI AS 1931 – Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije

SI PAM – Pokrajinski arhiv Maribor

SI PAM 1614 – Fondi zasebne provenience, Osebni fondi, Rosina Fran (1851–1958)

SI ZAC – Zgodovinski arhiv Celje

SI ZAC 524 – Zbirka fotografij

StLA – Steiermärkisches Landesarchiv

Fond StatthPräs

UKM – Univerzitetna knjižnica Maribor

Zbirka drobnih tiskov

ČASOPISNI VIRI

Gruda

Jutro

Kmetski list

Mariborski večernik Jutra

Naša straža

Slovenec

Slovenski Branik

Slovenski gospodar

Slovenski narod

Slovenski poročevalec

Straža

Südsteirische Post

Tabor

Večer

Večernik

LITERATURA

Aarons, Mark. *The Family File*. Melbourne: Black Inc., 2010.

Ara [Andrejka, Rudolf]. Rosina, Fran. V: *Slovenski biografski leksikon*, 9, Alfonz Gspan et al., ur. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1960, str. 133–134.

Arnež, Janez A. *Slovenska ljudska stranka 1941–1945*. Ljubljana, Washington, D.C.: Studia slovenica, 2002.

Ash, Timothy Garton. *Dosje*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999.

Aškerc, Anton, ur. *Prešernove poezije*. Ljubljana: Lavoslav Schwentner, 1902.

Balkovec, Bojan. »Vsi na noge, vsi na plan, da bo zmaga čim sijajnejša«: *Volilna teorija in praksa v prvi jugoslovanski državi*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2011.

Baš, Franjo. K problematiki slovenještajerskega nemštva pred in med okupacijo 1941–1945. V: Franjo Baš. *Prispevki k zgodovini severovzhodne Slovenije: izbrani zgodovinski spisi*. Maribor: Založba Obzorja, 1989, str. 100–121.

Baš, Franjo. *Prispevki k zgodovini severovzhodne Slovenije*. Maribor: Obzorja, 1989.

Berend, Iván Tibor. *Decades of Crisis: Central and Eastern Europe before World War II*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 2001.

Bister, Feliks J. *Anton Korošec, državnozbornski poslanec na Dunaju: življenje in delo: 1872–1918*. Ljubljana: Slovenska matica, 1992.

Blumenwitz, Dieter. *Okkupation und Revolution in Slowenien (1941–46). Eine Völkerrechtliche Untersuchung*. Wien, Köln, Graz: Böhlau Verlag, 2005.

Blumenwitz, Dieter. *Okupacija in revolucija v Sloveniji (1941–1946). Mednarodnopravna študija*. Celovec: Mohorjeva družba, 2005.

Broz, Josip - Tito. *Graditev nove Jugoslavije. Prva knjiga*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1948.

Conti, Davide. *Italijanski vojni zločinci: obtožbe, procesi in nekaznovanje po drugi svetovni vojni*. Ljubljana: Sophia, 2014.

Crowe, David M. *War crimes, genocide, and justice: a global history*. New York, NY: Palgrave Macmillan, 2014.

Cvelfar, Bojan. »Z narodnim domom se je celjskemu nemštvu razbila jedna čeljust ...«: nacionalni izgredi v Celju na prelomu stoletja. V: *Celjski zbornik 1997*. Celje: Mestna občina, 1997, str. 7–44.

Cvirn, Janez, ur. *Štefan Kočevar – rodoljub slovenski*. Celje: Zgodovinsko društvo, 2006.

Cvirn, Janez. *Das »Festungsdreieck«. Zur politischen Orientierung der Deutschen in der Untersteiermark (1861–1914)*. Wien: LIT Verlag, 2016.

Cvirn, Janez. *Biser na Savinji*. Nazarje: EPSI, 1993.

Cvirn, Janez. *Boj za Celje. Politična orientacija celjskega nemštva 1861–1907*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1988.

Cvirn, Janez. Celje – izginjajoči nemški otok na Spodnjem Štajerskem. V: *Od Maribora do Trsta*, Darko Friš, Franc Rozman, ur. Maribor: Pedagoška fakulteta, 1998, str. 57–65.

Cvirn, Janez. Celjsko gimnazijsko vprašanje (1893–1895). *Kronika*, 1997, št. 1-2, str. 102–111.

Cvirn, Janez. Deutsche und Slowenen in der Untersteiermark. Zwischen Kooperation und Konfrontation. V: *Slowenen und Deutsche im gemeinsamen Raum*, Harald Heppner, ur. München: R. Oldenbourg, 2002, str. 111–125.

Cvirn, Janez. *Dunajski državni zbor in Slovenci (1848–1918)*. Celje: Zgodovinsko društvo; Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015.

Cvirn, Janez. Gospodarska politika celjske občine 1890–1914. *Zgodovinski časopis*, 1990, št. 3, str. 435–450.

Cvirn, Janez. Josip Sernec, rodoljub z dežele (spremna študija). V: *Josip Sernec, Spomini*, Janez Cvirn, ur. Celje: Osrednja knjižnica, 2003, str. 91–161.

Cvirn, Janez. *Kri v luft! Čreve na plot! Oris družabnega življenja v Celju na prelomu stoletja*. Celje: Novi tednik, Radio Celje, 1990, str. 93–96.

Cvirn, Janez. Politične razmere na Štajerskem v času vlade grofa Taaffeja (1879–1893). *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 2002, št. 1, str. 7–12.

Cvirn, Janez. *Trdnjavski trikotnik. Politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem (1861–1914)*. Maribor: Obzorja, 1997.

Cvirn, Janez. Urbanizacija ter njeni vplivi na socialno in nacionalno strukturo Celja (1867–1914). V: *Mednarodni kulturnozgodovinski simpozij Modinci*. Rogaška Slatina, Maribor: Univerza v Mariboru, 1993.

- Čeferin, Peter. Iz arhiva Odvetniške zbornice Slovenije (Odvetniška zbornica v letu 1947). *Odvetnik*, 2003, št. 4 (21), str. 35.
- Čeferin, Peter. *Odvetniška zbornica Slovenije (Odlomki iz zgodovine)*. Ljubljana: Bistra, 2006.
- Čoh, Mateja. »*Za svobodo, kralja in domovino*«: ilegalne skupine v Sloveniji med letoma 1945–1952. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2010.
- Čuček, Filip. *Svoji k svojim. Na poti k dokončni nacionalni razmejitvi na Spodnjem Štajerskem v 19. stoletju*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2016.
- Čulinović, Ferdo. *Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i XX. vijeka: druga knjiga: Srbija – Crna gora – Makedonija: Jugoslavija 1918.–1945*. Zagreb: Školska knjiga, 1954.
- Deželak-Barič, Vida. Osvobodilni boj kot priložnost za izvedbo revolucionarnih ciljev. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 1995, št. 1-2, str. 137–162.
- Dobrivojevič, Ivana. *Državna represija u doba diktature kralja Aleksandra 1929–1935*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006.
- Dornik Šubelj, Ljuba. *Oddelek za zaščito naroda za Slovenijo*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1999.
- Dornik Šubelj, Ljuba. *OZNA in prevzem oblasti 1944–46*. Ljubljana: Modrijan, 2013.
- Dornik Šubelj, Ljuba. Podatki o dr. Vitu Kraigherju so bili državna tajnost. *Arhivi*, 2005, št. 1, str. 77–85.
- Dr. Marko Natlačen o svojem delovanju med 6. aprilom in 14. junijem 1941. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 2001, št. 1, str. 117–148.
- Drnovšek, Marjan, ur. *Pozdravi iz slovenskih krajev*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987.
- Đorđević, Stevan V. *O kontinuitetu država s posebnim ozirom na mednarodnopravni kontinuitet Kraljevine Jugoslavije i FNRJ*. Beograd: Naučna knjiga, 1967.
- Erjavec, Fran. *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem*. Ljubljana: Prosvetna zveza, 1928.
- Ferenc, Tone. *Ljudska oblast na Slovenskem: 1941–1945, III. Mi volimo*. Ljubljana: Mladika, 1991.
- Fijavž, Franjo. Delovanje društev kmetiskih fantov in deklet na celjsko-savinjskem in konjiškem območju. V: *Pot kmečkega ljudstva v OF*, Drago Košmrlj, Janko Liška, ur. Ljubljana: Kmečki glas, 1986, str. 294–306.
- Fortuna, Stanislav. Dr. Franjo Rosina. *Odvetnik*, 2016, št. 5 (78), str. 73.
- Fortuna, Stanislav. Dr. Vladimir Šuklje – eminentni odvetnik iz polpretekle dobe. *Odvetnik*, 2014, št. 4 (67), str. 55–56.
- Gabrič, Aleš, Polona Kekec, Brigita Rajšter. *Odvetnica in pisateljica Ljuba Prenner: pogumna, da je bila drugačna*. Ljubljana: Nova revija, 2000.
- Gabrič, Aleš. Borko v času ideoloških nestrpnosti. V: *Borkov zbornik*, Marko Jesenšek, Viktor Vrbnjak, ur. Maribor: Slavistično društvo, 1996, str. 393–416.
- Gabrič, Aleš. Izključevanje Ušeničnika iz javnosti. V: Matija Ogrin, Janez Juhant. *Aleš Ušeničnik: čas in ideje: 1868–1952*. Celje, Ljubljana: Mohorjeva družba, 2004, str. 77–88.
- Gabrič, Aleš. Leto 1945 in slovenska kultura. V: *Slovenija v letu 1945*, Aleš Gabrič, ur. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1996, str. 155–170.
- Gabrič, Aleš. Opozicija ali nasprotovanje novim oblastem v letu 1945. V: *Mitsko in stere-*

otipno v slovenskem pogledu na zgodovino, Mitja Ferenc, Branka Petkovšek, ur. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2006, str. 285–301.

Gabrič, Aleš. Opozicija v Sloveniji po letu 1945. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 2005, št. 2, str. 97–120.

Gašparič, Jure. Češkoslovaški konzulat v Ljubljani (1920–1939). V: *Češi a Slovinci v moderní době. Politika, společnost, hospodářství, kultura / Slovenci in Čehi v dobi moderne: politika, družba, gospodarstvo, kultura*. Jure Gašparič, Eduard Kubů, Žarko Lazarević, Jiří Šouša, ur. Praha: Nová tiskárna Pelhřimov; Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2010, str. 133–150.

Gašparič, Jure. *Izza parlamenta: Zakulisje jugoslovanske skupščine 1919–1941*. Ljubljana: Modrijan, 2015.

Gašparič, Jure. *SLS pod kraljevo diktaturo: Diktatura kralja Aleksandra in politika Slovenske ljudske stranke v letih 1929–1935*. Ljubljana: Modrijan, 2007.

Godeša, Bojan. *Čas odločitev. Katoliški tabor in začetek okupacije*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2011.

Godeša, Bojan. Fašizem, klerofašizem, obmejni fašizem in Slovenci. *Acta Histriae*, 2016, št. 4, str. 767–786.

Godeša, Bojan. *Kdor ni z nami, je proti nam. Slovenski izobraženci med okupatorji, Osvobodilno fronto in protirevolucionarnim taborom*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1995.

Godeša, Bojan. Spreminjanje pogledov na jugoslovansko revolucijo po informbirojevskem sporu. V: *Jugoslavija v hladni vojni: zbornik z Znanstvenega posveta Jugoslavija v hladni vojni, Ljubljana 8.–9. maj 2000 = Yugoslavia in the Cold War: the collection of papers at the Scientific Conference Yugoslavia in the Cold War, Ljubljana, 8–9 May 2000*, Jasna Fischer, Aleš Gabrič, ur. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino; Toronto: Toronto University, 2004, str. 487–490.

Goropevšek, Branko. Razpad sloge na slovenskem Štajerskem. V: *Celjski zbornik*. Celje: Osrednja knjižnica, 1993, str. 143–161.

Goropevšek, Branko. *Štajerski Slovenci, kaj hočemo!*. Celje: Zgodovinsko društvo, 2005.

Grahek Ravančič, Martina. *Narod će im suditi: Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača za Zagreb 1944–1947*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2013.

Griesser-Pečar, Tamara. *Das zerrissene Volk. Slowenien 1941–1946. Okkupation, Kollaboration, Bürgerkrieg, Revolution*. Wien, Köln, Graz: Böhlau Verlag, 2003.

Griesser-Pečar, Tamara. *Razdvojeni narod. Slovenija 1941–1945. Okupacija, kolaboracija, državljanska vojna, revolucija*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004.

Guberina, Veljko. *Istorija jugoslovenske advokature. 3. knjiga*. Beograd: Advokatska komora Jugoslavije, 2002.

Guštin, Damijan. »Kronika naše Kalvarije pod Italijo«: gradivo Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev o obdobju 1918–1941. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 2000, št. 1, str. 239–254.

Guštin, Damijan. Gradivo KUZOP kot podlaga za preučevanje problema žrtev med drugo svetovno vojno na Slovenskem. *Borec*, 1989, št. 5–6, str. 601–606.

Guštin, Damijan. Razvoj vojaškega sodstva slovenskega odporiškega gibanja 1941–1945. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 2004, št. 1, str. 49–62.

Guštin, Damijan. Satisfaction of the victors and confirmation of defeated: persecuting war criminals in Slovenia 1945. V: *1945 – a break with the past: a history of central European countries at the end of World War II = 1945 – prelom s preteklostjo: zgodovina srednjeevropskih držav ob koncu druge svetovne vojne*, Zdenko Čepič, ur. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino = Institute for Contemporary History, 2008, str. 239–262.

Hartman, Bruno. *Kultura v Mariboru: gibanja, zvrsti, osebnosti*. Maribor: Založba Obzorja, 2001.

Hočevar, France. Nastajanje novega prava in vloga pravnikov v narodnoosvobodilni borbi. V: Jože Pavličič et. al. *Slovenski pravniki v narodnoosvobodilni borbi*. Ljubljana: Zveza društev pravnikov, 1985, str. 5–21.

Ilešič, Svetozar. *Gospodarska struktura Slovenije v luči poklicne statistike in delavskega zavarovanja*. Ljubljana: Socialno ekonomski inštitut, 1939.

Inkret, Andrej. *In stoletje bo zardelo: Kocbek, življenje in delo*. Ljubljana: Modrijan, 2011. *Iz arhivov slovenske politične policije*. Ljubljana: Veda, 1996.

Jakovina, Tvrtko. *Američki komunistički saveznik: Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjene američke države: 1945–1955*. Zagreb: Profil international, Srednja Europa, 2003.

Janjetović, Zoran. *Od Auschwitzta do Brijuna: pitanje odštete žrtvama nacizma u jugoslovensko-zapadnonemačkim odnosima*. Zagreb: Srednja Europa, 2007.

Jenuš, Gregor. *Ko je Maribor postal slovenski. Iz zgodovine nemško-slovenskih odnosov v Mariboru od konca 19. stoletja in v prevratni dobi*. Maribor: Znanstvenoraziskovalni inštitut dr. Franca Kovačiča, 2011.

Jeraj, Mateja, Jelka Melik. *Kazenski proces proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2015.

Jerič, Ivan. *Moji spomini*. Murska Sobota: Zavod sv. Miklavža, 2000.

Kidrič, Boris. Kratek obris razvoja Osvobodilne fronte in sedanja politična situacija v Sloveniji. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, 1960, št. 1, str. 7–61.

Kiseljak, Kristijan. *Življenje in delo doktorja Igorja Rosine: diplomsko delo*. Ljubljana, 2016.

Klanjšček, Zdravko et al. *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945*. Ljubljana: Vojaškozgodovinski inštitut JLA, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, Partizanska knjiga, 1977.

Komelj, Bogo. *Novomeški Sokol 1887–1945. I. del*. Novo mesto: Knjigotisk Novo mesto, 1977.

Košir, Fedor. Delo in pomen komisije pri Predsedstvu SNOS za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev. V: *Slovenski pravniki v narodnoosvobodilni borbi*. Ljubljana: Zveza društev pravnikov Slovenije, 1985, str. 131–135.

Košmrlj, Drago. Društva kmetskih fantov in deklet – nosilci naprednega mladinskega kmečkega gibanja. V: *Pot kmečkega ljudstva v OF*, Drago Košmrlj, Janko Liška, ur. Ljubljana: Kmečki glas, 1986, str. 58–59.

Krakar, Lojze. Hrvaška in slovenska literarna zgodovina o Stanku Vrazu. *Sodobnost*, 1971, št. 3, str. 277–286.

Kranjec, Silvo. Ribnikar, Adolf (1880–1946). *Slovenska biografija*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. Dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi506002/#slovenski-biografski-leksikon> (3. oktober 2016). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 9. zv. Raab -- Schmid*, Alfonz Gspan et al. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1960.

Lees, Lorraine M. *Keeping Tito afloat: the United States, Yugoslavia and the Cold War*. University Park (Pennsylvania): Pennsylvania University Press, 1997.

Mally, Eva. *Slovenski odpor: Osvobodilna fronta slovenskega naroda od 1941–1945*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2011.

Melik, Jelka. Skriti zakladi Odvetniške zbornice Slovenije (1868–1991). *Arhivi*, 2007, št. 2, str. 93–98.

Melik, Vasilij. Problemi in dosežki slovenskega narodnega boja v šestdesetih in sedemdesetih letih v 19. stoletju. V: *Vasilij Melik: Slovenci 1848–1918. Razprave in članki*, Viktor Vrbnjak, ur. Maribor: Litera, 2002, str. 239–244.

Melik, Vasilij. Razcep med staroslovenci in mladoslovenci. V: *Vasilij Melik: Slovenci 1848–1918. Razprave in članki*, Viktor Vrbnjak, ur. Maribor: Litera, 2002, str. 470–484.

Melik, Vasilij. Slovenska politika ob začetku dualizma. V: *Vasilij Melik: Slovenci 1848–1918. Razprave in članki*, Viktor Vrbnjak, ur. Maribor: Litera, 2002, str. 296–297.

Melik, Vasilij. Slovenska politika v Taaffejevi dobi. V: *Vasilij Melik: Slovenci 1848–1918. Razprave in članki*, Viktor Vrbnjak, ur. Maribor: Litera, 2002, str. 521–531.

Mikuž, Metod. *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917–1941*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1965.

Mikuž, Metod. *Pregled zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji, IV. knjiga*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1972.

Mrakar, Boris. Slovenska protirevolucija s posebnim ozirom na konec vojne. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 1990, št. 1-2, str. 107–119.

Moll, Martin, Filip Čuček. *Duhovniki za rešetkami. Poročila škofu o poletu 1914 na Spodnjem Štajerskem aretiranih duhovnikih*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2006.

Moll, Martin. *Kein Burgfrieden. Der deutsch-slowenische Nationalitätenkonflikt in der Steiermark 1900–1918*. Innsbruck, Wien, Bozen: Studien Verlag, 2007.

Moll, Martin. Nachwort: »Festungsdreieck« – ein eigenwilliger Beitrag zur Nationalismusforschung. V: Janez Cvirn. *Das »Festungsdreieck«. Zur politischen Orientierung der Deutschen in der Untersteiermark (1861–1914)*. Wien: LIT Verlag, 2016, str. 315–322.

Nečak, Dušan. »Nemci« v Sloveniji 1938–1948. V: *Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju = Slowenisch-österreichische Beziehungen im 20. Jahrhundert*, Dušan Nečak et al., ur. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2004, str. 349–372.

Nielsen, Christian Axboe. *Making Yugoslavs: Identity in King Aleksandar's Yugoslavia*. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press, 2014.

Nielsen, Christian Axboe. *One State, One Nation, One King: The Dictatorship of King Aleksandar and His Yugoslav Project, 1929–1935*. New York: Columbia University, 2002.

Orožen, Janko. Odvetništvo v Celju. *Pravnik (številka posvečena 100. obletnici odvetniške zbornice)*, 1968, št. 9–10, str. 488–504.

Pančur, Andrej. Delovanje slovenskih strank. V: *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije*, Jasna Fischer et al., ur. Ljubljana: Mladinska knjiga, Inštitut za novejšo zgodovino, 2005, str. 38.

Pančur, Andrej. Doba slogaštva. V: *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije*, Jasna Fischer et al., ur. Ljubljana: Mladinska knjiga, Inštitut za novejšo zgodovino, 2005, str. 30.

Pančur, Andrej. Nacionalni spori. V: *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije*, Jasna Fischer et al., ur. Ljubljana: Mladinska knjiga, Inštitut za novejšo zgodovino, 2005, str. 36–38.

Pančur, Andrej. Nastanek političnih strank. V: *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije*, Jasna Fischer et al., ur. Ljubljana: Mladinska knjiga, Inštitut za novejšo zgodovino, 2005, str. 30–32.

Pančur, Andrej. Uveljavitev slovenskega narodnega gibanja. V: *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije*, Jasna Fischer et al., ur. Ljubljana: Mladinska knjiga, Inštitut za novejšo zgodovino, 2005, str. 29–30.

Perovšek, Jurij. »V zaželjeni deželi«: slovenska izkušnja s Kraljevino SHS/Jugoslavijo 1918–1941. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2009.

Perovšek, Jurij. Blejski sporazum. V: *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992*, Jasna Fischer et al., ur. Ljubljana: Mladinska knjiga, Inštitut za novejšo zgodovino, 2006, 301–303.

Perovšek, Jurij. *Liberalizem in vprašanje slovenstva: nacionalna politika liberalnega tabora v letih 1918–1929*. Ljubljana: Modrijan, 1996.

Perovšek, Jurij. *O demokraciji in jugoslovanstvu: Slovenski liberalizem v Kraljevini SHS / Jugoslaviji*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2013.

Perovšek, Jurij. *Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918–1929)*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1998.

Perovšek, Jurij. *Samoodločba in federacija: slovenski komunisti in nacionalno vprašanje 1920–1941*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2012.

Perovšek, Jurij. Slovinci in Jugoslavija v tridesetih letih. V: *Slovenska trideseta leta: simpozij 1995*, Peter Vodopivec, Joža Mahnič, ur. Ljubljana: Slovenska matica, 1997, str. 18–32.

Perovšek, Jurij. *Slovenska osamosvojitve v letu 1918: študija o slovenski državnosti v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov*. Ljubljana: Modrijan, 1998.

Perovšek, Jurij. Slovenski avtonomizem socialistične smeri v letu 1923. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 1994, št. 2, str. 163–176.

Perovšek, Jurij. Slovenski komunisti in vprašanje makedonskega naroda leta 1923. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, 1978–1979, št. 1–2, str. 17–44.

Petranović, Branko, Momčilo Zečević. *Jugoslovenski federalizam – ideje i stvarnost. Tematska zbirka dokumenata 1914–1943, I*. Beograd: Prosveta, 1987.

Pleterski, Janko. *Narodi, Jugoslavija, revolucija*. Ljubljana: Komunist Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1986.

Pleterski, Janko. *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1980.

Pleterski, Janko. *Pravica in moč za samoodločbo. Med Metternichom in Badinterjem. Študije, pregledi, preudarki iz petnajstletja po tretji odločitvi Slovencev*. Ljubljana: Modrijan, 2008.

Prunk, Janko. *Pot krščanskih socialistov v Osvobodilno fronto slovenskega naroda*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1977.

Rahten, Andrej, Rok Kraigher. Avbelj, Viktor (1914–1993). *Slovenska biografija*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. Dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1001070/#novi-slovenski-biografski-leksikon> (21. februar 2017).

Rajšp, Vincenc. Duhovnika Jožef Rogač in Božidar Raič v slovenskem narodnopolitičnem gibanju v šestdesetih letih 19. stoletja. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 2008, št. 1-2, str. 37–44.

Ravnihar, Vladimir, Kako je bilo. *Slovenski pravnik*, 1940, št. 11-12, str. 367–372.

Razdrih, Andrej. Gradivo ima velik raziskovalni potencial (intervju z Moniko Klemenčič). *Odvetnik*, 2014, št. 3 (66), str. 33–34.

Repe, Božo. Kontinuiteta ljudske oblasti. V: *Slovenska kronika XX. stoletja (1941–1995)*, Marjan Drnovšek, Franc Rozman, Peter Vodopivec, ur. Ljubljana: Nova revija, 1996, str. 141–142.

Rogač, Jožef. *Narodnost in Slovenstvo*. Ljubljana: J. Blaznik, 1860.

Rozman, Franc. Politično življenje Nemcev v Mariboru. V: *Od Maribora do Trsta*, Darko Friš, Franc Rozman, ur. Maribor: Pedagoška fakulteta, 1998, str. 51–56.

Schmid, Julia. *Kampf um das Deutschtum. Radikaler Nationalismus in Österreich und dem Deutschen Reich 1890–1914*. Frankfurt, New York: Campus Verlag, 2009.

Simšič, Tomaž. Ugo Ubaldi di Piandemeleto (1885–1968) e gli sloveni della Venezia Giulia nel periodo tra le due guerre. *Studi Montefeltrani*, 2010, str. 439–474.

Special-Orts-Repertorium von Steiermark (hg. von der K. K. statistischen Central-commission). Wien: A. Hölder, 1893.

Spezialortsrepertorium von Steiermark (hg. von der K. K. Statistischen Zentralkommission). Wien: Verlag der K. K. Hof- und Staatsdruckerei, 1917.

Stavbar, Vlasta. Fran Rosina (1863–1924), odvetnik, politik. Referat na znanstvenem srečanju *Mariborske osebnosti*. Maribor: Raziskovalna postaja ZRC SAZU Maribor, Univerzitetna knjižnica Maribor, 29. 3. 2017.

Stavbar, Vlasta. *Politik Vekoslav Kukovec. Politično delovanje do leta 1918*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2014.

Stiplovšek, Miroslav. *Banski svet Dravske banovine 1930–1935: Prizadevanja banskega sveta za omilitev gospodarsko-socialne krize in razvoj prosvetno-kulturnih dejavnosti*

v Sloveniji ter za razširitev samoupravnih in upravnih pristojnosti banovine. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, 2006.

Stiplovšek, Miroslav. *Slovenski parlamentarizem 1927–1929: avtonomistična prizadevanja skupščin ljubljanske in mariborske oblasti za ekonomsko-socialni in prosvetno-kulturni razvoj Slovenije ter za udejanjenje parlamentarizma*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000.

Suppan, Arnold. Die Untersteiermark, Krain und das Küstenland zwischen Maria Theresia und Franz Joseph (1740–1918). V: *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Zwischen Adria und Karawanken*, Arnold Suppan, ur. Berlin: Siedler, 1998, str. 264–348.

Šelih, Alenka. Dr. Igor Rosina. *Enciklopedija Slovenije, zv. 10*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1996, str. 289.

Šelih-Rosina, Alenka. Vriskajoč do nebes in na smrt žalosten. *7D*, 19. 10. 1994, str. 16–17.

Šepić, Dragovan. *Vlada Ivana Šubašića*. Zagreb: Globus, 1983.

Šnuderl, Makso. *Dnevnik 1941–1945, 1. V okupirani Ljubljani*, Zdenko Čepič, ur. Maribor: Obzorja, 1993.

Šnuderl, Makso. *Dnevnik 1941–1945, 2. V partizanih*, Zdenko Čepič, ur. Maribor: Obzorja, 1994.

Šnuderl, Makso. Dve deklarativni normi naše ustave. V: *Zbornik znanstvenih razprav*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pravna fakulteta, 1950, str. 161–214.

Šnuderl, Makso. Pomen plenuma OF z dne 16. septembra 1941 za takratni razvoj. V: *Junaška Ljubljana, knjiga I*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, Cankarjeva založba, Mladinska knjiga, 1985.

Šnuderl, Makso. Slovenski odvetniki v NOB. *Pravnik (številka posvečena 100. obletnici odvetniške zbornice)*, 1968, št. 9–10, str. 504–512.

Šnuderl, Makso. *Zgodovina ljudske oblasti*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1950.

Šuligoj, Ljubica. Društva kmetiskih fantov in deklet v ptujskem okraju. V: *Pot kmečkega ljudstva v OF*, Drago Košmrlj, Janko Liška, ur. Ljubljana: Kmečki glas, 1986, str. 304–328.

Terbuc, Bojan, ur. *Septembrski dogodki 1908*. Ptuj: Zgodovinsko društvo, 1998.

Teropšič, Tomaž. *Štajerska v plamenih: taktika, orožje in oprema štirih vojsk na Štajerskem v drugi svetovni vojni*. Brežice: Posavski muzej, 2012.

Tomšič, Ivan. *Vojno in nevtralnostno pravo*. Ljubljana: Samozaložba, 1942.

Toš, Marjan. Dr. Fran (Franjo) Rosina – trden Slovenec in pošten rodoljub. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 2009, št. 2–3, str. 9–32.

Toš, Marjan. Franc Robič (1841–1913). *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 2007, št. 1, str. 42–53.

Ude, Lojze. Značilnost zadnjega volilnega boja in današnji notranje-politični položaj v svitu borbe za samostojno združeno Slovenijo. *Mladina*, 1927/1928, št. 1, str. 17–22.

Ule, Lojze. Nastanek in razvoj društev kmetiskih fantov in deklet na Notranjskem. V: *Pot kmečkega ljudstva v OF*, Drago Košmrlj, Janko Liška, ur. Ljubljana: Kmečki glas, 1986, str. 225–245.

Uredništvo. Rosina, Igor (1900–1969). *Slovenska biografija*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. Dostopno

na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi517353/#slovenski-biografski-leksikon> (4. oktober 2016). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 9. zv. Raab – Schmid*, Alfonz Gspan et al. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1960.

Vehovar, Zlatko. *Reparacije Jugoslaviji po letu 1945 (o vojni škodi in reparacijah): diplomsko delo*. Ljubljana, 1992.

Vidovič-Miklavčič, Anka. *Mladina med nacionalizmom in katolicizmom: Pregled razvoja in dejavnosti mladinskih organizacij, društev in gibanj v liberalno-unitarnem in katoliškem taboru v letih 1929–1941 v jugoslovanskem delu Slovenije*. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze, 1994.

Vilfan, Sergij. Odvetništvo na Slovenskem in ljubljanska odvetniška zbornica do razširitve zborničnega območja na jugoslovansko Slovenijo. *Pravnik (številka posvečena 100. obletnici odvetniške zbornice)*, 1968, št. 9-10, str. 373–448.

Vodopivec, Vlado. Vilfan, Joža (1908–1987) *Slovenska biografija*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. Dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi788321/#slovenski-biografski-leksikon> (10. februar 2017).

Vodušek Starič, Jera. »*Dosje*« *Mačkovšek*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1994.

Vodušek Starič, Jera. *Prevzem oblasti 1944–1945*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.

Vodušek Starič, Jera. Prevzem oblasti po vojni in vloga Ozne – obračun. V: *Slovenija v letu 1945*, Aleš Gabrič, ur. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1996, str. 93–110.

Vošnjak, Josip. *Spomini*, Vasilij Melik, ur. Ljubljana: Slovenska matica, 1982.

Weber, Max. Politika kot poklic. V: *Politika kot poklic*, Frane Adam ur. Ljubljana: Krt, 1992, str. 21–66.

Žnidarič, Marjan. *Četrta operativna cona: pregled zgodovine nacistične okupacije in osvobodilnega boja na slovenskem Štajerskem, Koroškem in v Prekmurju*. Ljubljana: Zveza združenj borcev za vrednote NOB Slovenije, Svobodna misel, 2014.

Žužek, Bogdan. Slovenski odvetniki pomembno delavni v poklicnih organizacijah in javnem življenju. *Pravnik (številka posvečena 100. obletnici odvetniške zbornice)*, 1968, št. 9-10, str. 513–537.

OBJAVLJENI VIRI

Adamič, Marjeta et al., ur. *Dokumenti organov in organizacij Narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji. Knjiga 9*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2003.

Bertram, Mathias, ur. *Der Nürnberger Prozeß* [Elektronski vir]: das Protokoll des Prozesses gegen die Hauptkriegsverbrecher vor dem Internationalen Militärgerichtshof 14. November 1945.–1. Oktober 1946.

Dokumenti ljudske revolucije. Knjiga 1. Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1962.

Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev – nje pomen in naloge / 1944, [S. I.]. Izdal Odsek za informacije in propagando pri Predsedstvu SNOS, [1944] Ljubljana: Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev za Slovenijo, 1946.

Nešović, Slobodan, ur. *Prvo i Drugo zasedanje Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije (26. i 27. novembra 1942; 29. i 30. novembra 1943): po stenografskim beleškama i drugim izvorima*. AVNOJ (Zasedanja I–II; 1942–1943; Bihać, Jajce). Beograd: Prosveta, 1983.

Petranović, Branko, Ljiljana Marković, ur. *Zapisnici NKOJ-a i Privremene vlade DFJ: 1943–1945*. Beograd: Memorijalni centar »Josip Broz Tito«, 1991.

Šnuderl, Makso, ur. *Dokumenti o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji*. Ljubljana: Uradni list, 1949.

Drnovšek, Darinka, ur. *Zapisniki politbiroja CK KPS/ZKS 1945–1954*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2000.

Zečević, Miodrag, Jovan P. Popović, ur. *Dokumenti iz istorije Jugoslavije: Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača iz Drugog svetskog rata*. Beograd: Arhiv Jugoslavije, 1996; II. tom. Beograd: Arhiv Jugoslavije, 1998.

PRAVNI VIRI

Naredba poverjenišтва za pravosodje. *Uradni list Narodne vlade za Slovenijo*, št. 10, točka 105.

Naredba poverjenišтва za pravosodje. *Uradni list Narodne vlade za Slovenijo*, št. 5, točka 66, 12. 11. 1918.

Odlok o postavitvi delegatov v odvetniških zbornicah z dne 17. novembra 1944. *Uradni list Demokratične federativne Jugoslavije*, št. 1, 1. 2. 1945.

Odlok Predsedstva AVNOJ-a z dne 3. februarja 1945 o odpravi in razveljavljenju vseh pravnih predpisov, izdanih med okupacijo po okupatorjih in njihovih pomagačih; o veljavnosti sodnih odločb, izdanih v tej dobi; o odpravi pravnih predpisov, ki so veljali v trenutku okupacije po sovražniku. *Posebna priloga k št. 6. Uradnega lista SNOS in Narodne vlade Slovenije z dne 6. junija 1945*, št. 4, str. 15.

Odredba o postavitvi delegata v odvetniški zbornici v Ljubljani. *Uradni list SNOS in Narodne vlade Slovenije*, št. 5, 2. 6. 1945.

Sklep o izbrisu odvetnikov iz imenika Odvetniške zbornice. *Službeni list*, 16. 3. 1944.

Uredba o postavitvi vseh državnih ter drugih javnih in samoupravnih uslužbencev na razpolago. *Uradni list SNOS in Narodne vlade Slovenije*, št. 5, 2. 6. 1945.

Zakon o neveljavnosti pravnih predpisov, sprejetih pred 6. 4. 1941 in za časa sovražne okupacije. *Uradni list Federativne ljudske republike Jugoslavije*, 86-605/1946.

Zakon o odvetništvu, sprejet 18. decembra 1946. *Uradni list Federativne ljudske republike Jugoslavije*, 102-1946.

SPLETNI VIRI

Neumann, Wilhelm. Dostopno na: http://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_N/Neumann_Wilhelm_1877_1944.xml (3. februar 2017).

IMENSKO KAZALO

- Aarons, Mark 198, 212
Adam, Frane 221
Adamič, Marjeta 175, 221
Adenauer, Konrad 205
Adlešič, Juro 102
Andrejka, Rudolf 40, 212
Arnež, Janez A. 96, 103, 212
Ash, Timothy Garton 197, 198, 212
Aškerc, Anton 56, 201, 212
Auersperg, Adolf 24
Avbelj, Viktor – Rudi 16, 145, 146
177, 219
Avčin, France 19
Avsec, Kostja 135
- Badeni, Kasimir 29
Balkovec, Bojan 77, 212
Baš, Franjo 18, 29, 31, 144, 212
Berend, Iván Tibor 61, 212
Bergoč, Jože 18, 144
Bertram, Mathias 134, 221
Bister, Feliks J. 31, 212
Blaž, Jože 79
Bleiweis, Janez 22
Blumenwitz, Dieter 100, 212
Boccaccio, Giovanni 19
Borko, Božidar 155, 214
- Boštjančič, Leopold 18
Bračič, Friderik 182
Brecelj, Marjan 121, 122, 123, 129,
136, 141, 173, 178
Brolih, Mirko 41, 144
Budisavljević, Srđan 107, 110
- Cankar, Izidor 14, 16
Cezar, Gaj Julij 201
Churchill, Winston 105, 110
Clemenceau, Georges 75
Conti, Davide 213
Crowe, David M. 134, 213
Cvelfar, Bojan 25, 213
Cvirn, Janez 22, 25, 26, 27, 29, 31, 33,
35, 73
- Čampa, Lojze 178
Čeferin, Peter 165, 166, 172, 174, 178,
182, 183, 209, 213, 214
Čepič, Zdenko 5, 8, 115–131, 216,
220, 229
Černež, Darko 121, 128, 173, 178
Černič, Mirko ml. 15
Čoh, Mateja 153, 214
Čuček, Filip 5, 8, 21–38, 214, 217, 229
Čulinović, Ferdo 40, 214

- Dečko, Ivan 25, 26, 27, 73
 Deželak-Barič, Vida 109, 214
 Djilas, Milovan, 162, 202, 203
 Dobrivojević, Ivana 62, 214
 Dominkuš, Ferdinand 22
 Dornik Šubelj, Ljuba 70, 149, 177, 214
 Dostojevski, Fjodor Mihajlovič 82
 Dougan, Danilo 136, 137
 Drnovšek, Darinka 150, 160, 222
 Drnovšek, Marjan 28, 214, 219

 Dorđević, Stevan V. 106, 107, 214

 Erjavec, Fran 24, 214

 Fajfar, Tone 123
 Ferenc, Mitja 214
 Ferenc, Tone 135, 214
 Ferlinc, Bogdan 112
 Fijavž, Franjo 88, 214
 Finžgar, Fran S. 14
 Fischer, Jasna 215, 218
 Forčesin, Ivan 144
 Fortuna, Stanislav, 6, 8, 175, 207–210, 229
 Franc Jožef I., cesar 24
 Franco, Francisco 70
 Friš, Darko 213, 219
 Furlan, Boris 193, 199

 Gabrič, Aleš 5, 8, 9, 149–164, 192, 214, 215, 221, 230
 Gabrovšek, Jule 70
 Gašparič, Jure 5, 8, 59–78, 84, 203, 215, 230
 Gaulle, Charles de 203
 Godeša, Bojan 5, 8, 95–113, 215, 230

 Goljar, Srečko 90
 Gorišek, Milan 36
 Goropevšek, Branko 26, 28, 31, 35, 215
 Gosar, Andrej 102
 Grahek Ravančič, Martina 140, 215
 Gregorčič, Simon 56
 Griesser-Pečar, Tamara 99–101, 215
 Gros, Davorin 178
 Grosman, Vladimir 185, 192, 193
 Grossmann, Karl 73
 Gruden, Igo(r) 173, 178
 Gspan, Alfonz 212, 217, 221
 Guberina, Veljko 181–183, 215
 Gustinčič, Dragotin 48
 Guštin, Damijan 5, 8, 133–147, 215, 216, 230, 231

 Haas, Herta 16
 Hacin, Josip 184, 185
 Hartman, Bruno 70, 216
 Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 46
 Heppner, Harald 213
 Hitler, Adolf 101, 102
 Hočevar, France 173, 216
 Hohenwart, Karl 23, 24
 Hrašovec, Juro 31
 Hribar, Ana (Niča) 14
 Hribar, Dragotin 12, 14, 26, 27
 Hribar, Liza 19
 Hribar, Peter 14
 Hribar, Zoran 18
 Hribernik, Josip 144, 176
 Hruščov, Nikita 205

 Ilc, Jože 194
 Ilešič, Svetozar 81, 216
 Inkret, Andrej 63, 216

- Jakovina, Tvrtko 161, 216
Janjetović, Zoran 140, 216
Jeglič, Anton Bonaventura 52
Jenuš, Gregor 36, 216
Jeraj, Mateja 166, 167, 184, 192, 193, 216
Jerič, Ivan 153, 154, 216
Jesenšek, Marko 216
Jevtić, Bogoljub 88
Jovanović, Dragoljub 199
Juhant, Janez 214
Jurtela, Fran 32, 73
Juvan, Alojzij 176
- Kac, Leo 18
Kamušič, Josip 173, 175
Kapus, Vladiboj 144, 176
Karađorđević, Aleksander 60–62
Karađorđević, Pavle 62
Karađorđević, Petar II. 104, 106, 107, 110, 111
Kardelj, Edvard 109, 129, 205
Kato mlajši 200, 201
Kekec, Polona 155, 214
Kidrič, Boris 70, 104, 120, 122, 123, 125, 126, 128–131, 136, 141, 175, 183, 216
Kidrič, Zdenka 70
Kiseljak, Kristijan 144, 216
Klančar (ppor.) 199
Klanjšček, Zdravko 216
Klemenčič, Monika 219
Kocbek, Edvard 63, 120, 161, 216
Kocijančič, Boris 156, 169
Kočevar, Štefan 22, 213
Komelj, Bogo 25, 216
Konvalinka, Kostja 156, 169
Korošec, Anton 31, 42, 44, 45, 51, 52, 63, 69, 70, 88, 92, 212
- Košir, Fedor 124, 135, 136, 137, 143, 146, 177, 194, 195, 216
Košmrlj, Drago 80, 90, 214, 216, 220
Kovač, Štefan 70
Kovačević, Karlo 72
Kraigher, Boris 160
Kraigher, Rok 177, 219
Kraigher, Vito 70, 128, 129, 136, 214
Krakar, Lojze 201, 216
Kralj, Vladimir 12
Kramar, Lojze 173
Kramer, Albert 63, 97
Kranjec, Silvo 70, 217
Krejči, Viljem 189
Krek, Janez Evangelist 52
Krek, Miha 96, 119
Kronovšek, Ivan 64, 79, 81, 85, 88, 211
Krošelj, Jože 19
Kubů, Eduard 215
Kuhar, Alojzij 96, 98, 103
Kuhar, Lovro (Prežihov Voranc) 70
Kukovec, Vekoslav 31, 64, 73, 219
Kunej, Anton 151
Kupnik, Edvard 14, 151
- Lasser, Josef 24
Lavrič, Janko 135, 154, 157, 166, 173, 175, 176. 181–193
Lavrič, Karel 73
Lazarević, Žarko 215
Lemež, Milan 121
Lenardič, Stane – Žan 124
Lenin, Vladimir Iljič Uljanov 202
Leskovar, Josip 176
Lees, Lorraine M. 161, 217
Lipold, Franjo 176
Liška, Janko 214, 216, 220

- Lončar, Dragotin 57
Lukan, Mark Anej 200
- MacDonald, James Ramsey 65, 66
Maček, Vladko 69, 70, 89
Mahnič, Anton 24, 44, 204
Mahnič, Joža 218
Maister, Rudolf 12, 19, 36, 40, 207, 208
Majaron, Ferdinand 176
Majdič, Peter 12, 27, 31
Mally, Eva 166, 173, 217
Mandić, Ante 107, 110
Marković, Ljiljana 134, 222
Marušič, Drago 82, 173, 178
Marx, Karl 44
Masaryk, Tomáš Garrigue 151
Mejak, Ervin 189
Melik, Jelka 166, 167, 184, 192, 193, 216, 217
Melik, Vasilij 22–25, 217, 221
Merčun, Ljudevit 12
Mikuž, Metod 70, 139, 144, 217
Missia, Jakob 24
Mlakar, Boris 112, 217
Modic, Heliodor (Helij) 156, 168, 169, 173, 177, 178, 193, 194
Mohorič, Jakob 181, 189, 190, 194
Moll, Martin 35, 217
Moškon, Franjo 176
Mrzel, Ludvik 18
Muc, Viljem 173
Mussolini, Benito 15, 45, 102, 103
- Nagode, Črtomir 18, 158, 167, 175, 193, 194, 199, 216
Natlačen, Marko 96, 97, 102–104, 118, 119, 121, 214
- Nečak, Dušan 142, 217
Nemec, Jakob 33
Nešović, Slobodan 135, 222
Neumann, Wilhelm 38, 222
Nielsen, Christian Axboe 62, 217
Nietzsche, Friedrich 46
Novačan, Ivan 90
Novak, Boštjan 17, 73, 97, 113, 145, 154, 157, 167, 170, 171, 179, 180, 186, 188
Novak, Dane 164
Novak, Janže 64, 68, 83, 86
Novak, Karel 103
Novak, Leon 70
- Oblak, Janko 174
Oblak, Josip 172
Ogrin, Matija 214
Ogrizek, Anton 189
Ornig, Josef 35
Orožen, Janko 190
Orožen, Milan 176
- Pančur, Andrej 23–26, 218
Pavelić, Ante 101
Pavličič, Jože 216
Perovšek, Jurij 5, 8, 36, 37, 39, 40, 45, 48, 50, 53, 59, 61, 68, 69, 71, 218, 231
Peršin, Aleš 189
Petkovšek, Branka 214
Petranović, Branko 105, 134, 218, 222
Petrovič, Jakov 183, 184
Pij XI., papež 67, 71
Pij XII., papež 84
Pijade, Moša 130
Pirkovič, Ivo 136, 137
Pirnat, Nikolaj 41
Pivko, Ljudevit 64

- Pleterski, Janko 35, 102, 112, 219
Ploj, Miroslav 32
Podrekar, Ciril 41
Pokorn, Jože 169, 181, 185, 189, 190, 194
Polič, Zoran 120, 128, 183
Popović, Jovan P. 138, 140, 222
Prenner, Ljuba 154–156, 172, 173, 214
Prepeluh, Albin 57, 82
Prešeren, France 56, 200, 201
Prunk, Janko 69, 219
Puc, Boris 173, 178
Pucelj, Ivan 42, 44, 63, 79–82, 86, 90, 96, 102, 208
- Račić, Puniša 51, 52
Radić, Stjepan 42, 49–51, 67, 71, 80–82, 89, 92
Rahten, Andrej 177, 219
Raič, Božidar 22, 23, 219
Rajšp, Vincenc 23, 219
Rajšter, Brigita 155, 214
Ranković, Aleksandar 164
Rapotec, Vinko 72
Ravnihar, Evgenij 178
Ravnihar, Jelko 135
Ravnihar, Vladimir 178, 182, 184, 193, 194, 219
Ravnik, Rudolf 176
Razdrih, Andrej 166, 219
Ražem, Joachim 194
Rebek, Ivan 31
Reisman, Avgust 176, 194
Repe, Božo 109, 219
Ribar, Ivan 108
Ribič, Henrik 161
Ribičič, Mitja 177, 193, 194
Ribnikar, Adolf 69, 70, 217
- Ribnikar, Bojan 70
Robič, Franc 29, 74, 220
Rogač, Jožef 23, 219
Roosevelt, Franklin Delano 105
Rosina (por. Sterger), Milovana (Vana) 11–13, 18, 29
Rosina (roj. Mirnik), Tončka (Čoča) 13, 14
Rosina (roj. Ripšl), Marija 12, 31
Rosina (roj. Robič), Karolina 11, 29, 31
Rosina, Aleš 14
Rosina, Andrej 5, 8, 11–15, 41, 76, 85, 91, 124, 201, 210
Rosina, Ernest 185
Rosina, Fedor 11–13, 31
Rosina, Fran(jo) 5, 7, 9, 11–13, 21, 24–32, 34–38, 40, 73, 207, 208, 212, 214, 219, 220, 231
Rosina, Tanja 11–13, 31
Rosina, Urša (uršulinka sestra Bernarda) 12
Rozman, Franc 29, 33, 213, 219
Rožman, Gregorij 83, 84, 102
Rus, Josip 127, 128, 136
- Schmid, Julia 29, 33, 219
Sedeljšak, Mirjam 165
Sernec, Janko 22, 25
Sernec, Dušan 107, 110
Sernec, Josip 26, 27, 73, 213
Simšič, Tomaž 102, 219
Slanc, Karl 25
Slodnjak, Anton 12
Sluga, Jurij 189
Smrekar, Hinko 63
Stalin, Josip Visarijonovič Džugašvili 105, 109, 110, 158, 205

- Stambolijski, Aleksander 80, 92
Stanovnik, Ivan 173, 181, 184
Stante, Jernej 173, 178
Stare, Egon 189
Stare, Miloš 103
Stavbar, Vlasta 31, 219
Stefanovič, Danilo 176
Stiplovšek, Miroslav 49, 61, 219, 220
Stojadinović, Milan 72
Stor, Stanko 141, 143
Strašnik, Lojze 18
Suppan, Arnold 26, 220
Svetek, France 136
- Šelih (roj. Rosina), Alenka 5, 8, 11, 14, 15, 91, 95, 96, 113, 220, 231
Šepić, Dragovan 106, 220
Šijanec, Fran 41
Škamlič, Jožef 153, 154
Škrubej, Katja 5, 8, 74, 146, 156, 165, 195, 232
Šmajd, Albin 112, 119
Šnuserl, Boris 135
Šnuderl, Makso 16, 41, 109, 111, 112, 115, 119, 120, 122–130, 135–138, 140–143, 145, 152, 158, 159, 166, 169, 172–178, 181, 183, 184, 194, 199–201, 206, 220, 222
Šouša, Jiří 215
Špacapan (kap.) 199
Štuhec, Fran 43
Šubašić, Ivan 105–107, 109–112, 220
Šuklje, Vladimir 175, 177, 193, 214
Šuligoj, Ljubica 89, 220
Šušteršič, Ivan 73
Švehla, Antonin 65, 66, 80, 92
- Taaffe, Eduard 24, 25, 213, 217
Tavčar, Anton 176
Tavčar, Ivan († 1925) 67, 73
Tavčar, Ivan 172, 175, 189
Teply, Bogo 18
Terbuc, Bojan 220
Teropšič, Tomaž 143, 220
Teržan, Josip 77, 78
Tiso, Josef 71
Tusulin, Rastko 135
Tito, Josip Broz 16, 96, 100, 105–107, 109–112, 130, 150, 151, 158, 159, 161, 201, 203–205, 213, 216, 217, 222
Tolstoj, Lev Nikolajevič 82
Tominišek, Josip 13
Tomšič, Fran(jo) 172, 174, 176
Tomšič, Ivan 102, 137, 220
Tomšič, Stanko 80, 173
Tomšič, Tone 173
Tomšič, Vida 136, 137
Toš, Marjan 24, 27–29, 31, 34, 36, 38, 220
Turner, Pavel 38
- Ubaldi, Ugo 102, 219
Ude, Lojze 19, 51, 120, 121, 128, 136, 137, 220
Uiberreither, Siegfried 144
Ule, Lojze 88, 220
Urbanc, Anton 173, 174, 187
Ušeničnik, Aleš 156, 214
- Vasič, Ivan 178
Vavpetič, Lado 119, 120, 124–130, 141, 173, 178
Vehovar, Zlatko 140, 221
Verstovšek, Karel 36, 40, 207, 208

- Vidovič Miklavčič, Anka 5, 8, 59, 64,
67, 79, 80, 83, 85, 90, 221, 232
Vilfan, Joža 122, 173, 174, 178, 221
Vilfan, Sergij 166, 221
Vodopivec, Peter 6, 8, 197, 218, 219,
221, 232
Vodopivec, Vlado 174
Vodušek Starič, Jerca 16, 97, 98, 134,
135, 138, 146, 149, 152, 166, 169, 172,
174-177, 182, 187, 189, 190, 192-194,
221
Vodušek, Žiga 136, 137
Vošnjak, Bogumil 66
Vošnjak, Josip 22, 221
Vraz, Stanko 200, 201, 216
Vrbnjak, Viktor 214, 217
Vrečko, Dragotin 183, 189
Weber, Max 74, 221
Wilfan, Josip 122
Zajec, Marjan 119
Zečević, Miodrag 138, 140, 222
Zečević, Momčilo 105, 140, 218
Zidanšek, Miloš 70
Zwitter, Fran 121
Žabkar, Jože 135
Žirovnik, Janko 178
Žnidarič, Marijan 143, 221
Žužek, Bogdan 169, 172, 173, 175,
178, 221

O AVTORJIH

ZDENKO ČEPIČ

(1952), dr. zgodovine, znanstveni svetnik na Inštitutu za novejšo zgodovino; raziskovalno se ukvarja predvsem z obdobjem med drugo svetovno vojno in po njej. Poudarek v prikazovanju tega dolgega obdobja namenja predvsem politični zgodovini Slovenije in Jugoslavije, zlasti vprašanjem države oz. državnosti. Za tisk je pripravil dnevniške zapiske predvojnega mariborskega odvetnika dr. Maksa Šnuderla. Je avtor in urednik številnih del o temah iz tega obdobja, med katerimi je nazadnje knjiga *Slovenija v vojni 1941–1945* (Ljubljana, 2017).

FILIP ČUČEK

(1977), dr. zgodovine, znanstveni sodelavec na Inštitutu za novejšo zgodovino; raziskovalno se ukvarja predvsem s slovensko politično zgodovino druge polovice 19. stoletja. Svoje dosežke redno objavlja v znanstvenih in strokovnih publikacijah doma in v tujini, nazadnje je objavil knjigo *Svoji k svojim* (Ljubljana, 2016). Parcialno se posveča srednjeevropski problematiki v habsburški monarhiji, sodeluje pa tudi pri drugih projektih (Raziskovalna infrastruktura slovenskega zgodovinospisja idr.).

STANISLAV FORTUNA

(1940), pravnik, je dolgoletni odvetnik in soustanovitelj odvetniške pisarne Rudi Košorok - Stanislav Fortuna v Ljubljani. Upokojil se je leta 2006. Sprva se je ukvarjal s klasično advokaturjo, nato pa je deloval pretežno na področju javnih naročil, pogodbenega prava in nujenja pravne pomoči tujim strankam. Je preje-

mnik odlikovanja in naziva viteza komturja Reda sv. Gregorja Velikega. Pripravil je vzporedni šestjezični pravni slovar (slovensko-srbsko-angleško-nemško-francosko-italijanski), ki zaenkrat izhaja v zoženem izboru v reviji *Odvetnik*, kjer tudi sicer objavlja.

ALEŠ GABRIČ

(1963), dr. zgodovine, znanstveni svetnik na Inštitutu za novejšo zgodovino, izredni profesor, predavatelj kulturne zgodovine na Fakulteti za družbene vede. Raziskuje slovensko novejšo kulturno, politično, kulturnopolitično, šolsko zgodovino, odnose med oblastjo in intelektualci, nasprotovanje komunističnemu režimu in disidentstvo. Njegova zadnja obsežnejša dela so *Šolska reforma 1953–1963* (Ljubljana, 2006), *Sledi šolskega razvoja na Slovenskem* [Elektronska knjiga] (Ljubljana, 2012) in soavtorstvo pri delu *Slovenski zgodovinski atlas* (Ljubljana, 2011).

JURE GAŠPARIČ

(1977), dr. zgodovine, je višji znanstveni sodelavec na Inštitutu za novejšo zgodovino, kjer se raziskovalno osredotoča na slovensko in jugoslovansko politično zgodovino ter na zgodovino srednjeevropskega prostora v 19., 20. in 21. stoletju. Posebej se posveča zgodovini parlamentarizma, med drugim je član vodstva mednarodne mreže *European Information and Research Network on Parliamentary History*. O zgodovini prve jugoslovanske države je nazadnje objavil knjigo *Izza parlamenta : Zakulisje jugoslovanske skupščine 1919–1941* (2015).

BOJAN GODEŠA,

dr. zgodovine, je znanstveni svetnik na Inštitutu za novejšo zgodovino, kjer se ukvarja predvsem z drugo svetovno vojno. Od leta 2008 predava na Univerzi v Novi Gorici. Leta 1994 je bil na izpopolnjevanju v Centre national de la recherche scientifique v Parizu. Objavil je več monografij, nazadnje *Čas odločitev: Katoliški tabor in začetek okupacije* (2011). Zanj je prejel nagrado Klio. Bojan Godeša je bil urednik in pisec večine gesel o drugi svetovni vojni v *Slovenski kroniki XX. stoletja 1941–1995*.

DAMIJAN GUŠTIN

(1955), dr. zgodovine, višji znanstveni sodelavec na Inštitutu za novejšo zgodovino, se raziskovalno ukvarja z vojaško zgodovino 20. stoletja in socialno zgo-

dovino represije in nasilja. V letih od 1998 do 2015 je predaval predmeta vojaška zgodovina in vojaška zgodovina Slovenije in Slovencev na FDV UL. Je avtor monografije *Za zapahi: prebivalstvo Slovenije v okupatorjevih zaporih 1941–1945* (Ljubljana, 2006) in soavtor knjige *La Slovenia durante la seconda guerra mondiale* (Udine, 2012). Od leta 2008 je direktor Inštituta za novejšo zgodovino.

JURIJ PEROVŠEK

(1954), dr. zgodovine, je znanstveni svetnik za področje sodobne zgodovine, na Inštitutu za novejšo zgodovino raziskuje slovensko narodno vprašanje ter politični, idejni in državnopravni razvoj od nastanka modernih političnih strank konec 19. stoletja do leta 1941. Največ svoje pozornosti namenja zgodovini slovenskega liberalizma. Leta 2000 je za monografijo *Liberalizem in vprašanje slovenstva: nacionalna politika liberalnega tabora v letih 1918–1929* (1996) prejel Zoisovo priznanje. Od leta 1999 vodi raziskovalni program o slovenski idejni, politični in kulturni zgodovini od sredine 19. stoletja dalje.

ANDREJ ROSINA

(1931), dr. metalurgije, je upokojeni redni profesor za področje teorije metalurških procesov na Fakulteti za naravoslovje in tehnologijo Univerze v Ljubljani. Bil je član in funkcionar raznih univerzitetnih komisij, član upravnega odbora oddelka za montanistiko, predstojnik odseka za metalurgijo, predstojnik katedre za ekstraktivno metalurgijo. Vrsto let je bil vodja študija metalurgije ob delu, ki je potekal v Ljubljani, na Ravnah, v Štorah in v Mariboru. Njegova bibliografija obsega skupno 131 navedb, vsebuje tudi 3 učbenike in več monografij o posameznih področjih teorije metalurških procesov.

ALENKA ŠELIH,

redna članica SAZU, zaslužna profesorica Univerze v Ljubljani, je bila redna profesorica za kazensko pravo in kriminologijo na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani; raziskovalno se je ukvarjala z vprašanji kazenskih sankcij, mladoletniškega prestopništva, človekovih pravic v okviru kazenskega prava, otrokovih pravic in pravic obrobni družbenih skupin. Opravljala je različne vodstvene funkcije na univerzi in SAZU ter v mednarodnih strokovnih organizacijah. V letih 1993–2003 je bila direktorica Inštituta za kriminologijo pri Pravni fakulteti. Predavala je na številnih fakultetah v Evropi in ZDA, kjer je bila Fullbrightova gostujoča profesorica.

KATJA ŠKRUBEJ

(1971), dr. prava, je izredna profesorica za pravno zgodovino na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani. V prvem raziskovalnem obdobju se je posvečala raziskovanju najstarejše slovenske pravne terminologije (*Ritus gentis Slovanov v vzhodnih Alpah*, 2002), v drugem pa pluralizmu vrst prava po načinu nastanka v pravni zgodovini (*Pravo v zgodovini s poudarkom na razvoju na današnjem slovenskem prostoru*, 2007). Izpopolnjevala se je na University of Michigan School of Law (Ann Arbor), v Würzburgu in na Inštitutu za evropsko pravno zgodovino Maxa Plancka v Frankfurtu.

ANKA VIDOVIČ MIKLAVČIČ,

dr. zgodovine, je upokojena znanstvena svetnica Inštituta za novejšo zgodovino. Raziskovalno se je posvečala ideologiji in politiki na Slovenskem med prvo in drugo svetovno vojno ter odporiškem gibanju, v zadnjem času pa pripravlja predvsem mikroštudije o razvoju okrajev in občin Dravske banovine. Vodila je inštitutski raziskovalni program Politični in idejni razvoj na Slovenskem 1892–1941. Je avtorica temeljne študije o delovanju mladinskih organizacij v tridesetih letih *Mladina med nacionalizmom in katolicizmom* (1994).

PETER VODOPIVEC,

dr. zgodovine, je bil do leta 1999 redni profesor za občo zgodovino 18. in 19. stoletja na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, od leta 1999 je bil znanstveni svetnik na Inštitutu za novejšo zgodovino, od leta 2012 je upokojen. Izpopolnjeval se je v Franciji in ZDA, raziskoval je zgodovino meščanstva, nacionalnega oblikovanja, socialnih, političnih in nacionalnih ideologij ter socialno, gospodarsko in kulturno zgodovino. Je dobitnik več domačih in tujih priznanj in odlikovanj. Nazadnje je objavil delo *Slovenska zgodovina, Od prazgodovinskih kultur do začetka 21. stoletja* (skupaj s Petrom Štihom in Vaskom Simonitijem, 2016).

Inštitut za novejšo zgodovino

ODVETNIK

DR. IGOR ROSINA

MARIBOR

ARTIZANSKA CESTA 16 — TELEFON 21.07

Maribor dne

Kolek za Din. 2
priložen. 01

O d v e t n i š k i z b o r n
v roke tov. delegata

v =Ljubl

Podpisani Dr R o s i n a Igor pros

naslov izda potrdilo o izvršeni koncipijent

vrševanja advokature, ki sem jo izvrševal do

leta ko sem javil finančnemu odseku Oklo Ma

sem prekinil z izvrševanjem tega poklica. Ne

pro o odvzetju pravice do izvršev

vlo božbo in njen uspeh ali neuspeh

povedujem izvrševanju odvetništva. Potrdilo

Cena: 20,00 EUR

